

Etkileşim

Yıl 1 | Sayı 2 | Ekim 2018 | İletişim Fakültesi Akademik Dergisi

BASKI | PRINTED BY

ARMONİNÜANS GÖRSEL SANATLAR ve İLETİŞİM HİZMETLERİ A.Ş.
Bostancıyolu Cad. Keyap Sit. B1 Blok. No: 24/A Y. Dudullu-Ümraniye / Ümraniye / İstanbul
Baskı Tarihi: Ekim 2018

YAZIŞMA ve HABERLEŞME ADRESİ | CORRESPONDENCE and CONTACT

T.C. Üsküdar Üniversitesi
Altunizade Mahallesi, Haluk Türksoy Sokak, No: 14, PK: 34662, Üsküdar / İstanbul / Türkiye

www.etkilesimdergisi.com | etkilesim@uskudar.edu.tr

GRAFİK TASARIM ve KAPAK | GRAPHIC DESIGN and COVER

Devrim Baran

GRAFİK UYGULAMA | GRAPHIC APPLICATION

Bülent Tellan

ETKİLEŞİM yılda iki kez Nisan ve Ekim aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerde yer alan görüş, düşünce ve yorumlardan yazarları sorumludur; Üsküdar Üniversitesi sorumlu tutulamaz.

ETKİLEŞİM (Interaction) is an academic peer-reviewed journal and published biannually in April and October. Writers are responsible for their opinions, thoughts and interpretations in articles, Üsküdar University has no responsibility.

SAHİBİ | OWNER

A. Furkan Tarhan | Üsküdar Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanı

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ | EDITOR-IN-CHIEF

Prof. Dr. Nazife Güngör

ONURSAL EDITÖR | HONORARY EDITOR

Prof. Dr. Nevzat Tarhan

EDITÖR | EDITOR

Dr. Öğr. Üy. Özge Uğurlu Akbaş

EDITÖR YARDIMCILARI | ASISTANT EDITORS

Dr. Öğr. Üy. Gül Esra Atalay | Dr. Öğr. Üy. Özlem Çetin Öztürk

SEKRETERYA | SECRETARIAL

Arş. Gör. Denizcan Kabaş | Arş. Gör. Şükrü Güler | Arş. Gör. Besna Ağın

YAYIN KURULU | EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nazife Güngör

Doç. Dr. Feride Zeynep Güder

Prof. Dr. Süleyman İrvan

Dr. Öğr. Üy. Can Diker

Doç. Dr. İ. Arda Odabaşı

Dr. Öğr. Üy. Şaha Burcu Baygöl Özpınar

Doç. Dr. Özgül Dağlı

Dr. Öğr. Üy. Devrim Baran

BİLİM DANIŞMA KURULU | ADVISORY and SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Ümit Atabek - Yaşar Üniversitesi, Prof. Dr. Peyami Çelikcan - İstanbul Şehir Üniversitesi, Prof. Dr. Aysel Aziz - Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Prof. Dr. Korkmaz Alemdar - Girne Amerikan Üniversitesi, Prof. Dr. Mehmet Zelka - Üsküdar Üniversitesi, Prof. Dr. Mithat Baydur - Okan Üniversitesi, Prof. Dr. Sevil Atasoy - Üsküdar Üniversitesi, Prof. Dr. İbrahim Özdemir - Üsküdar Üniversitesi, Prof. Dr. Özden Cankaya - İstanbul Aydın Üniversitesi, Prof. Dr. Özlen Özgen - Atılım Üniversitesi, Prof. Dr. Abdülrezzak Altun - Ankara Üniversitesi, Prof. Dr. Ruken Öztürk - Ankara Üniversitesi, Prof. Dr. Mutlu Binark - Hacettepe Üniversitesi, Prof. Dr. Veysel Batmaz - İstanbul Üniversitesi, Prof. Dr. Defne Özönur - Yeditepe Üniversitesi, Prof. Dr. Dilruba Çatalbaş Ürper - Galatasaray Üniversitesi, Prof. Dr. Figen Gökalep Ebrin - Akdeniz Üniversitesi, Prof. Dr. Recep Tayfun - Başkent Üniversitesi, Prof. Dr. Yıldız Dilek Ertürk - İstanbul Üniversitesi, Prof. Dr. Ayhan Biber - Kastamonu Üniversitesi, Prof. Dr. Bayram Kaya - Giresun Üniversitesi, Prof. Dr. Halil Nalçaoğlu - İstanbul Bilgi Üniversitesi, Prof. Dr. Mukadder Çakır - Marmara Üniversitesi, Prof. Dr. Nilüfer Timisi - İstanbul Üniversitesi, Prof. Dr. Serdar Öztürk - Gazi Üniversitesi, Prof. Dr. Nilgün Tatal Cheviron - Galatasaray Üniversitesi, Prof. Dr. Ruhdan Uzun - Gazi Üniversitesi, Prof. Dr. Filiz Aydoğan - Marmara Üniversitesi, Prof. Dr. Tülay Şeker - Akdeniz Üniversitesi, Prof. Dr. Oğuz Makal - Beykent Üniversitesi, Prof. Dr. Ömer Özer - Anadolu Üniversitesi, Prof. Dr. Osman Gazi Özgüdenli - Marmara Üniversitesi, Prof. Dr. Hale Künüçen - Başkent Üniversitesi, Prof. Dr. Asaf Varol - Fırat Üniversitesi, Doç. Dr. Onur Dursun - Çukurova Üniversitesi, Doç. Dr. Lemi Baruh - Koç Üniversitesi, Doç. Dr. İlker Özdemir - Çukurova Üniversitesi, Doç. Dr. Zeynep Özarlan - Nişantaşı Üniversitesi, Doç. Dr. Hüseyin Çelik - Arel Üniversitesi, Doç. Dr. Deniz Yengin - İstanbul Aydın Üniversitesi, Doç. Dr. Gökben Hızlı Sayar - Üsküdar Üniversitesi, Doç. Dr. Burak Özçetin - Kadir Has Üniversitesi, Doç. Dr. Nurten Kara - Doğu Akdeniz Üniversitesi, Doç. Dr. Doğan Arslan - Medeniyet Üniversitesi, Doç. Dr. Ertuğrul Kızılkaya - İstanbul Üniversitesi, Doç. Dr. Diñer Atlı - Üsküdar Üniversitesi, Dr. Öğr. Üy. Ömer Osmanoğlu - Üsküdar Üniversitesi, Dr. Öğr. Üy. Övünç Meriç - İstanbul Şehir Üniversitesi, Dr. Öğr. Üy. Bahar Muratoğlu Pehlivan - Antalya AKEV Üniversitesi, Dr. Öğr. Üy. Hale Yaylalı - Üsküdar Üniversitesi, Dr. Öğr. Üy. Nejla Polat - Üsküdar Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi Ebru Karadoğan İsmayıl - Üsküdar Üniversitesi, Dr. Öğr. Üyesi Nurhan Kavaklı - Kültür Üniversitesi.

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

6 | **Editörden...**

Editor's Note
Özge Uğurlu Akbaş

10 | **Convergence Culture, Revisited**

Yakınsama Kültürü Üzerine Genel Bir Gözden Geçirme
Henry Jenkins

20 | **Which Subject for the Digital?: A Critique of Digitalization's Roots in (Neuro)Psychologization**

Dijital İçin Hangi Özne? (Nöro)Psikolojileştirmedeki
Dijitalleşmenin Kökenlerinin Bir Eleştirisi
Jan De Vos

36 | **Facebook Kullanıcısı Kız Çocuklarına Yönelen Zorbalık Odaklı Siber Tacizin Cinsel Tacize Dönüşümü: Gazete Haberleri Üzerinden Betimsel Bir Değerlendirme**

Cyber Bullying Oriented Cyber Harassment Towards Female
Facebook Users Become Sexual Harassment:
A Descriptive Analysis Through News Coverage
Betül Önay Doğan, Yıldız Dilek Ertürk, Pınar Aslan

56 | **Suç ve Medya**

Crime and Media
Tuğçe Er, Alev Elmas, Gökben Hızlı Sayar

70 | **Araştırmacı Gazetecilik: Kavramsal Bir Değerlendirme**

Investigative Journalism: A Conceptual Evaluation
Süleyman İrvan

- 96 | **Dijital Çağda Savaş: Dron Örneği**
The War in the Digital Era: The Example of the Drone
M. Ertan Kardeş
- 108 | **The Value of Photography as a Methodology
within the Social Sciences**
Sosyal Bilimlerde Bir Yöntem Olarak Fotoğrafın Değeri
Çeyiz Makal Fairclough
- 124 | **Çizgi Film ve Animasyon Eğitiminde Son Eğilimler**
Recent Trends in Teaching Animated Cartoons and Animations
Ayşe Nesrin Akören
- 142 | **Tarih Öncesi Dönemlerde İletişim**
Communication in the Prehistoric Ages
Gülcennet Öztürk Çelebi
- 158 | **Türk Medyasında Trafik ve Yol Güvenliği Haberleri:
Karşılaştırmalı Bir İçerik Analizi**
Traffic And Road Safety News in Turkish Media a Comparative
Content Analysis
Aydan Özsoy, Ebru Arıkan Öztürk
- 174 | **Bireysel Emeklilik Sistemi ve Etkili İletişim Biçimi Olarak Reklam**
The Individual Pension System and Advertising as Effective
Communication
Ömer Açıkgöz, Merve Kardelen Bilir
- ETKİLEŞİM / YORUM** eleştiri | çeviri | söyleşi
- 188 | **Gazetecilik Etiği Üzerine**
Süleyman İrvan
- 198 | **Gazetecilik 2.0 - İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik**
Şerife Öztürk
- 202 | **Yazım Esasları**
Author Guidelines

Editörden...

Değerli Okurlar,

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim** ikinci sayısıyla ulusal ve uluslararası düzeyde iletişim bilimi ve sosyal bilimler alanına katkı sağlamaya devam ediyor. İlk sayımızda karşılaştığımız yoğun ilgi eleştirel ve özgür bir platform sunmada ne kadar doğru bir çizgide olduğumuzu kanıtlıyor.

İletişim konusunu çeşitli açılardan ele alan orijinal ve derinlikli araştırma, derleme ve kitap incelemelerinin yer aldığı ikinci sayımız on bir makale ve iki "serbest yazıya" akademik etkileşime devam ediyor.

Bu sayımızda Henry Jenkins "Yakınsama Kültürü Üzerine Genel Bir Gözden Geçirme" başlıklı çalışmasında başta "Cesur Yeni Medya" ve henüz Türkçeye çevrilmemiş olan "Yayılabılır Medya: Ağ Bağlantılı bir Kültürde Anlam ve Değer Yaratmak" ve "Gerekli Olan Herhangi bir Medya Yoluyla: Yeni Gençlik Aktivizmi" olmak üzere çeşitli kitaplardaki ana kavramları gözden geçirmekte, eski ve yeni medyanın çarpışmasının belirleyici olduğu bir döneme doğru dalarken, bizi hangi yeni meselelerin beklediğine değinmektedir.

Jan De Vos'un "Dijital İçin Hangi Özne? (Nöro)Psikolojileştirmedeki Dijitalleşmenin Kökenlerinin Bir Eleştirisi" başlıklı çalışması nöropsikolojik modellerin içerisinden eleştirel bir bakışla avatarlarımızı ve akıllı çevremizi, öznelerasılığın da desteğiyle nasıl modelleyeceğimizi tanımlamaktadır.

"Facebook Kullanıcısı Kız Çocuklarına Yönelen Zorbalık Odaklı Siber Tacizin Cinsel Tacize Dönüşümü: Gazete Haberleri Üzerinden Betimsel Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmalarında Betül Önay Doğan, Yıldız Dilek Ertürk, Pınar Aslan, çocukların maruz kaldığı siber zorbalık vakalarını iletişim pratikleri açısından yorumlamaktadır. Facebook paylaşımlarının zorbalık, siber taciz aracı olarak nasıl kullanıldığını, mağdur kullanıcının ürettiği içeriğin, gerçek yaşamda tuzak olarak taciz içeriğine nasıl dönüştürüldüğünü örnekler üzerinden değerlendirmektedir.

Tuğçe Er, Alev Elmas, Gökben Hızlı Sayar, "Suç ve Medya" başlıklı çalışmalarında radyo, televizyon, internet ve gazete gibi medya araçlarında yayınlanan suç ve şiddet içerikli programların kişiler üzerindeki etkilerini incelemekte, medya ve suç arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen kuram ve hipotezleri açıklayarak konu ile ilgili yapılan araştırmalara yer vermektedir.

Süleyman İrvan "Araştırmacı Gazetecilik: Kavramsal Bir Değerlendirme" başlıklı çalışmasında araştırmacı gazeteciliği tanımlamakta; geleneksel gazetecilikten ayırt edici özelliklerini irdelemekte; dünyadaki ve Türkiye'deki geliş-

mine değinerek, araştırmacı gazeteciliğın kurumsallaşmasından söz etmekte; araştırmacı gazetecilik yöntemlerini ele alarak, araştırmacı gazeteciliğe kamu-oyu desteğini tartışmaktadır.

“Dijital Çağda Savaş: Dron Örneği” başlıklı çalışmasında M. Ertan Kardeş, dron ve robotiğın savaşlarda yol açtığı düzeltilemez ve geri çevrilemez sorunlar olduğunu vurgulayarak dronun her şeyden önce çağın krizinin kanıksanarak sürdürölmesi süreçlerine gönderme yapmakta olduğunu belirtmektedir.

Çeyiz Makal Fairclough, “Sosyal Bilimlerde Bir Yöntem Olarak Fotoğrafin Değeri” başlıklı çalışmasında araştırmacının araştırma sürecindeki rolü de dahil olmak üzere, fotoğrafcılığın sosyal bilim araştırmasının değerli bir yöntemi haline gelmesine olanak tanıyan temel teorik gelişmeleri ortaya koymakta, aynı zamanda sosyal bilim araştırma projesi kapsamında fotoğrafcılar tarafından benimsenebilecek farklı yöntemleri araştırmaktadır.

“Çizgi Film ve Animasyon Eğitiminde Son Eğilimler” başlıklı çalışmasında Ayşe Nesrin Akören, yeni gelişen anime etme yöntemleri, yaratıcılık sürecinde küresel ve sanatsal etkileşimin izlenmesi, uygulamalardaki son eğilimler ve bu stratejilerin öğrencilerin eğitiminde daha iyi çözümlerle nasıl bilgilendirilmeleri gerektiği üzerinde durarak, birçok önemli öğrenme ve öğretme stratejilerine genel bir bakış sunmaktadır.

Gülcennet Öztürk Çelebi, “Tarih Öncesi Dönemlerde İletişim” başlıklı çalışmasında Paleolitik dönemleri ele almakta, söz konusu dönemlerin iletişim simgelerini betimsel bir analizle açıklamakta, yazılı uygarlığın öncesinde insanın dünyayla ve diğer bireylerle nasıl iletişim kurduğunu anlatmaktadır.

“Türk Medyasında Trafik ve Yol Güvenliği Haberleri: Karşılaştırılmalı Bir İçerik Analizi” başlıklı çalışmalarında Aydan Özsoy, Ebru Arıkan Öztürk, Türkiye’de medyanın trafik ve yol güvenliği konusuna yaklaşımları ve habercilik anlayışlarını ortaya koymakta, yazılı ve görsel medyanın, trafik konulu haberleri biçimsel ve içerik olarak nasıl verdiğini çözümlenmektedir.

Ömer Açıkgöz, Merve Kardelen Bilir, “Bireysel Emeklilik Sistemi ve Etkili İletişim Biçimi Olarak Reklam” başlıklı makalelerinde Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ile reklamları arasındaki etkileşimli ilişkiyi analiz etmektedir.

Bu sayımıza gerek makaleleriyle, gerekse de kitap eleştirisi yazılılarıyla katkı sağlayan değerli bilim insanlarına teşekkürlerimizi sunmak istiyoruz. Her yeni sayımızla birlikte **Etkileşim**’in çok daha güçlü, gerçek anlamda akademik ve bilimsel etkileşim platformu haline gelmesi adına Nisan sayımız için katkılarınızı bekliyoruz.

Dr. Özge Uğurlu Akbaş

Editor's Note

Dear Readers,

Üsküdar University Communication Faculty Academic Journal **Etkileşim** (Interaction) continues to contribute to communication studies and social sciences at an international level in its second issue. The great interest to our first issue proves that we are on the right track in presenting a critical and free platform.

Our second issue, including original and in depth research, compilation and book reviews which deal with communication from several point of views, carries on to interact academically with eleven articles and two essays.

In his article "Convergence Culture, Revisited", Henry Jenkins reviews the main concepts in "Convergence Culture: Where Old and New Media Collide", "Spreadable Media: Creating Meaning and Value in a Networked Society", which hasn't been translated into Turkish yet, and "By Any Media Necessary: The New Youth Activism" in this issue. Moving toward a phase in which the collision of new and old media is determinant, Henry Jenkins touches on the new anticipated issues.

Jan de Vos' "Which Subject for the Digital?: A Critique of Digitalization's Roots in (Neuro)Psychologization" article looks critically into how (neuro)psychological models are used precisely in modelling our avatars and smart environments with the help of (inter)subjectivity.

Betül Öney Doğan, Yıldız Dilek Ertürk and Pınar Aslan are interpreting children's bullying cases in terms of communication practices in "Cyber Bullying Oriented Cyber Harassment Towards Female Facebook Users Become Sexual Harassment: A Descriptive Analysis Through News Coverage". They analyze how Facebook shares are used for cyber bullying, cyber harassment and how this content the victims produce may turn into a means of harassment in real life through exemplary cases.

In "Crime and Media", Tuğçe Er, Alev Elmas and Gökben Hızlı Sayar examine the effects of crime and violence programs on people in media such as radio, television, internet and newspaper. They explain theories and hypotheses developed by researchers to reveal the relationship between media and crime, also include studies which are related to the subject.

In "Investigative Journalism: A Conceptual Evaluation", Süleyman İrvan defines investigative journalism; then goes on to explore the distinctive qualities of investigative journalism; the development of investigative journalism in the world and in Turkey; institutionalization of investigative journalism; methods of investigative journalism and discusses public support

for investigative journalism.

In “The War in the Digital Era: The Example of the Drone” article, M. Ertan Kardeş emphasizes that the drone and the robotics in wars give rise to incorrigible and irreversible problems and also the drone is referring to the processes of maintaining the crisis of the age.

Çeyiz Makal Fairclough’s “The Value of Photography as a Methodology within the Social Sciences” sets out the main theoretical developments, including around the role of the researcher within the research process, that have allowed photography to become such a valuable aspect of social science research. It also explores the different methodologies that can be adopted by photographers within a social science research project.

In “Recent Trends in Teaching Animated Cartoons and Animations” article, Ayşe Nesrin Akören presents an overview of several important learning and teaching strategies: evolving new anime methods, tracking of global and artistic interaction in the process of creativity and recent trends in applications and how these strategies should inform learners for better solutions.

Gülcennet Öztürk Çelebi deals with the Palaeolithic periods, aims to explain the communication symbols of the related periods with a descriptive analysis and how human beings communicate with the world and other individuals before the written civilization in “Communication in the Prehistoric Ages”.

In “Traffic and Road Safety News in Turkish Media A Comparative Content Analysis”, Aydan Özsoy and Ebru Arıkan Öztürk aim to present approaches and understand news of media channels in Turkey about traffic and road. They also aim to analyze how the written and visual media gives traffic news as formal and content.

Ömer Açıkgöz and Merve Kardelen Bilir’s “The Individual Pension System and Advertising as Effective Communication” analyzes the interactive relationship between the Individual Pension System (BES) in Turkey and its advertisements.

We would like to express our gratitude to the esteemed scholars who contributed to this issue with their articles and book criticisms. To become a substantial and strong interactive platform with each new journal, we expect your contributions to our April issue.

Özge Uğurlu Akbaş, Ph.D.

CONVERGENCE CULTURE, REVISITED

Henry JENKINS*

Abstract

In this transcript of oral remarks, some of the key themes of our earlier works will be revisited -- especially "Convergence Culture: Where Old and New Media Collided", but also "Spreadable Media: Creating Meaning and Value in a Networked Culture" and "By Any Media Necessary: The New Youth Activism". From the earlier book, I return to such key concepts as convergence, transmedia storytelling, collective intelligence, and participatory culture, exploring what has shifted over the past fifteen plus years, and what new issues confront us as we move more deeply into an era defined by the collision between old and new media.

Keywords: convergence, transmedia, storytelling, participatory culture, collective intelligence.

"Merhaba, my friends in Turkey. I was invited by your host to reflect a bit about my book Convergence Culture: Where Old and New Media Collide (Jenkins, 2006), and what comments I'd make today about the current state of digital media. This video was recorded in Times Square just at the time Convergence Culture was coming out, and it captures some of my own exuberance about the changes we were seeing in the culture around us."

[Video: <https://www.youtube.com/watch?v=ibJaqXVaOaI>]

* Professor, University of Southern California, Communication Ph.D. Program

YAKINSAMA KÜLTÜRÜ ÜZERİNE GENEL BİR GÖZDEN GEÇİRME

Henry JENKINS*

Özet

Bu makalede başta “Cesur Yeni Medya” ve henüz Türkçeye çevrilmemiş olan “Yayılabılır Medya: Ağ Bağlantılı bir Kültürde Anlam ve Değer Yaratmak” ve “Gerekli Olan Herhangi bir Medya Yoluyla: Yeni Gençlik Aktivizmi” olmak üzere çeşitli kitaplarımızdaki ana kavramlar gözden geçirilmektedir. Cesur Yeni Medya adlı kitaptaki yakınsama, transmedya hikâye anlatımı, kolektif zekâ ve katılımcı kültür gibi kavramları yeniden ele alarak son 15 yıldır bu temalarda gerçekleşen değişimleri ortaya koymaya çalışacağız. Eski ve yeni medyanın çarpışmasının belirleyici olduğu bir döneme doğru dalarken, bizi hangi yeni meselelerin beklediğine değinmeye gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: yakınsama, transmedya, hikaye anlatımı, katılımcı kültür, kolektif zeka.

“Türkiye’deki dostlarıma selamlar. Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi ev sahipliğinde gerçekleşen 5. Geleneksel İletişim Günleri’nde “Cesur Yeni Medya” adlı kitabım ve dijital medya hakkında konuşma yapmak üzere davet edildim. Linkteki video tam “Cesur Yeni Medya” kitabı çıktığı dönemde Times Square’de çekilmişti ve benim o dönemde çevremizdeki kültürde gözlemlediğimiz değişikliklere dair heyecanımı yansıtmakta.”

[Video: <https://www.youtube.com/watch?v=ibJaqXVaOaI>]

* Profesör, Southern California Üniversitesi, İletişim Doktora Programı

Introduction

We're definitely in a moment of transition, a moment where an old media system is dying and a new media system is being born, an era when spectatorial culture is giving way to participatory culture, where a society based on a small number of companies controlling the storytelling apparatus is giving way to a much more complex mediascape where average citizens have the ability to seize control over the media technology and tell their own stories in powerful new ways.

If we go back over thousands of years of human history, the most important stories were re-told many times around the campfire—they belonged to the folk. As we moved into the twentieth century, those images now belong to major media companies who claim exclusive ownership of it. What we're seeing is, in the digital age, as the public began to take media into its own hands and begins to assert its right to retell those stories, the public are taking media without the permission of copyright holders, and innovating, experimenting, recontextualizing, responding to those images in new ways.

We take control of the media as it enters our lives—and that's the essence of convergence culture. Convergence culture is a world where every story, every sound, brand, image, relationship, plays itself out across the maximum number of media channels. It's shaped as much by the decisions made in teenagers' bedrooms as it is by the decisions made in the Viacom boardroom. So a discussion list online or a Wikipedia function according to collective intelligence where the group as a whole can put together knowledge in a more complex way than any individual member is capable of doing.

What is Convergence?

So having heard that, I thought it would be helpful to map the key ideas and debates about media in 2006, when the book first came out. One of the core assumptions of the book is that convergence is a process, and not an endpoint; a logic, and not a product. In other words, people at the time were trying to figure out which black box all the media would flow through. And instead, I was making the argument that there will always be shifting relationships across different media platforms, that at certain moments in time a media may grab our attention, may be central to the way our culture operates—and we can think about the mobile phone at the current time as one of those devices—but that the logic of seeing every story, every image, every sound in our culture travel through every available media appliance is the central concept of convergence. And finally, convergence is about the meeting of old and new media. It's not about new media displacing legacy media, new media and old media are going to intersect each other, are going to relate to each other, in ever more complex ways—and I think the last almost twenty years since that book was written have borne that out. We are seeing constantly shifting re-

relationships between old and new media, but there are very few stories of the current moment where we don't see both old and new media at play.

Transmedia Storytelling

This focus on the interrelationships between media led me to the concept of transmedia storytelling. So, transmedia storytelling represents a process where integral elements of a fiction get dispersed systematically across multiple delivery channels for the purposes of creating a unified and coordinated entertainment experience. Phew—that's a long definition, lots of fancy words in it—essentially, though, we're saying that stories are told across media with each media carrying the load that platform is capable of performing. In such a context, we are constantly bringing information together that we experience, that we encounter, from different media sources.

Consider the example of the *Marvel Cinematic Universe*, which is maybe the most large-scale systematic example of what we mean by transmedia storytelling to date (Yockey, 2017). So there was a world, the *Marvel universe*, which was built up through comic books over a forty, fifty years period, individual titles simply being part of a larger storytelling system. As those titles began to move to the screen, we have both individual films focused on individual protagonists, but also moments—the Avenger films—where those protagonists come together, in ever increasing numbers resulting in a rich, though some might argue an overpopulated, cinematic system. At the same time, we can see television picking up some of the secondary characters and exploring their stories, but sometimes with references back to the larger cinematic universe. Meanwhile, comics continue to generate new characters, new stories, innovating and testing ideas that will loop back into the larger story system. And finally we can think about games as another space where storytelling is taking place, where we learn things about the characters, particularly their capacity for action, that are central to the experience of the cinematic universe.

We might think of *Netflix* as a really interesting platform where we see the intersection of old and new media. *Netflix* is a space for distribution for film and television content, but they're both radically redefined as they enter into that space. We used to say, "It's not television, it's *HBO*." Now we might say, "It's not *HBO*, it's *Netflix*," right, and the experiments of *Netflix* dropping a whole season of a show at once, allowing us to binge watch it at our own pace is part of that story. So is the globalization of *Netflix*. From an American point of view, we're seeing more international television content than we've ever seen before; we're seeing co-productions with various countries around the world that are introducing new stories into the global television system. My PhD student, Şebnem Baran (2018) is currently finishing her dissertation here at the USC Cinema School and is writing specifically about Turkey's role in that global televisual system, looking at Turkey as a growing regional powerhouse, producing television that is consumed across much of the Middle East. Also,

Turkey is generating formats that are being remade for the global market, and Turkey television producers with aspirations of jumping into the *Netflix/Amazon* matrix and getting their content seen directly. But as this takes place, she's arguing that Turkey television exerts a global influence, but also bumps up against global standards of what quality television looks like, which is going to change the melodramatic traditions that Turkish television producers have drawn on in telling their stories.

Yet, these producers—commercial and otherwise—are influencing each other in new and often unpredictable ways. If we go back to the superhero story, we can see the Arab world introducing and embracing superheroes: some superhero stories are produced by top-down producers—for example, *Burka Avenger* from Pakistan tells the stories of women's struggles for educational rights through a superhero lens. We also might consider a grassroots video by a non-profit organization, shot in a Syrian refugee camp, that uses Batman to introduce people to the experience of the refugee crisis. In these examples, we see media from below—not just amateur or fan media, but also media from non-profits, educational groups, activist groups, religious groups, trying to insert their messages into the larger mediascape. We see these alternative forms of media organizations existing side by side with commercial media producers from various countries trying to break into the global media marketplace.

Participatory Culture and Convergence

Convergence Culture also explored the core concept of participatory culture. A participatory culture is one where there are relatively low barriers to engagement, where there's strong support for sharing what you create with others, where there's informal mentorship in which more experienced media producers help train those with less experience, where participants believe that their contributions matter, and they care about what others think about the stuff that they've created—that creates a climate where all kinds of groups for all kinds of reasons are producing media, circulating it often through digital networks, producing the media through whatever tool is available to them, whether it is the recording function of their mobile phone, camera or microphone for podcasting, or tape recorder, or the camera that I have pointing at me right now—all are devices which allow us to produce and share media with each other all over the world.

So, when we think about participatory culture, we can think about various configurations of participatory culture (Jenkins et al, 2009; Jenkins et al, 2016). These configurations include affiliations—memberships, formal and informal, in online communities centered around various forms of media; expressions—producing new creative forms, such as digital sampling, video-making, mash-ups, memes, gifs; collaborations—problem-solving and working together in teams to complete tasks and develop new knowledge that would

be beyond our individual capacities; And finally, circulations—shifting the flow of media, taking pieces of media from one place to the other, creating conversations around media produced by someone else but spread by members of a particular community. So we put all those together, and we have this very dynamic space I call participatory culture. Now I should stress: we don't live yet in a fully participatory culture, we live in what is a more participatory culture than we had twenty years ago—more people are participating, more media is being shared—but plenty of people are locked out of that media ecosystem, and we need to be concerned with the barriers to entry that remain in creating a more participatory culture.

Again, we can think about how participatory culture intersects with mass media culture. Consider two examples as they intersect the creative industries: the first is the crowdfunding that took place around *Veronica Mars* (Jenkins, 2013)—here fans were able to raise money to support a favorite television show, and pave the way for a feature film that emerged from it. And the second is *Timeless*—a time travel show that was produced for American television. It was canceled due to mediocre ratings (Andreeva, 2017). Within hours of its cancellation there was a massive online campaign to bring it back, and three or four days later the network reversed its decision to cancel the program and brought it back from cancellation. *Timeless* returned on the air two or three weeks ago. Both of those shows represent examples where the decision-making of mass media producers and networks is being affected in a profound way by social media, by various forms of participatory culture, and in particular, by fan activism.

We could think about a huge success like *Black Panther* as growing out of that same dynamic. *Black Panther* has done phenomenally well worldwide, it has had week after week of topping the box office and besting other films, many of which were predicted to do as well or better. A lot of its success in the United States reflects the efforts of the African American community to rally around this film using *Twitter* and other social media. Research has shown that black Americans are disproportionately represented on *Twitter* as a platform, compared to their percentage of American society; they've found ways to use social networking effectively for both cultural activism, promoting films like *Black Panther* or shows like *Scandal*, and political activism—for example, BlackLivesMatter. So there's a kind of large output of social media around *Black Panther*; church groups have organized busloads of people to go from their congregation to the screenings; and fan communities are out in front of this film celebrating the emergence of new kinds of characters, new kinds of design aesthetics, new kinds of stories that enter the *Marvel Universe* via *Black Panther*.

Some of this is what we mean in my subsequent book as “spreadable media” (Jenkins et al, 2013). People often call this viral media, but viral to us has a connotation of infection or contagion. The idea of viral media is something

takes over your mind, you lose control—and this metaphor of viruses doesn't really capture this moment where in fact individuals and collectives online have greater power in impacting the flow of media in their culture than ever before. So we describe this process as spreadability. Participatory culture doesn't just involve creating new kinds of media or remixing media, it also involves spreading the message in new ways, and therefore altering the conversation that's taking place around media.

Activism and Convergence Culture

I'm very interested at the moment about how that affects activism. Consider two examples of how the superhero story has become a rallying point for political activists (Jenkins, et al 2016). In one, a Sikh in New York City chooses to dress as Captain America, and goes around protesting the stereotyping of brown people in America. In the other, Superman has emerged as an icon for the DREAMers, undocumented youth fighting for citizenship in the United States. There's a character, Kal-El from the planet Krypton, whose parents sent him away to a new world in search of a better life, who crosses the border in the middle of the night, gets adopted by an Anglo family, who teaches him to hide who he is and where he comes from, and he nevertheless goes out to fight for truth, justice, and the American way, while wearing ethnic garb—that is, the Superman costume was made from the blankets his mother wrapped him in when they sent him away from his home country. This is a powerful story for thinking about the experience of immigration in the United States. In both of these cases, grassroots communities are taking the images produced by mass media as the resources for their own expression, creating media that's meant to be circulated, tapping larger networks of supporters and activists, and using it to shift and redirect our conversation around the issue of immigration in the United States.

Convergence Culture and Collective Intelligence

Another overarching concept in *Convergence Culture* was collective intelligence. Pierre Lévy (1999) tells us that in a networked culture, we can work together to solve complex problems that would baffle us individually. The idea of collective intelligence is that the Renaissance man is now a myth—no one could possibly know everything in a world where there's so much complex information—but everyone knows something. And what individual members know can become resources for a community on a need-to-know ad hoc basis. As people in an online forum are discussing their favorite television show, all kinds of expertise out there, all kinds of knowledge, come into play. The participants are each watching the show closely, all seeing slightly different things; they're correcting each other, debating with each other, and they're bringing expertise from other spaces together to solve problems. The same

thing takes place around activist movements, which is why activists have been so effective at mobilizing, because this combined capacity of thousands of people in a network working together allows them to do things that would have been unimaginable when a protest was organized by a much smaller group of people.

Our most recent book, *By Any Media Necessary: The New Youth Activism* (Jenkins et al, 2016), tells that story—we interviewed more than 200 young activists, we explored how social change takes place in their lives, what role they play in struggles for social justice. We can see these new activists at play, for example, in the current gun control debate in the United States, where high school kids from Florida have been successful at rallying national walkouts in opposition to the National Rifle Association. These activists are networked but their tactics work across media; they deploy whatever resources the community has at hand, their message travels rapidly across the networked communication sphere, and they connect and collaborate with a variety of other groups. All of the mechanisms of participatory culture are now turned toward the political realm.

Network and Convergence Culture

But we're also seeing convergence culture at work when we look at the current President of the United States. Donald Trump is often described as a reality television star—that's partially true, he was the host of *The Apprentice*—but he comes from a varied media background. He was also a star of professional wrestling at one point in his career, he was also involved in shock jock radio, he's was involved in running beauty pageants as major events. So the Trump we know is a figure that was built up across a number of media forms, all of which are seen as somewhat peripheral by the mainstream culture—they're all sort of slightly disreputable—but his disreputability, his refusal of political correctness, is one of the things that his supporters are really drawn to.

Trump is not simply a televisual president—we've seen television presidents since John F. Kennedy in the 1960s—Trump is a networked president. Trump is someone for whom *Twitter* constitutes a central aspect of his identity—no matter how much his staff tries to tell him to stop tweeting, he continues to do so, and those tweets are affecting, for better or for worse, the fortunes of Trump and global perception of the United States. Trump in some ways represents the worst of a networked culture—he's doesn't take ownership over the messages he circulates and whether they're accurate or not, he uses Twitter in ways that inflame conversations and calls people out, calls people names. He exemplifies what we want to teach our young people not to do when they move into the social media realm, but he also represents why even powerful people turn towards social media as a resource, because it allows them to connect in new ways with communities and shift the conversation.

Conclusion

I hope this discussion provides a glimpse of convergence culture, then and now. Convergence Culture described a culture in the process of becoming; we now are much deeper into that process of media change; the platforms have changed, new practices have emerged, new institutions have gained power, the number of participants online has expanded, and social media and video streaming play larger roles in our lives. But, the core concepts—convergence, participatory culture, transmedia storytelling, collective intelligence, and spreadable media—still carry analytic weight in helping us to understand the world we live in.

References

- Andreeva, N. (14 May 2017). Timeless: Fans Really Made NBC Renewal Possible After Cancellation, Here's How. Deadline Hollywood. <https://deadline.com/2017/05/timeless-renewal-uncancellation-back-story-nbc-1202093119/>.
- Baran, Ş. (2018). *Whose Quality Is It?: Transnational TV Flows and Power in the Global TV Market*. (Ph.D. thesis). USA: University of Southern California.
- HCDMediaGroup. (21 September 2009). Henry Jenkins [video]. <https://www.youtube.com/watch?v=ibJaXVaOal>.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- _____. (25 March 2013). Kickstarting Veronica Mars: A Conversation About the Future of Television, Confessions of an Aca-Fan. <http://henryjenkins.org/blog/2013/03/kickstarting-veronica-mars-a-conversation-about-the-future-of-television-part-one.html>.
- Jenkins, H., Ford, S., Green, J. (2013). *Spreadable Media: Creating Meaning and Value in a Networked Society*. New York: New York University Press.
- Jenkins, H., Ito, M., boyd, d. (2016). *Participatory Culture in a Networked Era: A Conversation on Youth, Learning, Commerce and Politics*. London: Polity Press.
- Jenkins, H., Purushotma, R., Weigel, M., Clinton, K., Robinson, A. J. (2009). *Confronting the Challenges of a Participatory Culture: Media Education for the 21st Century*. Cambridge: MIT Press/MacArthur Foundation.
- Jenkins, H., Shresthova, S., Gambler-Thompson, L., Kligler-Vilenchik, N. (2016a). "Superpowers to the People!: How Young Activists Are Tapping Into the Civic Imagination". E. Gordon and P. Mihailidis (eds.) *Civic Media: Technology, Design and Practice*. (295-320). Cambridge: MIT Press.
- _____. (2016b). *By Any Media Necessary: The New Youth Activism*. New York: New York University Press.

Lévy, P. (1999). *Collective Intelligence: Mankind's Emerging World of Cyberspace*. New York: Basic Books.

Yockey, M. (Ed.) (2017). *Make Ours Marvel: Media Convergence and a Comics Universe*. Austin: University of Texas Press.

WHICH SUBJECT FOR THE DIGITAL?: A CRITIQUE OF DIGITALIZATION'S ROOTS IN (NEURO)PSYCHOLOGIZATION

Jan De VOS*

Abstract

This paper will not be about understanding digital culture or digital (inter) subjectivity with the help of (neuro)psychology. Rather, it will look critically into how (neuro)psychological models are used precisely in modelling our avatars and smart environments, today's placeholders of (inter)subjectivity. So instead of "Your brain on digital: How digitalization is shaping our brains", I choose for another approach informed by critical theory and psychoanalytic critique: "How neuropsychological models shape digitality". Hence, if anything, the digitalization of (inter)subjectivity rather than be assessed with (neuro) psychology should be connected to the psychologization and neurologization of (inter)subjectivity. From here the key question becomes, if current (neuro) psychological models allow for a technology with limited emancipatory potential (in which datafication equals the capitalist exploitation of intersubjectivity), would then a different psychology open up to something different? Hence, would the following be a viable question: which subject for the digital?

Keywords: digital, (inter)subjectivity, (neuro)psychology, neurologization, psychologization.

* Lecturer and Researcher/PhD, University College Ghent, Faculty of Art and Philosophy

DİJİTAL İÇİN HANGİ ÖZNE? (NÖRO)PSİKOLOJİLEŞTİRMEDEKİ DİJİTALLEŞMENİN KÖKENLERİNİN BİR ELEŞTİRİSİ

Jan De VOS*

Özet**

Bu makale ne nöropsikolojik bakıştan hareketle dijital kültürü, ne de dijital öznelerarasılığı anlamak için kaleme alınmıştır. Burada daha çok nöropsikolojik modellerin içerisinde eleştirel bir bakışla avatarlarımızı ve akıllı çevremizi, öznelerarasılığın da desteğiyle, nasıl modelleyeceğimiz anlatılmaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla da “dijital beynimiz üzerinde, yani dijitalin, beynimizi nasıl şekillendirmekte olduğu” sorusu yerine, eleştirel kuram ve psikoanalitik eleştiri ile şekillenen bir başka yaklaşımla şu soruyu soruyorum: “Nöro-psikolojik modeller dijitalliği nasıl şekillendiriyor?”. O halde öznelerarasılığın dijitalleşmesi üzerinde durulacaksa eğer, bunun daha çok nöropsikolojik açıdan ele alınması gerekir. Bu da, öznelerarasılığın nörolojileştirme ve psikolojileştirme ile ilişkilendirilerek ancak yapılabilir. Bu noktada anahtar soru, halihazırdaki nöropsikolojik modellerin sınırlı özgürleştirici potansiyelliğe sahip teknolojiye izin verip vermediği ve eğer öyleyse, farklı bir psikolojinin başka bir şeylere mi yol açtığıdır. Burada sözü edilen teknolojideki verileştirme, öznelerarasılığın kapitalist sömürsüne eşittir. Dolayısıyla da burada yanıtı aranacak sorulardan biri de; ‘dijital için öznenin ne olduğu’dur.

Anahtar Kelimeler: dijital, özneler(arasılık), (nöro)psikoloji, nörolojileştirme, psikolojileştirme.

* Öğretim Görevlisi ve Araştırmacı/Doktor, Ghent Üniversitesi, Sanat ve Felsefe Fakültesi

** Çev.: Feride Zeynep Güder, Doçent Doktor, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi

How to Understand Digitalization?

This paper will *not* be about understanding digital culture or digital (inter) subjectivity with the help of (neuro) psychology. Although the temptation to (neuro) psychologize, digitalization is omnipresent. Why this is the case can be rapidly argued for. That is, as Alexander Galloway argues for the urgency of “thinking digitality” (Berry and Galloway, 2016), two other prominent philosophers of the digital, Bernard Stiegler and David Berry, explain this urgency as follows: it is not just that the progressive digitalisation of our life-world fundamentally transforms *social life*; it also transforms *psychical life* (Berry and Beer, 2014; Stiegler, 2012). Hence, as digitalization most centrally affects the matter of subjectivity and intersubjectivity, many commentators and scholars alike proceed in the direction of the psychological and the neurosciences in order to think the digital.

To take a recent example: at the last World Economic Forum at Davos (January, 2018) George Soros grounded his attack on *Facebook* and *Google* (calling them “a menace to society”) in a psychologizing discourse: he pointed to the engineering of addiction and its harmful effects on especially adolescents (Soros, 2018). This idea to depict digitalization as a threat to subjectivity and understand this via (neuro) psychological paradigms is even clearer with *Facebook*'s founder, Sean Parker. Parker describes the operational principal of *Facebook* as *Facebook* “hacking people’s psychology to hook them” adding to this the outcry “God only knows what it’s doing to our children’s brains” (Ulanoff, 2017).

Also academic assessments most readily take recourse to the neuropsychosciences to understand the digitalisation of (inter)subjectivity, either in a direct way (e.g. Turkle, 2011 examining the “psychological power” of digital devices to change us, see also Aboujaoude 2011; Carr, 2010), or more covertly (e.g. Robert Cover’s [2015] idea of online performative identities and selves, silently relying on psi-theories on identity, see also e.g. Hansen, 2004; Masumi, 2002; Thrift and French, 2002). Stiegler, on his turn explicitly promotes the use of neuroscience to understand the digitalization of (inter)subjectivity (Stiegler, 2014).

However, as I pointed out in the beginning, this paper will not be about understanding digital culture or digital (inter)subjectivity with the help of (neuro) psychology. In contrast, the task that I want to engage with is the following: instead of looking how digitality shapes or alters our brains and psychology, we have to shift the perspective and precisely critically look into how neuropsychological models themselves are always already shaping digitality. To claim, for example, that *Facebook* posts or *Google* searches tell a lot on human psychology foregoes the fact that *Facebook* and *Google* and other platforms are always already informed by psychological theories and models. This makes that the contemporary assessments of the digitalization of (inter) subjectivity—and the critique of digitalization as such—are heading to an im-

passee as they use the same neuropsychological models, which are implicated in what they research. As we in Flanders say: you only pull out the cat out the sack which has been put into it.

To explore this further, let me take another example in which precisely a direct (and unproblematic) link is claimed between the psychological and the digital. I refer here to scandal concerning Cambridge Analytica using data of *Facebook* in order to, amongst others; influence the American elections and the Brexit campaign in the UK. As the whistle-blower Christopher Wylie describes it, he was the digital whizz kid who created "Steve Bannon's *psychological*¹ warfare tool" (Cadwalladr, 2018). Moreover, The profiles on persons extracted from *Facebook* data are explicitly called "sophisticated *psychological*² and political profiles" (Cadwalladr, 2018). Psychology, hence, a dangerous knowledge? Clearly, it were psychologists who were involved in designing the algorithms to "extract" profiles. Psychologists Michal Kosinski and David Stillwell both involved in Cambridge Analytica wrote in their academic paper "myPersonality project" the following:

In recent years there has been a remarkable shift towards more social and less anonymous Internet use. Interactions between people using anonymous nicknames, email addresses, or avatars are increasingly replaced by interactions within Online Social Networks (OSN) that are based on real identities and connections that largely mirror offline social links (...) (Stillwell and Kosinski, 2004).

So the idea is that we no longer cheat or play a role on the internet, or if we do, the internet can see through this. Big Data knows who you are. That is, it knows you via your desires that you express while surfing on the internet. Hence, is the internet not a psychologist or a psychoanalyst? Is surfing the internet something that resembles the free association of psychoanalysis? Think in this respect on the recent book of Stephens-Davidowitz (2017) entitled: "Everybody Lies. Big data, new data and what the Internet can tell us about who we really are". Stephens-Davidowitz argues that now for the first time we can see the inside of people's head. The digital opens a new and direct entrance into our psychology; hence, as said higher, psychology is potentially a dangerous knowledge?

However, does this claimed for direct link between the psychological and the digital not raise the question: is this really possible, is our psychology truly quantifiable, hence, is our psychology fully digitalizable? Or, alternatively, is life that what resists quantification, that what resists digitalization? This is what for example Antoinette Rouvroy (2018) seems to argue: for her, the truly important is life is not quantifiable, life is what resists calculation and hence digitalization. But we can go on of course: is life that what resists psychologization, is life that what resists neurologization? Is there hence a precious

¹ Author's note: "my italics"

² Author's note: "my italics"

agalma, a precious core in the human, to be defended not only from the psychology/neuroscience but now especially from digitalization?

To make it immediately clear: this line of thought is precisely the temptation we should resist. In my books on psychologization and neurologization I have always warned against putting forward something primordial and essential human core which would escape (neuro)psychologization (De Vos, 2012, 2013, 2016b). This is my argument: what resists psychologization and neurologization or digitalization is not something external/primordial to it, something vitalistic, but rather, what thwarts psychologization, neurologization or digitalization is the internal antagonism (something inherently problematic) of psychology, neuroscience or the digital itself!

Let me make this clear by referring to the Lacanian concept of the Real. The French psychoanalyst Jacques Lacan discerned three registers structuring our human life: the Symbolic, the Imaginary and the Real. The most common understanding of the Real is that it is that what resists symbolization, which what remains after our conceptual grasp of reality. This is the idea that reality would be too big for our limited representations. I argue that this is a wrong understanding of Jacques Lacan's Real. Let me make this more tangible: in the naïve, common understanding one would say: *"I feel so much inside of me, but I can't put it into words"*. This is the idea that reality is too big for our representations. However, in a true psychoanalytic perspective of the Real, the former has to be reversed: *"I say so much, and in doing so something escapes me"*! Think for example about the Freudian "slip of the tongue" as I speak, an excess arises that I as a subject cannot fully master or control. This is the true psychoanalytic unconscious, this is the Lacanian Real. Hence, the Real is at the side of the *too much* of the Symbolic: it is the Symbolic which is too big. The Real is thus the monstrous excess, which sees light precisely because the human being speaks. This is the Freudian unconscious: it is not that what exceeds symbolization, but that which is the result, the excess of symbolization.

Hence, instead of proposing that vitalistic life resist symbolization (and thus psychologization, neurologization and digitalization), I argue the following: that what resists, is to be found at the side of symbolic itself. This is the true scandal of psychoanalysis: the Real only arises in language: it is only via symbolization that something arises which escapes us, something that we cannot fully master. Or, to transpose this to the issue of psychologization, neurologization and digitalization –as, arguably, those three issues are three (different but intertwined) forms of symbolizations of life: *it is only because of psychology, that there exists a gap in our knowledge on the psyche. It is only because of neuroscience that our "free will", for example, becomes something enigmatic (in a different way, as it was problematic before). Or, finally, it is only because of digitalization, that something sees light that resists it.* So instead of trying to defend life against neuropsychologization, quantification and digitalization, we should search for that what thwarts all that for within. What is

it in the psychological, the neurological and, at its turn, the digital paradigm itself which resists from within, which prevents those paradigms of reaching full closure?

To explore this, let me go back to the two psychologists Kosinski and Stillwell involved in Cambridge Analytica and their belief that social media provides us with so much personal data that our personality finally becomes fully quantifiable (Stillwell and Kosinski, 2004). How do they precisely operationalize their rationale? Kosinski and Stillwell devised an app "myPersonality" and disseminated it via *Facebook* where it spread like a fire. To be clear, *myPersonality* is nothing more than a simple psychological questionnaire of the kind that in pre-digital times were widespread in popular magazines. Kosinski and Stillwell claimed that their app allowed them to "chart personalities" to then link and match these data—and this was the particular move they made—to what people did on *Facebook*. This I claim is problematic for two reasons. First, what remains unquestioned is the already mentioned popularity of the app. On Stillwell's personal website, this is proudly mentioned but not put into question (Kosinski, May 2018). But what is the meaning of the app going viral? Why do people love being tested, love to be profiled, and are happy with the gratification to get a result back of the test telling them "this is what you are"?³ This is where the "we love to know you" from the researcher meets the "I love to know myself": and this the first thing the researchers are not able to grasp. I have described typical blind spot of psychologists also in my books on psychologization and neurologization: psychology and the neurosciences not only constitute their object (the [neuro]psychological object) but also a subject: the psychologized and neurologized subject. This is the situation of the colourful brain scan engendering an "oh-my-god-is-this-what-I-am" subject: science creates a new subject, contemplating itself, others, and the world from the scientific perspective (De Vos, 2016c). The modern (neuro) psychologized subject hence is itself the surplus, the excess of psychology or the neurosciences. Psychologists and neuroscientists as a rule tend to disregard this: they think they research real subjects, failing to take into account they are dealing with (neuro) psychologized subjects. Psychology and the neurosciences are the disciplines wanting to know the human being that itself wants to know him/herself. This is why psychology and psychologization are but two sides of the same coin, and the same holds for the neurosciences and neurologization. Here the neuropsychologies disregard and miss the fundamental von Münchhausen situation in which the modern human subject is caught: recall the story of the Baron von Münchhausen who most famously boasted to have saved himself from drowning in a swamp by pulling himself out of it by his own hair. Subsequently also the neuropsychologies cannot but themselves lack a firm basis in which they could ground both their theory and praxis.

³ "Soon, thousands of people were participating every day for fun, self-insight and to donate their data to psychological research." (Kosinski, May 2018)

Precisely here, from this fact of the impossible closure of psychology, we observe that Kosinski and Stillwell take recourse to digitality as they believe that the latter finally opens up a window to the human being as he allegedly really is. The assumption is thus that the digital and Big Data can provide psychology with its closure and the ground it always lacked. That is, the psy-profiles are cross-checked with social media activity, with data of what people like/do/post on *Facebook*. These data supposedly provide the neutral parameter, to be correlated to the psy-profile. And here we can formulate the second problematic issue of the rationale of Kosinski and Stillwell: the problem of the aimed at correlation between psychological profiles and *Facebook* data is that the latter (FB-likes; FB-activity) by no means can be seen as genuinely unconditioned an natural human behaviour. To begin with, from the very beginning *Facebook* and social media are first of all a business model: designed to make profit from steering and shaping behaviour. This means at the least that commodifiability colours and underpins all data deriving from *Facebook*. And, secondly, is it not clear that the very architecture of *Facebook* and other social media relies in the first place on mainstream psychological “insights” on the human being and its social behaviour”? Consider in this respect how Mark Zuckerberg once proclaimed that *Facebook* is all about psychology:

I think that that’s one of the core insights that we try to apply to developing Facebook. What [people are] really interested in is what’s going on with the people they care about. It’s all about giving people the tools and controls that they need to be comfortable sharing the information that they want. If you do that, you create a very valuable service. It’s as much psychology and sociology as it is technology. (Larson, 2011)

We should take this literally: *Facebook* is developed, constructed and set up with (socio) psychological theories and models. The latter are used to create, as we read, “a valuable service”, read: a profitable commodity. So, at the very least, Kosinski and Stillwell’s move to correlate their psychological profiles, obtained by their personality app, and cross check this with *Facebook* data is problematic: put simply, it correlates data obtained by psychological models/theories with behaviour/data already informed by and shaped by the same psychological theories/models. Again, you pull out the cat out the sack that has been put into it.

We therefore should contest the idea that Big Data is able to hack into our psychology. The internet is not as such a psychologist, but rather, the internet is structured *as a psychologist*. That is, the web is not able to reveal our real psychology, our deep psychological desires, but, rather, it is set up so as to shape, guide and mould our “psychology”. Psychology, thus, is used as a circular rationale to establish the business model of social media, to provide the tautological base of digital capitalism. However, does not here the question remains, even if it is a *Von Münchaussian* construction, does not digital psychological profiling has proved to work? Think again of the role of Cambridge Analytica in the US elections and the Brexit campaign. Hence, is not the question:

what, then, precisely works in the psycho-digitalization of subjectivity? This is the question for the next section.

What Works in Digitalization?

It has already been questioned: is not the story that Cambridge Analytica really influenced the American elections not an unfounded story, a promotional pitch framed by Cambridge Analytica itself? It is moreover a story the public loves, as it is fascinated by these kind of accounts of it being manipulated and brainwashed. Note again the redoubling: while both the experts and those who want to exploit us love to know us, we are ourselves are above all defined by our own love to know ourselves and marvel about all this (even in the negative sense: *look how easily we, or our brain, are tricked!*). As this paradoxical *Von Münchaussian* ground of human subjectivity is structurally missed by the neuropsychosciences, is the conclusion then not that psychology, instead of a dangerous knowledge that can be misused by people or corporations with bad intentions, is in the first place *a dangerous fantasy*? That is, although the pretention to chart the real of the human being is, as I described higher, but a myth based on a tautology, it is a dangerous fantasy, as it shapes and drives deceptive and manipulative methods and technologies.

Let me explore this by turning to the issue of the digitalization of education. Education, as a key field of the formation of (inter)subjectivity, has already be the site where the phenomena of psychologization and neurologization ran rampant. It is now clearly also a primordial site with regard to the digitalization of (inter)subjectivity. To immediately sketch the far reaching developments in this respect: recently the World Economic Forum promoted the use of technologies to foster social-emotional skills in education. The WEF referred for example to the *Empathy Watch*, "a wearable device that tracks physiological stress and activity" (as cited by Williamson, 2017). *The Empathy Watch*, so it is argued, can be used to measure students' affective responses to learning situations. When then, for example, the device would sense that a student is bored and disinterested, the computerized learning platform would offer the student more interesting or engaging learning content. Commenting on this Ron Spreeuwenberg writes:

This is not teaching robots to have emotions. Rather, it is about teaching them to recognize human emotions, based on signals, and then react appropriately based on an evaluation of how the person is feeling. Robots may actually be more useful than humans in this role, as they are not clouded by emotion, instead using intelligent technology to detect hidden responses. (Spreeuwenberg, 2017)

As a first side remark: here technology is considered to be a better psychologist than the human being (the teacher, or, for that matter, the psychologist): for the latter his or her own being human sits in the way! Moreover, as William Davies argues, these mood-tracking devices are intended "to achieve a form of emotional augmentation," to transform it and "render that emotion

preferable in some way (be it more positive, more acceptable, simpler etc.), turning it into a different emotion” (Davies, 2017). Does the digitalization of education directly leads to straightforward psychological manipulation or psycho-social engineering?

But before we go into that, let us first contrast this digitalization of education with its predecessors, the psychologization and neurologization of education. To schematize, one could argue that, up to a given time, education was an issue of discipline and the transfer of knowledge. Things started to shift with the psychologization of education (which could be situated in Belgium as reaching its height in the 70ties and 80ties of the former century): education began to centre on psy-matters such as well-being, social relations, emotions and things like that. The peculiar issue one should not miss is that psychologization is not about the straightforward implementation of psychological knowledge in education, rather, it passes over a kind of detour: the education of everybody, (teachers, parents *and* pupils themselves) in psychology. The idea of the importance of emotions in education, for example, resulted in educational packages, which actually dispense psychological theory: even toddlers are *taught* that there are four basic emotions “happy, sad, scared and angry”. After which the children are supposed to reproduce the theory: for example, in an educational technique called *circle time* toddlers are offered four standard masks to represent how they feel. In other words: psychology passes over psycho-education, the latter entailing an interpellation⁴: interpellating the subject to adopt the psychological perspective to look upon itself/others/world. So we all become little psychologists: understanding ourselves, the others and the world via the perspective of psychological theories (De Vos, 2012).

With neurologization this is repeated. We are all called upon to understand ourselves, the others and the world from the perspective of brain knowledge and theories. Neuro-education (the idea of using neuroscience in education) hence is always intertwined with literally educating everybody in neuroscientific theories. If once parental advice was ‘*talk with your children*’, it has now become “talk with your kids about their brains” (Jensen and Nutt, 2014). Hence youngsters reaching puberty are given lessons on the “pubescent brain” and even younger children are taught the basics of neuroscience. In this respect, the worldwide “Brain Awareness Week” (BAW, 2018), aiming to let children learn about their brain, is a prime example of a direct neurologization of the children. Basically, both psychologisation and neurologisation involve a subject that is supposed to know, in this respect they remain within the confines of the traditional school centered around the transference of knowledge. From the youngest to the eldest the human being is thus told what it is to be a human: “did you know that according to psychological research or brain scans...”, upon which we are called upon to adopt the scientific

⁴ Think of the concept of Louis Althusser: (Althusser, 2006)

neuropsychological gaze to look upon ourselves, the others and the world (De Vos, 2015, 2016a).

However, is not the subject in the digital age less and less supposed to know? The digitalized subject is not necessarily called upon to share the theoretical outlook: data gathering and handling can function perfectly without a knowing subject. Social media prompt us to like this, to be sorry for that, to remember our mother's birthday, to buy this... without us knowing the coded rationale behind all that. Hence, concerning parenting and education, there is less and less need for us (teachers, educators, parents) and the children themselves to be educated in theories about what is driving us: data-technology and algorithms working silently in the background will simply drive, guide and steer our behavior (De Vos, 2017). Think of *the empathy watch* probing the emotions of the pupil in order to adjust the learning content of the bored or disinterested pupil: the latter is no longer interpellated to adopt the theories and the models of the experts. He or she is simply nudged and steered. So, Big Data as such does not care whether one knows or not: Smart Environments real or virtual engage directly and algorithmically with human beings without the mediation of subjectivized knowledge.

Here the Foucaultian power/knowledge nexus no longer is operative: biopolitical power no longer relies on knowing subjects auto-disciplining themselves, rather, via nudging and digital social engineering we are led to do the right thing. The fundamental shift here should not be missed: in pre-digital times psychology was deduced (with experiments and questionnaires), it was surmised, hypothesized if not fantasized. Now (inter)subjectivity is given form within the virtual environment based on neuropsychological theories and models: hence, now psychology is made "real". The once surmised/fantasized models of (social) neuropsychology become reality passing over virtuality (De Vos, 2017). Here the famous quote of Hannah Arendt concerning behaviourism comes into mind:

The trouble with modern theories of behaviorism is not that they are wrong but that they could become true, that they actually are the best possible conceptualization of certain obvious trends in modern society. It is quite conceivable that the modern age –which began with such an unprecedented and promising outburst of human activity– may end in the deadliest, most sterile passivity history has ever known. (Arendt, 1958: 322)

Hence: the trouble with (neuro) psychology is not that it would be wrong, but that it would become true via the virtualization of our lifeworld. Biopolitics 2.0, realizing neuropsychologization within the digital and thus fully controlling (inter)subjectivity, might hence lead humanity to an unprecedented deadly and sterile passivity (De Vos, 2017). What we face is that the basically unfounded assumptions of psychology are realized via the digitalization of (inter)subjectivity: they are scripted into the hidden algorithms of our digital environments and digital settings.

From here, we can restate our argument: the neuropsychosciences do not harbor a dangerous knowledge, but rather, they contain a dangerous fantasy. The fantasy, then, is that psychology can reach full closure, that is, that it can deliver the truth about the human being. Psychology, so it is fantasied, can objectify subjectivity in its totality. The paradoxical *Von Münchaussian* intricacies, although they clearly are fundamentally linked to subjectivity, are most conveniently ignored. It is this fantasy of psychology that furnishes the rationale which underpins the current digital technologies that claim that one can datafy one's subjectivity, and, from here, that one can "hack" someone's psychology.

But what is missed, or better, *obscured*, in the concrete practices of data gathering and psychological profiling, is that the whole operation is based on a prior psychologized pre-fabrication of the digital environment. What works in digitalization is precisely this: the pre-structuring of (inter)subjectivity with the chimeras of psychology. Hence, the first thing here that needs to be contested is the idea that there is this fantasy of a "first reality", a basic, natural psychology that one could finally fully cover with our new Big Data technologies. This very idea that *there is a psychology out there*, independent of the scientific psychological gaze, is the core of the dangerous fantasy fuelling the datafication and subsequent commodification of subjectivity.⁵

Conclusions

If current (neuro) psychological models underpin a digital technology with limited emancipatory potential (in which datafication equals the capitalist exploitation of intersubjectivity), would then a different psychology open up to something different? Hence, would the following be a viable question: which subject model for the digital? In other words, if *Facebook* and other social media rely on mainstream psychological theories of the human, would it be an option to start from an alternative psychology, from critical psychology for example, or, for that matter from the subject model of psychoanalysis as the latter could be considered primordially as a critique of psychology?

⁵ Here I hence disagree with people such as Antoinette Rouvroy, who argues that one could also use algorithms to create diversity and let people discover ideas to which they habitually are not confronted with (Rouvroy, 2018). Rouvroy thus seems to argue for a possible Good Big Data. But would this not come down to manipulation of the people, albeit for the good causes? The basic problem with Rouvroy is that she thinks that algorithmic politics address the people at the pre-conscious reflex-level, and thus short-circuit the conscious and subjective engagement with politics. However, the problem with that is that here she still situates a primordial (neuro)psychological level (and concedes an explanatory power to neuropsychology) which then could be exploited/misused by the Bad Guys. In contrast, I argue that the first political move needed here is to reject any essentializing and naturalising accounts of the human being as ideological.

But is the psychoanalytic conception of the human not full of paradoxes which makes this difficult to derive models from? Consider for example how Lacan conceptualizes the difference between the human and the animal. Lacan says: an animal can pretend, but only the human can *pretend that it pretends*, he can tell the truth whilst pretending to lie (Lacan, 2001, p. 305)! It is crucial not to understand this in the sense that the double pretending would show the *true desire* of the human being, a desire that could be easily defined and catalogued (which would make that you could define it within an algorithmic model). In contrast, we should understand the double pretending in a radical structural sense: it is only by the redoubling of the pretending that the pretence itself acquires its full weight.

That is, for the human being not *what* he hides counts, but the hiding itself (actually the hiding of the hiding) is crucial! In other words: a simple pretending can hide a true motivation or a true desire, in a redoubled pretending not what is hidden is central, but rather the hiding itself signals a desire on its own terms.

Let me explain this with Jacques Lacan's reference to the famous competition in the Classical era between the painters Zeuxis and Parrasio: they competed to determine who could paint the most convincing *trompe l'oeil* (Lacan, 1987 [1964]). Zeuxis produced a reproduction of grapes in such a realistic way that birds were deceived as they tried to eat them. Parrasio in turn painted a curtain; this curtain deceived Zeuxis himself as he tried to draw it back to see what his opponent's work was. Here Zeuxis had to admit his defeat and had to recognize the superiority of Parrasio's painting. Lacan comments that when you want to deceive a human, you are presented with the painting of a veil, something that prompts you to ask what is behind the veil. I argue: Parrasio stands for psychology: psychology paints grapes and turns us in deceived birds of whom is known what they want. Zeuxis, In contrast, stands for that what psychoanalysis aims at: Zeuxis's painting of a veil refers to the psychoanalytic doxa that claims that the human being is only constituted from the double enigma, of the redoubled pretending. Psychology claims to know what we want (from whence it becomes quantifiable and digitalizable). Psychoanalysis in contrast acknowledges that the human being stages him/herself as having a desire (here no simple answers on what the human want are possible).

Hence, is it not clear that technology needs the simple models and straightforward knowledge of psychology to set up the scene? The enigmas of psychoanalysis do nothing but deconstruct the scene, which make psychoanalysis useless as what concerns the drawing and the design of the digital scene itself. Only by converting psychoanalysis into a psychology, could psychoanalysis be used for technology. Robert Pfaller, the philosopher of art says: theory cannot tell art what to think, it can only tell art what not to think (2017: 92). In the same way: psychoanalysis cannot provide the base of technology, it can only show what should *not* be the base of technology.

References

- Aboujaoude, E. (2011). *Virtually You: The Dangerous Powers of the E-Personality*. New York: WW Norton & Company.
- Althusser, L. (2006). "Ideology and ideological state apparatuses (notes towards an investigation)". S. Aradhana and G. Akhil (eds.). *The Anthropology of the State: A Reader*. (86-111).
- Arendt, H. (1958). *The Human Condition*. Chicago: University of Chicago Press.
- BAW. (2018). Brain Awareness Week (BAW). <http://dana.org/BAW/>.
- Berry, D. M. and Beer, D. (2014). "Interview with David Berry on Digital Power and Critical Theory". *Theory, Culture & Society*. <http://www.theoryculturesociety.org/interview-with-david-berry-on-digital-power-and-critical-theory/>. 1 May 2014.
- Berry, D. M. and Galloway, A. R. (2016). "A Network is a Network is a Network: Reflections on the Computational and the Societies of Control". *Theory, Culture & Society*. 33(4). 151-172.
- Cadwalladr, C. (2018). "The Cambridge Analytica Files. 'I made Steve Bannon's psychological warfare tool': meet the data war whistleblower". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/data-war-whistleblower-christopher-wylie-faceook-nix-bannon-trump>.
- Carr, N. (2010). *The Shallows: How the Internet is Changing the Way We Think, Read and Remember*. New York: Norton.
- Cover, R. (2015). *Digital Identities: Creating and Communicating The Online Self*. San Diego: Academic Press.
- Davies, W. (2017). "How are we now? Real-time mood-monitoring as valuation". *Journal of Cultural Economy*. 10(1). 34-48. doi:10.1080/17530350.2016.1258000.
- De Vos, J. (2012). *Psychologisation in Times of Globalisation*. London: Routledge.
- _____ (2013). *Psychologization and the Subject of Late Modernity*. New York: Palgrave Macmillan.
- _____ (2015). "Deneurologizing Education? From Psychologisation to Neurologisation and Back". *Studies in Philosophy and Education*. 34(3). 279-295. doi:10.1007/s11217-014-9440-5.
- _____ (2016a). "The Death and the Resurrection of (Psy)critique. The Case of Neuroeducation". *Foundations of Science*. 21(1). 129-145.
- _____ (2016b). *The Metamorphoses of the Brain. Neurologization and Its Discontents*. New York: Palgrave Macmillan.
- _____ (2016c). "What is Critique in the Era of the Neurosciences?". J. De Vos and E. Pluth (eds.) *Neuroscience and Critique. Exploring the Limits of the Neurological Turn*. (22-40). London: Routledge.
- _____ (2017). "The Neuroturn in Education: Between the Scylla of Psychologization and the Charybdis of Digitalization?". M. Vandebroek (Ed.) *Con-*

- structions of Neuroscience in Early Childhood Education*. London: Routledge.
- Hansen, M. B. N. (2004). *New Philosophy for New Media*. Cambridge: MIT Press.
- Jensen, F. E., and Nutt, A. E. (2014). *The Teenage Brain: A Neuroscientist's Survival Guide to Raising Adolescents and Young Adults*. New York: Harper Collins.
- Kosinski, M. (May, 2018). MyPersonality Project.
<https://sites.google.com/michalkosinski.com/mypersonality>.
- Lacan, J. (1987 [1964]). *Seminario XI. Los Cuatro Conceptos Fundamentales*. Buenos Aires: Paidós.
- _____ (2001). *Ecrits: A selection*. London: Tavistock.
- Larson, C. (2011). "Mark Zuckerberg Speaks at BYU". *Deseret News*. <http://www.deseretnews.com/article/print/700121651/Mark-Zuckerberg-speaks-at-BYU-calls-Facebook-as-much-psychology-and-sociology-as-it-is-technology.html>.
- Massumi, B. (2002). *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation*. Durham: Duke University Press Books.
- Pfaller, R. (2017). *Interpassivity. The Aesthetics of Delegated Enjoyment*. Edinburgh: University Press.
- Rouvroy, A. (2018). "À mon sens, Zuckerberg est dépassé". *L'écho*. <https://www.lecho.be/opinions/general/antoinette-rouvroy-a-mon-sens-zuckerberg-est-depasse/9995228.html>.
- Soros, G. (2018). "Remarks delivered at the World Economic Forum". <https://www.georgesoros.com/2018/01/25/remarks-delivered-at-the-world-economic-forum/>.
- Spreeuwenberg, R. (2017). "Does emotive computing belong in the classroom?" . *EdSurge*. <https://www.edsurge.com/news/2017-01-04-does-emotive-computing-belong-in-the-classroom>.
- Stephens-Davidowitz, S. (2017). *Everybody Lies: Big Data, New Data, and What the Internet Can Tell Us About Who We Really Are*. New York: HarperCollins.
- Stiegler, B. (2012). "Die Aufklärung in the Age of Philosophical Engineering". *Computational Culture*. 2. <http://computationalculture.net/comment/die-aufklarung-in-the-age-of-philosophical-engineering>.
- _____ (2014). "Les big data, c'est la fin de la pensée". http://www.ventscontraires.net/article.cfm/13444_bernard_stiegler__les_big_data_c_est_la_fin_de_la_pensee_.html.
- Stillwell, D. J. and Kosinski, M. (2004). "myPersonality Project: Example of Successful Utilization of Online Social Networks for Large-Scale Social Research". *American Psychologist*. 59(2). 93-104.
- Thrift, N. and French, S. (2002). The Automatic Production of Space. *Transactions of the Institute of British Geographers*. 27(3). 309-335.
- Turkle, S. (1995). *Life on the Screen: Identity in the Age of the Internet*. New York: Simon and Schuster.

Ulanoff, L. (2017). "Sean Parker made billions off of Facebook. Today he basically called it evil". *Mashable*. <https://mashable.com/2017/11/09/sean-parker-slams-facebook/#gVnUWCGJ1mqc>.

Williamson, B. (2017). "Psychological surveillance and psycho-informatics in the classroom". *Code Acts in Education*. <https://codeactsineducation.wordpress.com/2017/01/17/psycho-surveillance-classroom/>.

FACEBOOK KULLANICISI KIZ ÇOCUKLARINA YÖNELEN ZORBALIK ODAKLI SİBER TACİZİN CİNSEL TACİZE DÖNÜŞÜMÜ: GAZETE HABERLERİ ÜZERİNDEN BETİMSSEL BİR DEĞERLENDİRME

Betül ÖNAY DOĞAN*, Yıldız Dilek ERTÜRK**, Pınar ASLAN***

Özet

Siber zorbalık, başkalarına rahatsızlık ya da zarar vermek amacıyla akran grupların ya da kişilerin dijital ortamlarda gerçekleştirdikleri davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Bugüne kadar yapılmış olan araştırmalar, kişiler arasında mahrem bilgilerin, fotoğraf ve videoların paylaşılmasının bozulan ilişkiler ya da taraflardan birinin kötü niyetine bağlı olarak tehdit, şantaj, intikam ya da benzeri sebeplerle kötüye kullanılması sonucunda "siber zorbalık ve taciz" suçunun ortaya çıktığını göstermektedir. Yapılan eylemin amacı genellikle eyleme maruz kalan kişinin hakaret/tehdit etme veya şantaj yapma suretiyle küçük düşürülmesine sebep olmaktır. Bu çalışma kapsamında çocukların maruz kaldığı siber zorbalık vakaları, betimsel karma yöntemle incelenmiş ve iletişim pratikleri açısından yorumlanmıştır. 11 ve 13 yaşındaki beş kız çocuğunun yaşamış oldukları siber zorbalık olarak başlayan, siber taciz olduğu anlaşılan ve cinsel tacize dönüşerek gazete haberlerine yansıyan olgular betimsel olarak haber üzerinden incelenmiştir. Facebook paylaşımlarının zorbalık, siber taciz aracı olarak nasıl kullanıldığı, mağdur kullanıcının ürettiği içeriğin, gerçek yaşamda tuzak olarak taciz içeriğine nasıl dönüştürüldüğü örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: siber zorbalık, siber taciz, mahremiyet, sosyal ağlar, Facebook

* Doçent Doktor, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi

**Profesör, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi

***Araştırma Görevlisi, İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi

CYBER BULLYING ORIENTED CYBER HARASSMENT TOWARDS FEMALE FACEBOOK USERS BECOME SEXUAL HARASSMENT: A DESCRIPTIVE ANALYSIS THROUGH NEWS COVERAGE

Betül ÖNAY DOĞAN*, Yıldız Dilek ERTÜRK**, Pınar ASLAN***

Abstract

Cyber bullying is defined as the behavior of peer groups or individuals to disrupt or harm others in a digital environment. The research carried out so far shows that sharing confidential information, photos and videos among people leads to "cyber bullying and harassment" as a result of the abuse of threats, blackmail, revenge or similar reasons when the relations deteriorate. The purpose of such an action is usually to make the other party exposed or humiliated by insulting/threatening or blackmailing. In this study, children's bullying cases were investigated with descriptive mixed method and interpreted in terms of communication practices. Five cases of 11 to 13 -year-old girls which started as cyber bullying and then respectively turned into cyber harassment, sexual harassment, and news coverage have been investigated through the news descriptively. This study intends to analyze how Facebook shares were used for cyber bullying, cyber harassment and how the content the victims produce may turn into a means of harassment in real life through exemplary cases.

Keywords: cyber bullying, cyber harassment, privacy, social networks, Facebook

*Associate Professor, İstanbul University, Faculty of Communication

**Professor, İstanbul University, Faculty of Communication,

***Research Assistant, İstanbul University, Faculty of Communication

Giriş

İnternet kullanım yaşının giderek düşmesi, uçsuz bucaksız bir alanı genç ve çocuk kitlenin kullanımına açmıştır. Fiziksel uzamdan farklı olarak internet çok sayıda insanla, kimi zaman gerçek olmayan kimlikler üzerinden iletişim kurmayı; aynı anda farklı platformlarda yer alabilmeyi; ses, görüntü ve yazı üzerinden coğrafi sınırlar ve zaman sınırlaması olmadan bilgi paylaşabilmeyi olanaklı hale getirmiştir. Bu durum normal hayatta insanların düşünerek yaptıkları ya da yapmaktan vazgeçtikleri davranışları, sanal ortamda düşünmeden gerçekleştirmelerine sebep olabilmektedir. Aynı zamanda fiziksel uzamda daha az zarar verici davranışlar sanal uzamda, hızlı yayılımın da etkisiyle, daha fazla zarar verebilmektedir. Bu sebeple sosyal medya kullanımı üzerine gerçekleştirilen çalışmaların bir kısmını da başkalarına kasıtlı ya da kasıtsız verilen zararlar ve bunların önlenmesi için yapılabilecekler oluşturmaktadır.

“Siber zorbalık” ve “siber taciz” kavramları, sosyal medya kullanımında karşılaşılan ya da karşılaşılabilecek olan suçlar arasında yer almakta ve özellikle genç kullanıcıların perspektifinden bu konunun muhatapları (mağdur ve zorba) incelenmektedir. Siber zorbalık, sanal ortamda başkalarına zarar verme ya da rahatsız etme amacıyla gerçekleştirilen davranışlar olarak tanımlanabilir. Siber taciz ise siber zorbalığın en fazla karşılaşılan türü olarak ifade edilebilir (NWLC, 2017). Sosyal medyada gizli bilgilerin, fotoğraf, video ve görsellerin cinsel istismar amacıyla paylaşılması siber tacize zemin hazırlamaktadır. Bazı durumlarda sosyal medya ortamında başlayan cinsel istismar süreci fiziksel uzama taşınmakta ya da daha öncesinde yüz yüze tanışan bireyler arasında sosyal medya üzerinden cinsel istismar gerçekleşebilmektedir. Genellikle fiziksel uzama taşınacağı düşünülen siber tacizin, sosyal medya üzerinde gerçekleşip sona ermesi de mümkündür.

Bir fiilin siber zorbalık kapsamında değerlendirilmesinin en önemli koşulu, fail ve mağdurun çocuk veya genç olması ve bu eylemler sırasında bilişim teknolojilerinin kullanılmasıdır. Siber zorbalık, internet teknolojisi kullanılarak bir akran birey ya da akran gruba teknik ya da ilişkisel tarzda zarar verme ya da rahatsız etme davranışdır. Yapılan eylemin amacı genellikle; eyleme maruz kalan kişiye hakaret/tehdit etmek veya şantaj yapmak suretiyle küçük düşürülmesinin hedeflenmesidir. Siber zorbalık ve geleneksel zorbalık arasında bazı temel ayrımlar söz konusudur. Örneğin bir eylemin zorbalık sayılmasında eylemin tekrarı aranmamakta, fakat siber zorbalığın sosyal medyadaki hızlı yayılımı göz önünde bulundurularak ‘tekrar’ unsurunu içinde barındırdığı ifade edilmektedir. Siber zorbalığı, geleneksel zorbalıktan ayıran temel özelliklerden bir diğeri ise zorbanın anonim kalabilmesi, zorba ve mağdurun fiziksel uzamda çoğu zaman karşı karşıya gelmemeleri ve bu sebeple zarar ve rahatsızlığın daha fazla olmasıdır (Arıca, 2015). Siber zorbalık internetin yapısına bağlı olarak şekillenmektedir. İnternet kullanım şekli, zorbalığın yapıldığı internet platformları, internetin zamansızlığı ve sınırsızlığı, siber zorbalığı uygulaması kolay, zorbalık yapanların daha az pişmanlık hissettikleri, mağdurların daha fazla zarar görebildikleri ve daha fazla insanın mağduriyete tanık olduğu bir yapıda şekillen-

mesine sebep olmaktadır. Geleneksel zorbalıkta, mağdurun zorbayı tanıması ya da en azından yaşam alanlarının bazı kesimlerinde ortak olunması beklenirken, siber zorbalıkta karşı karşıya gelme ihtimali olmayan kişiler arasında bile zorba-mağdur ilişkisi yaşanabilmektedir.

Siber zorbalık tipik olarak başkalarına rahatsızlık ya da zarar vermek amacıyla kişilerin ya da grupların dijital ortamlarda gerçekleştirdikleri davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Barlet ve Chamberlin, 2017: 444). Anonim kalma şansının ve gözetim eksikliğinin daha fazla olduğu, mağdur sayısının arttığı, zorbalık üzerine düşünme ve bu sebeple ortaya çıkacak sıkıntıyı maksimize etme şansının yüksekliği, potansiyel olarak daha büyük bir izleyici kitlesinin zorbalığa tanık olduğu siber zorbalık, bahsedilen özelliklerle geleneksel zorbalıktan ayrılmaktadır (Boulton vd. 2014; 145). Geleneksel zorbalığın aksine siber zorbalıkta sadece güçsüz olarak tanımlanabilecek kişilere değil, gerçek hayatta güçlü ve başarılı olan kişilere de zorbalık yapılabilmektedir. İnternette zorbalık yapan kişiler zarar vermek ya da sadece eğlence amacıyla karşısındakini incitirken, bazen intikam da zorbalık sebebi olabilmektedir (Aksaray, 2011: 407). Yetim (2015), fiili gerçekleştiren tarafın bir yetişkin olması halinde ise fiilin, siber taciz veya siber takipçilik olarak adlandırıldığını aktarmaktadır.

Siber zorbalının özelliklerini bulgulamayı amaçlayan çalışmalar siber zorbalık ve önceki mağduriyetler (Gibb ve Devereux, 2014) ve psikopati (dürtüsellik, heyecan arayan davranış, empati düşüklüğü, düşük sosyal kaygı düzeyi) arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu (Gibb ve Devereux, 2014; Goodboy ve Martin, 2015), psikopatiyi sırasıyla Makyavelcilik (bireyleri kendi çıkarları için kullanma) ve narsisizmin takip ettiğini (Baughman vd. 2012) ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalar siber zorbalıkta geleneksel zorbalığın aksine kişilerin kendilerini oynadıkları role göre tanımlamadıklarını (mağdur, zorba, tanık...) saldırganlık yöntemine göre (fotoğraf göndermek, mail göndermek, web sitesi oluşturmak...) tanımladıklarını, fotoğraf paylaşmak ya da mesaj göndermek gibi eylemlerin daha çok tepkisel davranışlar olduğunu, ancak web sitesi oluşturmak gibi bazı eylemlerin proaktif olarak gerçekleştiğini (Law vd. 2012) ortaya koymaktadır. Ayrıca dışadönüklük, psikotizm, kaygı, depresyon (Kwan ve Leung, 2016) ve riskli sosyal ağ kullanımının (Peluchette vd. 2015) siber mağduriyetle pozitif ilişkisi olduğu bulgulanmıştır. Genellikle siber zorbalık ve kimlik üzerine yapılan çalışmaların, zorbanın kişilik özelliklerini bulgulamaya yönelik olduğu gözlenmektedir.

Siber uzamın yapısı sebebiyle en sık karşılaşılan siber zorbalık türlerinden biri ise siber cinsel taciz/istismardır. Siber zorbalık denildiğinde genellikle okul ya da akran zorbalığının bir uzantısı olarak düşünülen siber zorbalığın, ergen ve gençleri en fazla etkilediği alanlardan birinin siber cinsel taciz/istismar olduğunun unutulmaması gerekir. Ancak siber taciz ve cinsel taciz/istismar üzerine yoğunlaşan çalışmaların diğerlerine nazaran daha az sayıda olduğu görülmektedir. Siber zorbalıkta olduğu gibi siber cinsel taciz/istismarda da rahatsız edici bir cümleden mağdurları intihara sürükleyebilecek, fiziksel alana uzayarak on-

ları hayatlarının her alanında rahatsız edebilecek zorbalıklarla, siber zorbalığın bu alt alanında da karşılaşmak mümkündür.

Özellikle çocuk ve ergenlerin sosyal medyada sıklıkla karşılaştıkları cinsel taciz ve istismar olayları, siber zorbalığın bu türüne dikkat çekilmesine sebep olmaktadır. Akıllı telefonların çocuk ve ergenlerin hayatlarına girmesiyle birlikte, nasıl kullanıldığı ve takibi önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuk kullanıcılar genellikle interneti ev ödevi yapmak ya da oyun oynamak için kullanırken, ergen kullanıcılar ise internet sitelerine girmek, eğlenmek, sohbet etmek ve oyun oynamak amacıyla daha yoğun bir biçimde kullanılmaktadırlar. *Facebook* gibi sosyal paylaşım sitelerinin, internette bulunma amaçlarını karşılamasından dolayı ergenlerin bu ağlara üyeliklerinin ve kullanımlarının yoğun olduğu görülmektedir. Bahsedilen kullanım kişisel bilgilerin paylaşılması, tanımadıkları kişilerle sohbet edilmesi, arkadaş listesine tanınmayan kişilerin eklenmesi, kaba ve kötü söz kullanılması, tanımadıkları kişilerle cinsellik hakkında konuşulmasını da beraberinde getirmektedir (Şener vd. 2012: 128).

Siber cinsel taciz/istismar davranışlarındaki artış, mahremiyet ihlallerinden nasıl korunulması gerektiği sorusuna yol açmaktadır. Örneğin, *Facebook* gibi sosyal ağlar, çocuklar ve gençler için büyük bir tehlike alanı, bir travma etkeni yaratabilmektedir. Gençler arasında sosyal medyadaki takipçi sayısı, eklemiş oldukları resimlerin, yapmış oldukları yorumların beğenilmesi ve takdir edilmesi sosyal statü açısından öneme sahiptir. Dijital ortama bağımlılık siber zorbalığa ve siber tacize maruz kalma ile doğru orantılıdır. Siber zorbalık, siber takipçilik, siber tehdit, siber taciz, siber cinsel içerikli mesaj ve siber yakın arkadaşlık köken olarak birbirine yakın kavramlardır. Siber takipçilik; elektronik cihazlar ve *network* teknolojisiyle tekrarlanan bir biçimde kişilerin taciz edilmesi, tehdit edilerek zarar verileceğinin beyan edilmesi ve kişinin özel hayatının gizliliğinin ihlal edilmesi eylemidir. Siber tehdit; elektronik cihazlar ve *network* teknolojisi kullanılarak bir başkasına veya kendisine zarar verme, incitme niyetiyle yapılan eylemlerdir ve siber taciz anlamına gelmektedir. Cinsel içerikli siber mesajlar; özellikle genç kişilerin kullandıkları cep telefonları, bilgisayarlar vasıtasıyla cinsellik içeren ya da seks çağrıştıran resim ya da yazıların gönderilmesidir. Mağdura ait bu şekildeki verilerin ele geçirilmesinde en büyük sebeplerden bir tanesi çoğu zaman mağdurun rızası ile paylaşmış olduğu şahsi bilgilerinin daha sonra kendisi aleyhine kullanılması şeklinde gerçekleşmektedir (Yetim, 2015).

Yapılan benzer araştırmalar *Facebook* kullanımı ve siber zorbalık arasında bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Kwan ve Skoric, 2013; Staksrud vd. 2013). Ancak internet kullanım becerisinin zararlı davranışlara maruz kalma ile benzer bir ilişkisi olduğundan bahsetmek mümkün değildir (Staksrud, vd. 2013).

Bugün yapılan araştırmalar yetişkinler kadar, 18 yaş altı çocukların da siber cinsel taciz/istismarla yoğun bir biçimde karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Siber cinsel taciz/istismarla ilgili olgular zaman zaman basında da yer almaktadır. Yetim (2015) tarafından kaleme alınan *Siber Zorbalık, Türkiye ve ABD*

Karşılaştırması başlıklı makalede, siber zorbalık ve cinsel taciz/istismar eylemi ile ilgili ABD çapında en fazla gündemde kalan ve tartışma konusu olan Megan Meier olgusu ve benzer olguların intiharla sonuçlanan durumları şu şekilde özetlenmektedir (2015: 339, 340, 343):

13 yaşındaki Megan Meier, arkadaşlık ilişkisi ve yakınlık kurmak amacıyla bir sosyal paylaşım sitesi üzerinden haberleştiği sırada adı Josh Evans olan, 16 yaşında olduğunu düşündüğü gerçekte var olmayan ve sahte olarak oluşturulan bir profille hayali kişiyle yazışmaya başlamıştır. Bu hayali kişiyi oluşturan ise Megan Meier ile aynı sokakta yaşayan ve Megan Meier ile aynı okula giden başka bir kız öğrencinin (Sarah) annesi Lori Drew'dir. Amacı ise Megan Meier'in güvenini kazanmak, kızı hakkında Megan Meier'in düşüncelerini öğrenmektir. Belli bir süre sahte isimle yazışarak Megan Meier'in güvenini kazandıktan sonra "bundan sonra seninle bir daha görüşüp görüşemeyeceğimi bilmiyorum, çünkü duyduğuma göre sen arkadaşlarınla iyi ilişkiler içerisinde değilsin", "Megan Meier kaltak", "Megan Meier şişman" şeklinde kırıcı, incitici mesajlar göndermeye başlamıştır. Bu mesajlarını daha sonra "Sen kötü bir kişinin herkes senden nefret ediyor, dünya senin yokluğunda daha iyi olacak" şeklindeki nefret söylemi içeren mesajlarla devam etmesi sonucunda Megan Meier'in hayatı altüst olmuş ve kendi yatak odasındaki dolapta 16 Ekim 2006'da kendini asmak suretiyle intihar etmiştir.

(...)

Tyler Clementi, (1991–2010) isimli üniversite öğrencisinin, bir erkek arkadaşıyla cinsel içerikli görüntüsü kaydedilerek *Twitter* hesabı üzerinden paylaşılmış, kendisi ile alay edilen öğrenci 22 Eylül 2010 tarihinde George Washington köprüsünden atlayarak intihar etmiştir.

(...)

British Columbia'da yaşayan Amanda Todd, (1996–2012), isimli genç kıza video sohbet odalarında tanıştığı kişiler tarafından çekilen çıplak görüntüleri kullanılarak şantaj yapılmış, daha sonra da bu resim ve görüntülerin internette ve sosyal medyada paylaşılması üzerine mağdur intihar etmiştir.

(...)

18 yaşında olan Jessica Logan, (1990–2008), kendi rızasıyla çıplak resimlerini erkek arkadaşına göndermiş, erkek arkadaşından ayrıldıktan sonra da bu resimler okuldaki bütün öğrencilere gönderilmiş ve erkek arkadaşının *Facebook* ve *MySpace* hesapları üzerinden paylaşılmıştır. Bu psikolojik baskıdan kurtulamayan Jessica Logan intihar etmiştir.

2012 yılında Türk yazılı basınında yer alan bir habere göre "Avustralya'nın Melbourne kentinde yaşayan 14 yaşındaki Türk kıızı Ş. E. kendisine ait sosyal paylaşım sitelerindeki hesaplarına girerek tehdit ve saldırılarda bulunan "sanal tacizcilerin" baskısına dayanamayarak intihar etmiştir" (*Hürriyet*, 2012). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Sosyal ağlar içerisinde en çok kullanıcıya sahip olan sosyal ağ sitesi *Facebook*'tur. 2018 yılı verilerine göre *Facebook*, yaklaşık 51 milyonluk aktif kullanıcı sayısı ile Türkiye'de en fazla kullanılan sosyal ağ konumundadır (*We Are Social*, 2018). *Facebook* fotoğraf, metin, video gibi farklı özelliklerde paylaşımların ya-

pılabildiği, canlı yayınların gerçekleştirildiği, anlık iletilerle iletişimin olanaklı olduğu bir uygulamadır. Bu olumlu özelliklerin yanı sıra “siber zorbalık” vakalarının *Facebook* üzerinden sıklıkla ortaya çıktığı da görülmektedir. Bilindiği gibi sosyal ağ üzerinden paylaşılan bazı veriler, bireylere yönelik siber tacizde birer araç olarak kullanılabilir.

Facebook gibi sosyal paylaşım sitelerinin, internette bulunma amaçlarını karşılamasından dolayı, ergenlerin bu ağlara üyeliklerinin ve kullanımlarının yoğun olduğu görülmektedir. Bahsedilen kullanım kişisel bilgilerin paylaşılması, tanımadıkları kişilerle sohbet edilmesi, arkadaş listesine tanınmayan kişilerin eklenmesi, kaba ve kötü söz kullanılması, tanımadıkları kişilerle cinsellik hakkında konuşulmasını da beraberinde getirmektedir (Şener vd. 2012: 128).

Facebook'un kullanıcı sayısının çokluğu ve bireye dair verilerin çokluğundan (adres, iş bilgisi, lokasyon, eğitim, arkadaş vs.) hareket edilerek bu çalışmada *Facebook* üzerinden gerçekleşen siber zorbalık olguları merkeze alınmıştır.

Amaç ve Yöntem

Çalışma, 11-13 yaş arası kız çocuklarına yönelik olarak *Facebook*'ta gerçekleşen siber tacizin gerçek yaşamdaki tacize dönüşümünü konu edinen gazete haberlerini, betimsel yöntemin derinlemesine inceleme ve ‘örnek olay/olgu çalışması’ tekniği ile incelemektedir.

Amaç

Çalışmanın amacı, dijital ortamda gerçekleştirilen zarar verici, kişisel özel alana müdahale niteliği taşıyan ve bir yetişkin tarafından gerçekleştirilen “siber taciz” olarak isimlendirilen davranış biçimlerinin basına yansması üzerinden bir inceleme gerçekleştirmektir. Sosyal ağ örneği olarak belirlenen *Facebook*'a şikâyet başvurusunda bulunan 11-13 yaş arası kız çocuk olguların polis kayıtlarına geçmesi sonucu gazetelere yansıyan haberler üzerinden ortaya konması amaçlanmıştır.

Siber tacize genel bir bakış açısı sağlamak için yola çıkan ve olgu düzeyinde zorbalık davranışının mağduriyet açımlarını içeren bu genel amaç çerçevesinde, siber taciz kapsamında, yaş, cinsiyet gerçek kimlik bilgilerinin kullanımı, mağdurun kendi özel bilgilerini sosyal mecrada paylaşıp paylaşmadığının saptanması için aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- 1) Siber taciz vakasında kimlik bilgilerinin gizlenmesi ve sahte bir hesapla yeni bir kimlik oluşturulması durumu var mıdır?
- 2) Zorba kullanıcı, mağdur kullanıcının arkadaşı mıdır yoksa hiç tanımadan sosyal ağ sayfasına eklediği biri midir?
- 3) Mağdur kullanıcının ses, resim, görüntü ya da daha önce iletilen anlık mesaj ya da text mesajları gibi kendisi ile ilgili özel bilgileri kendi rızası olmaksızın *Facebook* üzerinden paylaşmış ve bu bilgiler taciz aracı olarak

kullanılmış mıdır?

4) Mağdur kullanıcının ürettiği içerik ve görüntülerin kaydedilip, yayınlanması gibi mahremiyet sınırlarını ihlal eden, zorbalık içeriğine dönüştürülmüş ve tacize sebep olan cinsel içerikli fotoğraf, mahremi ortaya koyan fotoğraf, yazı, küfür gibi içerikler kullanılmış mıdır?

5) Zorba kullanıcının mağdur kullanıcıya ait mahrem nitelikteki verilerinin kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidiyle mağdurun bedeninden, parasından istifade etme ya da intikam alma arzusu ile şantaj yapma ya da tehdit etme gibi eylemleri olmuş mudur?

6) Olgu siber taciz ve/veya siber zorbalık odağında iletişimsel açıdan nasıl yorumlanabilir?

Yöntem

Araştırmada ele alınan siber taciz sorunsalı, gazetelere yansıyan ve cinsel tacizle sonuçlanan haber yansımaları üzerinden, var olan durumu ortaya koymaya yönelik olarak betimsel karma araştırma yöntemi üzerine kurgulanmıştır. Çalışma kapsamında çocuklara yönelik siber taciz olgularının örnek olay/olguların incelemesi tekniği ve derinlemesine inceleme tekniği ile betimsel karma yöntemle analiz edilmesi hedeflenmektedir.

Araştırma Modeli

Online gazete haberleri üzerinden retrospektif arşiv taraması sonucu ulaşılabilen ve 11-13 yaş arası ile sınırlandırılmış kız çocuk olguları üzerinden, polis kayıtlarına geçmiş ve gazeteye yansımış taciz haberlerinin nesnel ve sistematik tanımlanmasına yönelik, derinlemesine betimsel olgu analizi ile, alt amaç sorularından yola çıkılan, yorumsal bir modellemeye başvurulmuştur.

Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında gazeteye haber olan siber taciz kurbanı beş *Facebook* kullanıcısı, olgu da 11 ve 13 yaş arası değişen, ergenlik dönemi içindeki kız çocuklardır. Zorba olarak nitelenen kişiler ise yetişkin bireylerdir.

Çalışmanın evrenini çocuklara yönelik siber ortamdaki her tür zorbalık ve taciz etkinliği oluştururken, alt evrenini gazetelere yansıyan, mahrem alanın ihlali sonucu oluşan kişisel taciz ve hak ihlali içeren cinsel taciz odaklı siber taciz olguları oluşturmaktadır.

Örneklem olarak basına yansıyan benzer haber içeriklerinden, *Facebook*'a şikâyet yolu ile bildirilen, beş cinsel içerikli siber taciz ve taciz içeren olgu örneği, haberin derinlemesine betimsel analizi ile incelenmesinden yola çıkılarak örneklendirilmiştir.

Bu konuda polis kayıtlarına geçerek sonuçlanan ve gazeteye yansıyan olgular oldukça kısıtlıdır. Araştırmanın amacında görüldüğü gibi sorunsal alanın dayandığı varsayım, 'Türk Basınına yansıyan cinsel taciz odaklı siber taciz içeriklerine dair genel bir bakış' ortaya çıkarmaktır. Örneklemin önemli sınırlılıkları arasında *Facebook* kullanıcısı olguların 11- 13 yaş arası kız çocuk olmaları, ko-nuştukları kişiyi kendi akranları olarak bilmeleri yönünde kandırılmaları, siber tacize uğramaları, bu tacizin gerçek yaşamda yüz yüze görüşme sonucu cinsel tacizle sonuçlanması, olayın polis kayıtlarına geçmesi ve oradan da habere dönüşerek gazetelere yansması olarak belirlenmiştir. Sınırlanmış örneklem kriterlerinin sonucu araştırma soruları doğrultusunda, elde edilen olgu değerlendirilmeleri bulgularda sunulmaktadır.

İşlem

Belirlenen beş olgunun, hangi kategoriler altında betimleneceği, amaç soruları çerçevesinde ele alınmıştır. Gazete haberlerine yansıyan beş olgu araştırma soruları çerçevesinde taciz, siber taciz ve mahremiyet ihlali ölçütlerine göre kategorize edilerek, literatürde gözlemlenen siber zorbalık ve siber taciz öyküleri ile birlikte ele alınarak tartışılmıştır. Genellikle çocuğa yönelik taciz haberlerinde, olguyla bire bir görüşme gerçekleşmesindeki zorluk, polis kayıtlarının gizliliği ve *Facebook* gibi kurumsal sistemlerin içerik paylaşımında bulunmaması sonucu, konunun gazete taramaları üzerinden yapılması ve haber yansımalarının betimsel sınırlılıkla incelenmesini gerektirmiştir. Siber taciz kapsamında, yaş, cinsiyet, gerçek kimlik bilgilerinin kullanımı, mağdurun kendi özel bilgilerini sosyal mecrada paylaşıp paylaşmadığı taranmıştır.

Öncelikle haber taraması gerçekleştirilmiş ve örneklem kriterleri dahilinde ulaşılan haberler derinlemesine incelenmiş ve haber içerikleri üzerinden olgular ve tacizciye ilişkin sorular, yorumsal perspektifte değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme bulgular başlığı altında, her bir amaç sorusu için derinlemesine incelenmiş ve ortak noktalarda olgusal bir analize tabi tutulmuştur.

Zorbalığı gerçekleştiren tarafın bir yetişkin olması halinde fiil, siber taciz veya siber takipçilik olarak ifade edilmekte olduğundan, çalışma kapsamında örneklem vakalar siber taciz veya takip niteliği taşıyanlar arasından seçilmiştir. Bu nedenle araştırmanın örneklem sınırlılıklarını 11-13 yaş aralığında, *Facebook*'a şikâyet yoluyla başvurmuş, cinsel içerikli tacize dönüşmüş ve gazetelere yansımış olgu örnekleri oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı zorba ve kurban profilini ortaya koymak değildir. Bu nedenle, siber taciz olaylarının basına yansımaya ve habere dönüşme biçimi üzerinden bir inceleme gerçekleştirilmiş, online gazete taramalarından ulaşılan sınırlı sayıdaki örneklemi yansıtan haberler araştırmaya dahil edilmiştir. Online gazete haberlerinden ulaşılan ve örneklem kriterine uyan tüm haberler çalışmaya dahil edilmiştir. 11-13 yaş kız çocuk olmak, tacizin *Facebook* üzerinden başlayarak gerçeğe dönüşmesi ve diğer sınırlılıklar örneklem daraltılmasına neden olmuştur.

Araştırmanın Bulguları

Siber taciz kapsamında ele alınan *Facebook* kullanıcısı olan olgularda yaş, cinsiyet, zorbanın gerçek kimlik bilgilerinin kullanımı, mağdurun kendi özel bilgilerinin sosyal mecrada paylaşımının saptanması sorgusunda, amaç soruları doğrultusunda yakın arkadaşlık ilişkisi içerisinde elde edilen ses, resim, görüntü ya da daha önce iletilen anlık mesaj ya da text mesajlarının kişinin rızası olmaksızın sosyal paylaşım platformlarında ya da forumlarda paylaşımı ve mahrem nitelikteki verinin kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidiyle mağdurun bedeninden, parasından istifade etme ya da intikam alma arzusu şantaj yapma durumu, haber metinleri üzerinden beş olguda analiz edilmiştir. Araştırmaya konu olan olgular haber içerikleri aşağıdaki gibi özetlenmektedir.

Olgu-1

Haber: (*Milliyet*, 9 Ağustos 2015)

Olgu 1. 13 yaşında, kız, Sakarya'da yaşıyor. Kendisini 13 yaşında bir kız çocuğu olarak gösteren *Facebook* profilden gelen arkadaşlık teklifini, yeni bir kız arkadaş olarak değerlendiren mağdur *Facebook* davetini kabul ediyor. Ancak daha sonra kız çocuğu bu hesabı kullanan kişi tarafından taciz ediliyor. Babanın şikâyeti üzerine kız çocuğunu taciz eden kişiye ulaşıyor ve gözaltına alınıyor. Tacizcinin mağdura ve küçük yaşta çocuklara ait internet ortamında web kamera ile çekilmiş çıplak fotoğraflara sahip olduğu anlaşılıyor. Zorba kullanıcının 11-15 yaş aralığında toplam 700 küsur çocuğu *Facebook* arkadaş sayfasına eklediği tespit ediliyor. Zorba kimsenin kendisini mağdurlara, onlarla yaşıt bir çocuk olarak tanıtarak ve çocukların diğer arkadaşlarının fotoğraflarını *Facebook* üzerinden görmelerini sağlayarak güven sağladığı tespit ediliyor. Kullanıcı, Olgu 1'in görüntülerini istiyor, ancak kendisi web kamerası açmıyor. Müstehcen görüntüleri kaydetmek, yaymak, cinsel istismar ve özel hayat ihlali olmak üzere toplam dört ayrı suçtan hapis cezası istemiyle yargılanıyor.

Olgu-2

Haber: (*Milliyet*, 26 Ekim 2015)

Olgu 2, 12 yaşında, kız, Antalya'da yaşıyor. *Facebook*'ta 16 yaşında sahte bir erkek çocuk kimliği oluşturan, aslında garson olarak çalışan evli ve iki çocuk babası 38 yaşında yetişkin bir kullanıcıyı, oluşturmuş olduğu sahte profile inanarak sayfasına ekliyor. Kullanıcı, Olgu 2 ile ilişkisini flört düzeyine taşıyor ve sonrasında kendi müstehcen görüntüsünü mağdura göndererek taciz ediyor. mArından mağdurdan çıplak görüntülerini istiyor ve olumsuz yanıt alıyor. Bunun üzerine 12 yaşındaki kızı tehdit ediyor ve çıplak görüntülerini almayı başarıyor. "Eğer göğüslerini ellememe izin verirsen fotoğrafları göstermem." diyerek fotoğraflarını ailesine vermekle tekrar tehdit ediyor. Adresini alıyor ve kızı yaşadığı apartmanın bodrum katında eliyle taciz ediyor ve cinsel saldırıda bulunuyor. Daha da ileri gidip apartmanın deposuna indirmek isteyerek elinden tutup sürüklemeye başlıyor. Direnerek saldırganın elinden kaçmayı başaran mağdurun, durumu annesine anlatması üzerine ailesi polis merkezine giderek, kendisini takma isimle tanıtan kişiden şikayetçi oluyor. Şikayet üzerine çalışma başlatan polis, tacizciyi yakalıyor ve mahkemeye sevk ediyor. Bilgisayarında ele geçirilen suç unsuru görüntüler ve sahte isimle *Facebook* sayfası açıp kendisine ait olmayan bir fotoğrafı profiline koyarak yaşını küçük göstermek

suretiyle yaşı küçük kız çocuklarıyla iletişim sağladığına kanaat getirilen saldırgan mahkemede cinsel saldırı ve taciz suçundan 11 yıl hapis istemi ile yargılanıyor.

Olgu-3

Haber: (*Hürriyet*, 27 Eylül 2016)

Olgu 3, 11 yaşında, kız, Sivas'ta yaşıyor. Olgu, sosyal medya üzerinden kadın profili olarak açılan 'C. A.' adlı bir hesaptan mesaj almaya başlıyor. 16 yaşında olduğunu iddia eden şahıs, Olgu 3'ten kendisine fotoğraf atmasını istiyor. Mağdur *Facebook* üzerinden birkaç fotoğrafını gönderiyor. Tacizci şahıs da mağdura kendisine ait olduğunu iddia ettiği çıplak kadın fotoğrafları gönderiyor. Olgu 3'ü "Fotoğraflarını ve cep telefonu numaranı sosyal medyada yayınlam." diyerek tehdit etmeye başlıyor. Buluşma teklif eden şahıs 11 yaşındaki kızla cinsel ilişkiye girmek istiyor. Aldığı tehditler üzerine Olgu 3 konuyu annesine anlatıyor. Anne, sahte kadın profili olan *Facebook* hesabı ve *WhatsApp* numarası ile ilgili savcılığa suç duyurusunda bulunuyor.

Olgu-4

Haber: (*Hürriyet*, 16 Mart 2017)

Olgu 4, 12 yaşında, kız, Diyarbakır'da yaşıyor. Diyarbakır'da ailesi ile birlikte yaşayan Olgu, 2016 yılı Mayıs ayında bir *Facebook* hesabı açıyor. Bir süre sonra internet kafe işletmeciliği yapan, önceden tanımadığı zorba tarafından Olgunun hesabına iki kadın profilinden arkadaşlık isteği gönderiliyor. İstek gönderen kişilerin ablasının arkadaşları olduğunu sanan Olgu 4, talepleri kabul ediyor. Sahte kadın profili kullanarak küçük kızla iletişim kuran zorba ise, bir süre sonra mağdurla kendi kamerası kapalı şekilde görüntülü görüşme yapıyor. Görüntülü görüşme esnasında ısrarla mağdurun soyunmasını isteyen şüpheli, küçük çocuğa baskı yapıyor ve iddiaya göre, çocuk psikolojik baskı üzerine belden yukarıdaki elbiselerini çıkarıyor. Bunun üzerine zorba görüntüleri kaydettiğini söyleyerek, daha fazla soyunmasını isteyip, tehdit ediyor. Yaşananlardan korkan mağdur ise görüşmeyi sonlandırıp, durumu ablasına söyleyince olay polise bildiriliyor ve şikayet üzerine gözaltına alınan internet kafe işletmecisi zorba tutuklanırken, olayla ilgili soruşturma başlatılıyor. «Çocuğun cinsel istismarı», «Şantaj» ve «Müstehcenlik» suçlarından 6 yıldan 16 yıla kadar hapis cezası talep ediliyor. 12 yaşında olan mağdura karşı mağdurun rızası dâhilinde cinsel istismarda bulunduğu, sonrasında mağduru tehdit ederek daha fazla soyunmasını istemesi nedeni ile şantaj yaptığı, bu şekilde suçları işlediği anlaşılmaması üzerine "zorba ile mağdur arasında temas olmasa da 15 yaşını tamamlamamış çocuklara karşı gerçekleştirilen her türlü cinsel davranış cinsel istismardır" sonucuna varılıyor.

Olgu-5

Haber: (Gökçe, 19 Aralık 2016)

Olgu 5, yaşları 11, 12 ve 13 arasında değişen üç kız öğrenci, Tokat'ta yaşıyorlar. Taciz amaçlı kullanıcı, arama motoru aracılığıyla iki ayrı ilde görev yapan iki öğretmenin isim ve fotoğraflarını kullanarak *Facebook* hesabı oluşturuyor ve bu işlemten sonra iki öğretmenin öğrencilerine arkadaşlık isteği göndermeye başlıyor. Üç kız öğrenci de arkadaşlık davetini gönderenin öğretmenleri olduğunu düşünerek, talebi kabul ediyor. *Facebook* üzerinden sohbet ettiği öğrencilere "Okula önemli bir kişi gelecek. O kişi geldiğinde öğrencilerin giymesi gereken eteği belirlememiz gerekir." diyerek çocukları kandırıyor. Öğrencilere, görüntülü konuşma yaparak

gyidikleri eteği, uygun mu değil mi diye görmek istediğini söylüyor. Öğrencilerden biri, bilgisayarında kamera olmadığını söylerken, diğeri bu teklifi reddediyor, 11 yaşındaki D. ise karşısındaki kişinin öğretmeni olduğunu düşünerek kamerayı açıyor. Bir süre sonra çocuk konuşmadan rahatsız olup kamerayı kapatıyor. Öğrencilerden ısrarla kameralarını açmalarını isteyen ve üç öğrenci ile cinsel içerikli konuşmalar yapmaya başlayan tacizkar kullanıcılar, bir süre sonra yakalanıyor. Hakkında dava açılan bu kişiye verilen 2 yıl 9 aylık hapis cezası Yargıtay tarafından onanıyor.

Facebook Kullanıcısı Beş Olgunun Gazete Haberleri Üzerinden Betimsel Bir İncelemesi

Gazeteye haber olan siber taciz kurbanı beş *Facebook* kullanıcısı olgu, 11 ve 13 yaş arası değişen, kız çocuklardır. Zorba olarak nitelenen kişiler ise yetişkin bireylerdir. Araştırmanın amacında görüldüğü gibi sorunsal alanın dayandığı varsayım 'Türk Basınına yansıyan cinsel taciz odaklı siber taciz içeriklerine dair genel bir bakış' ortaya çıkarmaktır. Araştırmada yanıt aranan beş alt amaç sorusu kapsamında aşağıdaki çözümlenmelere ulaşılmıştır:

Siber Taciz Vakası, Kimlik Bilgilerinin Gizlenmesi Ve Sahte Bir Hesapla Yeni Bir Kimlik Oluşturma

Siber tacizin en önemli yönlerinden birisini tacizcinin kimliğini rahatlıkla gizleyebilmesi ve bireylere sahte hesaplar oluşturarak kendilerini olduklarından farklı gösterme fırsatı vermesi olduğu ileri sürülmektedir. Beş olguda da görülen, zorba kullanıcıların açılan sahte hesaplar üzerinden farklı cinsiyet ve yaşta sanal bir kimlikle kendilerini tanıtıyor olmalarıdır. Özellikle erkek kullanıcılar sahte hesaplarında kadın olarak yer alarak güven sağlamaya çalışmışlar veya flört beklentisindeki kızlara yönelik, akran erkek profili oluşturmuşlardır. Tacizci, kurbanı ile arkadaş olmakta ve böylece onun güvenini kazanmakta. Ardından mağduru korkutarak ve tehdit ederek etkisi altına almaktadır. Mağduru özellikle paralize etmesi onu gerçek yaşam alanına çekerek, gerçek bir tacizde bulunmasına olanak sağlamaktadır. Böylece davranışlarının mağdurda yol açtığı olumsuz duygusal sonuçları görmeyen siber tacizci, davranışlarından ötürü sorumluluk almamaktadır. Haber içeriklerinin dökümü çevrimiçi ortamda zorbalık yapanların aslında fiziksel ortamda zorbalık yapanlarla kimliği gizleyebilme, farklı kimliklere bürünebilme, yakalanma/ceza alma ihtimalinden çekinmeme gibi özellikleriyle benzeştiğini ortaya koymaktadır.

Siber zorba ve tacizkar kişilerin, internet ortamında diğer kişilere saldırganca davranan kişiler oldukları görülmektedir. İncelenen olgularda özellikle 18 yaş altı ve ebeveyni ile iletişim kurmaktan başlangıçta çekinen ve merak veya model alma davranışı ile taklit ederek, *Facebook* kullanan 11 ve 13 yaş arası genç kızları kurban olarak seçen tacizci profiller görülmektedir. Özellikle kimlik sorunlarının çok yaşandığı dönem olan ergenlik döneminde zorbalığa ve/veya tacize uğrayan kız çocukları, çeşitli sıkıntılar, psikolojik sorunlar yaşamakta ve desteğe gereksinim duymaktadır. Mağdurlar kendilerini suçlu hissederek, teknolojik gereçlerinin ellerinden alınması, yasaklama, ceza gibi kor-

kularla ortaya çıkmamakta, durumu aileleriyle paylaşmamaktadır. Dolayısıyla sorun kendi içinde devam edebilmektedir, çünkü ancak kurban kendini ifade ettiğinde zorbalığın farkına varılmaktadır. İncelenen vakalarda da kurban bir süre sonra annesine veya ablasına durumu bildirmiş veya baba tarafından içerikler tespit edilmiştir. Bu durum tehdit unsurunun artması ve fiziksel tacizin gerçekleşmesiyle birliktelik göstermiştir.

Zorba Kullanıcı İle Mağdur Kullanıcının Arkadaşlık/Tanıdıklık İlişkisi

Facebook'ta kullanıcıların herkese açık profiller ile birbirlerine bağlanmaları genellikle sorun oluşturmaktadır. Özellikle çocuk ve genç kullanıcıların dışarıdan gelen tanımadıkları arkadaşlık tekliflerine açık oldukları görülmektedir. Araştırmaya konu olan beş olguda tacizci sahte profille yaş ve cinsiyet bilgilerini değiştirerek mağdur kullanıcı çocuğa yaklaşmış ve güven kazanımı sonrası, başta yanlış olduğunu düşünmedikleri küçük istekleri geri çeviremeyen küçük kızların tehdit ve zor kullanılarak taciz edilip istemedikleri fotoğraf, görüntü ve paylaşımlarda bulunmaları sağlanmıştır. Siber taciz amaçlı kullanıcıların sahte profilleri incelendiğinde; 13 yaşında bir kız çocuk, 16 yaşında bir erkek çocuk, 16 yaşında bir kız çocuk olarak ilk üç olguda kendi yaşlıları ve akranları olarak gösterilen profiller üzerinden güvenli bir ilişki alanı yaratılmaya çalışıldığı görülmektedir. Fiili işleyen kişinin yaşça büyük olması, yetişkin olması zorbalık kavramını tacize dönüştürdüğünden bu kişiler tacizci olarak isimlendirilmiştir. Kendilerini akran gibi gösteren profillerin yanında Olgu 4'te ablasının arkadaşı olarak tanıtılan iki sahte profil yer alırken, Olgu 5'te ise üç ayrı kız öğrenci kendi öğretmenleri sandıkları sahte profille görüşmüş ve yazışmışlardır. Siber taciz amaçlı kullanıcılar, çocukların *Facebook*'una yeni bir arkadaşı olarak veya tanıdığı biri gibi eklenmeye çalışmışlar ve bunu sahte profillerle gerçekleştirmişlerdir.

Mağdur Kullanıcının Özel Bilgilerinin Rızası Olmaksızın Facebook Üzerinden Paylaşımı Ve Bu Bilgilerin Taciz Aracı Olarak Kullanımı

Örneğin Olgu 4'te, 'görüntülü görüşme esnasında ısrarla mağdurun soyunmasını isteyen zorba, küçük çocuğa baskı yapıyor' ve iddiaya göre, çocuk psikolojik baskı üzerine, belden yukarıdaki elbiselerini çıkarıyor. Bunun üzerine zorba, görüntüleri kaydettiğini söyleyerek, daha fazla soyunmasını isteyip, tehdit ediyor. Görüldüğü gibi yapılan her özel davranış, verilen her gizli bilgi, bir sonraki taciz zorlaması için yem olarak kullanılabilir. Olgu 3'te ise 'zorbanın, mağdur kız çocuğunun fotoğraflarını ve cep telefonu numarasını sosyal medyada yayınladım' diyerek tehdit ederek buluşma teklifi zorbanın 11 yaşındaki mağdur kızla cinsel ilişkiye girmek istemesiyle ilerliyor.

Özel Bilgilerin Kamuoyu İle Paylaşılması Tehdidi Yoluyla İntikam Alma, Şantaj Yapma Durumu

İncelemeye konu olan olguların hepsinde de tacizci tarafından fotoğraf paylaşımı ve özellikle de çıplak görüntülerin elde edilmesi için bir zorlamanın varlığı görülmektedir. Olgularının henüz çocuk olmaları, ancak ergenlik çağı ile

merak ve taklit arzularıyla yetişkin gibi davranmaya çalıştıkları ve bu nedenle de kendi rızaları ile fotoğraf ve görüntüler oluşturdukları görülmektedir. Kendi üretimleri olan görüntülerin tacizci ile paylaşımı sonucu duydukları korku ve kaygı ile fiziksel tacize neden olabilecek buluşmaları gerçekleştirebildikleri görülmektedir. İncelenen beş olguya baktığımızda görüntülerin mağdurlar tarafından servis edildiği saptanmaktadır:

Olgu 1: Tacizci çocuğun soyunmasını sağlamış ve web kamerası aracılığıyla fotoğraflarını çekmiştir. Mağdura ve küçük yaşta çocuklara ait çıplak fotoğraflar bulunmuştur.

Olgu 2: Tacizci kendi cinsel organı görüntüsünü mağdura göndererek taciz etmiş ve ardından mağdurdan çıplak görüntülerini istemiştir. Olumsuz yanıt alması üzerine mağduru, yazışmalarını ailesine vermekle tehdit ederek mağduriyete neden olacak çıplak görüntülerini almayı başarmıştır.

Olgu 3: Tacizci, mağdura kendisine ait olduğunu iddia ettiği çıplak kadın fotoğrafları göndermiş, kendisine fotoğraf atmasını istemiş ve kız çocuk *Facebook* üzerinden, birkaç çıplak fotoğrafını göndermiştir.

Olgu 4: Tacizci, görüntülü görüşme esnasında ısrarla mağdurun soyunmasını istemiş, küçük çocuğa baskı yapmış ve çocuk psikolojik baskı üzerine belden yukarıdaki elbiselerini çıkarmıştır. Bu görüntüler tacizci tarafından kayıt altına alınmıştır.

Olgu 5: Tacizci, öğrencilere, görüntülü konuşma yaparak giydikleri eteği, uygun mu değil mi diye görmek istediğini söylemiş, iki öğrenci bu eylemi reddetmiş, ancak 11 yaşındaki D. karşısındaki kişinin öğretmeni olduğunu düşünerek kamerayı açmış ve zorbanın istediği etekle görüntü vermiştir.

Görüldüğü gibi ilk önce tacizci tarafından başlatılan çıplak ve cinsel içerikli görüntülerin çocuğa yollanması ile bir korku kaygı ve merak duygusu yaratılarak çocuğun da kendi görüntülerini web kamerasıyla veya çektiği fotoğraflarla servis etmesi sağlanmıştır. Böylece mahremi ortaya koyan fotoğraf ve görüntüler taciz unsuru olan, mağduriyete sebep olan materyal içeriğine dönüştürülmüştür.

İncelenen beş olguda da eldeki görüntülerin aile ve kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidi bulunmaktadır. Kayıtları elinde bulunan tacizciden korkan mağdur çocuklar, tehdit ve şantajla zor kullanılarak eylemlerine devam ettirilmeye ve fiziksel tacize neden olacak fiziksel ortamlara çekilmeye çalışılmışlardır.

Olgu 2’de, mağdurun bedeninden istifade etme arzusu ile tehdit altında fiziksel cinsel taciz gerçekleştirilmiştir. *“Eğer göğüslerini elleme izin verirse fotoğrafları göstermem.”* diyerek fotoğraflarını ailesine vermekle tehdit edilen kız çocuğu, adresini tacizciye vermiştir.

Olguların içinde bulunduğu yaş aralığı, cinsel merak ve cinsel tacizler için bir risk taşımaktadır. Olguların analizinde de görüldüğü gibi bu yaş grubunu

çeşitli şekillerde kandırabilen tacizciler, başlangıçta masumane başlayan yazışmaları daha sonra kamera görüntüleri ile sürdürebilmekte ve daha sonra da elde edilen kamera görüntüleri şantaj amaçlı kullanılarak cinsel istismara ve tacize dönüştürebilmektedirler.

Genel Değerlendirme ve Tartışma

Çalışma çerçevesinde gerçekleştirilen literatür taraması, ergenlerin internette gördükleri şiddeti yetişkinlere pek de söylemediklerini göstermektedir. Yapılan çalışmalar kurbanların çoğunun başına gelen olaydan kimseye bahsetmemeyi tercih ettiklerini, eğer bahsederlerse bunun öncelikle arkadaş, daha sonra anne baba, herhangi bir yetişkin ve öğretmenler olarak sıralandığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle çocuklardan bu konuda bilgi almak oldukça zor olmaktadır.

Derinlemesine inceleme tekniği ile yapılan incelemelerin gözden kaçabilecek olan belli ayrıntıları ortaya koyması (Theodorson ve Theodorson, 1969'dan akt. Punch, 2011: 146), bu çalışmanın detaylı ayrıntıları ve ortak noktaları ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarının literatür eşliğinde değerlendirilmesinde, incelenen olgularda kavramsal olarak ortaya konan siber zorbalık ile yakın anlamlı kavramların ortak özelliklerine rastlanmıştır. Buna göre her olguda zorbanın kendisi hakkında yanıltıcı bilgiler vererek mağdur ile sosyal ağlar üzerinden arkadaşlık kurduğu, güvenini kazanarak mağdura ait içeriklere ulaştığı görülmüştür. İki olguda da siber takip ve taciz, gerçek yaşama taşımış ve cinsel taciz eylemi gerçekleşmiştir.

Önceki araştırmalar, her on ergenden sekizinin evinde internete bağlandığını, bu nedenle siber zorbalığın ergenlere okul saatleri dışında akşamları ve hafta sonları bile zarar verebilen bir tecavüz olgusu haline gelmekte olduğunu göstermektedir (Mason, 2008; Thomas, 2006).

Bilgisayar ve internet teknolojisindeki gelişmelerle birlikte siber zorbalık davranışlarındaki artış beraberinde mahremiyet ihlallerinden nasıl korunulması gerektiği sorusunu da getirmiştir. İnternetin, birer kullanıcı olarak ergenlerin yaşamlarına getirdiği olumsuzluklar arasında; müstehcen görüntülerle ve şiddet içerikli materyallerle karşılaşma olasılığının artması, bilişim ve iletişim teknolojileri aracılığıyla tanışılan kişilere kişisel bilgilerin açıklanması ve bu kişilerce mağdur edilme gibi sorunlar sayılabilir (Valkenburg ve Soeters, 2001). Siber zorbalıkta genellikle; hakaret/tehdit, şantaj veya küçük düşürmenin hedeflendiği ve kullanıcıların çocuk veya genç olduğu vakalarla karşılaşılmaktadır. Bu eylemleri gerçekleştiren taraf ise çoğu zaman bir yetişkindir. Bu vakalar da siber taciz veya siber takipçilik kavramlarını öne çıkarmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın kapsamı bu kavram ile sınırlı tutulmuştur.

Bu makalenin sonuçları anne baba ilgisinin ve gözetiminin, çocukların siber

zorbalığa uğramasını engelleme ve siber tacizle karşılaşma durumunun fark edilmesinde büyük önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Çocukların ve gençlerin büyük bir çoğunluğu yaşadıkları siber zorbalık ve taciz deneyimini anne babalarına anlatmamaktadırlar. Bu durumda öncelikle anne babaların siber zorbalıkla ilgili bilgi sahibi olmaları, bu konuda çocuklarını uymaları ve belli kurallar koymaları gerekmektedir. Yapılan araştırmaların ortaya koyduğu sonuçlara göre, siber zorbalıkla ilgili yaşanan deneyimlerin yol açtığı stres, korku ve hayal kırıklıkları çok ciddi akademik, psikososyal ve yaşamsal problemlere sebep olmaktadır (Aksaray, 2011).

Dehue, Bolman ve arkadaşları (2007) yaptıkları çalışmada anne babaların yarısından fazlasının çocuklarının internet kullanım süresi ve sıklığı için kural koyduklarını ve %80'inin internette girebilecekleri ve giremeyecekleri siteleri belirlediklerini bulmuşlardır. Çocuklar genellikle internette karşılaştıkları zorbalık olayını ya inkâr etmekte ya görmezlikten gelmekte ya da zorbalığa zorbalıkla karşılık vermektedirler.

Bu çalışmanın sonuçlarında da görüldüğü gibi, cinsel ve zararlı içeriğe maruz kalma ve/veya siber tacize uğrama durumunda, çocuklar bu durumun bilinmesinden korkarak tacizcinin isteklerini yerine getirmekte ve cinsel tacize, tehdit, şantaj gibi durumlara daha çok maruz kalmaktadırlar. Cinsel taciz suçunun soruşturulması mağdurun veya ebeveynin şikâyetine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Olgulara konu olan durumlar polis kayıtlarına geçmiş ve şikâyet üzerine ortaya çıkmış durumlardır. Ancak bilinmektedir ki korku, rezil olma kaygısı gibi duygularla, bu duruma maruz kalan ve saklayan, birçok genç ve çocuk bulunmaktadır.

Siber taciz/istismarı önlemek için internet kullanıcılarının eğitilmesi, ebeveynlerin çocuk ve ergenlerin internet kullanımlarının kontrolü dışında diğer bir önemli başlık ise bu suçların hukuksal karşılıklarıdır. Siber cinsel taciz suçuna Türk Ceza Kanunu'nun 105. Maddesi kapsamında bir suçtur. İnternet ortamındaki cinsel taciz suçunu diğer cinsel taciz suçlarından ayıran nokta, fiziksel temasın varlığının bir zorunluluk olmamasıdır. Buna göre siber ortamda cinsel taciz olarak nitelendirebileceğimiz davranışlar (Kulaçoğlu Hukuk Bürosu, 2016); sözle (cinsel içerikli söz gönderme), yazıyla (elektronik ortam üzerinden cinsel ilişki teklifinde bulunma ya da cinsel içerikli söz söyleme) ve el kol hareketleriyle (cinsel organını gösterme) olabilmektedir. Siber uzamdaki cinsel taciz suçuyla ilgili bir diğer önemli husus ise, suçun oluşmasında şikâyette bulunmasının gerekmemesidir. Elektronik ortamın sağladığı yararlarından biri, siber cinsel tacize ait yeterli delillerin elektronik ortamda bulunabilmesidir (Kulaçoğlu Hukuk Bürosu, 2016).

Sosyal paylaşım sitelerinin kullanımı ve siber zorbalık ilişkisine benzer şekilde siber taciz/istismar ve sosyal paylaşım siteleri kullanım ilişkisini inceleyen birtakım çalışmalar var. Yapılan çalışmalarda öngörülen aksine sosyal paylaşım sitelerinde profil sahibi olmak ve siber taciz/istismara uğramak arasında destekleyici bir ilişki bulunamamıştır. Bunun yerine gençlerin demografik ve

davranışsal özelliklerinin daha güçlü bir gösterge olduğu vurgulanmaktadır. Siber taciz/istismara maruz kalmaya sebep olan davranışlar arasında; fotoğrafların herkesin görebileceği şekilde yayınlanması, ev adresi gibi gizli bilgilerin ifşası, çocuk ve ergenlerin ailelerinin gözetiminden uzak internet kullanmaları sayılabilir. Koruyucu yazılımların kullanımının ailelerin gözetimi kadar etkin olmadığı da bulgulanmıştır (Sengupta ve Chaudhuri, 2011). Siber zorbalık ve siber taciz/istismar ve sosyal paylaşım siteleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların birbirine yakın sonuçlar ortaya çıkarttığı ifade edilebilir. Bu sebeple siber zorbalığı, siber taciz/istismarı engellemenin yolları arasında çocukların, ergenlerin ve ebeveynlerinin güvenli internet kullanımıyla ilgili bilgilendirilmeleri sayılabilir.

Sonuç

Çalışma kapsamında yazılı basına konu olan siber zorbalık ve mahremiyet ihlali haber içerikleri, sıradan haber olmasının dışında, kamuyu bilinçlendiren ve bu konuda önlemler alınması gereğini ortaya koyan bir tür farkındalık ve halkın bilinçlenmesi adına yapılan içerik üretimi olarak değerlendirilmiştir. Siber taciz kapsamında *Facebook* kullanıcısı olgularda yaş, cinsiyet, zorbanın gerçek kimlik bilgilerinin kullanımı, mağdurun kendi özel bilgilerini sosyal mecrada paylaşıp paylaşmadığının saptanması gibi amaç soruları doğrultusunda, yakın arkadaşlık ilişkisi içerisinde elde edilen ses, resim, görüntü ya da daha önce iletilen anlık mesaj ya da text mesajlarının kişinin rızası olmaksızın sosyal paylaşım platformlarında ya da forumlarda paylaşımı ve mahrem nitelikteki verinin kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidiyle mağdurun bedeninden, parasından istifade etme ya da intikam alma arzusu şantaj yapma durumu, haber metinleri üzerinden beş olguda analiz edilmiştir.

Araştırma sorularının yanıtları, araştırmanın örneklemini oluşturan haberlerin analiz edilmesi sonucunda, aşağıdaki gibi özetlenmektedir.

- 1) Zorba/tacizci kimlik bilgilerinin gizlemekte ve sahte bir hesapla yeni bir kimlik oluşturmaktadır.
- 2) Çocuk ve genç kullanıcıların dışarıdan gelen tanımadıkları arkadaşlık tekliflerine açık oldukları siber taciz amaçlı kullanıcının, mağdur kullanıcının *Facebook*'una sahte isimle eklendiği görülmektedir.
- 3) Mağdur kullanıcı ses, resim, görüntü ya da daha önce iletilen anlık mesaj ya da text mesajları gibi kendisi ile ilgili özel bilgileri kendi rızası olmaksızın *Facebook* üzerinden paylaşmış ve bu bilgiler zorbalık aracı olarak kullanılmıştır.
- 4) Mağdur kullanıcının ürettiği içerik ve görüntüler kaydedilerek, yayılması gibi mahremiyet sınırlarını ihlal eden, zorbalık içeriğine dönüştürülmüş ve tacize sebep olan cinsel içerikli fotoğraf, mahremi ortaya koyan fotoğraf, yazı, küfür gibi içerikler kullanılmıştır.

5) Mahrem nitelikteki verinin kamuoyu ile paylaşılacağı tehdidiyle mağdurun bedeninden, parasından istifade etme ya da intikam alma arzusu şantaj yapma tehdidi bulunmaktadır.

Araştırma soruları çerçevesinde derinlemesine betimleme yöntemiyle incelenen olguların gazete haberlerine yansıyan anlatılarının analizine göre siber cinsel taciz, 'cinsel bölgelerini göstermek, mesaj yollamak, cinsel bölgelelerinin fotoğraflarını yollamak, cinsel ilişki teklif etmek gibi fiiller yoluyla sosyal ağlar üzerinden bir yetişkin tarafından yaratılan mağduriyet durumu' olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışma *Facebook*'a şikâyet edilmiş ve sonrasında polis kayıtlarına girmiş olan, özel alana müdahaleyi ve tacizi içeren "siber zorbalık gibi görünen ve siber taciz olarak devam eden, sonrasında eyleme dönüşerek cinsel tacize dönüşen" olguların gazetelere yansıyan haber içerikleri üzerinden incelenmesini ortaya koymuştur. Sosyal ağlardaki paylaşımlarının zorbalık, siber taciz aracı olarak nasıl kullanıldığı, mağdur kullanıcının ürettiği içeriğin, gerçek yaşamda tuzak olarak taciz içeriğine nasıl dönüştürüldüğü örnekler üzerinden değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sınırlılıkları; *Facebook* kullanıcısı olguların 11- 13 yaş arası kız çocuk olmaları, konuştukları kişiyi kendi akranları olarak bilmeleri yönünde kandırılmaları, siber tacize uğramaları, bu tacizin gerçek yaşamda yüz yüze görüşme sonucu cinsel tacizle sonuçlanması, olayın polis kayıtlarına geçmesi ve oradan da habere dönüşerek gazetelere yansımaları olarak belirlenmiştir. Sınırlanmış örneklem kriterleri ve bu olgulara ulaşmadaki zorluk, çalışmanın haber incelemesinde beş olgu üzerinden gerçekleşmesini ve araştırma soruları doğrultusunda, elde edilen olguların değerlendirmelerini ortaya koymuştur.

Sosyal ağlar üzerinden cinsel amaçlı yazılar yollanması, çeşitli teklifler gönderilmesi ve bunların birer tehdit unsuru olarak kullanımı cinsel tacizin gerçekleşmesi için siber ortamda yeterli kabul edilmektedir. Sonuç olarak, olguların hepsinin de cinsel taciz içeren şantaj ve tehdit unsurları olduğu görülmektedir. *Facebook* üzerinden cinsel tacizle küçük kızların istismarı üzerine ortaya çıkan haberlerdeki ortak nokta, şikâyet üzerine yapılan fiillerin suça dönüşmüş olması ve bu durumun kamuoyuna yansımış olmasıdır.

Kaynakça

- Aksaray, S. (2011). "Siber Zorbalık". *Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 20(2). 405-432.
- Arıca, T. (2015). *Siber Alemin Avatar Çocukları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Bartlett, C. P. ve Chamberlin, K. (2017). "Examining cyberbullying across the lifespan". *Computers in Human Behavior*. 71. 444-449.
- Baughman H. M., Dearing S., Giammarco E., Vernon P. A. (2012). "Relationships between Bullying Behaviours and the Dark Triad: A Study with Adults". *Per-*

- sonality And Individual Differences*. 52(5). 571-575.
- Boulton, M. J., Hardcastle, K., Down, J., Fowles, J., Simmonds J. A. (2014). "A Comparison of Preservice Teachers' Responses to Cyber Versus Traditional Bullying Scenarios: Similarities and Differences and Implications for Practice". *Journal of Teacher Education*. 65(2). 145-155.
- Dehue, F., Bolman, C., Völlink T. (2008). "Cyberbullying: Youngsters Experiences and Parental Perception". *Cyberpsychology and Behavior*. 11(2). 217-223.
- Hürriyet*. (2012). "Türk Kızı Seniz Sanal Zorba Kurbanı". <http://www.hurriyet.com.tr/turk-kizi-seniz-sanal-zorba-kurbani-19693094>. Mayıs 2017.
- _____ (27 Eylül 2016). "Kadın Profiliyle, 11 Yaşındaki Kıza Çıplak Fotoğraflı Şantaj". <http://www.hurriyet.com.tr/kadin-profiliiyle-11-yasindaki-kiza-ci-plak-fotografli-santaj-40232609>. Mayıs 2017.
- _____ (16 Mart 2017). "Facebook'ta Çocuğa Cinsel Taciz ve Şantaja 2 Yıl 10 Ay". <http://www.hurriyet.com.tr/facebookta-cocuga-cinsel-taciz-ve-santaja-2-yi-40396653>. Mayıs 2017.
- Gibb, Z. G. ve Devereux, P. G. (2014). "Who does that anyway? Predictors and Personality Correlates of Cyberbullying in College". *Computers in Human Behaviour*. 38. (8-16).
- Goodboy, A. K. ve Martin, M. M. (2015). "The personality profile of a cyberbully: Examining the Dark Triad". *Computers in Human Behavior*. 49. 1-4.
- Gökçe, D. (19 Aralık 2016). "Facebook'ta İğrenç Taciz". <http://www.hurriyet.com.tr/facebookta-igrenc-taciz-40311008>. Mayıs 2017.
- Kulaçoğlu Hukuk Bürosu. (2016). İnternet Yoluyla Cinsel Taciz Suçu. <http://kulacoglu.av.tr/internet-yoluyla-cinsel-taciz-sucu/>. 25 Mayıs 2017.
- Kwan, G. ve Skoric, M. (2013). "Facebook bullying: An extension of battles in school". *Computers in Human Behaviour*. 29. 16-25.
- Kwan, W. ve Leung, M. (2016). "The Relationship between Personality Traits, School Climate, Parental Relationship, Anxiety, Depression, Self-esteem, and Cyber-Victimization". *SCAP 2016: Applied Psychology Readings*. 107-123.
- Law, D. M., Shapka, J. D., Domene, J. F., Gagne, M. H. (2012). "Are Cyberbullies really bullies? An investigation of reactive and proactive online aggression". *Computer and Human Behavior*. (28). 664-672.
- Mason, K. L. (2008). "Cyberbullying: A Preliminary Assesment for School Personnel". *Psychology in the Schools*. 45(4). 323-348.
- Milliyet*. (9 Ağustos 2015). "Facebook'ta Filiz K. Diye Sahte Profil Açıp Çocukları Kaydetmiş". (9 Ağustos 2015). <http://www.milliyet.com.tr/facebook-ta-filiz-k-diye-sahte-gundem-2099450/>. Mayıs 2017.
- _____ (26 Ekim 2015). "Sahte Profille Tacize 11 Yıl Hapis". <http://www.milliyet.com.tr/sahte-profille-tacize-11-yil-hapis-gundem-2137970/>. Mayıs 2017.
- NWLC. (2017). <https://nwlc.org/>. Mayıs 2017.

- Peluchette, J. V., Karl, K., Wood, C., Williams, J. (2015). "Cyberbullying victimization: Do victims' personality and risky social network behaviors contribute to the problem?". *Computers in Human Behavior*. 52. 424-435.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal Araştırmalara Giriş, Nicel ve Nitel Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Sengupta, A. ve Chaudhuri, A. (2011). "Are Social Networking Sites A Source Of Online Harassment for Teens? Evidence From Survey Data". *Children and Youth Services Review*. 33(2). 284-290.
- Staksrud, E., Olafsson, K., Livingstone, S. (2013). "Does the Use of Social Networking Sites Increase Children's Risk of Harm?". *Computers in Human Behaviour*. 29. 40-50.
- Şener, M. T., Set, T., Dursun, O. B. (2012). "Güvensiz İnternet Kullanımı İle İlgili Bir Olgu Sunumu: Sanal Taciz". *Türk Aile Hekimleri Dergisi*. 16(3). 127-129.
- Theodorson, G. A. ve Theodorson, A. G. (1969). *A Modern Dictionary of Sociology*. New York: Thomas Y. Crowell.
- Thomas, S. P. (2006). "From The Editor: The Phenomenon of Cyberbullying". *Mental Health Nursing*. 27. 1015-1016.
- We Are Social. (2018). Digital in 2017: Global Overview. <https://wearesocial.com/special-reports/digital-in-2017-global-overview>. 15 Şubat 2018.
- Valkenburg, P. M. ve Soeters, K. E. (2001). "Children's Positive and Negative Experiences with The Internet". *Communication Research*. 28. 652-675.
- Yetim, S. (2015). "Siber Zorbalık, Türkiye ve ABD Karşılaştırması (ABD V. Drew Dosyası)". *TBB Dergisi*. 120. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2015-120-1516>. Mayıs 2017.

SUÇ VE MEDYA

Tuğçe ER*, Alev ELMAS**, Gökben HIZLI SAYAR***

Özet

Bu çalışmada, radyo, televizyon, internet ve gazete gibi medya araçlarında yayınlanan suç ve şiddet içerikli programların kişiler üzerindeki etkileri incelenmiştir. Özellikle kriminoloji alanı içerisinde önemli bir yeri olan suç korkusunun oluşmasında medya şiddetinin tesiri de ele alınmıştır. Çocuk ve ergenlerde başta olmak üzere medyada yayınlanan suç davranışlarının gösteriliş şekilleri ve kullanılan dil gibi etkenler nedeniyle kişilerde suç korkusu, suça yönelme, öfke, saldırganlık ve çeşitli psikolojik rahatsızlıklar görülebileceği düşünülmektedir. Medya ve suç arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilen kuram ve hipotezler açıklanmış, konu ile ilgili yapılan araştırmalara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Medya, suç, şiddet.

* Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

** Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi, Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

*** Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

CRIME AND MEDIA

Tuğçe ER*, Alev ELMAS**, Gökben HIZLI SAYAR***

Abstract

In this study, the effects of crime and violence programs on people were examined in media such as radio, television, internet and newspaper. The fear of crime, which has an important place particularly in the field of criminology, has been taken up in the influence of media violence. The fear of crime, criminal behavior, anger, aggression and various psychological disorders can be influenced first in children and adolescents and then in people due to the factors such as the representation of criminal behaviors displayed in the media and the language used. Theories and hypotheses developed by researchers are explained to reveal the relationship between media and crime, studies which are related to the subject have been included.

Keywords: Media, crime, violence.

* Doctoral Student in Psychology Program, Üsküdar University, Social Sciences Institute

** Doctoral Student in Psychology Program, Üsküdar University, Social Sciences Institute

*** Associate Professor, Üsküdar University, Social Sciences Institute

Giriş

Medya, günümüzde bireylerin sosyalleşme sürecinde, iş, aile, okul ve arkadaşların da içinde bulunduğu dış çevre ile olan ilişkiler kadar önemli yer tutmaktadır. Medyada suç içeren davranışların gösteriliş şekilleri, şiddeti normalleştirmeye kadar giden bir sürecin ortaya çıkmasına neden olabilmektedir (Güleç vd. 2012: 113). Değişik alanlarda yapılan bilimsel araştırmalar, kişilerin suç işlemesine neden olan faktörler üzerinde durmuştur. Konuyla ilgili yapılan araştırmalar, medya ve suç ilişkisini inceleyerek medyada gösterilen suç davranışlarının şiddet eğilimine neden olduğunu vurgulamıştır (Anderson vd. 2015: 7). Özellikle çocuk ve gençler tarafından izlenen şiddet ve saldırganlık temalı medya programlarının, agresyon, yüksek düzeyde uyarılmışlık hali, depersonalisasyon ve sosyal izolasyona neden olduğu bildirilmiştir (Bushman ve Huesmann, 2006: 348).

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç, medyanın var olmasıyla beraber, farklı görünümelerde ortaya çıkmıştır. Suç yelpazesi altında yer alan şiddet, eski dönemlerde, karşılıklı yapılan savaş oyunları ve rekabet içeren oyunların bir parçasıyken, günümüzde teknolojinin ilerlemesiyle beraber denetimli bir şekilde medya araçlarının bir ürünü olarak yerini almıştır. Çeşitli medya organlarının toplumsal ve sosyal olaylarla beraber işlenmiş olan suçları iletme biçimi, kişilerin söz konusu olaylara bakış açısını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden radyo, televizyon, bilgisayar, gazete gibi medya araçlarına, suç davranışlarının sosyal temsili açısından önemli görevler düşmektedir (Farrall vd. 2009: 112). Çeşitli medya platformlarının ortaya çıkmasıyla beraber, şiddet ve suçun, toplum tarafından algılanma biçimi değişmiş ve şiddeti olduğundan azaltılmış şekliyle ortaya çıkmıştır (Yumrukuz, 2017: 92).

Radyo, televizyon, gazete ve internet gibi medya araçları, kitle iletişimine yönelik değişik tanımlar oluşturarak ve bazen objektif olmayan sunumlar yaparak bireylerin tutum ve algılarını etkileyebilmekte, duygu ve davranışların değişimine sebep olabilmektedir. Yükselen suç grafikleri medyaya yansıtılırken, düşen suç grafikleri ihmal edilebilmektedir. Kişiler, doğru olduğundan emin olmadan, medya araçları vasıtasıyla yayımlananları dikkate almaktadır. Dünyanın bireyler tarafından tehlikeli bir yer olarak algılanması ve özellikle toplumun duygularına yönelik dikkat çeken ve tepki oluşturan suç davranışlarının, olduğundan daha abartılı şekilde yayımlanması, bireylerde birtakım kaygıların oluşmasına sebep olmaktadır (Tulloch, 2000: 453). Bu yüzden medya araçlarının kişiler üzerindeki etkileri her dönemde araştırma konusu olmuştur.

Bu gözden geçirme yazısında, medya araçlarının suç kavramı üzerindeki etkileri geçmiş araştırmalardan yola çıkarak teorik olarak açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çalışma daha önce bu konuda yapılan çalışmalar bağlamında literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Konu ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar için literatür taraması yapılmıştır. Konuya uygun, direkt bağlantılı olan güncel ve güvenilir kaynaklar tercih edilmiş ve konu bu çerçevede değerlendirilmiştir.

Medya ve Suç Korkusu

Suç korkusu, kognitif, davranışsal ve duygusal bileşenleri olan kompleks bir sözcüktür, bu yüzden anlamıyla ilgili ortak bir görüş birliğinin sağlanması güçtür. Suç korkusunun kognitif bileşeni, tehlike olasılığı ortaya çıktığında mantıksal düşünme biçimini kapsarken, duygusal bileşeni, kaygı ve korku ile bağdaştırılan hislere atıf yapmaktadır. Davranışsal bileşeni ise suç davranışlarına yönelik verilen fiziksel yanıtları ifade eder (Franklin vd, 2008: 208). Ferraro'ya (1995: 72) göre suç korkusu, kişinin suç ile bağdaştırdığı simgelere yönelik oluşturduğu duygusal yanıt ya da kaygı hissidir. Warr (2000: 453): ise suç korkusunu, bilincine varılan dış dünyaya yönelik geliştirilen duygusal tepki şeklinde ifade etmiştir.

Gerbner ve arkadaşlarının (1979: 178) ortaya attıkları işleme kuramı yaklaşımına göre televizyon kişilerin dış dünya algısını biçimlendirmekte ve bozmaktadır. Televizyon seyretmenin en önemli zararlarından birinin tehlikelerle dolu bir dünyada yaşanan yüksek düzeyde ve tutarsız suç korkusu olduğunu bildirilmiştir.

ABD'de Kanun Uygulama ve Adalet Dairesi Başkanlık Komisyonunca 1966 yılında hazırlanan raporda, vatandaşların %43'ünün suç korkusu sebebiyle geç saatte evden çıkmadığı, %35'inin tanımadığı kişilerle iletişim kurmaktan kaçındığı, %21'inin geç saatte arabasını alarak dışarı çıktığı, %20'sinin ise suç mağduriyeti korkusu nedeniyle farklı bir yerleşim yerine taşınmak istediği bildirilmiştir (Jackson, 2006: 260).

Literatür incelendiğinde, medya ve suç korkusunu inceleyen çok sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Bir çalışmada, medya programlarını düzenli olarak takip edenlerin, dış dünyada olanları medyada izlediklerine göre anlamlandırma ihtimallerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Florida eyaletinde 2092 kişilik bir örneklem grubuyla yaptığı çalışmada, düzenli olarak televizyon ve radyodaki suç içerikli haberleri izleyenlerin, suç korkularının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde yüksek olduğu tespit edilmiştir (Chiricos vd. 2000: 780).

Winkel ve Vrij (1990) kadınlardan oluşan bir örneklem grubunda, gazetede okunan tecavüz haberlerinin suç korkusu üzerindeki etkisini incelemiştir. Araştırma sonuçlarından elde edilen verilere göre, suç korkusu, gazete haberlerini takip etmeyen grupta en az, mahalli gazete haberlerini takip eden grupta en fazla, mahalli olmayan gazete haberlerini takip eden grupta ise orta düzeyde bulunmuştur. Çalışmada tecavüzün gerçekleştiği yer ile korku tepkisi arasındaki ilişkinin gücüne dikkat çekilmiştir. Ayrıca suçun meydana geldiği çevre ile kişinin oturduğu çevrenin benzer olarak algılanmasının suç korkusu üzerinde etkili olduğu bildirilmiştir. Araştırmacıların altını çizdiği diğer bir konu da, kişinin kendisini kurbanı yakın bulmasının ve kadınların özellikle korktuğu suçu gazetede okumalarının etkisidir (Winkel ve Vrij, 1990: 259).

Amerika Birleşik Devletleri'nde ülke çapında yapılan bir çalışmada, 379 kişiyle yapılan telefon konuşmaları neticesinde, televizyon seyretmenin, uzak

şehirlerde suç korkusunu arttırdığı, fakat buldukları bölge ve çevresinde herhangi bir etkisinin olmadığı saptanmıştır (Heath ve Petratitis, 1987: 117). Yapılan diğer bir çalışmada, kişileri silahlanmaya yönlendirmesi ve suç korkusunu yükseltmesi bakımından, yerel televizyon kanallarında izlenen haberlerin etkili olduğu tespit edilmiştir (Holbert vd. 2004: 350). Los Angeles şehrinde yapılan başka bir çalışmada, televizyon izleyenlerin sayısının yüksek olduğu yerlerde, suç istatistikleri başka yerleşim yerlerine göre düşük olsa da, yüksek düzeyde suç korkusunun olduğu saptanmıştır (Matei ve Ball-Rokeach, 2005: 320). İngiltere’de okunan gazetelere yönelik yapılan bir araştırmada, daha dikkat çekici üçüncü sayfa haberlerinin bulunduğu gazeteleri takip edenlerin suç korkusunun yüksek olduğu ortaya konmuştur. Aynı araştırmada geliri daha az olan okuyucular için hazırlanmış küçük ebatlardaki gazetelerden okunan haberlerin, daha büyük ebatlarda hazırlanmış gazetelerden okunan haberlere kıyasla üç kat daha fazla suç korkusuna neden olduğu saptanmıştır (Williams ve Dickinson, 1993: 42). Belçika’da, 18 yaşın üzerindeki 711 kişilik bir örneklem grubuyla yapılan bir çalışmada, televizyon seyretme ve suç korkusu arasında anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Bu araştırmada, kadınların suç korkusunun erkeklere kıyasla daha fazla olduğu bildirilmiştir (Custers ve van den Bulck, 2011: 117). Kitle iletişim araçlarının suç korkusuna yönelik tesirine bakılan farklı bir araştırmada, TV’deki suç haberlerine yönelik dikkatin yüksek düzeyde suç korkusu oluşturduğu ancak bu sonucun gazete haberleri için söz konusu olmadığı tespit edilmiştir (O’Keefe ve Reid-Nash, 1987: 150).

Ülkemizde ise kitle iletişim araçları ve suç korkusu arasındaki ilişkiyi ortaya koyması bakımından Erdönmez’in (2009) araştırması dikkati çekmektedir. Araştırmada İstanbul ilinde bulunanların, suç mağduriyeti korkusuna medyanın tesiri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, TV seyredenlerin suç korkusunun farklı medya araçlarını kullananlara göre daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Erdönmez, 2009: 69).

1950’li yıllardan itibaren medya araçlarının çoğalmasıyla beraber topluluklar arasında ahlaki yozlaşma yaşanacağı kaygısı meydana gelmiştir. Bu ahlaki yozlaşmayla birlikte gitgide yükselen suç istatistikleri, kişilerde tehlike algısı, korku ve paniğin oluşumuna sebep olmuştur. Çocukların medyada özellikle pedofili kurbanı etiketiyle haberlere sıkça konu olması var olan paniğin artmasına neden olmaktadır (Jewkes, 2004: 150).

Suçun Medyaya Taşınması ve Etkileri

Medya suçlulukla ilgili hareketlenmeleri, suç işleyenlerin eylemlerinin sıklığını ya da dönemsel yükselmelerin öznel tesirlerini ortaya koyan bir araçtır. Medyada suçlulukla ilgili böyle bir hareketlenme, 1976 senesinin sonlarına doğru New York şehrinde görülmüştür. *New York Daily News*, *New York Times*, *New York Post* isimli gazeteler ve buna paralel olarak New York’a bağlı birkaç televizyon kanalı, yaşlılara karşı işlenen suçların arttığını bildirmişlerdir. Yaklaşık olarak yedi hafta devam eden bu yayınlar, bütün Amerikan gazete, televizyon

ve mecmualarına da konu olmuştur. Yaşlılara yönelik işlenen suçlar; cinayet, gasp ve tecavüz eylemleriyken, bu suçların failleri ise genç zencilerdi. Beyaz ırktan olan bu yaşlıların, fakirlik gibi bazı nedenlerden ötürü zenciler tarafından saldırıya uğradığı bildiriliyordu. Yaşlılara yönelik işlenen bu suçlar 1976 yılının Kasım, Aralık aylarında gazeteciler tarafından haber yapılmıştır. Polis kayıtlarına geçen, 1976 yılının Kasım ve Aralık aylarına ait suç oranları incelendiğinde, yaşlılara yönelik suçlarda yükselme gözlenmemiştir. Hatta gerçek istatistikler yaşlılara karşı işlenen suçlarda azalma olduğunu gösteriyordu. Medyada yayılan yaşlılara yönelik suçların arttığı doğrultusundaki haberlerin gerçeği yansıtmadığı açıktı. Buna rağmen 1977 yılının Mayıs ayında yapılan bir ankette, ankete katılan 50 yaşın üzerindeki kişilerin yarısının, önceki yıla göre sokakları daha tehlikeli bulduğunu bildirdiği kaydedilmiştir. Medyada gösterilen haberler, toplumsal yaşama müdahale etmekte ve özellikle suç haberlerinin yayınlanması, güvenlikle ilgili kaygıları gündeme getirmektedir (Demirbaş, 2001: 97).

Çağımızda her evde, medya araçları arasında önemli bir yere sahip olan, televizyonun olması, televizyon izleyenlerin sayısının günden güne artmasına ve kişilerin dikkatini çekecek programların yapılmasına sebep olmaktadır. Halk tarafından sıklıkla izlenen diziler, belgeseller ve haber programlarında suçun yer alması, kişilere suçun gündelik hayatta sürekli bulunan bir tema olduğu fikrini aşılacaktır. Bu sebeple kişilerde suçla ilgili algı ve izlenimler, medyada izlenen şekliyle oluşmaktadır. Amerika'da yapılan bir araştırmada, toplumun %76'sının suç algısının, gazetelerde okunan ve televizyon kanallarında izlenenlere göre şekil aldığı, yalnızca %22'sinin suça yönelik bireysel bir tecrübesi olduğu saptanmıştır (Marsh ve Melville, 2009: 117).

Kişilerin hayatlarının önemli bir bölümünü ele geçiren medya araçlarının birtakım olumsuz etkilerinden bahsedilmektedir:

- 1) Hoş olmayan birtakım görsellere maruz kalmanın kişilerde olumsuz ve düşmanca duygulara neden olması
- 2) Sosyal hayattan uzaklaşmanın getirisi olarak, iletişim kurmada güçlük
- 3) Menfi görsellerin yayınlanması
- 4) Saldırganlık içeren eylemlerin bulunması ve bunların alışkanlık oluşturup, özendirici olması
- 5) Suç korkusunun oluşmasına sebep olması
- 6) Yanlı yapılan yayınlar yoluyla birtakım politik hedeflere hizmet edilmesi (Demirbaş, 2001: 118).

Suç ve saldırgan davranışların medyada izlenenler yoluyla öğrenildiğini gösteren deneylerden biri Bandura tarafından 1965 yılında yapılmıştır. Bu deneyde, okul öncesi çocuklara, erişkin bir kişinin, yetişkin ölçülerindeki Bobo adı verilen bir bebeğe, dört farklı şiddet eylemi uyguladığı bir TV görseli iz-

letilmiştir. İzletilen programın üç farklı bitişi bulunmaktadır. Her gruba farklı sonlar seyrettirilmiştir. İlk gruba, bir kişinin, şiddet uygulayan çocuğu şeker, takdir ve içeceklerle ödüllendirdiği biçimindeki son, sonraki gruba, gazeteyle hafif bir şekilde vurularak şiddet davranışının ikaz edildiği biçimindeki son, en son gruba da şiddet davranışıyla ilgili herhangi bir geri bildirim alınmadığı son seyrettirilmiştir. Sonraki süreçte okul öncesi çocuklara 10 dakika boyunca serbest oynamaları için izin verilmiştir. Çocukların oyun oynadığı yerde, Bobo bebek ve gördüklerini taklit etmelerini sağlayacak çeşitli eşya ve materyaller bulunmaktadır. Saldırgan davranışın takdir edildiğini izleyen çocukların, ceza verilen bitişi seyreden çocuklara kıyasla, izlediklerini taklit etmeye daha meyilli oldukları kaydedilmiştir. Uygulanan şiddete yönelik herhangi bir geribildirim görmeyen grubun davranış biçimleri saldırgan davranışın övüldüğünü izleyen grubun davranış biçimleriyle paralellik göstermiştir. Bandura'nın toplumsal öğrenme adını verdiği kuramına göre, saldırgan davranış, medya araçları vasıtasıyla çocuklar tarafından şiddet içerikli eylemler gözlemlenerek öğrenilir (Burger, 2006: 37).

Televizyon gibi kitle iletişim araçlarında, şiddet ve suç içeren görsellere maruz kalmanın saldırganlığı azaltacağını öne süren yaklaşımlar da vardır. 'Katarsis' adı verilen bu yaklaşıma göre bireyin olumsuz mental ve fiziksel enerjiyi atabilmesi ve stresini doğru şekillerde yönlendirebilmesi gereklidir. Gündelik hayatta sözel ve fiziksel şiddet içeren durumlara sıkça maruz kalmanın saldırganlık enerjisini yükseltmesi sonucu kişi bu enerjiyi boşaltacak kanallar arar. Bu kanallardan biri de televizyonda kurgulanmış şiddet görsellerinin izlenmesidir. Bu hipoteze göre televizyon olumsuz enerjinin boşalımı için gerekli olan materyali sunarak saldırganlığın azalmasına yardımcı olur (Liebert ve Sprafkin, 1988: 93). Gerbner (2014) ise, televizyondaki suç ve şiddet içerikli görsellerin, seyircileri saldırganlığa teşvik etmektense, dış dünyanın tehlikelerle dolu bir yer olduğuyla ilgili izlenimini güçlendirdiğinden bahsetmektedir. Bu araştırmacıya göre kitle iletişim araçlarından televizyon, kişilerde kaygı ve güvensizliği tetikleyerek, sosyal düzene zarar vermekte, kadınlar ve yaşlılara yönelik algıyı bozarak hususi bir kuvvet dengesinin oluşmasına neden olmaktadır (Gerbner, 2014: 22).

Tannenbaum'un uyarma kuramına göre medya araçları vasıtasıyla suç içeren davranışlara tanık olma, izleyicilerin baş etme yolu ve problem çözme davranışı olarak şiddet eylemlerine başvurmasına neden olarak, kişilerde heyecan duygusu yaratmakta ve uyarıcı etkide bulunmaktadır. Bu bakış açısına göre, negatif uyaranlara çok fazla maruz kalma kişilerde bir süre sonra hiperaktivite belirtilerinin oluşmasına sebep olmaktadır (Tannenbaum ve Zillmann, 1975: 156).

Özgül olarak duyarsızlaşma sürecini inceleyen araştırmalarda, duyarsızlık, olumsuz bir etkiye tekrarlı bir şekilde maruz kalınması sonucu, uyarana verilen tepkinin giderek azalması olarak ifade edilmektedir. Duyarsızlık, başka bir araştırmada, herhangi bir etkiye maruz kalındığında, verilen kognitif, davra-

nışsal ve duygusal tepkilerin azalması ya da yok olması şeklinde açıklanmıştır (Funk vd. 2004: 27). Medyada şiddet ile ilgili uyarıların sıkça yayınlanması, bir süre sonra bireylerde duyarsızlaşma etkisine neden olabilmektedir (Fanti vd. 2009: 182). Aşırı uyarılmanın sonucu olarak, şiddet görüntülerine karşı verilen normal psikolojik tepkiler yerini donukluğa bırakmaktadır. Bu donukluk ve duyarsızlaşma durumu, medyanın şiddet dolu mesajları, saldırganlığı kabul edilebilir bir duruma getirdikçe artmaktadır. Dizi filmlerde şiddete şiddetle karşılık verilmesi bu durumun en özgül örneklerindedir (Mutlu, 2005: 112).

Literatürde kitle iletişim araçlarının etki çalışmaları incelendiğinde medyanın yabancılaşmaya da neden olduğunu savunan görüşlere rastlanmaktadır. Yabancılaşma, sosyal ilişki kurmada güçlük, kişilerin kendi içlerinde ya da toplumdaki diğer gruplarla arasına belli bir sınır koyması ve kendisini izole etmesi olarak ifade edilir. Bazı araştırmacılara göre, yüksek derecede yabancılaşma, kendine ve çevreye karşı güvensizlik sorunu, net olmama, belli bir hedefin olmaması, karar almada sorun yaşama, ileri düzeyde kaygı, yetersizlik duygusu ve kendini izole etme gibi birtakım his ve davranışları aktive edebilmektedir (Jones vd. 1985: 1507). Bir başka çalışmada medyanın yabancılaşmaya yönelik çok kuvvetli bir tesirinin olduğunu ve bunun yansıması olarak sosyal ortamlarda bir çeşit umursamazlık ve aldırılmazlık halinin oluştuğunu bildirmektedir (Turska-kawa, 2011: 20).

Berkowitz ve arkadaşlarının (2003: 109) yaptığı bir çalışmaya göre medya programlarındaki suç davranışlarına kısa süreli maruz kalan kişilerde, sözel şiddete başvurma, şiddet içerikli düşünce ve duygularda artma ve kaygı durumu yaşanırken, uzun dönemde kaba kuvvet içeren tepki ve davranışlarda bulunma saptanmıştır. Televizyonda şiddet içerikli görsellerin izlenmesiyle suç eğilimi arasındaki ilişkinin araştırıldığı bir meta-analiz araştırmasında, televizyonda suç içerikli görsellere maruz kalmanın çocuk ve ergenlerin suç işlemede 13 kat daha fazla etken olduğu tespit edilmiştir (Paik ve Comstock, 1994: 520).

Şiddet davranışlarının medyaya taşınmasıyla ilgili yapılan akademik çalışmaların tarihinin 1960 yılının öncesine dayandığı ve bu konuda büyük çapta bir görüş birliği olduğu bildirilmiştir. Bu çalışmalara göre, saldırgan davranış ya da suç eylemlerinin pek çok sebebi bulunmasına karşın, bu sebeplerin hiçbirinin kendi başına yeterli olmayacağı fakat bu sebeplerden her birinin aktive edici bir durumla beraber şiddet ihtimalini arttırabileceği ortaya konmuştur (Anderson vd. 2015: 12).

51.000 kişilik bir örnekleme sahip, 280 farklı araştırmanın metaanaliz çalışmasında medyadaki şiddet davranışlarına tanık olmanın dört temel negatif etkiye neden olduğu belirtilmiştir: Birinci etki olarak; suç davranışlarının yayımlandığı medya araçlarına maruz kalmanın çocuk ve yetişkinlerin saldırganlık düzeyinde ve şiddete yönelmesinde artışa neden olduğu vurgulanmaktadır. İkinci etkiye göre, şiddet içeren medya görüntülerine tanık olmak, dış çevre ve dünyanın tehlikeli bir yer olarak algılanmasına ve kişilerin korunmak için birtakım önlemler almaya yönelmesine neden olmaktadır. Üçüncü etki duyar-

sızlaşmaktan bahsetmektedir. Bu tür medya araçlarına maruz kalan kişilerin şiddet içeren olaylara ve suç kurbanlarına karşı duyarsızlaştığı vurgulanmaktadır. Dördüncü etkiye göre çocuk ve yetişkinler, suç davranışlarını içeren medya araçlarına maruz kaldıkça, saldırganlık dozu gittikçe artan görsel materyale ulaşma yönünde eğilim göstermektedir (Donnerstein vd. 1994: 227).

Medyadaki olumsuz görseller ve suç içeren davranışlar arasındaki ilişkiye dikkat çeken 3500'den çok araştırmacının sadece 18'inde, medya ve ortaya konan tepkiler bakımından olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Kamusal pek çok araştırmaya göre, medyada yayınlanan suç içerikli yayınlarla beraber şiddete dayalı tepkilerde artış gözlemlendiği ortaya konmuştur. Meta-analizleri yapılan 28 ve 217 araştırmadan oluşan iki çalışmada, medyadaki saldırgan davranışların topluma aykırı tepkilere neden olduğu ortaya konmuştur (Villani, 2001: 398).

Küçük öyküler verilir, kişilerarası problem çözme becerileri incelenen bir araştırmada, medyadaki şiddet görüntülerini izleyenlerin daha saldırgan tepkilere başvurduğu gözlemlenmiştir (Bushman ve Anderson, 2002: 1680). 2009 yılında yapılan diğer bir araştırmada ise, şiddet içerikli televizyon filmlerine maruz kalan bireylerin, tanımadıkları yaralanmış kişilere yardım ederken daha ağır davrandıkları ortaya konmuştur (Bushman ve Anderson, 2009: 274).

Literatürde medyada yayınlanan terör olaylarının kişiler üzerindeki etkilerini inceleyen çok sayıda araştırmaya rastlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 2002 yılında 2273 kişilik bir örneklem grubunda yapılan çalışmada, katılımcıların 11 Eylül terör saldırılarıyla ilgili psikolojik durumları değerlendirilmiştir. Bu araştırmacının sonuçlarına göre, New York'ta bulunan katılımcıların %11,2'sinde, Washington şehrinde bulunan katılımcıların %2,7'sinde, diğer büyük şehirlerdeki katılımcıların %3,6'sında ve geri kalan bölgelerdeki katılımcıların %4'ünde travma sonrası stres bozukluğuna rastlanmıştır. Travma sonrası stres bozukluğu semptomlarıyla bağlantılı bulunan değişkenler, cinsiyet, yaş, olayı direkt yaşantılama, 11 Eylül terör saldırısı ve olayın sonrasında televizyonda konuyla ilgili haberleri takip etme süresi olarak belirlenmiştir. Terör saldırısıyla ilgili haberlerin izlenme süresi, psikolojik semptomların ortaya çıkması açısından anlamlı bulunmuştur (Schlenger vd. 2002: 585).

Pfefferbaum ve arkadaşlarının (2000: 362) yaptığı bir araştırmada, 1995 yılında Oklahoma kentinde bulunan Murrah federal binasına yapılan bombalı saldırıdan 2 sene sonra, 6. sınıfa devam eden 69 kişilik bir öğrenci grubunda saptanan travma sonrası stres bozukluğu ve işlevsellik kaybı semptomları, medyada saldırı ile ilgili görselleri takip etmeyle ilişkilendirilmiştir.

Tartışma

Teknolojinin hızla gelişmesi, televizyon, radyo, internet ve gazete gibi kitle iletişim araçlarının önem kazanmasına sebep olurken geniş kitlelerin kısa sürelerde ortak bilgiye ulaşmasına da olanak sağlamaktadır. Medya araçlarının gündemdeki bilgilere hızlıca erişim kolaylığı sağlamasının yanı sıra, eğlendir-

me, boş zaman geçirme, alış-veriş yapma, haberleşme ve eğitime gibi olumlu katkıları da yadsınamaz. Bu kadar geniş bir bilgi havuzunda eğlendirici, öğretici bilgilerin yanında suç ve şiddet gibi gösteriliş şekilleriyle özellikle çocuk ve gençleri olumsuz etkileyen görseller de yer almaktadır. Medya, toplumda etik ilkelerin esasını meydana getiren ahlaki inançlar ve ölçütleri belli bir perspektifte güçlendirirken bir taraftan da kişinin benlik saygısına ve dış dünyaya adaptasyonuna tesir etmektedir.

Suç yelpazesi altında yer alan şiddet, teknolojinin gelişmesiyle günümüzde medya araçlarının bir ürünü olarak da karşımıza çıkabilmektedir. Medyada suç davranışlarının gösteriliş şekilleri kişileri ve dolayısıyla toplumun bakış açısını büyük ölçüde etkilemektedir. Bu yüzden radyo, televizyon, bilgisayar, gazete gibi kitle iletişim araçlarına, suç davranışlarının sosyal temsili açısından önemli görevler düşmektedir.

Literatür incelendiğinde medyada yayınlanan şiddet ve suç temalı görüntülerin kişiler üzerindeki olumsuz etkilerine sıkça rastlanmaktadır. Bu bağlamda son zamanlarda öne çıkan kavramlardan biri de suç korkusudur. Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular doğrultusunda, medyada suç davranışlarına sıkça maruz kalmanın yüksek düzeyde suç korkusuna neden olduğu ve kişilerin dış dünyayı medyada izlediklerine göre anlamlandırıldığı bildirilmektedir. Kişinin oturduğu çevreyi, medyada izlediği suçun gerçekleştiği çevreye benzetmesinin ve seyircinin kendisini suç mağduruyla özdeşleştirmesinin suç korkusu üzerinde etkili olduğunu tespit eden araştırmalar da bulunmaktadır (Winkel ve Vrij, 1990: 251). Yapılan araştırmalar kitle iletişim araçlarından televizyonun suç korkusu üzerindeki etkisinin yanı sıra kişilerin dış dünya algısını biçimlendirdiğinden de bahsetmektedir.

Medya, suçu mağdur ve fail açısından ele alan, suçlulukla ilgili dönemsel iniş çıkışları ortaya koyan bir araç olması bakımından önemli olmasına karşın maalesef her zaman gerçeği yansıtmamaktadır. Medyada gösterilen haberlerin etkilerine yönelik yapılan çalışmalarda medyanın, toplumsal yaşama müdahale ettiği, özellikle suç haberlerinin yayımlanmasının ve kullanılan dilin, genellikle ilgili kaygıları şekillendirebildiği bildirilmiştir.

Medyada yayınlanan suç davranışlarına maruz kalmanın etkileri ve bunun yansımaları olarak kişilerde şiddet ve saldırganlığın nasıl ortaya çıktığı ile ilgili çeşitli kuram ve hipotezler ortaya atılmıştır. Bu konuya açıklama getiren kuramlar; Bandura'nın toplumsal öğrenme kuramı, Tannenbau'nun uyarma kuramı, duyarsızlaşma hipotezi, yabancılaşma hipotezi ve katharsis kuramlarıdır. Bandura'nın toplumsal öğrenme kuramına göre, saldırgan davranış, medya araçları yoluyla şiddet içerikli eylemler gözlemlenerek öğrenilir. Tannenbaum'un uyarma kuramına göre, şiddet uyaranlarına çok fazla maruz kalma kişilerde bir süre sonra uyarıcı etkide bulunarak hiperaktivite belirtilerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Duyarsızlaşma hipotezine göre, medyada suç uyaranlarının sıklıkla yayımlanması, bir süre sonra bireylerde duyarsızlaşmaya ve aşırı uyarılmanın sonucu olarak tepkisizliğe neden olmaktadır. Tüm bu yaklaşımların

varlığına karşın, medyadaki şiddetin kişilerdeki saldırganlığı azaltacağını savunan hipotezler de vardır. Katharsis hipotezine göre televizyonda kurgulanmış şiddet görsellerinin izlenmesi olumsuz enerjinin boşalımı için gerekli materyali sağlayarak saldırganlığın azalmasına yardımcı olur.

Sonuç

Sonuç olarak, çeşitli psikolojik belirtiler, suç mağduriyeti korkusu, ahlaki panik ve ahlaki yozlaşma, öfke ve saldırganlık gibi birçok etkisi göz önünde bulundurulduğunda, medyada ele alınan suçun kişiler üzerinde önemli bir rolü olabilmektedir. Bu da medyanın suç görsellerini yayımlanması, kullandığı dil ve yayımlanma saatleri gibi konulardaki hassasiyetini arttırması gerektiği ile ilgili sorumluluğunu gündeme getirmektedir.

Kaynakça

- Anderson, C. A., Bushman, B. J., Donnerstein, E., Hummer, T. A., Warburton, W. (2015). "SPSSI Research Summary on Media Violence". *Analyses of Social Issues and Public Policy*. 15(1). 4-19.
- Berkowitz, L., Anderson, C., Donnerstein, E., Huesman, L., Johnson, J., Linz, D., Wartella, E. (2003). "The influence of media violence on youth". *Psychological Science in the Public Interest*. 4(3). 81-110.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik*. (İ. D. Sarıoğlu, çev.) İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Bushman, B. J. ve Anderson, C. A. (2002). "Violent Video Games and Hostile Expectations: A Test of the General Aggression Model". *Personality and Social Psychology Bulletin*. 28. 1679-1686.
- _____ (2009). "Comfortably Numb". *Psychological Science*. 20(3). 273-277.
- Bushman, B. J. ve Huesmann, L. R. (2006). "Short Term and Long Term Effects of Violent Media on Aggression in Children and Adults". *Archives of Pediatrics & Adolescent Medicine*. 160. 348-352.
- Chiricos, T., Padgett, K., Gertz, M. (2000). "Fear, Television News, and the Reality of Crime". *Criminology*. 38(3). 755-786.
- Custers, K. ve van den Bluck, J. (2011). "Mediators of the Association Between Television Viewing and Fear of Crime: Perceived Personal Risk and Perceived Ability to Cope". *Poetics*. 39. 107-124.
- Demirbaş, T. (2001). *Kriminoloji*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Donnerstein, E., Slaby, G., Eron, L. D. (1994). "The Mass Media and Youth Aggression". L. D. Eron, J. H. Gentry, P. Schlegel (eds.) *Reason to Hope: A Psycho-social Perspective on Violence & Youth*. (219-250). Washington: American Psychological Association.
- Erdönmez, E. (2009). *The Effect of Media on Citizens' Fear of Crime in Turkey*. (Yüksek Lisans Tezi). ABD: University of North Texas.

- Fanti, K. A., Vanman, E., Henrich, C. C., Avraamides, M. N. (2009). "Desensitization to Media Violence Over a Short Period of Time". *Aggressive Behavior*. 35.179-187.
- Ferraro, K. F. (1995). *Fear of Crime: Interpreting Victimization Risk*. New York: State University of New York.
- Franklin, T. W., Franklin, C. A., Fearn, N. E. (2008). "A Multilevel Analysis of the Vulnerability, Disorder, and Social Integration Models of Fear of Crime". *Social Justice Research*. 21(2). 204-227.
- Funk, J. B., Baldacci, H. B., Pasold, T., Baumgardner, J. (2004). "Violence Exposure in Real-Life, Video Games, Television, Movies, and the Internet: Is There Desensitization?". *Journal of Adolescence*. 27(1). 23-39.
- Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., Signorielli, N. (1979). "The Demonstration of Power: Violence Profile". *Journal of Communication*. 26. 172-199.
- Gerbner, G. (2014). *Medyaya Karşı*. (G. Ayas, V. Batmaz, İ. Korkmaz, çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Güleç, H., Topaloğlu, M., Ünsal, D., Altıntaş, M. (2012). "Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet". *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*. 4(1). 112-137.
- Heath, L. ve Petraitis, J. (1987). "Television Viewing and Fear of Crime: Where is the Mean World?". *Basic and Applied Social Psychology*. 8(2). 97-123.
- Holbert, R. L., Shah, D. V., Kwak, N. (2004). "Fear, Authority, Andjustice: Crime-Related TV Viewing and Endorsements of Capital Punishment and Gun Ownership". *Journalism and Mass Communication Quarterly*. 81(2). 343-363.
- Jackson, J. (2006). "Introducing Fear of Crime to Risk Research". *Risk Analysis*. 26(1). 253-264.
- Jewkes, Y. (2004). *Media and Crime*. Britanya: Sage Publication.
- Jones, W. H., Carpenter, B. N., Quintana, D. (1985). "Personality and Interpersonal Predictors of Loneliness in Two Cultures". *Journal of Personality and Social Psychology*. 48(8). 1503-1511.
- Liebert, R. M. ve Sprafkin, J. (1988). *The Early Window: Effects of Television on Children and Youth*. New York: Pergamon.
- Marsh, I. ve Melville, G. (2009). *Crime, Justice and the Media*. ABD: Routledge.
- Matei, S. A., Ball-Rokeach, S. J. (2005). "Watts, the 1965 Los Angeles Riots, and the Communicative Construction of the Fear Epicenter of Los Angeles". *Communication Monographs*. 72(3). 301-323.
- Mutlu, E. (2005). *Globalleşme, Popüler Kültür ve Medya*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- O'keefe, G. J. ve Reid-Nash, K. (1987). "Crime News and Real World Blues". *Communication Research*. 14. 147-163.
- Paik, H., ve Comstock, G. (1994). "The Effects of Television Violence on Antisocial Behavior: A Meta-Analysis". *Communication Research*. 21(4). 516-546.
- Pfefferbaum, B., Seale, T. W., McDonald, N. B., Brandt Jr, E. N., Rainwater, S. M., Maynard, B. T. (2000). "Posttraumatic Stress Two Years after the Oklahoma

- City Bombing in Youths Geographically Distant from the Explosion". *Psychiatry: Interpersonal and Biological Processes*. 63(4). 358-370.
- Schlenger, W. E., Caddell, J. M., Ebert, L., Jordan, B. K., Rourke, K. M., Wilson, D. (2002). "Psychological Reactions to Terrorist Attacks: Findings from the National Study of Americans' Reactions to September 11". *JAMA: Journal of the American Medical Association*. 288(5). 581-588.
- Tannenbaum, P. H. ve Zillmann, D. (1975). "Emotional arousal in the facilitation of aggression through communication". *Advances in Experiment Social Psychology*. 8. New York: Academic Press.
- Tulloch, M. (2000). "The Meaning of Age Differences in the Fear of Crime". *British Journal of Criminology*. 40. 451-467.
- Turska-Kawa, A. (2011). "The (Dis)alienating Function of the Media. The Role of Mass Media in Building a Civil Society". *Psychology of Language and Communication*. 15(2). 1-27.
- Villani, S. (2001), "Impact of media on children and adolescents: a 10-year review of the research". *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*. 40(4). 392-401.
- Warr, M. (2000). "Fear of Crime in the United States: Avenues For Research and Policy". David Duffee (ed.) *Criminal Justice 2000: Measurement and Analysis of Crime and Justice (Vol. 4)*. (451-489). Washington: U.S. Department of Justice.
- Williams, P. ve Dickinson, J. (1993). "Fear of Crime: Read All About It?: The Relationship between Newspaper Crime Reporting and Fear of Crime". *British Journal of Criminology*. 33. 33-56.
- Winkel, F. W. ve Vrij, A. (1990). "Testing a Theory of Psychological Incapacitation of the 'Stressor' Based on Downward Comparison Processes". *International Review of Victimology*. 1. 251-265.
- Yumrukuz, Ö. (2017). "Şiddete Karşı Duyarsızlaşma ve Sosyal Medya İlişkisi Üzerine Bir İnceleme". *Marmara İletişim Dergisi*. 28. 89-106.

ARAŞTIRMACI GAZETECİLİK: KAVRAMSAL BİR DEĞERLENDİRME

Süleyman İRVAN*

Özet

Araştırmacı gazetecilik, 19. yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkmış; güç odaklarının bilinmesini istemedikleri, ancak bilinmesinde kamu yararı bulunan olguları sistematik bir araştırma ile ve belgeleriyle ortaya çıkarıp kamuya sunmayı uğraş edinen bir gazetecilik pratiğidir. Geleneksel gazetecilikten başlangıcı, amacı, ilgi alanı, zaman kullanımı ve ahlaki vizyonu bakımından ayrılmaktadır.

Bu makale araştırmacı gazeteciliği tanımlamakta; geleneksel gazetecilikten ayırt edici özelliklerini irdelemekte; dünyadaki ve Türkiye'deki gelişimine değinmekte; araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşmasından söz etmekte; araştırmacı gazetecilik yöntemlerini ele almakta; araştırmacı gazeteciliğe kamuoyu desteğini tartışmakta; araştırmacı gazeteciliği riskli bir meslek olarak tanımlamakta ve son olarak da araştırmacı gazeteciliğin en önemli dayanağı olan kamu yararı kavramı üzerinde durmaktadır.

Anahtar Kelimeler: araştırmacı gazetecilik, harekete geçirme modeli, araştırmacı gazetecilik tarihi, araştırmacı gazetecilik yöntemleri, ödüller, kamuoyu desteği, kamu yararı.

* Profesör Doktor, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi

INVESTIGATIVE JOURNALISM: A CONCEPTUAL EVALUATION

Süleyman İRVAN*

Abstract

Developed in 19th century, investigative journalism is a journalism practice aims at exposing through systematic investigation and documentation the facts that are concealed by someone in a position of power, but involve public interest to know. Investigative journalism differs from traditional journalism particularly in terms of the starting point, aim, areas of interest, use of time, and the moral vision.

This article starts with defining investigative journalism; then goes on to explore the distinctive qualities of investigative journalism; the development of investigative journalism in the world and in Turkey; institutionalization of investigative journalism; methods of investigative journalism; public support for investigative journalism; the risks involved in investigative journalism; and finally it deals with the concept of public interest which is the most important argument of investigative journalism to legitimize itself.

Keywords: investigative journalism, the mobilization model, history of investigative journalism, investigative journalism methods, awards, public support, public interest.

* Professor Doctor, Üsküdar University, Faculty of Communication

Giriş

Bu yazıda araştırmacı gazeteciliğe ilişkin genel bir çerçeve çizmeye çalışacağım. Araştırmacı gazetecilik dünyada çok önemli bir gazetecilik pratiği olarak kabul edilmesine karşılık Türkiye’de yeterince tartışılmamıştır, hatta bu konuda doğru düzgün kaynak bulmak bile zordur. İletişim fakültelerinin gazetecilik ders programlarında en azından seçmeli ders olarak yer almasına karşın, üzerinde az sayıda tez çalışması yapılmış olması (Şenol, 1996; Akçalı, 1998; Karabıyık, 2001; Değirmencioğlu, 2004; Kaya, 2011; Öncel, 2012) ve az sayıda kitaba (Turhan, 2007; Şahin, 2012; Öncel, 2013; Değirmencioğlu, 2014) konu olması belki de Türkiye’de araştırmacı gazetecilik pratiğinin pek de gelişmemiş olmasından kaynaklanmış olabilir. Bu makalede araştırmacı gazetecilikle ilgili genel bir çerçeve çizilmektedir.

Araştırmacı Gazeteciliği Tanımlamak

Tarihsel olarak, gerçek araştırmacı gazeteciliğin amacı, toplumsal öfkeyi harekete geçirecek şekilde yasa dışı işlere ilişkin haberleri yayımlamak ve kamu yararı söz konusu olan sistemsiz sorunlara odaklanmak olmuştur. Araştırmacı gazetecilik, daha önceden bilinmeyen ya da bilinmesi istenmeyen toplum açısından önemli olaylara/sorunlara ilişkin özgün habercilik şeklinde tanımlanmaktadır (Aucoin, 2005: 3).

Bir başka tanıma göre, “Araştırmacı gazetecilik, güç odaklarının, bilinmesini istemedikleri, ancak bilinmesi, kamu yararı açısından önemli olan olguları sistematik bir araştırma ile ve belgeleriyle ortaya çıkarıp kamuya sunmayı uğraş edinmiş bir gazetecilik dalıdır” (Hunter, 2018: 8).

Araştırmacı Gazeteciler ve Editörler Derneği (IRE) araştırmacı gazeteciliği dört temel kriterle tanımlıyor: Haberin, 1) gazetecinin inisiyatifıyla ve çabasıyla oluşturulması; 2) Kamu denetiminden geçirilmek istenmeyen, gizlenen bilgiler içermesi; 3) kamu yararı içeren bir konuda olması; 4) doğrulanmış bilgilere ve verilere dayanması (IRE, 2017). Yani, araştırmacı gazetecilik, kamusal önemi olan konularda, gazetecinin kendi çabalarıyla başlattığı ve yaptığı, çoğu durumda açıklanması istenmeyen bilgileri içeren habercilik olarak tanımlanıyor.

Faruk Bildirici (2003) de araştırmacı gazetecilikle ilgili oldukça ilginç bir tanımlama yapıyor: “Araştırmacı gazetecilik, sürüden ayrılmaktır. Aklını, iradesini başkasına teslim etmeden, başkasının hoparlörü olmadan, sabırla, inatla gerçeğin peşinden koşmaktır. Kimileri otoyolda rahatça ilerlerken, kimi zaman bir patikadan yürümeyi, hatta kimi zaman da keçi izi bile olmayan rotayı izlemeyi göze almaktır.”

İyi yapıldığında, araştırmacı gazetecilik mesleki standartları belirleyebilir ve iyi gazeteciliğin ölçüsü haline gelebilmekte; öte yandan, kötü yapıldığında ise gazeteciliğe yönelik şikayetleri çeken bir paratoner haline gelebilmektedir (Aucoin, 2005: 4).

Araştırmacı Gazeteciliğin Ayırt Edici Özellikleri

Gazeteci Metin Münir (2017) bir yazısında, “Her gazeteci araştırıcıdır. Veya olmalıdır. Çünkü her haber araştırma gerektirir. Ama, araştırmacı gazeteci uzun ve derin araştırma yapma maharetine sahip kişiye denir. Bu kişi deneyimli bir gazetecidir. Dürüştür, çalışkandır, inatçıdır. Haksızlığa karşı içinde derin bir nefret ve isyan besler. Yansızdır” demektedir.

Her ne kadar, gazetecilik mesleği araştırmaya dayalı bir meslek olsa da, araştırmacı gazetecilikle geleneksel gazetecilik arasında bariz farklar bulunmaktadır. Birincisi, geleneksel gazetecilik büyük ölçüde kaynaklar tarafından sağlanan materyallere (konuşmalar, raporlar vb.) dayalıdır. Çoğunlukla tepkiselidir. Olay merkezlidir. Oysa araştırmacı gazetecilik gazetecinin inisiyatifi ile başlayan bir süreçtir ve materyaller gazetecinin çabası ile sağlanır (Hunter, 2018: 8). Eğer bir gazeteci kendisine ulaştırılmış bilgileri, belgeleri haber yapıyorsa, yapılan iş araştırmacı gazetecilik olarak değerlendirilemez. Örneğin, sızdırılan bir belgeyi haber yapmak araştırmacı gazetecilik değildir. Ancak, belgeden yola çıkarak sorunu deşmek, yeni kaynaklara, belgelere ulaşarak haberi detaylandırmak araştırmacı gazeteciliktir. Bu ölçütten bakıldığında, *Washington Post*’un, Watergate skandalı ile ilgili haberleri araştırmacı gazetecilik olarak değerlendirilirken, *New York Times*’ın Pentagon Belgeleri ile ilgili haberleri araştırmacı gazetecilik ürünü değildir. Çünkü ilki gazetecilerin inisiyatifi ve çabalarıyla ortaya çıkarılmışken; ikincisi, sızdırılmış belgelerden yapılan haberciliği içermektedir (Protes vd. 1991: 5).

İkincisi, geleneksel gazetecilik dünyaya ilişkin nesnel bir resim çizmeyi çabalar. Olayları olduğu gibi verme amacını taşır, dünyayı değiştirmek gibi bir amaç peşinde değildir. Öte yandan, araştırmacı gazetecilik dünyayı düzeltmek gibi öznel bir amaca sahiptir. Bunu da, yanlışlıkları, istismarları ortaya çıkararak yapacağına inanı (Hunter, 2018: 8). Yani geleneksel gazeteciliğin amacı toplumu biten konusunda bilgilendirmek iken; araştırmacı gazeteciliğin amacı sadece bilgilendirmek değil, aynı zamanda toplumu harekete geçirerek yanlışlıkları düzeltmektir.

Üçüncüsü, geleneksel gazetecilik büyük ölçüde görünenle, aşıkâr olanla ilgilenir. Araştırmacı gazetecilik ise görünmeyeni, gizleneni, halının altına süpürüleni, istismarı, yolsuzluğu açığa çıkarmaya çalışır.

Dördüncüsü, haber için harcanan zamanla ilgilidir. Geleneksel gazetecilik, hızlı ve sıcak haber mantığı ile çalışır. Özellikle de internet gazeteciliğinin getirdiği yeni olanaklarla haberi en hızlı şekilde vermeye odaklıdır. Araştırmacı gazetecilik ise doğası gereği zaman alan, acele etmekten kaçınılması gereken bir habercilik türüdür. Bazen araştırmacı gazeteci bir haber için aylarca araştırma yapmak zorunda kalabilir. Geleneksel gazeteciliğin böyle bir lüksü yoktur. Günümüz gazetelerinde araştırmacı gazetecilerin az olmasının bir nedeni de budur.

Beşincisi, araştırmacı gazeteciliğin ahlâki bir vizyonunun olmasıdır. Gazete-

cinin amacı sadece yolsuzlukları, yanlışlıkları, gücü kötüye kullanmaları haber yapmak değil, aynı zamanda bu haberler aracılığıyla daha iyi bir toplum yaratmak için ahlâki bir çağrıda bulunmaktır (Ettema ve Glasser, 1988).

Harekete Geçirme Modeli

Araştırmacı gazetecilik anlayışı, harekete geçirme modeli olarak tanımlayabileceğimiz doğrusal bir model çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu modele göre, araştırmacı gazeteci bir sorunu gündeme taşıyarak kamuoyunda değişime yol açar ve bu değişim de politika oluşturucularını reform yapmaya zorlar.

Şekil 1: Harekete Geçirme Modeli (Protess vd. 1991: 15)

Protess ve diğerleri, araştırmacı gazeteciliği “öfke gazeteciliği” olarak adlandırmaktalar, çünkü araştırmacı gazetecilik, yapılan kötülükleri ve mağduriyetleri açığa çıkararak çağdaş gazeteciliğin en yüce amaçlarından birini gerçekleştirmektedir: yurttaşların vicdanını harekete geçirerek kamu yararına hizmet etmek (1991: 14).

Bu modelin geçerli olduğunun kanıtlarından birisi, 1906 yılında ABD’li gazeteci yazar Upton Sinclair’ın et paketleme sektöründeki sağlıksız koşulları ele aldığı *The Jungle (Orman)* isimli romanının yarattığı etkidir. Sinclair, 1904 yılında Chicago mezbahalarındaki sağlık koşullarını *Apeal to Reason* isimli dergi için araştırmakla görevlendirildi. Üzerinde yırtık pırtık iş kıyafetleri ve elinde beslenme çantasıyla tıpkı bir çalışanmış gibi kimsenin dikkatini çekmeden mezbahalarda yedi hafta geçiren Sinclair, et paketleme işlemlerini birinci elden gözlemleme şansına sahip oldu. Et paketleme endüstrisinin sağlıksız koşullarını Jurgis Rudkos adını verdiği kurmaca bir karakter üzerinden anlattı. Yazıların asıl etkisi, 1906 yılında roman olarak yayımlanan *The Jungle*’ın yarattığın etkidir. Romanın yayımlanmasından sonra Başkan Roosevelt Chicago’ya müfettişler gönderdi ve sonunda aynı yıl *Pure Food and Drug Act* (Temiz Yiyecek ve İlaç Yasası) ile *Meat Inspection Act* (Et Denetim Yasası) kabul edildi (Hillstrom, 2010: 60-62).

Araştırmacı Gazeteciliğin Tarihi

Bazı basın tarihçileri araştırmacı gazeteciliğin 17. yüzyılın sonlarıyla 18. yüzyılın başlarında ortaya çıktığını savunmaktadırlar. Kanıt olarak da gazeteci Benjamin Harris ve James Franklin’in Boston gazetelerinde resmi görevlilerin yolsuzluklarını ve yetki istismarlarını açığa vurdukları haberleri göstermektedirler. Benjamin Harris, ABD’de yayımlanan ilk gazete olan *Publick Occurrences*

Both Foreign and Domestick gazetesinin sahibidir. Gazete 1690'da Boston'da sadece bir sayı yayımlanabildi. Dört sayfalık gazetede çiçek hastalığı salgınıyla ilgili bir haber, Kızılderililerle ilgili bir haber, bir yangın haberi ve bir de intihar haberi yer aldı. Sömürge Valisi gazeteyi, "kuşkulu ve kesin olmayan bilgilere dayalı" haberler yayımladığı gerekçesiyle kapattı (Hillstrom, 2010: 22). Araştırmacı gazetecilik açısından önemli olan haber, hapisanedeki Fransız mahkûmlara, İngiliz ordusunun müttefiki olan Kızılderililerin yaptığı işkenceyle ilgiliydi. Harris bu haberle istismarı belgelemiş ve uygulanan politikaları sorgulamıştı (Protest vd. 1991: 30). James Franklin ise yine Boston'da 1721 yılında *The Courant* isimli gazeteyi yayımlamaya başladı ve sansasyonel haberciliği ile dikkati çekti (Aucoin, 2005: 4). Franklin özellikle Püriten kilisesinin öncülük ettiği çiçek hastalığı aşısı kampanyasına karşı yayınlar yaptı ve aşının çiçek hastalığını yaygınlaştırmaktan başka işe yaramayacağını savunmaya çalıştı. Ancak aşı kampanyası Franklin'in öngörülerinin aksine oldukça başarılı olmuştu (Protest vd. 1991: 30).

Gazeteciliğin 19. yüzyılda geçirdiği evrim ve kitleleşme ile birlikte araştırmacı gazetecilik de yeni bir boyuta taşındı. ABD'de özellikle göç, kentleşme gibi nedenlerle artan toplumsal sorunlara yönelik araştırmacı gazeteciliğin ilk örneklerini 19. yüzyılda verdiğini görüyoruz. Gerçek adı Elisabeth Jane Cochran olan, gazetecilikte Nelly Bly takma adını kullanan gazeteci 1887 yılında Joseph Pulitzer'in *New York World* gazetesinde işe başlar başlamaz Blackwell Kadın

Riis'in fotoğrafı, sokakta uyuyan yoksul göçmen çocuklarını gözler önüne seriyor.

Hastalıkları Hastanesi'ndeki kötü koşulları araştırmak için hasta kılığında hastaneye girdi ve hastanede 10 gün geçirdi. Ardından da yaşadıklarını "Deliler evinde 10 gün" başlığıyla haberleştirdi. Haber büyük bir sansasyona yol açtı, hükümet hastane koşullarını iyileştirmek için reform yapmak ve hastane bütçesini arttırmak zorunda kaldı (Bajomi-Lazar ve Lampe, 2013: 32).

Kendisi de Danimarkalı bir göçmen olan gazeteci Jacob Riis, *New York Tribune* gazetesinde polis muhabiri olarak çalışırken, kentin varoşlarında yer alan gecekonduvardaki kötü yaşam koşullarını belgelemeye başladı. 1890 yılında yayımladığı *How the Other Half Lives (Halkın Diğer Yarisı Nasıl Yaşıyor)* isimli kitap büyük yankı uyandırdı. Riis, New York'un varoşlarındaki 37 bin gecekondu da 1 milyondan fazla yoksul insanın kötü koşullarda yaşadığını belgeledi. Kitabın toplumda yarattığı etkiyle gecekondu sorununa çözüm bulunması için çalışmalar yapıldı (Hillstrom, 2010: 38).

1900'lü yılların başında ABD'de araştırmacı gazetecilik yeni bir boyut kazandı. *Muckrakers* (pislik eşeleyciler) olarak adlandırılan araştırmacı gazeteciler birçok sorunu toplum gündemine taşıdılar.

Muckraking (pislik eşeleyciliği) kavramı ilk olarak 1906 yılında ABD başkanı Theodore Roosevelt tarafından kullanıldı. Yaptığı bir konuşmada, "pislikleri eşeleyenler toplumun genel iyiliği için vazgeçilmezdir; pislikleri eşelemeyi ne zaman bırakacaklarını bildikleri sürece" diyerek araştırmacı gazeteciliği "pislik eşeleyciliği" olarak adlandırdı (Protess vd. 1991: 6).

Dönemin araştırmacı gazetecileri daha çok dergilerde çalışan gazetecilerdi. *McClure's* ve *Cosmopolitan* gibi dergiler araştırmacı gazetecilikleriyle ünlendiler. Ida Tarbell, Ray Stannard Baker ve Lincoln Steffens, *McClure's* için çalışan araştırmacı gazetecilerdi. Ida Tarbell 1902 yılında ünlü iş insanı Rockefeller'in sahip olduğu Standard Oil şirketindeki yolsuzlukları yazmaya başladı. 1902 ve 1904 yılları arasında 19 sayıda devam ettirdiği yazı dizisinde Standard Oil şirketinin uyguladığı adil olmayan yöntemlerle rakiplerini nasıl ortadan kaldırdığını ortaya koydu. Ida Tarbell'in araştırmacı gazeteciliği dönemin gazetecilik anlayışından çok farklıydı. Tarbell, belgelere dayalı bilgilerden hareket ediyor ve hem şirketin yöneticileriyle hem de rakipleriyle yaptığı röportajlarla bu bilgileri destekliyordu (Hillstrom, 2010: 53-54). Ray Stannard Baker da aynı dergide "Çalışma Hakkı" (*The Right to Work*) isimli araştırmasıyla kömür madenlerindeki kötü çalışma koşullarını ve sendikaların yetersizliklerini haberleştirdi (Hillstrom, 2010: 32-33). Lincoln Steffens ise Minneapolis şehrindeki politik yolsuzlukları açığa çıkardı (Hillstrom, 2010: 33). *McClure's* dergisi, Ocak 1903'te yayımlamaya başladığı araştırmacı gazetecilik haberleriyle 400 bin nüsha satarak büyük başarı kazanınca diğer dergiler de onu taklit etme yoluna gittiler. *Muckrakers* dönemi olarak geçen 1903 ile 1912 yılları arasında ABD'de 2 binden fazla araştırmacı gazetecilik haberi yayımlandı (Aucoin, 2005: 33).

Araştırmacı gazetecilik açısından önemli örneklerden birisi de David Graham Phillips'in 1906 yılında *Cosmopolitan* dergisinde yayımlanan "Treason of

the Senate” (Senatonun İhaneti) başlıklı haberleridir. Yazılarda Philips, bazı senatörlerin kampanyalarının büyük şirketler tarafından finanse edildiğini ve dönüşünde de senatörlerin bu şirketler lehine çalışmalar yaptığını savunuyordu (Hillstrom, 2010: 78-79).

ABD’de *muckrakers* (pislik eşeleyicileri) dönemi 1912 yılında çeşitli nedenlerle kapandı. Bu nedenlerin neler olduğu konusunda farklı iddialar söz konusu. Bunlardan ilki, araştırmacı gazeteciliğin çok abartılması ve giderek sansasyonel boyutlara ulaşarak dejenere olması (Muckrakers, 2018). Bunun sonucunda da halkta artan tepkiden söz ediliyor (Hillstrom, 2010: 81). Bir başka neden olarak, araştırmacı gazetecilik sayesinde birçok alanda reform yapılması ve artık araştırmacı gazeteciliğe ihtiyaç duyulmaması gösteriliyor. Ayrıca, büyük ve güçlü şirketlerin halkla ilişkiler faaliyetlerini arttırmaları, bir yandan şirketle ilgili olumlu bir tutum oluşması için çaba gösterirken bir yandan da araştırmacı gazetecilik yapan yayın kuruluşlarını davalarla tehdit etmeleri, reklam verenleri caydırmaları gibi gazetecilik üzerinde caydırma etkisi yapan yöntemlere başvurmaları sayılabilir (Muckrakers, 2018). 1914’te Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla, gazeteciliğin iç sorunlardan çok savaşa odaklanması da önemli bir nedendir (Hillstrom, 2010: 86).

Araştırmacı gazetecilik, bir ölçüde de İngilizce literatürden kaynaklı olarak Amerikan icadı bir gazetecilik pratiği görünümündedir. Ancak, bu alanda yapılan tarihsel araştırmalar, araştırmacı gazeteciliğin başka ülkelerde de hemen hemen aynı dönemlerde ürünler verdiğini görmekteyiz.

Britanya sömürgesi olan Hindistan’da uygulanan sözleşmeli kölelik (*coolie*) sistemini araştıran Dwarkanath Ganguli, *Bengalee* gazetesinde yayımlanan haberlerinde, kandırılarak çay tarlalarına götürülen ve sözleşme imzalatılarak zorla çalıştırılan işçilerin yaşam koşullarını anlatmaya başladı. Haberler, sömürge rejimine karşı öfkeyi arttırdı ve nihayet 1920 yılında sözleşmeli kölelik sistemi tümüyle ortadan kaldırıldı. Asıl mesleği öğretmenlik olan Ganguli, emek sömürsünü ilk elden gözlemlemek ve haberleştirmek için Kalküta’dan gizlice yola çıkarak Assam eyaletindeki çay tarlalarına seyahat etti (Sharma, 2014: 28-32).

Edmund Dene Morel, bugünkü adı Demokratik Kongo Cumhuriyeti olan Belçika Kongosu’ndan Belçika’ya gemi taşımacılığı yapan İngiliz şirketi Elder Dempster’da çalışmaya başladı. Antwerp’teki limanda gemilerin yük boşaltımına ve yüklenmesine denetçilik yapan Morel, Kongo’dan gelen yük gemilerinden bol miktarda kauçuk ve fildişi boşaltılırken Kongo’ya giden gemilere sadece askerlerin bindiğini, silahlar, patlayıcılar ve zincirler yüklendiğini farkettili. Belçika Kralı 2. Leopold’un Kongo’da yanlış işler yaptığını düşünen Morel, içinden istifa etti ve 1901 yılında gazeteciliğe adım atarak Kongo’ya gitti ve oradaki sömürüyü ve katliamları dünyaya duyurmaya başladı. Leopold’un askerleri köylere baskınlar yapmakta, kadınları esir alarak erkekleri zorla kauçuk toplamaya göndermekteydiler. Emirlerle uymayanlar öldürülüyordu. Morel, Belçika Kongo’sundaki kölelik düzenini ve katliamları açığa çıkaran cesaretli

bir araştırmacı gazeteciydi (Hochschild, 2014: 17-21).

Benjamin Saldana Rocca, Peru'nun kauçuk üretim merkezlerinden Iquitos şehrindeki kötü çalışma koşullarını haberleştiren araştırmacı gazetecidir. Rocca, Iquitos şehrinde *La Sancion* isimli gazeteyi 1907 yılında yayımlamaya başladı. Gazetede, kauçuk üretim tekeli elinde bulunduran Julio Sezar Arana'ya karşı savaş açtı ama etkili olamadı. Altı ay sonra gazetesi kapatıldı ve Rocca gizlice şehirden kaçtı. Bir yıl sonra Iquitos şehrine gelen maceraperest bir mühendis olan Walter Hardenburg, şehirde olan biteni gördü ve Saldana Rocca'nın gazetesinin nüshalarını Londra'ya götürdü. *Truth* isimli dergi 1909 yılında Peru'daki sömürüyü yazmaya başladı. İlk haberin başlığı, "Şeytanın Cenneti: İngiliz Kongosu" (Goodman, 2014: 22-27).

Harpers' Montly Magazine için çalışan İngiliz gazeteci Henry Woodd Nevinson, 1906 yılında Angola'dan işçilerin köleleştirilerek Sao Tome ve Principe adasındaki kakao üretiminde çalıştırıldıklarını, çalışanlar içinden kimsenin geri dönemediğini yazdı. 'Ölüm Adası' (*Island of Doom*) başlıklı haberler üzerine, İngiliz çikolata şirketi Cadbury bu ülkeden kakao ithalatını durdurdu (Higgs, 2014: 33-39).

Araştırmacı Gazeteciliğin Zirve Noktası: Watergate Skandalı

Elbette Watergate öncesi, 1945 yılında John Hersey'in ilk atom bombası atılan Hiroşima'ya giderek, atom bombasının yarattığı yıkımı haftalık *New Yorker* gazetesinde haberleştirmesini (Özer, 2017) ya da 1969 yılında Seymour Hersh'in Amerikan askerlerinin Vietnam'da gerçekleştirdiği My Lai katliamını konu alan haberini (Öncel, 2013: 88) araştırmacı gazeteciliğin en büyük başarıları arasında sayabiliriz, ancak medya tarihinde hiçbir haber *Washington Post* muhabirleri Bob Woodward ve Carl Bernstein'in Watergate skandalını ortaya çıkaran ve 1974 yılında ABD başkanı Richard Nixon'un istifasıyla sonuçlanan haberleri kadar etkili olmamıştır (Öncel, 2013: 89-90). Watergate skandalı özünde Cumhuriyetçi Parti'den başkan seçilen Richard Nixon'un, Demokrat Parti'nin telefonlarını gizlice dinletmek için rakip partinin merkez binasına mikrofonlar yerleştirmeye çalışırken suçüstü yakalanmasını konu almaktadır. Olay, 1977 yılında dört dalda Oscar ödülü alan *Başkanın Bütün Adamları* (*All the President's Men*) filminde ayrıntılı olarak işlenmektedir.

Michael Schudson, *Power of News (Haberin Gücü)* isimli kitabında, Watergate haberlerinin araştırmacı gazeteciliği ete kemiğe büründürdüğünü ve Nixon'un istifasıyla sonuçlanan bir nakavt vuruşu olduğunu savunmaktadır (Schudson, 1996: 164).

Her ne kadar Watergate haberleri Bob Woodward ve Carl Bernstein'e araştırmacı gazetecilik kategorisinde değil de kamu hizmeti (*public service*) kategorisinde Pulitzer ödülü getirdiyse de, araştırmacı gazeteciliğe rağbeti arttırdığını söylemek mümkün. Watergate sonrası dönemde üniversitelerin gazetecilik programlarına başvurularda "Woodstein Etkisi" sonucu bir patlama yaşandı

(Mirando, 2002). Elbette sadece gazetecilik bölümleri popüler hale gelmedi, binlerce genç gazeteci de kendi Watergate'lerini keşfederek Woodward ve Bernstein'in şöhretlerine ortak olma yolunda araştırmacı gazetecilik haberlerinin peşine düştü. Margaret Jones Patterson ve Robert H. Russell tarafından yapılan ve "Behind the Lines: Case Studies in Investigative Journalism" isimli kitapta yayımlanan araştırmada, araştırmacı gazetecilik olarak sunulan pek çok haberin oldukça baştan savma olduğu; abartılı başlıkların ve göz alıcı grafiklerin, dikkatli araştırma ve titiz belgeleme yerine geçtiği savunulmaktadır (Aucoin, 2005: 118).

Araştırmacı Gazeteciliğin Kurumsallaşması

Araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşmasında ve prestiji yüksek bir gazetecilik pratiği haline gelmesinde üç temel etkiden söz edilebilir. Bunlardan birincisi, 1964 yılında "Local Investigative Specialized Reporting" (Yerel Araştırmacı Uzmanlaşmış Habercilik) adıyla verilmeye başlanan Pulitzer ödülleridir. İlk ödül 1964 yılında *Philadelphia Bulletin* gazetesinde yayımlanan ve polisteki yozlaşmayı konu alan haberdir (Temizkan, 2013: 177). Pulitzer ödülleri 1985 yılından itibaren de Araştırmacı Gazetecilik kategorisinde verilmeye başlandı. Bu arada, 2002 yılında Boston'daki Katolik kilisesindeki cinsel taciz olaylarını açığa çıkaran ve 2015 yılında çekilen *Spotlight* isimli filme de konu olan haberlerin araştırmacı gazetecilik dalında değil, tıpkı Watergate haberleri gibi "kamu hizmeti" dalında Pulitzer ödülü kazandığını da belirtmek gerekir. Araştırmacı gazetecilik dalında verilen Pulitzer ödüllerini esas alırsak, ABD'de araştırmacı gazeteciliğe en çok önem veren gazeteleri şu şekilde sıralayabiliriz: *New York Times* (5 ödül), *Washington Post* (3 ödül), *Philadelphia Inquirer* (3 ödül), *Chicago Tribune* (3 ödül), *The Seattle Times* (2 ödül), *Sarasota Herald Tribune* (2 ödül). Dünyadaki en büyük haber ajansı konumundaki Associated Press de iki ödül kazanmıştır. Ayrıca, *St. Petersburg Times*, *Lexington Herald Leader*, *The Atlanta Journal and Constitution*, *Star Tribune*, *The Indianapolis Star*, *Dallas Morning News*, *Orlando Sentinel*, *Providence Journal-Bulletin*, *Newsday*, *The Orange County Register*, *The Baltimore Sun*, *The Miami Herald*, *Los Angeles Times*, *The Blade*, *Willamette Week*, *The Birmingham News*, *Philadelphia Daily News*, *Pro-Publica*, *Tampa Bay Times*, *Charleston Gazette Mail* gazeteleri de Pulitzer ödülü kazandılar (The Pulitzer Prizes).

Araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşmasındaki ikinci etki, medya kuruluşlarının araştırmacı gazetecilik birimlerini oluşturmalarıdır. Özellikle Amerikan gazetelerinde ve *Sunday Times*, *Telegraph*, *Guardian* ve *Daily Mail* gibi İngiliz gazetelerinde asıl işleri araştırmacı gazetecilik olan birimler mevcuttur. Örneğin *Boston Globe* gazetesine Pulitzer ödülü kazandıran "spotlight" haberlerini dört kişilik araştırmacı gazetecilik ekibi yapmıştı (Bilgici, 2016). Aslında bir ülkede araştırmacı gazeteciliğe ne kadar değer verildiğini anlamının bir yolu da, medya kuruluşlarında araştırmacı gazetecilik birimlerinin olup olmadığını bakarak anlaşılabilir, çünkü araştırmacı gazetecilik pahalı ve zaman alan bir gazetecilik

türü. Ayşe Cengiz Temizkan'ın da ifade ettiği gibi, "gazetecilerin bir bölümünün zamana karşı yarıştan çekilip... zamansızlık sorunu yüzünden yeterince araştırılmayan konulara eğilmesi gerekir" (2013: 188). Ancak Türkiye dahil pek çok ülkede ana akım medya kuruluşlarının araştırmacı gazeteciliğe ayıracak ne bütçesi vardır ne de niyeti. Mevcut durumda Türkiye'de sadece TRT World bünyesinde araştırmacı gazetecilik ekibi var görünüyor. Üstelik TRT World'un web sayfasında Türkiye'de de epey tartışma yaratan Panama Belgeleri'ne ilişkin dosyalarla da karşılaşabiliyorsunuz.

Araştırmacı gazeteciliğin kurumsallaşması üzerindeki üçüncü etki, araştırmacı gazetecilerin örgütlenme çabalarıdır. 1975 yılında kurulan Araştırmacı Gazeteciler ve Editörler Derneği (IRE=*Investigative Reporters and Editors*), Watergate skandalı sonrasında patlama yaşayan araştırmacı gazeteciliğin giderek gazetecilik mesleğine zarar verir hale gelebileceğine ilişkin kaygıdan hareketle kuruldu. Dönemin önemli araştırmacı gazetecileri, araştırmacı gazetecilik standartlarını yükseltmek ve etik açıdan tartışmalı yöntemler konusunda gazetecilere yol göstermek gerektiğini düşünüyorlardı, ki Watergate haberlerinde bile örneğin "derin gırtlak" olarak ifade edilen gizli kaynak çokça tartışıldı. Dernek kurulduktan bir yıl sonra yapılan ilk ulusal kenferansa üç yüzden fazla araştırmacı gazeteci katıldı (Aucoin, 2005: 129). IRE'nin en önemli katkılarından biri de araştırmacı gazeteciliği tanımlaması oldu. IRE'ye göre, bir muhabirin kişisel girişimi ve araştırmasıyla ortaya çıkan, okurlar/izleyiciler için önemli olan, kişilerin ya da kurumların gizlemeye çalıştıkları haberler araştırmacı gazetecilik haberidirler. Özellikle sırların ifşasına yapılan vurgu, araştırmacı gazeteciliğin en önemli ayırt edici özelliği haline geldi (Aucoin, 2005: 132-133).

2003 yılında Küresel Araştırmacı Gazetecilik Ağı (GIJN=*Global Investigative Journalism Network*) kuruldu. Bu ağın temel amacı, küresel düzeyde araştırmacı gazeteciliği desteklemek, özendirmek ve araştırmacı gazetecilik haberlerine katkı yapmaktır. Araştırmacı gazetecilik ağına 72 ülkeden 163 araştırmacı gazetecilik örgütü üye durumundadır. Türkiye'de araştırmacı gazeteciler derneği bulunmadığı için şimdilik bu ağa üye olan tek kuruluş Veri Gazeteciliği Türkiye'dir (Global Investigative Journalism Network, ty.).

Bu kapsamda son olarak Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu'ndan da söz etmek gerekir. Konsorsiyum (ICIJ= *International Consortium of Investigative Journalists*) 1997 yılında kurulmakla beraber, küresel şöhretini 2016 yılındaki habercilikle kazandı. 70 ülkeden 121 medya kuruluşu ve araştırmacı gazetecilik örgütünden 232 gazetecinin üyesi olduğu ICIJ'in ilk başarılı haberciliği Panama Belgeleri hakkındaydı. Konsorsiyum'un tek Türk üyesi, *Cumhuriyet* gazetesinin araştırmacı gazetecisi Pelin Ünker'dir. Gül Esra Atalay'ın da ifade ettiği gibi, "Panama belgeleri global anlamda siyasal arenayı etkilemiş ve yeniden şekillendirmiş bir gelişme olmanın yanında, hazırlanış biçimi incelendiğinde gazetecilik tarihi açısından da bir dönüm noktası olarak sayılabilir. Gazeteciliğin yeni medya teknolojilerinden faydalanarak değişip dönüşmesi Panama Belgeleri örneğiyle yeni bir boyut kazanmıştır" (2018: 150). Panama

Belgeleri özü itibarıyla paravan şirketler üzerinden nasıl vergi kaçırıldığını belgeliyordu. Belgeler ilk olarak Alman gazetesi *Süddeutsche Zeitung*'a sızdırıldı. Sızan belgeler 200'den fazla ülkeden politikacı, iş insanı, futbolcu, sanatçı gibi tanınmış kişiyle ilintili 214 bin dolayında paravan şirkete ilişkin 2.6 terabayt büyüklüğünde veri içeriyordu. Gazete elindeki belgeleri ICIJ ile paylaştı ve 12 ay boyunca 80'den fazla ülkeden 100 medya kuruluşunda çalışan 400 gazeteci Panama Belgeleri'ni inceleyek yayıma hazır hale getirdi (Atalay, 2018: 150). Panama Belgeleri deneyimi, yeni dönemde büyük veri ile nasıl başedebileceğini gösteren ilk önemli örnektir. Aslında benzer bir iş birliği *wikileaks* sızıntılarında ve Edward Snowden tarafından sızdırılan NSA dosyalarında da vardı, ancak ilk kez belgelerin analizinde küresel bir iş birliğine gidildi.

Panama Belgeleri'nin ardından Cennet Belgeleri (*Paradise Papers*) de aynı yolla haberleştirildi. 50 ülkeden 120'den fazla politikacı ile çok sayıda iş insanının yurtdışındaki off-shore hesaplarıyla ilgili toplam 13 milyon 400 bin belge dünya genelinde 90 medya kuruluşu tarafından incelenerek 2017 yılı sonunda yayımlanmaya başladı. Cennet Belgeleri de tıpkı Panama Belgeleri'nde olduğu gibi Alman *Süddeutsche Zeitung* gazetesi tarafından elde edilerek Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu'yla paylaşıldı (*DW*, 6 Kasım 2017). Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu ayrıca Lüksemburg Sızıntıları (2014), Çin Sızıntıları (2014), İsviçre Sızıntıları (2015), Batı Afrika Sızıntıları (2018) gibi büyük çaplı haberleri de işbirliği içinde yayımladı. Konsorsiyum, dünyada araştırmacı gazetecilik pratiğine yeni bir boyut kazandırdı. Bu sızıntılardan bazılarında Türk medyasında hiç yer verilmemesi de tartışılmaya değer bir konudur.

Türkiye'de Araştırmacı Gazetecilik

Akademik kaynaklar, Türkiye'de ilk araştırmacı gazetecilik örneği olarak Uğur Mumcu ve Altan Öymen'in 1975 yılında yayımladıkları Mobilya Dosyası'nı göstermektedirler (Öncel, 2013: 95; Temizkan, 2013: 179; Alemdar ve Uzun, 2013: 218) Bu iki gazeteci, ANKA Ajansı'nda yayımladıkları haberlerle dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in yeğeni Yahya Demirel'in hayali ihracat yolsuzluğunu belgelediler. Mumcu ve Öymen, hayali ihracat yolsuzluğuna ilişkin haberleri Mobilya Dosyası isimli kitapta topladılar (Mumcu ve Öymen, 2006).

Uğur Mumcu özellikle 1980'li yıllarda *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladığı yazılarla araştırmacı gazeteciliğin Türkiye'deki en önemli temsilcisi olarak tanındı. Bunlar arasında en çok ses getiren araştırması, Rabita dosyasıydı (Mumcu, 2017). 1987 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımladığı yazılarıyla Uğur Mumcu, 1979-1984 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışında görevlendirdiğı memur imamların maaşlarının yapılan gizli bir anlaşma çerçevesinde Rabitatül Alemül İslam isimli Suudi Arabistan kökenli bir örgüt tarafından ödendiğini belgeledi. Mumcu ayrıca 1993 yılında düzenlenen bir suikastle öldürölene kadar "Silah Kaçakçılığı ve Terör", "Ağca Dosyası" gibi önemli araştırmacı gazetecilik haberlerine imza attı. Mumcu, yaptığı araştırmacı gazeteci-

likle Türkiye’de gazeteciliğin simge ismi haline geldi. Özellikle 1990’lı yıllarda Türk medyasında çok sayıda araştırmacı gazetecilik ürünü haber yayımlandı. Bu bağlamda, *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan İLKSAN skandalı (1993), İSKİ skandalı (1993) ve Cıvagate skandalı (1994) dönemin önemli haberleriydi (Değirmencioğlu, 2004).

Özel televizyon yayınlarının başladığı 1990’lı yıllar araştırmacı televizyon gazeteciliği için de bir alan açmıştı. Özellikle Uğur Dündar ve Haluk Şahin’in 1992 yılında *Show TV*’de yayımlamaya başladıkları *Arena* programı, “Uluslararası Organ Mafyası”, “Dolmabahçe Sarayı’nda Çürümeye Terk Edilen Tarihi Eserler”, “Yaşlıların Öldürüldüğü Huzur Evi” gibi önemli haberlere imza attı (Öncel, 2013: 96-97). Kuşkusuz bu yıllarda araştırmacı gazetecilik adı altında sansasyonel habercilik peşinde koşan programlar da yayımlandı. Özellikle Fatma Girik’in sunduğu “Söz Fato’da” programı *reality show*’la araştırmacı gazeteciliği harmanlayan, daha çok da gizli kamera haberciliğiyle tartışma yaratan bir programdı (Aksop, 1998).

Türkiye’de araştırmacı gazetecilik açısından önemli bir olay da 1996 yılında yaşanan Susurluk skandalıdır. Derin devletin trafik kazası sonucunda deşifre olduğu olay üzerinde çok sayıda araştırma haberi yayımlanmıştır. Gamze Erdoğan şöyle demektedir (2007: 138):

“Türkiye’de araştırmacı gazetecilik açısından dönüm noktasının ‘Susurluk Skandalı’ olduğu kabul görmektedir. Susurluk’ta 1996 yılında meydana gelen ünlü trafik kazası sonrasında ortaya çıkan karanlık ilişkileri aydınlatmak üzere pek çok araştırmacı gazeteci konuya eğilmiştir ve o dönemden itibaren de araştırmacı gazetecilik, Türkiye’de bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmiştir”

Çağdaş Gazeteciler Derneği (ÇGD) 1990’lı yılların sonlarından itibaren Araştırmacı Gazetecilik Ödülü vermeye başladı. Bu ödüllerin de Türkiye’de araştırmacı gazeteciliği teşvik ettiğini söyleyebiliriz. 1998 yılından itibaren Araştırmacı Gazetecilik Ödülü alan gazeteciler şunlardır: Enis Berberoğlu (1998), Yalçın Bayer (2000), Adnan Keskin (2002), Faruk Bildirici (1999, 2003), Işık Kansu-Ebru Toktar (2004), Ertuğrul Mavioğlu (2005), Nedim Şener (2006), Emine Kaplan (2007), Bahadır Selim Dilek (2008), Aykut Küçükkaya (2009), Fırat Kozok (2010), Soner Arıkanoglu (2011), Ferit Demir (2012), Hasan Akbaş (2013), Uğur Koç (2014), İlker Akgüngör (2015), Pelin Ünker (2016), Çiğdem Toker (2017).

2016 yılında Bağımsız Gazetecilik Platformu (P24) tarafından verilmeye başlanan AB Gazetecilik Ödülleri’nden de söz etmek gerekir. 2016 yılında birincilik ödülü *Cumhuriyet* gazetesinden Hilal Köse’ye, ikincilik ödülü *Hürriyet* gazetesinden Arda Akın’a verildi. *Milliyet*’ten Burcu Karakaş ile *Cumhuriyet*’ten Canan Coşkun da Genç Gazeteci kategorisinde ödül aldılar. 2017 yılında birincilik ödülü *Antalya Körfez* gazetesinden Müzeyyen Yüce’ye, ikincilik ödülü de *Birgün* gazetesinden Serbay Mansuroğlu’na verildi. Genç Gazeteci kategorisinde ise *Cumhuriyet* gazetesinden Hazal Ocak ödüllendirildi.

Ödüller bağlamında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından her yıl “araş-

tırma” kategorisinde de verilen TGC Türkiye Gazetecilik Başarı Ödülleri’ni de anmak gerekir. TGC 1999 yılından itibaren “araştırma” kategorisinde ödül vermeye başlamıştır (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti).

Araştırmacı Gazetecilik Yöntemleri

Araştırmacı gazetecilik özü itibarıyla uzun ve derinlemesine araştırmaları gerektirdiği için gazeteciler farklı yöntemler geliştirmişlerdir. Tarihsel örnekler bakıldığında, bazıları tartışmalı olan bu yöntemleri şöyle sıralamak mümkündür: Kimlik gizlemek/başkasının kimliğine bürünmek, gizli kayıt, gizli kaynak (muhabir) kullanmak, çalıntı/sızıntı bilgileri kullanmak, kitle-kaynak yöntemine başvurmak.

Kimlik Gizleyerek ya da Başkasının Kimliğine Bürünerek Haber Araştırmak

Kimlik gizlemek ya da başkasının kimliğine girerek haber araştırmak, 1887 yılında kadın hastalıkları hastanesinde kötü koşulları araştırmak için hasta kılığında hastaneye yatan Nellie Bly’dan bu en çok başvuru alan araştırmacı gazetecilik yöntemlerinden birisidir. En bilinen örneklerinden birisi de 1992 yılında yaşanan ABC-Food Lion olayıdır. ABD’de, 1992 yılında ABC televizyonu, Food Lion isimli bir yiyecek şirketindeki et paketlemede suistimaller olduğu bilgisini alır. İddiaya göre et paketleri üzerindeki tarih etiketleri değiştirilmekte ya da etler yeniden paketlenmektedir. Televizyon kanalı iki muhabirine şirkete iş başvurusu yaptırır. Muhabirler işe alınırlar ve et paketleme servisindeki kötü uygulamaları belgelerler. Şirketin, haberin yayımlanmasıyla birlikte borsadaki değeri düşer ve 1.9 milyar dolar zarar eder. Şirket ABC’ye dava açar ve üç suçlama yöneltir: sahtecilik, izinsiz girme ve güveni kötüye kullanma. Mahkeme ABC’yi mahkûm eder ve şirkete 5.5 milyon dolar ödemesine karar verir. Ancak temyiz mahkemesi sahtecilik suçlamasını geri çevirir ve diğer suçlardan iki dolar ödemesine karar verir (Raphael, vd. 2004). Alman gazeteci Gunter Wallraff da Türk işçi kılığına girerek, Almanya’da çalışan yabancıların yaşadıkları zorlukları haberleştirmişti.

Gizli Kayıt Yapmak

Araştırmacı gazetecilikte gizli kayıt yöntemi etik açıdan en fazla tartışma yaratan yöntemdir. Temel olarak, aldatma içerdiği için “son çare” olarak başvurulması gerekir (Foreman, 2016: 291). Gizli kamera haberciliği açısından Türkiye’de çok tartışılan iki örnekten söz edeceğim. İlk olay 1996 yılında yaşandı. *Arena* ekibine gelen ihbara göre, “Cinci Hoca” lakaplı Şerafettin Yardımedici isimli vatandaş, kendisinden yardım isteyen kadınları taciz etmektedir. Bu olayı araştırmaya karar veren *Arena* ekibi, bir üniversitede öğretim üyesi olan bir kadını ikna eder. Gizli kamerayla Hocaya gönderir. Hoca da kadına sarkıntılık eder. Bu görüntülerin TV’de yayımlanmasının ardından Hoca önce gözaltına alınır ve sorgulanır, bir gün sonra da intihar eder. Programın yayımlanmasının ardından suçlanan kişinin intiharı medyada çokça tartışıldı. İkinci olay da 1997

yılında yaşandı. *Söz Fato'da* programına başvuran bir genç kadın, bir askeri hastanede çalışan kadın doğum uzmanı tarafından taciz edildiğini söyler. Program ekibi tarafından üzerine gizli kamera yerleştirilen bir konu mankeni doktora muayene olmaya gider ve böylece tacizi belgeler. Gizli kamera görüntüleri *Söz Fato'da* programında yayımlanır, doktor albay tutuklanır (Aksop, 1998: 101-102). Bu olayda asıl tartışmalı olan, gerçek bir olayı gizli kamera ile kayıt etmekten çok, olayın sahnelenmiş olmasıdır.

Gizli Kaynağa Başvurmak

Gizli kaynağa başvurmak, araştırmacı gazetecilerin vazgeçemediği bir bilgi toplama yöntemidir. Gizli kaynakların en bilineni, Watergate skandalı haberlerinde kullanılan “derin gırtlak”tır. Gazeteciler Bob Woodward ve Carl Bernstein, “derin gırtlak”tan aldıkları bilgileri başka kaynaklardan doğrularak yayımlamışlar ve gizli kaynaklarını hiçbir zaman açıklamamışlardır. Yıllar sonra 2005 yılında dönemin FBI Başkan Yardımcısı Mark Felt, derin gırtlakın kendisi olduğunu *Vanity Fair* dergisine verdiği bir söyleşide açıklamıştır (Öncel, 2013: 90). Gizli kaynaklar özellikle devletlere ve şirketlere ilişkin yolsuzluk, para aklama, rüşvet, kayırma gibi suistimalleri açığa çıkarmak için kullanılan bir araştırmacı gazetecilik yöntemidir. 2013 yılında *Washington Post* ve *Guardian* gazetelerine NSA (Ulusal Güvenlik Dairesi) belgelerini sızdıran Edward Snowden isimli eski bir NSA çalışanı da bir gizli kaynaktı, ancak NSA sızıntıyı Snowden’in yaptığını tespit etti, Snowden de itirafta bulunarak kendini deşifre etmiş oldu (*Guardian*, 11 Haziran 2013). 2016 yılında Alman gazetesi *Süddeutsche Zeitung*'a sızdırılan ve gazetenin Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu ile iş birliği yaparak incelemeye açtığı Panama Belgeleri de gizli bir kaynak tarafından sızdırıldı (*Cumhuriyet*, 2016).

Sızıntı Belgelere Dayalı Habercilik Yapmak

Son yıllarda *wikileaks* ile başlayan sızıntı belgelere dayalı araştırmacı gazetecilikten de söz etmek gerekir. Edward Snowden tarafından sızdırılan NSA Belgeleri'nde ABD'nin dünya genelinde milyonlarca kişinin telefonlarını dinlediği ve internet verilerini izlediği ortaya çıkmıştı (*DW*, 2013). Panama Belgeleri 2016 yılında sızdırıldı. Panama merkezli hukuk firması Mossack Fonseca'ya ait 11.5 milyon belge üzerinde çalışan Uluslararası Araştırmacı Gazeteciler Konsorsiyumu üyesi gazeteciler, yüzlerce habere imza attılar. Hatta 2017 yılında Uluslararası Gazeteciler Konsorsiyumu Panama Belgeleri'ndeki haberciliğiyle “açıklayıcı habercilik” (*explanatory reporting*) kategorisinde Pulitzer ödülüne değer görüldü. Sızıntı haberciliği bağlamında 2015 yılında *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan ve dava konusu olan MİT Tırları olayına da değinmek gerekir. Haberde, Milli İstihbarat Teşkilatı'na ait tırlarla Suriye'deki gruplara silah sevk edildiği iddia ediliyor, kanıt olarak da savcılık dosyasından alındığını belirtilen görüntüler veriliyordu (*BBC*, 27 Kasım 2015).

Crowdsourcing (Kitle-Kaynak) Yöntemi Kullanmak

Önce kitle-kaynağın ne anlama geldiğini açıklayalım. Kavramı ilk kullanan

kişi, Jeff Howe'dur. 2006 yılında *Wired* dergisine yazdığı bir yazıda *outsourcing* (dış kaynak) teriminden hareketle *crowdsourcing* terimini kullanıyor Jeff Howe (2006). Dış kaynak kullanımı, firmaların asıl işlerinin dışında kalan işleri kendi alanında uzmanlaşmış başka firmalardan almasına deniyor. Buradan hareketle, Jeff Howe *crowdsourcing*'i şöyle tanımlıyor: "Geleneksel olarak belirli bir kişi ya da kurum tarafından yapılan bir işi açık çağrılar yoluyla tanımlanmamış geniş bir insan topluluğuna yaptırma" (Howe, 2006).

Peki bu kavramın araştırmacı gazetecilikle ilişkisi nedir? Reuters Gazetecilik Enstitüsü için bir rapor hazırlayan Johanna Vehkoo (2013: 5), araştırmacı gazetecilikte kitle-kaynak yönteminin oldukça yeni olduğunu ve internetin sağladığı yeni olanaklarla yaygınlaştığını söylüyor. Vehkoo'ya göre *Guardian* gazetesi kitle-kaynak yöntemini kullanmada öncü rolü üstlenen gazete konumunda. Gazete, 2009 yılında başlattığı bir proje ile Britanya milletvekillerinin harcamaları konusunda kolay araştırılabilir bir veri tabanı oluşturdu. Milletvekillerinin harcamalarına ilişkin 482 bin belgeyi siteye yükledi ve okurlardan diledikleri vekilin harcamalarına bakmaları ve araştırılması gereken kuşkulu bir durum varsa rapor etmelerini istedi. Belgeler yayımlanır yayımlanmaz ilk 80 saatte 170 bin belge okurlar tarafından incelendi (Vehkoo, 2013: 6). Yine 1 Nisan 2009 tarihinde *Guardian* adına G20 Londra'daki G20 protestolarını izleyen gazeteci Paul Lewis, evine giderken düşüp ölen Ian Tomlinson'un nasıl öldüğünü araştırmaya başladı. Resmi açıklamaya göre Tomlinson kalp krizi geçirmişti. Paul Lewis diğer gazetelerin aksine resmi açıklamayla yetinmeyip *twitter*'de kitle-kaynak yöntemiyle takipçilerine çağrı yaptı ve olay yerinde olan görgü tanıklarından yardım istedi. Sonuçta Tomlinson'un polis tarafından itildiğini, yere düşen Tomlinson'un öldüğünü kanıtladı (Vehkoo, 2013: 11).

Literatüre geçmemiş başka örnekler de vardır kuşkusuz. Birkaç yazımda söz ettiğim Kıbrıslı Türk gazeteci Sevgül Uludağ belki de bu yöntemi en etkili ve en uzun süre kullanan gazetecedir (İrvan, 2007; İrvan, 2012). *Yenidüzen* gazetesinde kendisine ayrılan sayfada Kıbrıs'taki kayıpların peşine düşen Sevgül Uludağ, 2006 yılında başlattığı yazı dizisini 12 yıldır devam ettiriyor. Gazetecilik tarihinde bu kadar uzun süre devam eden başka bir yazı dizisi yoktur sanırım. "Anlatılmamış Öyküler" adını taşıyan bu yazı dizisine başlarken, Uludağ (2006) şunları yazmıştı:

Sevgili okurlarım, Bugün birlikte yeni bir yolculuğa çıkacağız – bu yolculukta, Kıbrıs'ta anlatılmamış öyküleri, canlı tanıklardan dinleyeceğiz... Tarihimizin gizlenmiş, saklanmış yönlerinin izlerini birlikte süreceğiz...Tek bir şeyden emin olacağız: Bu anlatılanların hepsi de burada, bu adada yaşanmış ve gerçek! Hepsini de canlı tanıkların ağzından, aynen aktarıyoruz...Yolculuğumuzun başlangıcını bugün, burada yapıyoruz ancak nerelerden geçeceğiz ve nerelere varacağız henüz belirsiz...

Uludağ, gazetedeki sayfasından görgü tanıklarına yönelik kayıpların gömülü olduğu mezar yerlerini bildirmeleri konusunda sık sık çağrı yapmakta. Örneğin, 1 Ocak 2011 tarihinde *Yenidüzen*'de yayımlanan "Kumyalı'da olası gömü yerleri" başlıklı yazısının sonuna şu notu düşmüştü: "Bu konuda daha ayrıntılı bilgi sahibi olan okurlarımı, isimli veya isimsiz olarak numaralı telefonda

(verdiği kendi cep numarasıdır) beni veyanumaralı telefonda Kayıplar Komitesi görevlisi Mine Balman'ı aramaya davet ediyorum." Görüldüğü gibi, Sevgül Uludağ bir barış gazetecisi ve araştırmacı gazeteci olarak, kitle-kaynak olarak tanımlanabilecek bir yöntemle kayıp mezarlarının bulunması konusunda yıllardır görgü tanıklarının yardımıyla Kıbrıslı Türk ve Rum kayıpları bulmaya çabalamaktadır.

Araştırmacı Gazeteciliğe Kamuoyu Desteği

Araştırmacı gazeteciliği tüm dünyada popüler hale getiren olay, Watergate skandalıdır. Watergate skandalının ardından ABD Başkanı Richard Nixon'un istifa etmek zorunda kalması, sadece gazetecilik eğitimine olan ilgiyi artırmamış (Bagdikian, 1977), aynı zamanda toplumun araştırmacı gazeteciliğe yönelik olumlu tutumunu da pekiştirmiştir. Kuşkusuz bunda, Watergate skandalını konu alan *All the President's Men* (Başkanın Bütün Adamları) filminin olumlu katkısı da söz konusudur.

Toplumun araştırmacı gazeteciliği destekleyip desteklemediğine ilişkin ilk kamuoyu araştırması 1980 yılında *Chicago Sun-Times* gazetesi tarafından yapıldı. 603 kişilik bir örneklem üzerinde telefon anketine dayalı araştırmaya katılanların neredeyse tamamı (çok önemli diyenler yüzde 77, biraz önemli diyenler yüzde 19, önemsiz diyenler yüzde 2 ve fikrim yok diyenler yüzde 2) araştırmacı gazeteciliğin önemli olduğunu söylüyordu. Araştırmada katılımcılara ayrıca araştırmacı gazeteciliği değerli yapanın sonuç almak olup olmadığı da soruldu. "Sonuç alınırsa değerlidir" diyenlerin oranı yüzde 17'de kalırken, "sorunları haber yaparak topluma mal etmek önemlidir" diyenlerin oranı yüzde 77'ydi (Fielder ve Weaver, 1982: 57).

1984-85 yıllarında ASNE (*American Society of News Editors*) tarafından 999 kişilik örneklem üzerinden yapılan ulusal düzeydeki araştırmada araştırmacı gazeteciliği çok önemli görenlerin oranı (çok önemli diyenler yüzde 55.7, biraz önemli önemli diyenler yüzde 38.5, önemsiz diyenler yüzde 5.8) Chicago araştırmasına göre daha düşüktü (Weaver ve Daniels, 1992: 151). 1989 yılında Indiana eyaletinde yapılan araştırmada ise araştırmacı gazeteciliği çok önemli görenlerin oranı hayli düşüktü (çok önemli diyenler yüzde 45.6, biraz önemli diyenler 45.9, hiç önemli değil diyenler yüzde 7.1) (Weaver ve Daniels, 1992: 151).

1990'lı yıllarda araştırmacı gazeteciliğe yönelik toplumsal desteğin ve güvenin sürdüğünü görüyoruz. 1997 yılında Pew Araştırma Merkezi tarafından 1217 kişilik örneklem üzerinden ABD'de ülke çapında gerçekleştirilen bir telefon anketine dayalı araştırmanın sonuçlarına göre, Amerikan halkının yüzde 84'ü araştırmacı gazeteciliği onayladığını söylüyordu. Ancak, daha fazla araştırmacı gazetecilik olmalı mı şeklindeki soruya evet diyenlerin oranı yüzde 64'e düşüyordu (Willnat ve Weaver, 1998). Amerika özelinde araştırmacı gazeteciliğin 1990'lı yıllarda popüler olmasının bir nedeni de, ABC televizyonunda ya-

yımlanan Food Lion isimli bir yiyecek şirketine ilişkin araştırmacı gazetecilik haberinin çok yankı uyandırmasıdır (Willnat ve Weaver, 1998).

2013 yılında Britanya’da YouGov tarafından yapılan kamuoyu yoklamasına göre halkın yüzde 53’ araştırmacı gazeteciliğin Britanya demokrasisi üzerinde olumlu etkisi olduğunu düşünüyordu; yüzde 49’u ise araştırmacı gazeteciliği önemsemediğini söylüyordu (Kowalewski, 2013).

Türkiye’de halkın araştırmacı gazeteciliğe nasıl baktığına ilişkin bugüne kadar bir kamuoyu araştırması yapılmadığı için bu konuda bir yorum yapmak mümkün görünmüyor.

Araştırmacı Gazeteciliğin Riskleri

Her ne kadar araştırmacı gazetecilik, en prestijli gazetecilik türü olarak grl-se ve çoğu gazetecinin hayali olsa da, yapılan habercilik nedeniyle riskli bir gazetecilik türüdür. Basın tarihi, tanınmış araştırmacı gazetecilerin yaşamsal risk altında çalıştıklarını göstermektedir. 1907 yılında Peru’nun kauçuk üretim merkezlerinden Iquitos şehrindeki kötü çalışma koşullarını haberleştiren araştırmacı gazeteci Benjamin Saldana Rocca, kauçuk üretim tekeli elinde bulunduran Julio Sezar Arana’nın tehditleri nedeniyle gizlice şehirden kaçmak zorunda kaldı.

Yolsuzluk ve örgütlü suçlar üzerine haberler yapan *The Saturday Press* muhabiri Howard Guilford 1934 yılında; *Midwest American* muhabiri Walter Liggett de 1935 yılında öldürüldü. *Arizona Republic*’in araştırmacı gazetecisi Don Bolles, 1976 yılında mafyaya ilişkin bir araştırma haberi peşindeyken arabasına konan bombayla öldürüldü. *Wikipedia*’da (ty.) yer alan “List of killed journalists in the United States” (ABD’de öldürülen gazeteciler listesi) maddesine göre en az 39 gazeteci haberleri için araştırma yaparken öldürüldü.

Türkiye’de araştırmacı gazetecilikle özdeşleşen Uğur Mumcu 1993 yılında arabasına konan bombayla öldürüldü. Aradan 25 yıl geçmesine karşın, cinayetin neden işlendiği bugüne kadar aydınlatılmadı (*SuperHaber*, 2018).

Rusya’da NTVtelevizyonunda alışan araştırmacı gazeteci Ilia Zimine, Moskova’daki evinde uğradığı saldırı sonucu 2006 yılında öldürüldü (Önderoğlu, 2006). Yine aynı yıl, nl Rus araştırmacı gazeteci Anna Politkovskaya uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürüldü. Politkovskaya zellikle Rusya’nın Çeçenistan’da sürdürdüğü operasyonları eleştiren haberler yapıyordu. Politkovskaya’nın öldürülmesine ilişkin davanın sonucunda beş een mahkûm edildi, ancak tıpkı Uğur Mumcu cinayetinde olduğu gibi asıl azmettiricilerin kim ya da kimler olduğu hl ortaya ıkarılabilmış değil (Dejevsky, 2014). Yine bir başka Rus araştırmacı gazeteci Maxim Borodin, polis raporuna göre dördüncü kat-taki evinin camından düşerek öldü. Suriye’ye ilişkin yaptığı araştırma haberleriyle hkmetin tepkisini çeken Borodin’in ölümü üzerindeki sır perdesi de aralanabilmiş değil (Carroll, 2018).

Maltalı araştırmacı gazeteci Daphne Caruana Galizia, Panama Belgeleri haberlerinden sonra 2017 yılında arabasına konan bombayla öldürüldü (Garsida, 2017). İtalyan suç örgütleriyle siyasetçiler arasındaki ilişkileri araştıran Slovak araştırmacı gazeteci Jan Kuciak, 2018 yılında nişanlısıyla birlikte vurularak öldürüldü (BBC, 28 Şubat 2018).

Araştırmacı gazeteciler sadece cinayetlere, ölüm tehditlerine maruz kalmıyor, aynı zamanda ağır para ya da hapis cezası talep edilen davalarla yüzleşmek zorunda da kalıyorlar. Hükümetler ya da güçlü şirketler, açtıkları davalarla araştırmacı gazetecilik üzerinde bir tür caydırma etkisi (*chilling effect*) oluşturuyorlar.

Hatice İsmayilova, Azerbaycan devlet başkanı ve ailesinin yolsuzluklarını yazdıktan sonra başına gelmedik kalmayan Azeri gazetecidir. Eurovision Şarkı Yarışması'nın yapıldığı Kristal Salon'un yapımındaki yolsuzlukları haber yapan İsmayilova, zimmetine para geçirmek ve vergi kaçırmak suçlamalarıyla hapse mahkûm edildi (BBC, 1 Eylül 2015).

Türkiye'de neredeyse dava edilmeyen hiçbir araştırmacı gazetecilik haberi yoktur. Son dönemde en bilinen davalardan birisi gazeteci Ahmet Şık ve Ertuğrul Mavioğlu'na açılan davadır. Bu iki gazeteci, Ergenekon davaları kapsamında yazdıkları kitaplar nedeniyle soruşturmanın gizliliğini ihlalle suçlanmışlar, Ahmet Şık bir süre tutuklu kalmış, 2011 yılında da beraat etmişlerdi (*Hürriyet*, 13 Mayıs 2011). Aynı dönemde, Hrant Dink cinayetine ilişkin yaptığı eleştirel haberlerle gündeme gelen gazeteci Nedim Şener de "Ergenekon Terör Örgütü"ne yardım etmek suçlamasıyla Ahmet Şık'la birlikte tutuklanmıştı (CNN Türk, 6 Mart 2011). *Cumhuriyet* gazetesinden Pelin Ünker, Cennet Belgeleri haberleri nedeniyle eski Başbakan Binali Yıldırım ve oğullarınca açılan 500 bin TL'lik tazminat davasıyla yargılanmaktadır. Yine *Cumhuriyet*'ten Çiğdem Toker, Rusya'ya domates ihracatını konu alan bir yazısı nedeniyle 1.5 milyon TL'lik manevi tazminat davasına maruz kalmıştır (Tartanoğlu, 2018). Toker'e, "Tasarraf arıyorsanız metro ihalelerine bakın" başlıklı yazısı nedeniyle de Şenbay Madencilik şirketi tarafından 1.5 milyon TL'lik bir tazminat davası daha açıldı (*Cumhuriyet*, 25 Mayıs 2018).

Sonuç

Araştırmacı gazeteciliği irdelediğim bu makalede, araştırmacı gazetecilikle ilgilenenlere kaynak oluşturmak amacıyla genel bir değerlendirme yapmaya çalıştım. Son olarak, araştırmacı gazeteciliğin en önemli argümanı olan "kamu yararı" kavramından söz edeceğim. Kamu yararı, anlaşılması kolay ancak tanımlanması zor bir kavramdır. Gazetecilik etiği belgelerinde de kamu yararı tanımlanmak yerine, nelerin kamu yararı içerdiği anlatılmaktadır.

Türkiye Gazeteciler Cemiyeti tarafından 1998 yılında yayımlanan Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'ne göre, şu haberlerde kamu yararı söz konusudur: a) Büyük bir suç yahut yolsuzluk üstüne araştırma ve yayın;

b) Toplumı kötü etkileyici bir tutumla ilgili araştırma ve yayın; c) Toplumun güvenliğinin veya sağlığının korunması; d) İlgili kişinin sözleri yahut eylemleri sonucu halkın yanıltılmasının, yanıltılmasının veya yanlış yapmasının engellenmesi (Türkiye Gazeteciler Cemiyeti).

BBC Yayın İlkeleri Kılavuzu'nda (BBC, ty.) kamu yararı için şunlar söylenmektedir:

Kamu yararı pek çok şekilde tanımlanabilir; aşağıdakilerin yapılması kamu yararıdır: 1. Bir suçun ifşa edilmesi ya da ortaya çıkarılması; 2. Ciddi anti-sosyal davranışların ortaya çıkarılması; 3. Yolsuzluk ya da adaletsizliklerin ifşa edilmesi; 4. Ciddi yetersizlik ya da ihmalin açıklanması; 5. Halk sağlığı ve güvenliğinin korunması; 6) Bir birey ya da kurum tarafından yapılan bir açıklama ya da eylemin halkı yanıltmasını önlemek; 7. Kamuyu ilgilendiren konularda insanların çok daha bilinçli karar vermesine yarayan bilgilerin açıklanması.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de verdiği birçok kararda "kamu yararı" kavramına değiniyor. Faruk Bildirici'nin aktarımıyla, AİHM, "kamu yararı" gerekçesini kullanan bir gazetecinin "iyi niyetli olmasını, olgulara dayanmasını, basın kuralları ile tutarlı, güvenilir ve belirgin haber vermesini" talep etmektedir (Bildirici, 2014).

Radyo Twist, 1996 yılında Slovakya Başbakan Yardımcı ve Maliye Bakanı olan kişi ile Adalet Bakanı Yardımcısı'nın telefon konuşmasını yayımladı. Telefon konuşması yasadışı biçimde dinlenmiş ve radyoya ulaştırılmıştı. Ses kayıtlarını yayımlamadan önce programcı bir anons yaptı ve mahkeme kararı olmadan yapılan yasadışı dinlemeleri onaylamadıklarını, ancak ellerinde bulunan ses kaydını "kamu yararı" söz konusu olduğu için yayımlamaktan kaçınamayacaklarını ve toplumu bilgilendirme görevlerini yerine getireceklerini söyledi. Slovak mahkemesi radyoyu suçlu buldu ve konu AİHM'e taşındı. AİHM, 2006 yılında verdiği kararla Radyo Twist'i haklı buldu ve kararında şu noktalar üzerinde durdu:

1. İfade özgürlüğü, demokratik toplumun en önemli temellerinden birisini oluşturur. Bu özgürlük sadece olumlu bilgi ve fikirler için değil; kızdıran, şok edici ve rahatsızlık veren bilgi ve fikirler için de geçerlidir; 2. Basının her ne kadar kişilerin şöhretine ve haklarına zarar veren yayın yapmaktan kaçınması gerekse de, asli işlevi kamu yararına giren her konuda bilgi ve fikirleri aktarmaktır; 3. Kamusal figürler olan siyasetçiler için kabul edilebilir eleştiri sınırları sıradan insanlara göre daha geniştir; 4. Basına verilen cezanın yaratacağı "caydırma etkisi"nin, gelecekteki gözetim işlevine ilişkin performansını olumsuz etkileyeceği dikkate alınmalıdır; 5. Telefon konuşmasının içeriği aşikâr biçimde politiktir ve özel yaşama ilişkin bir konuşma olarak değerlendirilemez; 6. Konuşmalarda, devlet işletmelerinin yönetimi ve özelleştirilmesinden söz edilmektedir ve bu konuşmaların kamuyu ilgilendirdiği gayet açıktır; 7. Konuşmaların yasadışı yöntemlerle kaydedildiği doğru olsa bile kayıtları gazetecilerin yaptığına ilişkin bir suçlama yoktur; 8. Radyo, üçüncü bir kişi tarafından yasadışı biçimde kaydedilen konuşmayı yayımladığı için cezalandırılmıştır. Bu durum, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinde düzenlenen ifade ve basın özgürlüğüne aykırıdır (İrvan, 2014).

AIHM, 2016 yılında verdiği başka bir kararda, İsviçre’de meydana gelen bir kazaya ilişkin gizli belgeleri yayımlayan gazeteci Arnaud Bedat’a yerel mahkemede verilen bir aylık hapis cezasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 10. maddesini yani basın özgürlüğünü ihlâl etmediğine karar verdi. AIHM kararında gazetecinin gizli belgeleri yayımlayarak kazaya karışanların masumiyet karinesine zarar verdiğini ifade etti (*Gazete Vatan*, 29 Mart 2016).

Sonuç olarak, araştırmacı gazeteciliğin en önemli dayanak noktası olan kamu yararı kavramından söz edebilmemiz için, yayımlanan haberin demokratik toplumsal yaşamın sağlıklı biçimde işleyişine yardımcı olması gerekir. Araştırmacı gazetecilik yöntemleriyle elde edilen bilgi ve belgeleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Yani araştırmacı gazetecilik açısından aslanan, bilgi ve belgelerin nasıl elde edildikleri değil, kamu yararına hizmet edip etmedikleridir.

Kaynakça

- Akçalı, S. (1998). *Türkiye’de Araştırmacı Gazetecilik ve Sorunları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksop, G. (1998). *Türkiye’de Reality Show’lar*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alemdar, K. ve Uzun, R. (2013). *Herkes İçin Gazetecilik*. Ankara: Tanyeri Kitap.
- Atalay, G. E. (2018). Enformasyon Anarşisi ve Gazeteciliğin Dönüşümü: Panama Belgeleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD)*. 5(5). 143-157.
- Aucoin, J. L. (2005). *The Evolution of American Investigative Journalism*. University of Missouri Press.
- Bagdikian, B. (Mart 1977). Woodstein U: Notes on the Mass Production and Questionable Education of Journalists. *The Atlantic Monthly*. <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1977/03/woodstein-u-notes-on-the-mass-production-and-questionable-education-of-journalists/306923/>.
- Bajomi-Lazar, P. ve Lampe, A. (2013). Invisible Journalism? The Political Impact of Investigative Journalism in Hungary. *Media Transformations*. 9(8). 30-51.
- BBC. (tarih yok). “Turkish Editorial Guidelines”. <http://www.bbc.co.uk/turkish/ilkeliler/ch6.pdf>.
- _____ (1 Eylül 2015). “Ünlü Azeri gazeteci İsmayilova’ya 7,5 yıl hapis cezası”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/09/150901_azeri_gazeteci_ismayilova_hapis.
- _____ (27 Kasım 2015). “MİT Tırları Soruşturması: Neler olmuştu?”. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/11/151127_mit_tirlari_neler_olmus-tu.
- _____ (28 Şubat 2018). “Slovakya’da Araştırmacı Gazeteci Kuciak Cinayetinden Sonra Üç Siyasetçi İstifa Etti”. <https://www.bbc.com/turkce/ha>

berler-dunya-43232879.

Bildirici, F. (2003). "Araştırmacı Gazetecilik Nedir?". www.farukbildirici.com.

_____ (6 Nisan 2014). "Kamu Yararı ya da Ortak Çıkar". <http://www.hurriyet.com.tr/kamu-yarari-ya-da-ortak-cikar-26167929>.

Bilgici, Y. (28 Şubat 2016). "Efsane Spotlight Ekibi Anlatıyor: İşimizi İyi Yapamazsak Okur Kalmaz". <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/keyif/efsane-spotlight-ekibi-anlatiyor-isimizi-iyi-yapamazsak-okur-kalmaz-40061019>.

Carroll, O. (16 Nisan 2018). "Russian Investigative Journalist Dies After Mysterious Fall from Fourth-Floor Window". <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/maxim-borodin-russian-journalist-dies-mysterious-fall-investigative-yekaterinburg-a8307156.html>.

CNN Türk. (6 Mart 2011). "Nedim Şener ve Ahmet Şık Tutuklandı". <https://www.cnntrk.com/2011/turkiye/03/06/nedim.sener.ve.ahmet.sik.tutuklandi/608990.0/index.html>.

Cumhuriyet. (4 Nisan 2016). "Panama Belgeleri...". http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/dunya/509467/Panama_belgeleri..._iste_dunyanin_kirli_camasi_r_lari..._Turkiye_den_101_sirket.html.

_____ (25 Mayıs 2018). "Çiğdem Toker'e Bir 1.5 Milyon TL'lik Dava Daha." http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/982692/Cigdem_Toker_e_bir_1.5_milyon_TL_lik_dava_daha.html.

Değirmencioğlu, G. (2004). *1990 Sonrası Türk Basınında Araştırma Gazeteciliği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

_____ (2014). *Yöntem ve Örneklerle Araştırmacı Gazetecilik*. Kocaeli: Volga Yayıncılık.

Dejevsky, M. (13 Haziran 2014). "Who Really Did Kill Russian Journalist Anna Politkovskaya?". <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/who-really-did-kill-russian-journalist-anna-politkovskaya-9535772.html>.

DW. (7 Ağustos 2013). "Snowden Krizi Büyüyor". <https://www.dw.com/tr/snowden-krizi-b%C3%BCy%C3%BCyor/a-17004300>.

_____ (6 Kasım 2017). "Cennet Belgeleri yayımlandı". <https://www.dw.com/tr/cennet-belgeleri-yay%C4%B1mland%C4%B1/a-41249672>.

Erdoğan, G. (2007). *Ulusal Yazılı Basında Uzman Gazetecilik: Kültür Sanat Haber-ciliğinin Ana Akım ve Fikir Gazetelerindeki Uygulamaları*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ettema, J. S. ve Glasser, T. L. (1988). Narrative Form and Moral Force: The Realization of Innocence and Guilt Through Investigative Journalism. *Journal of Communication*. 38(3). 8-26.

Fielder, V. D. ve Weaver, D. H. (1982). Public Opinion on Investigative Reporting. *Newspaper Research Journal*. 3(2). 54-62.

Foreman, G. (2016). *The Ethical Journalist: Making Responsible Decisions in the Digital Age*. Wiley Blackwell.

- Garsida, J. (16 Ocak 2017). "Malta Car Bomb Kills Panama Papers Journalist". <https://www.theguardian.com/world/2017/oct/16/malta-car-bomb-kills-panama-papers-journalist>.
- Gazete Vatan*. (29 Mart 2016). "AİHM, Gizli Belgeleri Yayımlayan Gazeteciyi Haksız Buldu". <http://www.gazetevatan.com/aihm-gizli-belgeleri-yayinlayan-gazeteciyi-haksiz-buldu-929531-dunya/>.
- Global Investigative Journalism Network. (tarih yok). "About Us". <https://gijn.org/about/about-us/>.
- Goodman, J. (2014). "Benjamin Saldaña Rocca: The Wave of Blood." A. Schiffrin (ed.) *Global Muckraking: 100 Years of Investigative Journalism From Around the World*. (22-27). The New Press.
- Guardian. (11 Haziran 2013). "Edward Snowden: The Whistleblower Behind the NSA Surveillance Revelations". <https://www.theguardian.com/world/2013/jun/09/edward-snowden-nsa-whistleblower-surveillance>.
- Higgs, C. (2014). "Henry Woodd Nevinson: Part 4-The Islands of Doom". A. Schiffrin (ed.) *Global Muckraking: 100 Years of Investigative Journalism From Around the World*. (33-39). The New Press.
- Hillstrom, L. C. (2010). *Defining Moments: The Muckrakers and the Progressive Era*. Omnigraphics, Inc.
- Hochschild, A. (2014). "E.D. Morel: The Third Test of Congo State Rule— Militarism, Murder, Mutilation, and the Traffic in Arms". A. Schiffrin (ed.) *Global Muckraking: 100 Years of Investigative Journalism From Around the World*. (17-21). The New Press.
- Howe, J. (2 Haziran 2006). Crowdsourcing: A definition. http://crowdsourcing.typepad.com/cs/2006/06/crowdsourcing_a.html.
- Hunter, M. L. (2018). Story-Based Inquiry: A Manuel for Investigative Journalists. <http://unesdoc.unesco.org/images/0019/001930/193078e.pdf>.
- Hürriyet*. (13 Mayıs 2011). "Ahmet Şık ve Ertuğrul Mavioğlu'na Kitaptan Beraat". <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/ahmet-sik-ve-ertugrul-mavioglu-na-kitaptan-beraat-17779931>.
- IRE. (2017). IRE Awards. <http://ire.org/awards/ire-awards/faq/#judgecrit>
- İrvan, S. (2007). "Oral History as a Method for Peace Journalists: Sevgül Uludağ as a Case Study". *Second International Conference in Communication and Media Studies: Communication in Peace / Conflict in Communication*. 245-251. Gazimağusa.
- _____ (2012). "Barış Gazeteciliği Mümkün mü?". Ö. Özer (ed.) *Alternatif Medya Alternatif Gazetecilik*. Konya: Literatürk.
- _____ (10 Mart 2014). "AİHM Kararlarında Basın Özgürlüğü Meselesi". *Yenidüzen*. <http://www.yeniduzen.com/aihm-kararlarinda-basin-ozgurlugu-meselesi-3384yy.htm>.
- Karabiyık, S. (2001). *Basın Etiği Kapsamında Gizli Kamera Kullanımı ve Habercilik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilim-

ler Enstitüsü.

- Kaya, E. (2011). *Investigative Journalism in Corporate Media: Reporters' Perceptions of Investigative Journalism in Turkey*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Boğaziği Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kowalewski, M. (31 Ekim 2013). *Impact of Investigative Journalism*. <https://yougov.co.uk/news/2013/10/31/impact-investigative-journalism/>.
- "List of Killed Journalists in the United States". (tarih yok). *Wikipedia*. <http://www.wiki-zero.co/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa-2kvTGlzdF9vZl9qb3VybmFsaXN0c19raWxsZWRFaW5fdGhlX1VuaXRlZF9T-dGF0ZXM>.
- Mirando, J. A. (2002). "Training and Education of Journalists". W. D. Sloan ve L. M. Parcell (ed.) *American Journalism: History, Principles, Practices*. (76-86). Londra: McFarland & Company, Inc.
- "Muckrakers". (tarih yok). *Encyclopedia*. <https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/social-reform/muckrakers>.
- Mumcu, U. (2017). *Rabita*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Mumcu, U., ve Öymen, A. (2006). *Mobilya Dosyası*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Münir, M. (7 şubat 2017). "Beş Soruda Araştırmacı Gazetecilik". <http://t24.com.tr/yazarlar/metin-munir/bes-soruda-arastirmaci-gazetecilik,16527>.
- Öncel, G. K. (2012). *Soruşturmacı Gazeteciliğin Demokrasilerdeki Yeri: Kuramlar ve Uygulamalar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- _____ (2013). *Türkiye'de Soruşturmacı Gazetecilik*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- Önderoğlu, E. (3 Mart 2006). "Araştırmacı Gazeteci Zimine Evinde Öldürüldü". <https://bianet.org/bianet/medya/75366-arastirmaci-gazeteci-zimine-evinde-olduruldu>.
- Özer, Ö. (2017). "Edebi Gazetecilik: John Hersey'in Hiroşimasına İlişkin Bir Çözümeme". *Atatürk İletişim Dergisi*. (12). 5-26.
- Protess, D. L., Cook, F. L., Doppelt, J. C., Ettema, J. S., Gordon, M. T., Leff, D. R., Miller, P. (1991). *The Journalism of Outrage: Investigative Reporting and Agenda Building in America*. New York: The Guilford Press.
- Raphael, C., Tokunaga, L., Wai, C. (2004). "Who is the Real Target? Media Response to Controversial Investigative Reporting on Corporations". *Journalism Studies*. 5(2). 165-178.
- Schudson, M. (1996). *The Power of News*. Cambridge: Oxford University Press.
- Sharma, J. (2014). "Dwarkanath Ganguli: Slavery in the British Dominion". A. Schiffrin (der.) *Global Muckraking: 100 Years of Investigative Journalism From Around the World*. (28-32). The New Press.
- SuperHaber. (24 Ocak 2018). "Suikasta Kurban Giden Uğur Mumcu Kimdir?".

- <https://www.superhaber.tv/suikasta-kurban-giden-ugur-mumcu-kimdir-haber-90877>.
- Şahin, H. (2012). *Kim Korkar Soruşturmacı Gazeteciden? Araştırmacı ve Soruşturmacı Gazetecilik*. İstanbul: Say Yayınları.
- Şenol, L. F. (1996). *Türk Basınında Araştırmacı Gazetecilik*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tartanoğlu, S. (2018, Haziran 19). "Çiğdem Toker'in Ertelenen Davasında Hakimden Haber Ricası". http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/1001841/Cigdem_Toker_in_ertelenen_davasinda_hakimden_haber_ricasi.html.
- Temizkan, A. C. (2013). "Gazeteciliğin Kahramanlık Alanı: Araştırmacı Gazetecilik". Ş. Çağlar (der.) *Şövalyelik Mesleği Gazeteciliğin Uzmanlık Alanları*. (171-199). Konya: Literatürk.
- The Pulitzer Prizes. (tarih yok). "Prize Winners by Category". <http://www.pulitzer.org/prize-winners-by-category/206>.
- TRT World. (tarih yok). "Panama Papers". <https://www.trtworld.com/topics/panama-papers>.
- Turhan, S. (2007). *Araştırmacı Gazetecilik*. Ankara: Uğur Mumcu Araştırmacı Gazetecilik Vakfı.
- Türkiye Gazeteciler Cemiyeti. (tarih yok). Türkiye Gazetecilik Başarı Ödülleri. <https://tgc.org.tr/oduller/basari-odulleri.html#%C3%B6d%C3%BCI-kazananlar>.
- _____ (tarih yok). Türkiye Gazetecilik Hak ve Sorumluluk Bildirgesi. <https://www.tgc.org.tr/bildirgeler/turkiye-gazetecilik-hak-ve-sorumluluk-bildirgesi.html>.
- Uludağ, S. (16 Mayıs 2006). "Kıbrıs: Anlatılmamış Öyküler". *Yenidüzen*.
- Vehkoo, J. (2013). *Crowdsourcing in Investigative Journalism*. Reuters Institute for the Study of Journalism.
- Weaver, D. ve Daniels, L. (1992). "Public Opinion on Investigative Reporting in the 1980s". *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 69(1). 146-155.
- Willnat, L. ve Weaver, D. H. (1998). "Public Opinion on Investigative Reporting in the 1990's: Has Anything Changed Since the 1980's?". *Journalism & Mass Communication Quarterly*. 75(3). 449-463.

DİJİTAL ÇAĞDA SAVAŞ: DRON ÖRNEĞİ

M. Ertan KARDEŞ*

Özet

Günümüzde savaşlar biçim, tarz ve yapısal anlamda dönüşmektedirler. Klasik savaşlardan, şiddet hallerine doğru bir geçiş gerçekleşmektedir. Savaşın normatif düzeyleri yerini, belirsiz ve tanımsız durumlara bırakmaktadır. Bu anlamda savaşa dair yeni figürler çoğalmaktadır. Muharip ve simetrik güçlerin yaptığı savaşlardan dronların, birkuvve teröristlerin ve şirketlerin yaptığı şiddet sarmalına doğru bir geçiş gerçekleşmiştir. Dron, yeni savaşların ya da şiddet hallerinin yeni figürlerinden yalnızca bir tanesidir. Bu makalede diğer figürler yok sayılmadan fenomenolojik bir yöntemle dron incelenmiştir. Dronun iddiası daha "insani" bir öldürme biçimi geliştirmiş olmasıdır. Ancak makalede dron ve robotiğin, savaşlarda yol açtığı düzeltilemez ve geri çevrilemez sorunlar vurgulanmaktadır. Dron, düşmanını insanlıktan men ederek, bir politik topluluğun kendisini "insanlık" adına kısırlaştırma pratiğini anlatmaktadır. Dron her şeyden önce çağın krizinin kanıksanarak sürdürülmesi süreçlerine gönderme yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: politik felsefe, savaş, dron, yeni savaşlar, G. Chamayou.

* Doçent Doktor, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

THE WAR IN THE DIGITAL ERA: THE EXAMPLE OF THE DRONE

M. Ertan KARDEŞ*

Abstract

Nowadays, wars are being transformed in form, style and structure. There is a transition from classical wars to states of violence. The normative levels of war leave its place to ambiguous and undefined situations. In this sense, new figures about war are multiplying. There has been a shift from wars made by symmetrical and belligerent forces to orgies of violence practiced by drones and virtual terrorists. Drone is only one of the new figures of new wars or states of violence. This article focuses on the figure of the drone with a phenomenological methodology without ignoring the other new figures of war. The claim on the use of the drone is that the drone develops a more "humane" way of killing. However, in this article, it is emphasized that the drone and the robotics in wars give rise to incorrigible and irreversible problems. By excluding his enemy from his humanity, the drone explains the sterilization of his political community in the name of humanity. In that case, the drone is referring to the processes of maintaining the crisis of the age.

Keywords: political philosophy, war, new wars, drone, G. Chamayou.

* Associate Professor, İstanbul University, Faculty of Letters

Giriş

Savaşın 20. yüzyılda değişen karakteri sorununa odaklanmak gerekmektedir. Savaşın değişen yüzü, barış kavrayışlarımızı da değiştirir. Savaş yapma biçimleri ve içerikleri değişirken, barışa dair “yenilmez” ve “mutlak” imgemizin değişmiyor oluşu hatta ona dair sarsılmaz güvenimiz politik bir düzeye işaret ediyor olamaz. Nasıl ki savaşıllık (Fr. *bellicisme*) ve militarizm savaşın kendisi değildir, aynı şekilde barışıllık da barış değildir. Genellikle savaşıllık ve militarizm ideolojisi eleştirisi yapan bir pasifik eleştiri, tüm barış ve savaş diyalektiği meselesini düşünsel olarak kapatmaktadır.

Pasifizasyon fikri modern bir fikirdir: Rousseau (1762) ve Kant’tan (1795) sonra görülmeye başlanır. Ancak Schmitt (1932: 25-33) bizi barış fikrine dair apolitik yaklaşımlar konusunda uyarmaktadır. Uluslararası alanın çoğulluğu ve tahakküm fikrini ihmal ederek, barış fikrini devlet ve birey arasında inşa eden bir kavrayış vardır. Oysa Schmitt şunu hatırlatmaktadır: Barış istendi diye hiçbir zaman barış olmaz (1932: 33). Barış çoğu kez barış fikriyle savaş fenomenine dair bir kavrayış göz ardı edilerek düşünölmektedir.

Barış fikri savaş fenomeninden ayırt edilemez. Bu teorik bir yanılgıdır. 20. yüzyılda bildiğimiz savaş tanımları kökten bir şekilde dönüşöme uğramıştır. Dönüşen savaştan bahsedince kafamızın içinde olduğunu sandığımız “tutarlı ve huzurlu barış” (irenik imge) kavramının imha edildiğine dair bir kavramsal yol aralanmış olur. Savaş ne insanın yıkıcı doğasının dolayimsız sonucudur, ne de devletlerin irrasyonel kararlarının. Savaş zaten kaotik olan bir uluslararası sistemin genel haline içkindir ama bu içkinlik tarih dışı bir biçimin varlığına gönderme yapmaz.

Burada bizim için daha dikkat çekici olan husus, fiili dünyada savaşın klasik karakterinin dönüşöme uğramış olmasıdır. Denilebilir ki, klasik devletler savaşından uzaklaşıldıkça sınırsız şiddet hallerine daha fazla ilerlemekteyiz. Klasik anlamda savaşlar azaldıkça yerlerini şiddet hallerine, iç savaşlara, vekalet savaşlarına ve klasik savaş hukukunun normatif düzeylerinin içinde olmayan yeni düzeylere bırakmaktadır. Muharip ve simetrik güçler savaşından dronlarla bilkuvve terörizmin şiddet orjisine doğru giden süreç nasıl oluştu?

Savaşın Değişen Yüzleri

Savaşın değişen doğasına ilişkin tarihsel tasnifler ve ayrımlar çeşitlidir.¹ Bu tas-

¹ Bu tasnifler için tarafımızdan yazılan şu makalede (Kardeş, 2016) ayrımlar daha ayrıntılı olarak ele alınmıştır: “Özetlemek gerekirse, Chaliand’nın ‘mutlak amacı olan savaşları’, Barnavi’nin ‘rasyonel savaşları’, Kaldor ve Münkler’in ‘eski savaşları’, Creveld’in ‘ideal olarak devlet çağının savaşı’ ve Gros’nun ‘şiddet hallerine karşı savaş’ tanımlarının Hegel’in ve çağını yansıtan savaş kavrayışları olduğunu görürüz. Hiç şüphesiz farklı disiplinlerden gelen ve farklı bağlamlarda tartışmaya açılmış bu metinlerin birbirlerinden oldukça farklı

niflerin çoğu bize devletlerin savaş tekeli olduğu düzenin değişmekte olduğunu anlatmaktadır. Devletlerarası savaşın son bulmasıyla kitlelerin dahil olduğu ve politika ile savaş arasındaki ilişkinin tersine döndüğü tarihsel bir *moment* belirlemiştir. Schmitt (1975) bunun kaynağını Napoléon dönemine kadar götürmektedir. 'İspanyol gerilla'sı ile başlayan 1. ve 2. Dünya Savaşları ile devam eden sürecin sonunda beliren 'partizan'a kadarki süreçte, devlet artık savaşın tekeli olmayı yitirmiştir (Schmitt, 1975: 6). Devletin egemenlik alametlerinden biri olarak savaşın sönümlenmesi, başka bir deyişle savaş hakkının yitirilmesi, savaşın bıraktığı boşluğun kitleler alanına doğru genişleyen bir şiddetle yer değiştirmesine yol açmıştır. Hegel ve Clausewitz'in savaş kavrayışları kitlelerin maruz kaldığı sınırsız bir şiddetten ziyade, devletlerarası bir savaşa işaret etmektedir (Kardeş, 2016: 131-132)

Savaşın politik karakteri onun barış kuruluşu ile olan ilişkisine yaslanmaktadır. Savaşın gerçekliği barışın tesisidir, ancak barışın ilanı savaşı gerektirmektedir. Kozmopolitist düşüncenin en büyük hatası, insanlık fikrini politik aygıtlar dışında tanımlama çabası olmuştur. İnsanlığın barış içinde yaşayabileceğine dair görüş, herhangi bir politik biçimden yoksundur: Barışın politik momentlerden yoksun, özellikle de etik yaşamın (Alm. *Sittlichkeit*) ötesinde kurulabileceğine dair bir yanılmayı içermektedir. Savaş bir yandan kendi aralarında birer kişilik gibi eylemde bulunan devletler alanına, diğer yandan da devletlerin kendi içlerindeki etik yaşamın kurulmasına gönderme yapmaktadır.

Kaotik Hal İçinde Barış

Çağdaş barış imgesine dair en somut ve barış imgesinin alışıldık biçimleriyle çelişen resmi, Aron (1962: 323) ortaya koymuştur: "Termonükleer çağda barış" terimi bunu anlatmaktadır. Barışa ontolojik bir nötralite atfedilir. *Pacem* bir "repos", dinlenme halidir. İki savaş arasında dinlenilir. Böylelikle de silahları susturan koşullar, barışın koşulları olmaktadır. Nükleer barış tabiri tam da bu tezadı anlatmaktadır. Dengenin başlıca unsurları "karşılıklılık" ve "simetri"dir. O halde barışın koşulları ile karşılıklılığın ve simetrinin yaygınlaşması arasında bir ilgi vardır. Muhariplerin olmadığı bir saldırı savaş olarak adlandırılmaz. Sınırsız bir güç uygulamasıdır. Artık liberal demokrasiler aralarında klasik savaşlardan vazgeçmiştir. O halde demokrasileri tehdit eden artık terör, vekalet savaşı ve tanımsız şiddet halleri olmaktadır. 1945 sonrası nükleer barışın dünyaya sunduğu manzaralardan bir tanesi budur.

Klasik barış teorisini sürdürmek mümkün değildir. Agamben'in (2015) de

iddiaları mevcuttur; ancak bu metnin odaklanmak istediği husus her şeyden önce günümüzdeki şiddet halleri ve savaş figürlerinin Hegel ve Clausewitz'in anladığından çok farklı olduğudur. O halde tüm bu dönemselleştirmenin gösterilmesinin amacı Clausewitz'in ve Hegel'in evreninde savaşın hangi savaş tarzına tekabül ettiğini göstermektir. Hegel-Clausewitz çağının savaşı savaşın tekeli olarak devletin, karar alabildiği savaştır".

belirttiği “uzlaşımıcı” hukuki teoriler, fiili fenomeni düşünmemektedir. Liberalizm ve ekonomi eksenli hümanist dünya görüşü bize barışçılık ideolojisiyle barış adına hiçbir şey sunmamaktadır. Esas sorun muharip figürlerin ortadan kalkmasıdır. Muharip figürler yerlerini belli belirsiz figürlere bırakmıştır: Sivil, paramiliter, robotik, partizan vb.

O halde yapılması gereken ilk olarak yeni olan şeylerin saptanmasıdır. Bunun fikri olmadan sadece hümanist safсата üretmiş oluruz. Savaşın devletin tekelinden çıkması: Şiddetin özelleştirilmesi ve asimetrinin disimetri lehine işlenmesi. Yeni savaşlar eski savaşların mantığını ve tarzlarını bütünüyle ortadan kaldırmamaktadır. Kısmi olarak yok etmektedir. Ancak bu kısmi yok ediş yeni ve eski figürler arasında sınırsız ilginin yeniden kurulmasına izin vermektedir. Böylelikle daha öngörülemez bir alan belirlemektedir. Yeni savaşlar eskilerin mantığıyla birlikte, onların mantığına karşı ve kendi mantıklarıyla yeni bir çatışma alanı açmaktadır. Münkler’in deyimiyile, ucuz ve “sıfır-kayıplı” savaşın ağır bir faturası olmaktadır (2010: 17-59): Bu fatura dünyayı dünyasızlaştırdığı gibi şiddeti de artırmaktadır.

Bu durumda, savaş olağan hallere daha fazla gönderme yaparken, barış bir istisna olarak belirlemektedir. Barışın kurulması sanki önceden var olan dingin ve bozmuş bir hale geri dönüş değil, yepyeni bir kuruluş sürecidir. İçinde çatışmasızlık fikrini de içermez. Barış istediğinde, barışın politik olmayan bir karakterde tasarlanması ya da barışın, eninde sonunda içinde bir yenilgi-galibiyet ya da her iki tarafın da simetrik/asimetrik bir tatminsizlik yaşamadığı bir momentin varsayılması, barış kuruluşu için en büyük engeller arasındadır. Barışın olmasının zorunluluğu çoğunlukla savaşın olumsuzluğuna göre daha az talep edilir. Plastik çağın yeni savaş figürleri ise barışın istisnai konumunu bile olumsuzluktan çıkarmaya yetecektir.

Dron Figürü

Dron, Türkçeye ilk aktarıldığı sıralarda “İnsansız Hava Aracı” olarak adlandırılmıştı. Oysa dron hava, kara (yeraltı, yerüstü) ve deniz aracı olabildiği gibi, “insansız” olmanın – kumanda edilebilirlik sınıfının da ötesinde, insan ve makine²

¹ Alexandre Koyré’nin “Filozoflar ve Makine” (1981) adlı metni, felsefe, filozof, teknik ve makine arasındaki “ilgi”nin kısa bir tarihini sunmaya çalışmaktadır. Koyré bu metninde en temelde felsefecinin teknik olana ilişkin tavrının felsefi nedenlerinin nasıl bulanabileceğine dair “soru”lar sormaya çalışmaktadır (1981: 305-339). Birinci bölüm olan “Makinizmin değerlendirilmesi”nin hemen başında Koyré, Schuhl’dan hareketle, filozofun makineye ilişkin tavrına dair üç temel dönemselleştirme yapar: Antik çağ teknikle ilgili olarak ümitsizce boş vermişlik çağı, modern çağ coşkulu bir ümitlenme çağı ve çağdaş dönem ise ümidi kalmamış bir bırakma olarak değerlendirilir (Koyré, 1981: 305). Çağdaş dönemde makinenin, insanlığın çektiği sıkıntı ve eziyeti sanıldığı gibi hafifletmediği görülmüştür, yani insanlığın makineye yüklediği ümitler boşa gitmiştir. Koyré’nin deyimiyile, makine insanlığın altın çağı olacakken demir çağı olmuştur (1981: 308). Aristoteles’in bahsettiği

arasındaki ilişkinin yeni bir evresine tekabül etmektedir. Askeri tarihte en uzun menzili 500-600 metre olan oktan, soğuk savaşta kilometrelerce menzili olan füzelere geçiş, yerküredeki askeri ve politik bölüşümler açısından yeni bir çağı anlatmaktaydı. Benjamin'in "Teknik Yeniden Üretilebilirlik Çağında Sanat Yapıtı" (1991: 709-739) metninde ortaya koymaya çalıştığı bu dönüşüm, dronların daha etkin kullanımıyla yeni bir hal almıştır. Savaşta dronlar ne anlama gelmektedir? Teknik yeniden-üretim çağında dronlar, yakınlık-uzaklık, karşılıklı ilişki ve savaş kavrayışı açısından hangi dönüşümleri ortaya koymaktadır?

Bu konuda oldukça fazla metin olduğunu söylemek mümkündür. Ancak Grégoire Chamayou'nun *Dron Teorisi* (2013) adlı kitabı oldukça etkileyici bir incelemedir. Chamayou'nun "dron" üzerine çıkarımlarının bu sorulara yanıt vermek açısından yetkin olduğunu söylemek mümkündür. Chamayou bu kitapta dronu betimsel, etik, hukuki, politik ve teknolojik açıdan incelemektedir. Dron figürü etrafındaki temsillerin ifşasını sunmaktadır.

Chamayou'nun (2013) dikkati çektiği en önemli husus, dronun ortaya koyduğu savaş pratiği etrafında, savaşa ilişkin tüm kavrayışları parçaladığıdır. Muhabere etmeyen savaşçı, yenilmeyen ordu, sıfır kayıplı savaş, risksiz savaş vb. Dron, fiilen savaşa dair tüm bilinenleri yeniden tanımlama ihtiyacı doğurmaktadır. Sözde daha "insani" bir icat olarak dron, savaşı daha "insanileştirerek" ve de "insanca" öldürerek, insanca mücadele ve üretim biçimlerini yerinden etmektedir.

Sanayi devrinin ütopyalarından biri de, insanların savaşını makinelerin savaşıyla ikame etmek olabilir. Ancak Chamayou bize iyimser ya da kötümser bir tavrın ötesine geçerek, fiilen bu ikamenin gerçekleştiğini ve artık söz konusu olanın uzaktan kumanda edilen savaş makineleri karşısında "düşmanın, tehlikeli bir madde olarak ele alınması" olduğunu belirtmektedir (2013: 39). Savaş alanı ve düşman, tek taraflı olarak "güvenli alana" dönüştürülerek arındırılmaktadır. Tüm mekan, "güvenli alan" ve "düşman alan" olarak bölünmektedir (Chamayou, 2013: 37). Chamayou, bunu asimetrik savaşın radikalleşmesi olarak okumaktadır.

Yazar, kitabını bir dron pilotunun notlarıyla açmaktadır (Chamayou, 2013: 9): Dron, uzaktan kumanda edilmekte olan *PlayStation* türevi sanal ama aynı zamanda gerçek bir yırtıcıdır. Dron pilotu, artık sahada değildir. Mekanında düşmanı yoktur. Bir *PlayStation* deneyimi yaşar gibi gerçeklikle ilişki kursa da, makinesi ölüm saçmaktadır. Chamayou'ya göre, Clausewitz'in klasik tanımından farklı olarak, dron, savaşın düello fikrini içermemektedir (2013: 52). Mevcut şema avcı ve kurbanı arasındaki ilişkidir. Düşman, ne tanınmaya sahiptir ne de meydan okuma hakkına. Dron yakalar, vurur; yemi ise kaçır, saklanır. Böylelikle, düşmanlık saklambaç oyununa dönüşmektedir (Chamayou, 2013: 52-53). Askeri strateji, "önleyici" bir insan avı olarak işlemektedir. Savaşın önlenmesi

dokuma aletleri ve lir bugün kendi kendine işlemektedir ancak dokumacı ve lir çalan kişi mesleklerine "zincirlenmişler" (Koyré, 1981: 308).

çabası, savaşın fiilen dönüşmesidir. Bu dönüşümün Clausewitz'in (2014: 113) "bukalemun" metaforuyla kast ettiği biçimselliğin ötesinde olduğu kabul edilebilir.

Dronun amacı bellidir. Her şey şeffaf olmalı ve dron her yerde olmalıdır. Dron böylelikle gözetleyecek ve gerektiğinde imha edebilecektir. İmha edilen düşman değil, W. Benjamin'in deyimiyle "sarfiyat malzemesine" dönüşmüş insandır (Kardeş, 2017: 43). Düşman, burada artık daha çok paraziti ya da mikrobu anlatmaktadır. Chamayou şunun altını çizmektedir: Dronun, her yerdeliği, her şeyi bilmesine; her şeyi bilmesi de her şeye gücünün yetebilmesine olanak tanımaktadır (2013: 57-58). Dron, "her şeyi görendir" (Fr. *omni-voyant*) (Chamayou, 2013: 43).

Dron, her şeyi görür, bilir ve yapar. Böylelikle verileri ve insanları kendi şemalarına göre kataloglar. Artık yaşamın kendisi sterilize edilecek (kısırlaştırılacak) bir nesnedir. Güvenilir şeyler alanıyla tekin olmayanlar arasında tüm parametreler kurgulanır. Yaşam, onun sportif etkinliğine vesile olan donuk malzemeler yığınıdır.

Dronların, "iş kazaları" saymakla bitmez. Av-düşman öldürülürken yaratılan kısmi bölgenin türdeşleştirilmesi ve tamamen imha edilmesi savaşa dair tüm tanımları rafa kaldırdığı gibi, savaşın hukuki statüsüne ve devletlerin sorumluluk alanlarına ilişkin de boşluklar yaratmaktadır. Peki dron en temelde ne işe yaramaktadır?

Chamayou'nun bu soruya iki eksenli yanıt verdiğini söylemek mümkündür. Özetle söylenecek olunursa birincisi "gerilla savaşına" karşı verilen yanıt olarak dron; ikincisi ise modern egemenlik paradigmasının devlete yüklediği sorumlulukları hafifletme çabası olarak dron. Bunları açalım. Araştırmacı, dronu gerilla savaşına verilen geç bir yanıt olarak değerlendirmektedir (Chamayou, 2013: 93). Asimetrik, düzenli ordu aleyhine savaşın elverişsiz koşullarını, gerilla aleyhine çevirme çabasını güden dron, "düşmanı düşmanlığından yoksun bırakma" işini üstlenmektedir (Chamayou, 2013: 93). Dronlaştırılmış "insan avı", antiterör söyleminin başarısı yanılışmasını da üretmektedir. Oysa Chamayou (2013: 108) bunun sonuçlarına dikkati çekmektedir: "Kazanılmayan savaşları sürdüren dokunulmaz bir iktidarın paradoksu şudur: Sürekli savaşlara doğru yol almak".

İkinci nokta ise modern devletin "*protego ergo obligo*"su ile ilgili husustur. Modern egemenlik teorisi, bireyin devlete tabi olması sonucu yurttaşın dönüşmesinin diyalektiğini anlatmaktadır. Devlet koruyacaktır ancak, yurttaş rıza göstermelidir. Devlet güvenliği tesis edecektir ancak, yurttaş onun yetkisini kabul etmelidir. Yurttaş haklarına kavuşmuştur, çünkü devletin varlığını onaylamaktadır. Bu ilişki içerisinde modernite, tüm liberal söylemlerinin ötesinde yurttaşın tüm haklar alanını aşan bir "feda" etme pratiği potansiyel olarak vardır. "Burjuvanın" tüm rahatı, devletin ona sunduğu koşullara yaslandığından, devlet olağandışı durumlarda onun rahatını askıya alabilmektedir. Dron, Cha-

mayou'nun gözünde, liberal devletin, liberal ideolojisine uygun şekilde "feda etme"den (*sacrifice*) vazgeçişini anlatmaktadır. Dron, liberal devletin ideolojisiyle çelişmeden ürettiği savaşın adıdır. Savaş yapılır, ama fedakarlık yapılmadan (Chamayou, 2013: 248).

Peki bu, olumsuzlanması gereken bir pratik midir? Kayıpsız ve fedakarlıksız savaş üretmeyi niçin olumsuzlamayalım? Kayıp olmaksızın kazanmanın, kendisi riske girmeden devirmenin, düşmanla yüz yüze gelmeden onu patlatmanın ideal savaş stratejisi olduğu söylenemez mi? Bu soruların etik, hukuki ve politik düzlemlerde yanıtları vardır.

Sonuç

Ne kadar çelişik gelirse gelsin, devletlerin arasındaki savaş çoğu kez hukuki bir durumu anlatmaktadır. Ölmeye gelen düşman, öldürmektedir ya da yola çıkmadan önce kendisini zaten feda etmiş savaşçılar vurmaktadır ve de vurulmaktadır. Robot vurduğunda bunun *jus in bello*'ya tabi bir savaş fiili mi olduğu yoksa cezai bir fiil mi olduğu sorusu gündeme gelmektedir. Dronun, işleyeceği bir savaş suçu, faili açısından belirsizdir. Sonuçta fiil dron tarafından icra edilmektedir, ancak sorumluluğun pilotta mı, generalde mi; yoksa ülkenin başkânında mı olduğu muammadır. Dron "sorumsuzluk fabrikası"nın tipik bir dispozitifidir (Chamayou, 2013: 239).

Dron vs. kamikaze: Aynı sorunun iki farklı seçeneğidir (Chamayou, 2013: 125). Bu seçenekler birbirlerini insanlıktan men eden insanlığın pratikleridir. Askeri *ethos* açısından, savaşçıya yüklenilmiş erdemleri aramanın sonuna geldiğimizi (gelindiğini) kabul edebiliriz: Post-heroik bir çağın içerisindeyiz. Artık zoraki yaratılmış askerlik destanlarının fiilen gerçekleşmediği bir çağ yaşanmaktadır. Her ne kadar televizyon haberleri, devlet adamları, filmler kahramanlık söylemleri üretseler de, bu söylemler çağın olmayan kahramanlığını inşa etmeye yetmemektedir. Artık "asker" ile "savaşçı" arasındaki uçurum bile derin yarıklarına kavuşmuştur. "Silah çıktı, mertlik bozuldu" çağından "mesafe ve hız arttı, savaşçı kayboldu" çağına ulaşılmıştır.

Dron, savaşçıyı figür olarak kaldırarak (Alm. *Aufhebung*), askeri "görülmeden gören" göze dönüştürmeyi başarmıştır. Bu askerin öldürmesi, artık savaşçının ölmeye hazırlanırken öldürmesinden farklıdır. Savaşçı, düşmanı ve onun ölümüyle ilişkisini duyumsayabilecek durumdadır. Oysa dron çağının askeri açısından ölüm "bölümlerine ayrılmıştır" (Fr. *compartimenter*) (Chamayou, 2013: 176). Eichmann³ kadar masumdur/suçludur! "Sadece x, y, z fiillerini gerçekleştir-

³ Adolf Eichmann (1906-1962): Üst düzey Nazi Subayı. "Nihai Çözüm" projesinde çalışarak binlerce Yahudi'nin katledilmesinde etkin rol aldı. Daha sonrasında, kaçtığı Arjantin'den yakalanarak getirildiği İsrail'de, 1960-62 yılları arasında yargılandı. Bu yargılamalar esnasında sadece "görevi"ni yaptığını belirtti. Eichmann mahkemesini izleyen H. Arendt, "kötülüğün sıradanlığı" (banality of evil) kavramını Eichmann vakasını düşünürken üretti (Arendt, 1964: 119).

tirmiştir” ama bu fiilin, imha edilmek istenen “hedefle” ilişkisi kısmileştirilmiştir. Dron, asker yaşantısının, savaşı bir kenara bırakıp savaşabilme kapasitesini anlatmaktadır. Böylelikle savaşçı *ethos*’undan, askerin nekroetiğine bir geçiş mümkün olmaktadır.

Haklı/adil savaş kavramının moda olmasına şaşdırmamak gerekmektedir, zira bu politik mantık temel bir yola çıkış noktasını kabul etmiştir: Benim askerim öldürebilir ama seninkinin benimle savaşmaya hakkı yoktur. Ya da ben sana “sıfır kayıplı”, “risksiz” savaşlar açabilirim, yani ben “*jus ad bellum*”a sahibim ve savaşta kendi adıma “*jus in bello*”yu işletirim ancak senin savaşma hakkın olmadığı gibi, benim sana savaşta yaptıklarımı senin bana yapma hakkının olması kabul edilemez. Dron, düşmanı düşmanlığından men etmeyi anlattığı kadar, bir politik topluluğun da kendi kimliğini insanlık fikri etrafında yalıtma ve sterilize etme çabasını imlemektedir.

Uluslararası hukukun üstünde bir süreç olarak dronize bir yerkürenin temel sorunu, gerçekten barışı tesis etmenin çok uzağında olmasıdır. Uzaktan savaş, şiddet hiperbolünü, azaltacak bir politik zihniyetin gelişmesine katkı sunmamakta, aksine savaşı insandan makineye havale ederek şiddetin yeni ve öngörülemez biçimlerini örgütlemektedir. Risksiz savaşın faturası, politik ilişkilerin dilini güç eksenine kaydırmak olacaktır. Dron, dünya politikasının, politik kısırlığının adıdır. Son olarak Cengiz Çakmak’ın sözleriyle bitirmek istiyorum: “Dron, bal yapmayan erkek arı, asalak anlamlarına gelir. Post-human çağı da eşek arısı çağıdır” (Çakmak, 2017). Dron, insana ve politikaya dair krizlerin kanıksandığı çağın semptomunu anlatmaktadır.

Kaynakça

- Agamben, G. (2015). *Stasis*. (J. Gayrau, çev.). Paris: Editions Points.
- Alliez, É. ve Lazzarato, M. (2016). *Guerres et Capital*. Paris: Éditions Amsterdam.
- Arendt, H. (1964). *Eichmann in Jerusalem. A Report on The Banality of Evil*. New York: The Viking Press.
- Aron, R. (2004). *Paix et guerre entre les nations*. Paris: Éditions Calmann-Lévy.
- _____ (2009). *Penser la guerre, Clausewitz, 1. L’âge européen, 2. L’âge planétaire*. Paris: Éditions Gallimard.
- Benjamin, W. (1999) “Zur Kritik der Gewalt”. von R. Tiedemann ve H. Schweppen-häuser (ed.) *Walter Benjamin Gesammelte Schriften*. (vol. II.). Frankfurt: Suhrkamp.
- _____ (2000). *Œuvres I*. (M. de Gandillac, R. Rochlitz ve P. Rusch, çev.). Paris: Éditions Gallimard.
- _____ (2000) *Œuvres II*. (M. de Gandillac, R. Rochlitz ve P. Rusch, çev.). Paris: Éditions Gallimard.
- Chaliand, G. (2009). *Une histoire mondiale de la guerre*. Paris: Éditions Odile Jacob.

- Chamayou, G. (2010). *Les chasses à l'homme*. Paris: Éditions La Fabrique.
- _____ (2013). *Théorie du drone*. Paris: Éditions La Fabrique.
- Clastres, P. (2016). *Archéologie de la violence. La guerre dans les sociétés primitives*. La Tour-d'Aigues: L'Aube.
- Creveld, V. M. (1991). *The Transformation of War*. New York: The Free Press.
- Çakmak, C. (12 Haziran 2017). <https://twitter.com/cengizckmk/status/874244747719843840> [ileti]. 1 Temmuz 2017.
- Gros, F. (2006). *États de Violence, Essai sur la fin de la guerre*. Paris: Éditions Gallimard.
- Kaldor, M. (1999). *New and Old Wars, Organized Violence in a Global Era*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Kant, I. (1999). *Practical Philosophy*. (M. J. Gregor, çev. haz.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Kardeş, M. E. (2015). *Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı, Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt ve Düşüncesi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2016). "Hegel ve Çağında Savaşın Anlamı". *Felsefi Düşün*. 6. 11-113.
- _____ (haz.) (2017). *Dar Kapıdaki Mesih, Walter Benjamin'in Politik Felsefesi*. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Koyré, A. (1981). "Les Philosophes et la machine". *Études d'histoire de la pensée philosophique*. (305-339). Paris: Éditions Gallimard.
- Münkler, H. (2010). *Yeni Savaşlar*. (Z. A. Yılmaz, çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____ (2007). *Empires, The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States*. Cambridge: Polity Press.
- Rousseau, J. J. (1964) *Œuvres complètes 3: du contrat social, Ecrits politiques*. B. Gagnebin ve M. Raymond (ed.) Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Éditions Gallimard.
- _____ (1996). *Œuvres complètes 1, Les confessions; Autres textes autobiographique*. B. Gagnebin ve M. Raymond (ed.) Bibliothèque de la Pléiade. Paris: Éditions Gallimard.
- _____ (2008) *Principes du droit de la guerre, Écrits sur la paix perpétuelle*. B. Bachofen ve C. Spector (ed) B. Bernardi ve G. Silvestrini (haz). Paris: Vrin.
- Schmitt, C. (1932). *Der Begriff des Politischen*. Berlin: Dunker & Humblot.
- _____ (1992). *La Notion de Politique-Théorie du Partisan*. (M.-L. Steinhauser, çev.). Paris: Flammarion.
- _____ (2006). *Theorie des Partisanen. Zwischenbemerkung zum Begriff des Politischen*. Berlin: Dunker & Humblot.
- _____ (2007). *La guerre civile mondiale, Essais (1943-1978)*. C. Jouin (çev.). Paris: Éditions Ère.

von Clausewitz, C. (1935). *Vom Kriege: Hinterlassenes Werk*. A.W. Bode. Leipzig: Als Volksausgabe.

_____ (2014). *De la Guerre*. (B. Chantres, ev.). Paris: ditions Flammarion.

Waltz, N. K. (2001). *Man, The State and War, A Theoretical Analysis*. New York: Columbia University Press.

THE VALUE OF PHOTOGRAPHY AS A METHODOLOGY WITHIN THE SOCIAL SCIENCES

Çeyiz MAKAL FAIRCLOUGH*

Abstract

Photography is becoming an increasingly valuable tool for researchers who wish to explore social issues. It can provide valuable data for a researcher and insights that are not possible through more traditional qualitative research methodologies. The development of 'visual sociology' as a recognised branch of sociological research shows that photography is becoming an increasingly important methodological tool within the social sciences. This study sets out the main theoretical developments, including around the role of the researcher within the research process, that have allowed photography to become such a valuable aspect of social science research. It explores also the different methodologies that can be adopted by photographers within a social science research project. By providing examples of research conducted by the author around migration and gentrification, this study aims to demonstrate the value of photography within a research context. It discusses the main issues that arise when photographers work on social science projects, particularly around authenticity and ethics.

Keywords: photography, visual methodologies, qualitative research, ethics.

* Lecturer/PhD, Beykent University, Faculty of Fine Arts

SOSYAL BİLİMLERDE BİR YÖNTEM OLARAK FOTOĞRAFIN DEĞERİ

Çeyiz MAKAL FAIRCLOUGH*

Özet

Fotoğraf, sosyal konuları araştırmak isteyen araştırmacılar için giderek daha değerli bir araç haline gelmektedir. Fotoğraf geleneksel niteliksel araştırma yöntemleri ile mümkün olmayan bir araştırma ve anlayış için değerli veriler sağlayabilir. Sosyolojinin bir disiplini olan "görsel sosyoloji"nin gelişimi, fotoğrafın sosyal bilimler içinde giderek daha önemli bir yöntem aracı haline geldiğini göstermektedir. Bu alışma, araştırmacının araştırma sürecindeki rolü de dahil olmak üzere, fotoğrafçılığın sosyal bilim araştırmasının değerli bir yöntemi haline gelmesine olanak tanıyan temel teorik gelişmeleri ortaya koymaktadır. Çalışma, aynı zamanda sosyal bilim araştırma projesi kapsamında fotoğrafçılar tarafından benimsenebilecek farklı yöntemleri de araştırmaktadır. Araştırmacının göç ve kentsel dönüşüm ile ilgili yürüttüğü araştırma örneklerini sunarak, fotoğrafın bir araştırma bağlamında önemini göstermeyi amaçlamaktadır. Fotoğrafıların, özellikle de sosyal bilimler kapsamındaki projeler üzerinde çalışırken ortaya çıkan öncelikle de özgünlük ve etik etrafındaki temel sorunları tartışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: fotoğraf, görsel yöntemler, nitel araştırma, etik.

* Doktor Öğretim Üyesi, Beykent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

Introduction

Photography has explored and explained society since the camera was invented. The work of Lewis Hine and Jacob Riis¹ in the early 20th century and the photographers of the Farm Security Administration² in the 1930s helped form the 'documentary' tradition of photography, which had a major influence on photographers for decades. There was however a postmodern critique and backlash against documentary photography which raised ethical concerns about the practice of documentary photographers and also questioned whether photographs were an authentic reflection of society. In a discussion on this postmodern critique, Harper (2012: 20) refers to the ethical concerns expressed by leading theorists such as Susan Sontag: "This critique further suggests that documentarians advance their own privileged positions as they document misery and suffering, even to the point of turning the people and objects in their photos into beautiful canvases". Theorists also raised fundamental questions about the relationship between photograph and object and around the essential truthfulness of the image. Sontag (1979: 6) compared photography to other art forms and said that like other art forms photography was a subjective interpretation of the world. John Tagg (1988: 2) highlights the fact that photographs are subject to deliberate distortions such as montage but also points out the problematic nature of all photographs. He explains that each photograph is the result of significant distortions that make its relation to any prior reality deeply problematic. More recently, Pink (2007: 123) also acknowledges the impossibility of capturing a complete authentic record.

As sociologists operate within very high ethical standards and use rigorous methodologies based on scientific principles, one might think that photography would have no place within the social sciences. That is not however the case. Photography is becoming increasingly prevalent within social science research, especially through the development of 'visual sociology'. Visual sociology has become an established branch of social science which uses visual techniques such as film or photography within the research process. Visual methodologies are integral to the research rather than being simply illustrative. The development of 'visual sociology' owes much to the work of John

¹ Lewis Hine (1874-1940) was a sociologist and photographer who focused particularly on issues around child labour and migration. Jacob Riis (1849-1914) was a journalist and photographer and is generally seen as one of the earliest proponents of the documentary tradition in photography.

² The Farm Security Administration photographic project in the 1930s was designed to highlight the plight of farm workers.

Collier³, an eminent anthropologist and academic and Howard Becker⁴, a leading figure within the second Chicago school of sociology. The most influential figure currently is Douglas Harper⁵, who is an authority on both the origins and practice of visual sociology. This study sets out the theoretical and methodological developments that have supported this resurgence in the use of photography within the social sciences and provides examples from the researcher's own work to illustrate how valuable photography can be in providing insights into social issues.

A Theoretical Justification

Despite the reservations outlined above concerning subjectivity and the relationship of the photograph to the object, it has been recognised that photography can be integrated within the social sciences. Photography is no longer seen as problematic within a social science context but instead is valued as a tool that can provide additional insights and information that more traditional methodologies are unable to offer. This has become possible through the thinking of leading sociologists such as Howard Becker, who addressed directly issues around authenticity and truth. It is not good enough, from a sociological perspective, to refer to photographs as just expressing the photographer's own personal vision. They have to provide some insight into a reality that is external to the photographer. Becker's theories on truth in photography (Becker, 1978) have provided a helpful framework to consider these issues. Becker argues that it is not reasonable to ask whether a photograph is true or not. Instead he suggests that we consider what the photograph is telling the truth about, what questions the photograph might be answering. The rigorous approach he suggests around identifying questions and answers are a useful test for photographers working within a social science project. Furthermore, the threats to validity highlighted by Becker provide a useful analytical tool for photographers, researchers and viewers in assessing the

³ John Collier initially worked as a photographer, most notably for the Farm Security Administration, and later became an academic, teaching at San Francisco State University and the San Francisco Art Institute. He published in 1967, together with his son Malcolm Collier, a landmark book entitled: 'Visual Anthropology: Photography as a Research Method', which was revised and updated in 1986. Although the book is associated with a separate academic discipline, that of social anthropology, it is nevertheless crucial in the development of visual sociology because of its focus on the methodologies of using film or photography within a research environment.

⁴ Howard Becker was professor of sociology at Northwestern University between 1965 and 1991. He wrote extensively on the use of photography within sociological research, including a seminal article in 1974 called 'Photography and Sociology'.

⁵ Douglas Harper is professor of sociology at Duquesne University. He has written four books on visual sociology and was the founding editor of 'Visual Studies'.

sociological value of the photographs. The kind of issues he raises as threats to validity are around access, artistic intent, manipulation of photographs and staging, photographer's theory, censorship and editing. These need to be considered by all photographers engaged in sociological studies.

Another crucial development is that social scientists have begun to take a different view on the issue of subjectivity. It is now understood and accepted that the social science researcher, however rigorous his or her approach, will influence the outcome of the research, particularly in any form of qualitative research. As Pink points out (2013: 3), the idea that researchers could identify through textual analysis an objective external truth has been challenged. Photographs are therefore no more objective or subjective than other forms of data used by social scientists, ethnographers or anthropologists. Sociologists, such as Mitchell Duneier⁶ for example who drew extensively on photographs within his research, openly analyse their own role within the research process. They explore their relationship with the subjects of the research and their own impact on the research findings. Sociologists embrace the idea that meanings can be generated by the researcher and subject working together. As Mason indicates in relation to semi-structured interviews: "...meanings and understandings are created in interaction, which is effectively a co-production, involving researcher and interviewees" (2002: 63). A photographer will have an impact on the photograph taken in the same way that an interviewer will have an impact on the data generated from an interview.

It has long been recognised that photographs are often as much a reflection of the photographer as the subject photographed. However, there has been a coming together of photographic, social science and documentary theory in recent decades that has enabled photographers and social scientists to work together. The inherent subjectivity of photography is no longer a problem within a social science context or within the documentary genre. The work of theorists such as Stella Bruzzi addresses concepts of truth and representation within documentary work. Bruzzi (2000) seeks to demonstrate that documentary work does not lose its value because of its inherent distortions and the fact that it is a representation of reality. She points out (2000: 4) that the spectator will understand that a documentary is a negotiation between reality and interpretation. This is helpful as it means that the photographer who is trying to convey something that is 'true' need not consider the subjective elements that inevitably occur as problematic. The work is not invalidated or any less truthful because it is a representation of reality. Photographers also sometimes aspire to take photographs of people as they really are, rather than as they would like to be seen. Bruzzi indicates however (2000: 123) that posing or performance is inevitable, that people are always aware of the camera to some extent. This is not seen as fundamentally problematic and she

⁶ Mitchell Duneier is professor of sociology at Princeton University. His most influential work is *Sidewalk* (1999).

suggests that performance can also possess authenticity and reveal a truth which is just as significant as when the camera is absent.

Methodological Developments

The theoretical developments outlined above have validated the use of photography within the social sciences and supported the rise of visual sociology. They have also influenced the methodologies used by photographers working within a social science context. Visual sociology is an area of sociology where there is a lot of experimentation in terms of methodology. Practitioners build on and adapt the approaches used in previous research projects and so the methodologies are continually evolving. One example of this is photo-elicitation which has been described as: "...the simple idea of inserting a photograph into a research interview" (Harper, 2002: 13). Harper (2002: 13) explains that photo-elicitation research can be used in entirely different research contexts. It can be used in anthropological field studies to help create visual inventories. It can also be used within social science studies that focus on individuals, families or other social groups.

The origins of photo-elicitation lie in the work of John Collier. Collier was part of a team examining mental health issues amongst people living in changing communities⁷. He recommended using photographs in the interview process to find out what impact the changing environment might have had on their psychological state. He was also interested in extending traditional interviewing methodologies. Collier (1986) found that normal interviewing techniques were not working, partly because the farmers and fishermen he was interviewing had difficulties in remembering and talking about past events. He started taking photographs of individuals at their place of work and later also in their home environment. He discovered that he achieved the best results when he actively involved the subjects of the research in the photographic process. This process of building rapport was essential as it helped them to feel more comfortable when discussing difficult issues. Collier discovered that using photographs helped to develop a more collaborative approach to the research project. He also found that photographs helped to open up areas of conversation within certain parameters established by the interviewer. He found that it was particularly useful in stimulating memories.

The benefits of doing photo-elicitation interviews within social science research projects have now been clearly established. Harper (1998: 35) emphasises two particular advantages. First of all, he argues that photographs stimulate a different part of the brain to words and that images evoke deeper elements of human consciousness. Photo-elicitation can therefore be particu-

⁷ This project was presented initially in a publication called 'American Anthropologist' in 1957. Collier also summarised the project in his book 'Visual Anthropology', originally published in 1967.

larly useful in stimulating feelings and memories in the interviewee. Secondly, research usually involves a one-way flow of information from subject to researcher. Photo-elicitation provides an opportunity for the researcher and the subject to work together in a collaborative way: "The technique of photo-elicitation promises a particularly apt alternative; a model for collaboration in research" (1998: 35). He describes what can happen when the researcher and subject discuss these photographs. As the subject talks about the image, the researcher would realize that he or she knew little about the cultural information contained within the image. A dialogue would then develop around the meaning of the images. Rose (2012: 306) emphasises also the value of photo-elicitation in enabling the researcher to uncover aspects of everyday life and how it can empower the research participants, putting them at the centre of the research process.

Researchers and photographers do need to understand however that photo-elicitation is a complex process, especially if the project involves the research participant taking the photographs. Rose (2012: 308) points out that doing interviews based on participant generated images is a much more time-consuming process than normal interviews. The process involves identifying the participants, briefing them, waiting for them to take the photographs, developing the prints, interviewing them about the photographs, transcribing the interviews and then analysing both photographs and transcripts. It is quite likely that the researcher will need to go through the process several times to obtain the quality of material that is required. Careful consideration needs to be given to the type of camera used. The participant may not have used a camera before and so it needs to be easy to use. If participants are given a digital camera for example they might edit the photographs themselves which would be damaging for the research project.

It is worth noting that there is a related methodology which is referred to as 'photovoice'. Harper (2012: 155) suggests that in cases where the researcher gives the camera to the subject and encourages them to photograph their own world, the term 'photovoice' is more appropriate than photo-elicitation. An important element of 'photovoice' is empowerment: 'a research process that is designed to empower those who traditionally were the focus of academic attention' (Harper, 2012: 155). Harper acknowledges that the terms photo-elicitation and photovoice are sometimes interchangeable. What is clear is that the central feature of both photo-elicitation and photovoice is the concept of collaboration and that the photographic image is at the centre of the process.

The methodologies employed within visual sociology address directly the ethical concerns expressed by the postmodern theorists in relation to documentary photography. People in difficult conditions are often exploited for the sake of beautiful or sensational images. At times the relationship between photographer and subject is at risk of becoming exploitative. There

is likely to be a big gap between photographer/researcher and the subject in terms of social position, economic standing and possibly education. This issue can be made worse by a photographer or researcher who dictates the terms of the interaction. When drawing on the principles and methodologies of visual sociology however, the research project becomes a joint exercise between researcher and participant. The ethical approach is based on principles of respect and collaboration. Pink indicates (2001: 42), that a collaborative approach helps to ensure that no harm comes to the subject of the research and that they benefit in some way from being involved in the project. A collaborative approach changes the whole ethical picture. When both researcher/photographer and participant create something together and both gain from the project there can be no question of exploitation.

Another important methodology within visual sociology is photo-documentation. Rose (2012: 298) refers to photo-documentation as a carefully planned series of photographs that document and analyse a particular social phenomenon. For the photographs to be of value within a social science context it is important that the photographer/researcher operates within a given framework and in a systematic way. Roy Striker, the Director of the Farm Security Administration (FSA) project in the 1930s, provided guidance to his photographers so they knew what kind of images were required. Building on the approach of Roy Stryker and the FSA project, and acknowledging the influence of Becker's theories around truth in photography (1978), Charles Suchar (1997) developed the concept of the 'shooting script'. This methodology involved designing a series of questions that acted as a guide for the photographer so that the images taken related to the overall research question. He explains the value of this approach as follows: "I believe that the photography's documentary potential is not inherent in photographs, but rather lies in an interactive process whereby photographs are used as a way of answering or expanding on questions about a particular subject." (Suchar, 1997: 34). Suchar applied a rigorous approach to the analysis of the images that he took, including attaching codes to the images so they could be grouped in different ways. This allows the researcher to compare and contrast sets of images which can then provide insights into a social issue.

Examples

I have drawn on the methodologies and principles of visual sociology within my own research. I have explored for example through photography the condition of Turkish migrants in the UK and the process of gentrification in Istanbul.

As a Turkish woman who has lived in the UK, I have seen the social and emotional isolation experienced by many Turkish migrants, particularly asylum seekers, and wanted to understand, document and communicate their lives through photography. In one previous study (Fairclough, 2013) I chose to

photograph one particular individual, an Alevi Kurdish asylum seeker, who was living with her son in a town near Manchester. Photographers often lack the ability to communicate directly with their subjects because of the language barrier and as a result appear like outsiders looking in. I wanted to explore whether I, as an insider, could produce photographs that communicate something different about the migrant experience. Rather than focusing on the dramatic moments, I wanted to understand and document ordinary everyday situations and communicate something that was true about a migrant's experience. In order to achieve this, I decided to adopt the research methodologies of social science, and visual sociology in particular, rather than follow the practices of contemporary documentary photographers. As the research evolved I recognised the potential value of photo-elicitation and so conducted a series of photo-elicitation exercises with the subject of the research. I have outlined in this study aspects of that methodology and some of the findings from that part of the project.

Whilst working in Istanbul as a lecturer I recognised that the community I was living in was in a state of transition, undergoing huge social change. As a photographer, I was inspired to document the rapidly changing landscape and the destruction of a neighbourhood and to find out whether photography might help to provide some insights into the process of gentrification and its social consequences. Inspired by the work of Charles Suchar (1997), I drew on the practices of visual sociology and especially the idea of a shooting script. The framework that this methodology provided enabled me to develop a much deeper understanding of the process of gentrification in Istanbul. I have summarised here the core elements of the methodology used and some of the findings from that research (Fairclough, 2017).

For both areas of research, I spent a lot of time within the community that I was studying. This approach is strongly endorsed by Becker who, in referring to the work of some photographers writes "By spending long periods of time among the people in the societies they studied, these photographers learned what was worth photographing, where the underlying rather than superficial drama was" (Becker, 1981: 11). In both cases it was this underlying drama that I was looking to uncover through photography. I spent over two years taking photographs of the Turkish migrant in the UK before conducting with her the photo-elicitation exercises and I spent three years taking photographs within the community in transition in Istanbul. An essential part of my methodology was to adopt the role of 'participant as observer' during the fieldwork. There are several different roles that a researcher can adopt in relation to the subject of their research. Hammersley and Atkinson (1995: 104) describe the participant as observer role as one of comparative involvement, subjectivity and sympathy. For both areas of research, I was actively involved in the lives of the individuals or communities that I was photographing. This approach enriched my understanding of the issues and consequently enabled me to focus my photographic efforts on what was important. Goffman (1989: 130) also high-

light the importance of spending a long period of time with the subject of research. He suggests that this enables the researcher to witness unanticipated events and develop deep familiarity with the subject.

For both areas of research, the most critical success factor was around building trust. In working with the asylum seeker in Manchester, it was important to establish some rapport and also be clear about the terms of our relationship. She was giving me privileged access to her life and it was clear that she would want something in return for this access. For the most part, this involved help with interpretation and negotiating bureaucracy. I was also very careful in the early stages about the way I introduced the camera into the project. I introduced the camera gradually and was particularly sensitive around family members. This sensitive approach is endorsed by Prosser and Schwartz (1998: 122):

Not only must visual sociologists feel comfortable with themselves as photographers, they must also be attuned to the comfort levels displayed by subjects. Insensitive photographers...will damage the quality of their data and compromise their ability to maintain rapport, a necessity if the researcher hopes to remain in the field.

For the research on gentrification, I was working within an extremely conservative and closed community who originated from the Black Sea region of Turkey. The whole process of gaining access, establishing trust and building rapport was critical to the success of this project. I decided early in the project not to use a digital recorder in my interviews with the research participants. Such an approach would have aroused suspicion. Participants were happy to be the subject of academic research but would not have spoken to journalists. The use of a digital recorder would have aroused suspicions about motives. My initial point of entry into this community was through one woman, a respected figure in the community, who had arrived in Istanbul from the Black Sea region in the 1980s. She acted as a gatekeeper for this research project and I built on this connection to develop further relationships with the women. I built these relationships before taking any photographs. When I did introduce the camera, I explained clearly that my purpose in taking photographs was for an academic project.

Photo-elicitation became, as indicated, an important feature of the research conducted with the asylum seeker from Turkey. A central aim of the research was to learn how to express through photography the everyday experience of migrants and challenge stereotypical representations. My whole approach therefore was geared towards gaining a deeper understanding of the subject, to get under the surface and develop a nuanced appreciation of the everyday life of a migrant in the UK. I realised that I needed to find out more directly how the individual migrant I was working with viewed her own situation. It was not possible for me to gain access to every area of her life and so an objective in giving her the camera was to obtain additional visual data

and gain insights into those areas of her life that were closed to me. I also felt that I needed a challenge to my own sensibility. I anticipated that her photographs would make me think about what I was focusing on in my own photography. My photographs had addressed questions around how a migrant was adapting to life in UK and retained contact with her country of origin. I had focused particularly on domestic life. I wanted to test out whether the subject's own photographs would also help provide answers to these questions and have a similar focus.

As indicated by Rose (2012: 308), the photo-elicitation exercise was a time-consuming process and consisted of several stages, including the generation of the images, the initial analysis, the interview, transcription of the interview and further analysis. I provided the participant with a disposable camera and developed the film myself as I did not want her to select or alter the images which could have happened with a digital camera. I also advised her that I did not have any interest in the quality of the image, simply the information it contained. I produced prints as we needed to discuss the images together. The interview was of course a crucial aspect of the process and I used open and general prompts when focusing attention on particular images. The principle of informed consent underpinned the whole process, with the participant understanding fully the purpose of the exercise and providing consent for use of images and transcript.

Figure 1

The photo-elicitation exercise that I conducted worked in the way Harper (1998) had suggested. The photographs prompted the subject to open up about her experience and evoked memories and feelings. It not only prompted feelings about her current situation or situation at the time of taking the photographs, it took her back in some cases to her origins in rural Turkey or her adult life in Istanbul. The images she had taken of her current everyday life

were images that evoked for her a previous life before she migrated to UK. The photograph she took in the park (*Figure 1*) prompted a discussion about loneliness. This is a place where you would expect to see people but there is nobody there. It became clear during the interview how isolated she had felt whilst she had been in the UK.

Many of the photographs she took in the streets around where she lived prompted discussions around her previous life in Turkey. Ayşe took the photograph of the shop (*Figure 2*) as it reminded her of home and the open market in her village. The photo-elicitation exercise opened up these memories and feelings of homesickness.

Figure 2

The photo-elicitation exercise also provided some new insights. It became clear for example during the interview around the photographs how important the local church was for her. The church had provided her with a community she could relate to, fellow asylum seekers. She felt at home with people who were outsiders like herself, asylum seekers from all over the world. The church was clearly playing a very significant role in her attempts to adapt to life in UK. The photo-elicitation exercise provided me therefore with a different and broader perspective on her life and how she was adapting to the UK. Up to that point, I had focused primarily on life within the home. After the photo-elicitation exercise, I started to take more photographs outside the home and adapted my focus to provide a more balanced and contextual narrative.

An important aspect of the methodology for my work on gentrification in Istanbul was the shooting script. I established guiding questions at the start of the project to help focus attention and adapted these as the project evolved. Initial questions included:

- Where do members of this community live, work, shop, eat and socialise?

- To what extent do members of this community mix with the other communities in the neighbourhood?

My initial photographs addressed questions around where people lived and shopped. The Black Sea community in this part of Istanbul had grown steadily since the 1960s. Families built shacks on common land and then laid claim to that land and as the community grew settlers also built basic apartment blocks as well. The migrants also built their own shops for the local community. The dry cleaners shop in *figure 3* for example is run by members of the Black Sea community as is the grocery in *figure 4*.

Figure 3

Figure 4

The new apartment blocks designed for middle class Turks, built in very close proximity to the shacks of the Black Sea residents, include their own dry cleaners and grocery (see *figure 5* and *6*). What is striking here is the sharp division between the communities. Also, the building of new dry cleaners and groceries sends a signal that a new infrastructure for the new community is being developed; it anticipates the likelihood of the existing infrastructure disappearing as more and more land is taken over by the developers.

Figure 5

Figure 6

As recommended by Sucher (1997), the codification of images helps analysis, enabling the researcher to compare and contrast different images. In the images above there are striking contrasts between *figures 3 and 5* and *figures 4 and 6*.

The use of photography in this research context helps to explain the specific type of gentrification that is taking place. In major modern cities such as New York or London developers would tend to purchase and renovate existing property. There would usually be an attempt to retain the character in some way of the existing community. In Istanbul there is no consideration for the existing culture and way of life. It is a process of clearing areas and building new properties. There is no expectation that the new residents will even shop in the same places as the resident community. Instead new shops and restaurants are built.

Photography also gives an indication of how residents might feel about the gentrification process taking place and therefore opens up possible avenues of further research and enquiry. It is impossible in this community to escape the sense of rapid and large-scale change. Towering over the locality are the cranes and the new apartment blocks (see *figure 7*). The viewer can understand from this image how residents might feel a sense of encroachment, of being squeezed.

Figure 7

Conclusion

There has been a resurgence in recent decades in the use of photography within a social science context. This has been made possible by theoretical developments, including the recognition that qualitative research is necessarily a collaborative process between researcher and participant. Consequently, the use of photographs within a research context is just as valid as other forms of data. Whilst acknowledging the problematic nature of the relationship between photograph and object, it is nevertheless possible for images to help answer questions of sociological interest. By applying rigorous methodologies and being aware of the obstacles to validity highlighted by Becker (1978), a researcher can use photographs to provide insights that would otherwise not be possible. Furthermore, by adopting a collaborative approach with the participants of the research, the researcher can operate in an ethical way that does not exploit the more vulnerable in our society.

In my own research on migration and gentrification, I have found that social science methodologies, and visual sociology in particular, offer exciting opportunities for photographers who wish to challenge themselves. It is clear for instance that photographers do benefit from spending relatively long periods of time within particular communities as they can understand what is going on beneath the surface. Visual sociology provides an ethical and methodological framework for photographers that enable them to reflect upon their work. Researchers can gain new insights and different perspectives by using photographic methodologies such as photo-elicitation and the shooting script and can produce images that help to document and explain important social issues.

References

- Becker, H. (1978). "Do Photographs Tell the Truth?". *Afterimage*. 5. 9-13.
- _____ (ed) (1981). *Exploring Society Photographically*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bruzzi, S. (2000). *New Documentary: A Critical Introduction*. London: Routledge.
- Collier, J. and Collier, M. (1986). *Visual Anthropology: Photography as a Research Method*. (originally published 1967). Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Fairclough, C. M. (2013). *Visualising the Migrant's Experience: One Woman's Story*. (Unpublished PhD critical evaluation). Manchester: University of Salford.
- _____ (2017). A City Transformed: Visualising the social effects of gentrification in one district of Istanbul. In C. Çınar and M. S. Akım (ed.), *International Interdisciplinarity in the Arts Symposiums 1: Cinema/Photography, Book of Proceedings* (32-44). Istanbul, Turkey: Cinius.

- Goffman, E. (1989). "On Fieldwork". *Journal of Contemporary Ethnography*. 18. 123-132.
- Hammersley, M. and Atkinson, P. (1995). *Ethnography Principles in Practice*. London: Routledge.
- Harper, D. (1998). "An Argument for Visual Sociology". Prosser, J (ed.) *Image-based Research*. Padstow: TJ International Ltd.
- _____ (2002). "Talking about pictures: a case for photo elicitation". *Visual Studies*. 17(1). 13-26.
- _____ (2012). *Visual Sociology*. Abingdon: Routledge.
- Mason, J. (2002). *Qualitative Researching*. London: SAGE Publications.
- Pink, S. (2001). *Doing Visual Ethnography*. London: SAGE Publications.
- _____ (2007). *Doing Visual Ethnography*. London: SAGE Publications.
- _____ (2013). *Doing Visual Ethnography*. London: SAGE Publications.
- Prosser, P. and Schwartz, D. (1998). "Photographs within the Sociological Research Process". Prosser, J. (ed.) *Image-based Research*. Padstow: TJ International Ltd.
- Rose, G. (2012). *Visual Methodologies*. London: SAGE Publications.
- Suchar, C. (1997). "Grounding Visual Sociology Research in Shooting Scripts". *Qualitative Sociology* 20(1). 33-55.
- Sontag, S. (1979). *On Photography*. London: Penguin Books.
- Tagg, J. (1988). *The Burden of Representation*. London: Macmillan.

ÇİZGİ FİLM VE ANİMASYON EĞİTİMİNDE SON EĞİLİMLER

Ayşe Nesrin AKÖREN*

Özet

Çizgi film ve animasyon teknikleri sadece yaratıcı endüstrilerde değil, tıp gibi birçok alanda da kullanılmaktadır. Bugün animasyon, dünyada en hızlı büyüyen ve en karlı sektörlerden biridir. Sektördeki bu yeni iş kapasitesi, teknoloji alanındaki gelişmelere paralel olarak büyümektedir. Sinemanın bir yan kolu olarak gelişen animasyon ancak şimdilerde tasarım sürecinde genişleyen yaratıcı endüstrinin önemli bir unsuru olmuştur. 1908’de tamamı anime edilmiş ilk çizgi film Émile Cohl tarafından yaratıldığından beri, 2D beyaz ve siyah görüntülerden, üst derece gerçekçi 3D resimlere kadar olağanüstü gelişme gösteren animasyon, öyle ki bazen gerçek filmlerden ayırt edilmesi zordur. İster bilgisayar ortamında ya da geleneksel teknikle üretilmiş animasyon olsun, konu sadece büyük film projeleri üretmekle ilgili değildir. Uygulamalardan reklamcılığa, web sitelerinden müzik videolarına ve ötesine kadar uzanan alanda çeşitli medya kanallarından talep gören bir disiplindir. Bu nedenle, teknoloji desteğinde hızla gelişen bu alanda çalışacak elemanların yetiştirilmesi, hem pazarın değişen taleplerine hem de öğrencilerin yönelmek isteyecekleri özel alanlara bağlı olarak gelişim göstermektedir. Bu öğrencilerin beceri, uygulama ve geri bildirimlerle takdir ve değerlendirme disiplini sağlandığında, gerçek piyasa ihtiyaçları sorununu çözmek anlamına gelmektedir. Bu makalede, birçok önemli öğrenme ve öğretme stratejilerine genel bir bakışı sunulmaktadır: yeni gelişen anime etme yöntemleri, yaratıcılık sürecinde küresel ve sanatsal etkileşimin izlenmesi, uygulamalardaki son eğilimler ve bu stratejilerin öğrencilerin eğitiminde daha iyi çözümlerle nasıl bilgilendirilmeleri gerektiği anlatılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: animasyonda yeni eğilimler, animasyon eğitimi, sanat eğitimi.

* Doktor Öğretim Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

RECENT TRENDS IN TEACHING ANIMATED CARTOONS AND ANIMATIONS

Ayşe Nesrin AKÖREN*

Abstract

Animated cartoons and animation techniques are used not only in the creative industries but also in many other areas such as medicine. Today animation is one of the fastest growing and most profitable industries in the world. New business capacity in the industry is growing in line with advances in technology. Animation developed as a side branch of the cinema, but is now an important component of the design process within the wider creative industries. Since the first fully animated cartoon was created in 1908 by Émile Cohl, there has been phenomenal progress in animation from 2D white and black images to high realistic 3D pictures that sometimes are difficult to differentiate from real movies. Whether computer generated or traditional animation it is not just about producing big movie projects. It is a discipline in demand across a range of media channels, from apps to advertising, websites to music videos and beyond. Therefore, staff who work in these areas as well as students need to be trained to help sustain this rapidly growing field and meet the changing and varied requirements of the market. This means providing students with the skills, practice and feedback to assess and evaluate the discipline, then apply that to solving real market needs. This paper presents an overview of several important learning and teaching strategies: evolving new anime methods, tracking of global and artistic interaction in the process of creativity and recent trends in applications and how these strategies should inform learners for better solutions.

Keywords: new trends in animation, education of animation, education of art.

* Lecturer/PhD, Maltepe University, Faculty of Fine Arts

Giriş

Animasyon arka arkaya birbirini takip eden bağlantılı hareket karelerinin saniyelik süre içerisinde bir canlandırma eylemidir. Canlandırma denmesinin ana temelinde de işte bu olmayan görüntülerin çeşitli tekniklerle yaratılması yatmaktadır. Günümüzde animasyon eğitimi geleneksel yöntemlerin dışına çıkmadığında, sürekli gelişen ve yenilenen teknik donanımlarla zenginleşmektedir. Yaratım sürecindeki uygulamalar geleneksel, dijital 2D ya da 3D, vb. tekniklerinden oluşmaktadır. Ancak bu aşamaları besleyen birçok etken vardır. Örneğin, özgün bir animasyon yaratmak için sadece teknik donanım ve bilgi yeterli olmamakta, tam anlamıyla detaylı sanatsal birikim geçmişini de süreçler içerisinde edinmeyi gerekli kılmaktadır.

Çizgi canlandırmanın temelini plastik sanatların oluşturması (şimdilik) nedeniyle sanat adına yapılan çalışmalar, ifade gücünün plastik sanatların düşünme ve sunuş mantığı ile şekillenip yoğunlaştırılmasıyla sunulduğu eserlerdir (Dedeal, 1999: 26).

Tüketime yönelik arz ve talep dengesi, animasyon film üretimini de sürekli yeniliklere ve sınırlarını zorlamaya yöneltmektedir. Bu nedenle, canlandırma üretimi sıkı bir laboratuvar ortamında deneyleme ve analizler sonucu varsayımlara ulaşmaya benzetilebilir. Animatör hikâyeyi hayata geçirirken, hareketlenecek her bir karakterin rolünü gerçekte nasıl olmaları gerekiyorsa ona göre tasarlanmaktadır. Animatörlerin çok iyi birer gözlemci olmaları, gerçeğine benzer form ve uzay (düzlem) arası ilişkilendirmeyi sürekli takip etmeleri gerekmektedir. Bu etki - tepkinin doğru yansıtılması sonucunda canlandırma, reel görüntülerden oluşan sinema film örneklerine yakın doğallıkta izleyicilerle buluşmakta ve başarıya ulaşabilmektedir. Canlandırma sineması adıyla da anılan animasyon birçok alanda kullanılmaktadır. Animasyon bir sinema filmi ya da çizgi film olarak üretilmesinin dışında bilgisayar ortamında özel efektleri yaratmada, televizyon programlarında, video oyunlarında, reklam amaçlı tanıtım çalışmalarında, eğitime destek için akan görsellerin hazırlanmasında, tıp alanında, vb. ortamlarda kullanılmaktadır. Üretilen ürünler (canlandırma çalışmaları) bu şekilde daha geniş kitleler tarafından paylaşılabilen ve kullanımı anlamında daha az masraf ya da zamandan tasarruf ettiren bir çeşit bilgi yayma sistemi olmaktadır. Bu kadar geniş yelpazede servis sağlayabilen animasyonun eğitimi de düzenli olarak yeni taleplere açık olabilmelidir.

Görsellik ve görselleştirme sistemine bağlı gelişen animasyon eğitimi verilirken düzenli olarak sektör ihtiyaçlarını göz ardı etmeden değişimlere ve yeniliklere açık olmak durumundadır. Bu nedenle, gelişmeleri yakından takip etmek ve bunları ders programı içine almak gerekmektedir. Globalleşme sonucu hem ülke hem de dünya pazarlarında rekabet edebilmek için, sadece yetenekli öğrencilerle eğitimi sürdürmek yeterli olamamaktadır. Yeni teknolojileri bilen ve uygulamalarında başarılı sonuçlara ulaşabilecek öğrencilerle eğitimi sonlandırmak, sektörün dünya pazarından rekabetten pay edinebilme gibi bir etkisine de neden olacaktır.

Animasyon Eğitiminde Öğrenme ve Eğitim Stratejileri

Öğrenme Stratejileri

Canlandırma alanındaki süreçlere bakıldığında, mekaniklerin ve onları anlamlı kılan sanatsal işleyişin bileşkesi sonucu sağlıklı sonuçlara ulaşıldığı gözlemlenmektedir. Bu noktada, animasyonun geleneksel yöntemlerinin eğitim sürecinde yeri son derece önemlidir. Animatörlerin bir formun üç boyutlu alanda (uzay) yer edinişini en iyi şekilde algılayabilmeleri manuel ya da dijital ortamlara transferlerini sağlayabilmeleri, bu teknikleri en iyi şekilde öğrenmiş ve özümsemiş olmalarını gerektirmektedir.

Bir filmde fikirlerin seyircilerle hemen buluşması gerekir. Bir kitap okumasında olduğu gibi geri dönüş ya da yeniden bölümü okuma şansına sahip değildir. Fikirlerin okunabilirliği iki faktöre bağlıdır.

İyi sahneleme ve düzenleme; öyle ki her sahnede önemli hareket en temiz ve etkili şekilde temsil edilmelidir.

İyi zamanlama; öyle ki yeterli zaman verilerek seyircinin bir şey olması öncesine hazırlanmasını sağlamalı ve sonrada hareketin etkisini alabilmelidir.

Bu faktörleri doğru yargılayabilmek seyircinin kafasının işleyişindeki farkındalığa bağlıdır. Ne kadar hızlı ya da yavaş tepki gösteriyorlar? Fikri özümsemeleri ne kadar bir süre alır? Ne kadar bir sürede sıkılırlar? Hikâyeyi anlatmaya başlamadan önce, bütün bunlar üzerinden insan aklının nasıl tepki verdiği hakkında bilgi sahibi olmayı gerektirir. Temel prensipleri öğrenmek anlatıya başlamak için bu nedenle önemlidir (Whitaker ve Halas, 1991:9)

Canlandırma öğreniminde temel 12 prensip;

1. Ezilme ve Esneme (*Squash & Stretch*): Ezilme, sıkıştırmaya karşı ve baskı/basınç altında nesnenin aldığı yeni formdur. Esneme ise, bunun tersine objenin ya da karakterin gerilmiş, uzatılmış halidir. Bir topun sıçraması esnasında zemine teması ya da uzaklaşması esnasında en fazla gösterilen örnektir.

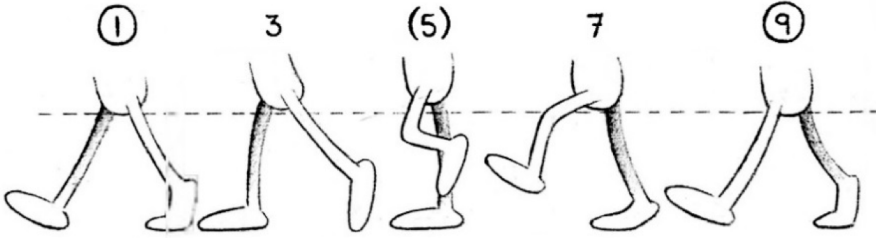
2. Öngörme (*Anticipation*): Harekete hazırlanma yapılması istenen esas hareketin ters yönünde belli bir miktarda yapılan aksiyondur. Örneğin, yumruk atacak birinin kolunu geriye doğru açması gibi (*Resim 1*).

Resim 1: Anticipation (Whitaker ve Halas, 1991)

3. Sahneleme (*Staging*): Karakterin yapacağı her hareketin izleyiciler tarafından en iyi şekilde algılanması gerekmektedir. Bu nedenle en doğru kamera açılarının kullanımı gerekir. Seyircinin ilgisini bölmeden karakterin renklerine ya da çizgilerine uyumlu bir arka plan oluşturulması ve karakteri bu çerçevede içinde hareketleriyle birlikte anlaşılır bir halde göstermek sahnelemenin ana temasını oluşturmaktadır.

4. Baştan Sona ve Pozdan Poza Anime Etme (*Straight Ahead and Pose to Pose*): Baştan sona çizim yönteminde karakterin yapacağı hareket ilk karede son kareye kadar sırayla çizilir. Hareket sonu belli değildir, ama bu daha yaratıcı hareketlerin oluşmasına sebep olabilmektedir. Pozdan poza çizimde ise hareket, sonu belli, yani planlıdır. İlk kare ve son kare belirlenir. Daha sonra bu iki ana kare arası gerekiyorsa diğer ana kareler ve sonrasında bu ana kareler arası ara (*inbetween*) kareler çizilerek hareket akışı sağlanır. Geleneksel elle çizim animasyonlarında kullanılan bu yöntem, 2D ve 3D dijital animasyon programlarında da pozdan poza prensibi üzerinden işlenmektedir (*Resim 2*).

Resim 2: Pose to Pose Inbetween (Whitaker ve Halas, 1991)

5. Hareketin Devamı ve Üst Üste Gelmesi (*Follow Through and Overlapping Action*): Karakterin fizik kurallarına uygun hareket etmesi daha gerçekçi ve inandırıcı görünmesini sağlar. Hareketin devamı, karakter gibi birçok birbirine bağlantılı parçası olan bir cismin, hareket halindeyken ana gövdenin durması durumunda, diğer eklemlerin harekete biraz daha devam edip daha sonraki bir anda durması kastedilmektedir. Örneğin; karakter koşarken bir anda durduğunda kuyruğu, uzun kulakları, kafası, kolları aynı anda durmaz. Hareketin üst üste gelmesi ise hareket sırasında uzuvların hareketlerinin zamanlamalarındaki kaymalar kastedilir. Mesela karakter yön değiştirdiğinde elbisesi, saçı, çantası, vb. kostüm ekleri bir anda yön değiştirmez. Kısa bir süre eski yönde gider daha farklı bir zamanda yön değiştirmeye başlarlar.

6. Hızlanma ve Yavaşlama (*Slow in, Slow out*): Çevremizdeki her şey hareket ederken fizik kurallarına göre hareket eder, hayatımız boyunca bu hareket dinamiklerine alışırız ve hareket eden her şeyin bu şekilde hareket etmesini bekleriz, animasyonun da gerçekçi ve tatmin edici görünmesi için bu kurallar doğrultusunda yapılması çok doğaldır. Kütlesi olan her cisim belli bir zamanda hızlanır ve belli bir zamanda yavaşlar. Hiçbir cisim bir anda hızlanıp yavaşlamaz, bu yüzden de animasyonda da bu kuralı göz önünde bulundurmak gereklidir.

Animasyonlarda genellikle gökyüzüne fırlayan bir karakterin yavaşladığını ve durduğunu görürüz. Sonrasında bir anda düşmesi izleyiciye prensipteki etkiyi bu şekilde daha rahat aktarmaktadır.

7. Dairesel Hareket (*Arcs*): Bir nesnenin veya karakterin doğrusal yönde değil de, dairesel yönde hareket etmesidir. Animasyonun doğal, akıcı ve güzel gözükmesi için, her türlü karakter animasyonu bu dairesel yay ekseninde yapılmaya özen gösterilir.

8. İkincil/Destekleyici Hareket (*Secondary Action*): Karakterin ana hareket animasyonunun üzerine destekleyici bir hareket eklemek animasyona derinlik katacaktır ve bu da daha ilgi çekici görünmesini sağlamaktadır. Teknik, karakterin ifadesinin korunmasına destek olarak hareketin kütle üzerine etkisini göstermek amaçlı kullanılır. Ağaca çarpan, terini silen, dayak yiyen karakterin üzerindeki etki bu prensibe örnek gösterilebilir.

9. Zamanlama (*Timing*): Doğru zamanlama bütün animasyon kuralları içinde belki de en önemlisidir. Bir cisim hareket ederken bir güç karşısında ne zaman ne kadar hareket ettiği, cismin kütesine ve gücün büyüklüğüne bağlıdır. Animasyonda bu kütle kontrol eden zamanlamadır. Ağır bir kütle hızlanması için uzun bir zaman gerekir. Bu süre içinde hafif bir kütle çok daha farklı hızda olmalıdır, yani daha çok hareket etmiş demektir. Zamanlama cisimlerin ağırlığı ve büyüklüğünü algılamamızdaki temel etkidir. Örnek olarak on saniyede 250 kare görsel olduğunu var sayabiliriz. Bu durum çalışma şekline göre değişebilmektedir. Bir atın koşması ile bir insanın yürümesi eşit kare (*frame*) sayısında gerçekleşebilir. Ancak etki farklı olacaktır.

10. Abartı (*Exaggeration*): Bir hareketin abartılarak etkisinin arttırılma yöntemidir. Bu prensip hikâyenin gelişimine, hareketin vurgulanma derecesine bağlı olarak kullanılır. Örneğin; parmağına yanlışlıkla çekiçle vuran bir karakterin gözlerinin yuvasından fırlaması gibi.

11. Boyutlu Çizim (*Solid Drawing*): Bu prensip daha çok çizgi filmlerde karaktere derinlik kazandırmak amaçlı kullanılmaktadır. Bu her sahnenin boşluktuz, orantılı ve kaliteli olarak tasarlanması demektir. Günümüzde üç boyutlu programlar otomatik olarak zaten bu prensibi yapabilmektedirler.

12. Cazibe (*Appeal*): Gerçek aktörlerin nasıl çekici yanları varsa, animasyon karakterlerin de cazibesi olması gerekir. Bu özellikle sevimli bir görüntüye sahip olması anlamında değildir. Karakterin seyretmesi ilginç gelen fiziksel yapısı, kolay anlaşılır ifadeleri, izleyene adeta daha fazla kendini seyrettirmek istetecek özellikleri olmalıdır.

Gerçek ya da hayali bir dünya yaratma yeteneğinde, hikâyeler sürekli çekiçliliğin üstüne oynar. Seyirciler daima en iyi hikâye anlatanı takdir eder. Sıralı doğrusal anlatıyı öğrendiğimiz andan itibaren, hikâyeler yapısal olarak hızla gelişebilir ve bazen de dramatik etkiyi arttırma fikriyle büyüyebilirler (Selby, 2009: 8).

Eğitim Stratejileri

Animasyon eğitiminde geleneksel ve kültürel geçmişten gelen bilinen formların kavranması, bu alanda kariyer yapmaya kararlı olanlar için vazgeçilemezdir. Animatörler becerilerini geliştirirken ilk dönemlerde popüler formlara yönelmektedirler. Aslında bu dönemler sıkıntılı, karmaşık bir geçişi yansıtır. Denenmiş modeller üzerinden komik, dramatik ya da romantik uygulamalar başlangıçta birer kopyanın farklı biçimlerde anlatılması gibidir. Kariyer planlamasını ciddiye alan öğrenciler aldıkları eğitimler sonucu, çalışmalarının yeni platformlarda yer alabilmeleri düşüncesiyle daha orijinal işlere yönelmektedirler. Animasyonu kendine gelecek kariyer planı olarak belirleyen öğrenciler, eleştirel düşünme becerilerini hem etik olarak korumalı hem de disiplinler arası çalışma becerilerini geliştirmek zorundadırlar. Öğrenciler çeşitli beşeri bilimler, sosyal bilimler ya da bilim çalışmaları bağlamında animasyon becerilerini kazanmak için, yorumlama yeteneklerini derinleştirebilmeli ve görsel medya okuryazarlığı birikimlerini düzenli olarak geliştirebilmelidirler. Bu onların daha geniş bir bakış açısına sahip olmalarını ve sanatsal olarak da kültürel gelişmelerini sağlamaktadır. Bu bağlamda liberal sanat eğitiminin bir parçası olarak öğrencilerin yazma konusunda yeteneklerinin geliştirilmesi, farklı konularda konuşabilme ya da eleştirel düşüncülerinin sağlanması ve ortak söylemlere ulaşmalarını sağlamak önceliklidir. Bu makalede, animasyon eğitiminde stratejiler akademik ortamlar ya da özel alan eğitimi veren kurumlar üzerine yazılmaktadır. Ancak, eğitim stratejileri daha geniş kapsamda düşünülmeli, sektörde kariyer yapmaya hazırlanan canlandırmacılar için eserlerini sunacakları toplum algısının da geliştirilmesi göz ardı edilmemelidir. Bu nedenle, akademisyenler ve öğretmenler tarafından animasyon tarihine, teoriye ve pratik öğretilere disiplinler arası dersler içerisinde de yer vermeleri önemlidir. Animasyonun disiplinler arası sanat formlarından biri olduğundan yola çıkılarak bilim, sanat ve animasyon birbirleriyle ilişkilendirilmelidir.

Günümüzün birbirine bağlantılı dünyasında sürekli genişleyen temalar yelpazesi küresel olarak toplulukları da etkilemektedirler. Tasarım ve kültür ile ilgili güçlendirici teoriler öğrencilerin hayatlarında önemli seçimleri yapmalarına etkili olmaktadır. Modern yöntem 'form fonksiyonu takip eder' içeriği üzerinden geleneksel ve post modern estetik anlayışını mukayese edersek, öğrencilerin gönüllerine göre yeni ve çekici tasarım çözümlerini hayal etmeleri daha fazla mümkündür (Grosenick, 2001).

Animasyon eğitimi temel çizim dersleri, renk teorileri, yeni formlar oluşturmada bunların düzlem (uzay) ile ilişkilendirilmeleri ve kamera çekimleri (açılışın benimsenmesi ve film kurgu mantığı kavranması amaçlı) ilk dönem başlangıç olarak örneklendirilebilir. Bu temel bilgiler çeşitli *workshoplar*, seminerler ve film gösterimleriyle desteklenebilmelidir. Çizgi film, animasyon eğitiminde üst seviye eğitime geçmeden önce sanatın ve animasyonun tarihi öğrencilere mutlaka verilmelidir. Bu onların deneysel arayışlarına temel oluşturacak önemli bir etken olmaktadır. Geleneksel animasyon prensiplerinin benimsenmesi ve uygulamalarla pekiştirilmeleri sonucunda 2D (iki boyut) ve 3D (üç boyut) dijital

uygulamalara geçmek, eğitimin önemli stratejilerinden birini oluşturmaktadır.

Akademik animasyon eğitim programları bazen tek yönlü de planlanabilmektedir. O zaman da programlar sadece 3D uygulamalara yönelik hazırlanabilmektedir. Tabii ki bu tarz eğitim şekli, uzmanlık alanını animasyon sektöründe daha önceden belirlemiş olan öğrencilere yönelik daha etkin kılabilir. Yoğunlukla üç boyut dijital program uygulamaları temel olsa bile, bu programlarda temel prensipler ve sanat tarihi gibi dersler önemini yitiremez.

İki boyut ve geleneksel yöntemleri kavramış öğrencilerle eğitime devam edildiğinde, bir üst dönem onların üç boyut programlar ve uygulamalarla tanışma, uygulamalarda uzmanlaşmaya yönelik çalışmalar üretebilmelerine yönelik olmaktadır. Bütün bu aşamaları geçmiş olan öğrenciler artık deneysel animasyon teknikleri ve örnekleriyle de buluşmaya hazır dırlar. 21. yüzyılın bütün öğrencileri nasıl seçim yapacaklarını, form konstrüksiyonunu oluşturacaklarını, kurgulamayı ve görsel malzemelerini sergilemeyi temelde bilmek zorundadırlar. Animasyon film üretiminde kullanılan teknikler 2D ve 3D dışında oldukça fazladır. Bu tekniklerin çoğunun en azından bir kısmına aşına olmalarını uygulamalarla sağlamak ve sonrasında disiplinler arası kullanımlarına yönlendirmek, eğitimde bir diğer önemli aşamadır. Geleneksel 2D animasyon (*Cell*) ya da 2D dijital animasyon bilgisayarla yaratılmış görüntü 'CGI' (*Computer Generated Imagery*) ve 3D model animasyonlarda uygulanan teknikler/programlar dışında pek çok türde animasyon filmleri yapılmaktadır.

Değişen amaçlar ya da izleyicilere verilmek istenen tat çerçevesinde kullanılan tekniklerde zenginleşmektedir. Örnek olarak, *stop motion* tekniğinde birbirinden farklı şekilde yapılan filmler gösterilebilir. Duran objelerin hareket ediyormuş gibi görünmesini sağlayan bu teknikte, kamerayla nesnenin ilk görüntüsü çekilir ve çekim durdurulup nesnenin pozisyonu değiştirilir. Çekimler bu şekilde gerekli hareket tamamlanarak bitene kadar devam eder ve sonuçta bir video hazırlanmış olur. Hareketler için zamanlama ise, animasyonun 12 prensibinden *timing* üzerinden hareketle belirlenir.

Stop motion, kamera önünde objelerin çerçeveler halinde değiştirilmesini içeren çeşitli animasyon tekniklerini tanımlayan bir terimdir. Sinema tarihinin başlarında, izleyicileri eğlendirmek için çeşitli görsel efektlerin kullanıldığı *A Trip to the Moon* adlı 'hileli filmlerin' yapımcısı Georges Méliès gibi girişimci film yapımcıları için çekici gelmekteydi. Dijital teknoloji, gerçeklerinden ayırt edilemeyen iki ve üç boyutlu sanal görüntüler üretebilmekte ve görsel efektler alanında yaygınlaşmaktadır. Ancak yine de *stop motion* animasyon yapımlarına yönelik ilgi devam etmektedir. Animatörler hala elleriyle şekillendirdikleri objelerle çalışmayı, izleyiciler de bunların sonuçlarını izlemeyi sevmektedirler. 2D ve 3D araçları da kapsayan *stop motion* yaklaşımlarının sonu yoktur (Furniss, 2013: 232).

Örneğin bir başka teknik; kes çıkar (*cut out*) animasyon. İki boyutlu bir düzlemde yine iki boyutlu karakterlerin parçalara ayrılmış kâğıt, karton ya da

kumaş benzeri malzemelerin belli bir senaryo çerçevesinde kare kare (*frame by frame*) değişen hareketlerinin çekimi sonucunda bir film elde edilir. Aslında çekim tekniği 'stop motion' ama, sonuç başka malzemelerle farklı animasyon film üretimidir (*Resim 3*).

Resim 3: Kes Çıkar Animasyon Lotta Reiniger (Furniss, 2013:237)

Kes çıkar figürler arkadan ışıklandırıldığında, açık renkli bir arka planda koyu objelere dönüşürler ve bunlar 'siluet' olarak adlandırılmaktadır. En iyi ve en başarılı siluet animatörü çalışmalarına memleketi Almanya'da başlayan ve daha sonra İngiltere ve diğer ülkelerde de çalışmalar yapan Lotta Reiniger'dir. *The Thousand and One Nights*'in uyarlaması olan ve yapımında geçen üç yılın ardından 1926'da tamamlanan *Die Gesichte des Prinzen Achmed* (*The Adventures of Prince Achmed*) belki de ilk uzun metrajlı animasyon filmi olarak sinema tarihinde yerini almıştır (Furniss, 2013: 237).

Malzemeler değiştirilip kil hamuru kullanılarak figürler yapılabilir ve bu fi-

Resim 4: Clay Animasyon, Aardman Animation (Wallace and Gromit)

gürler gerçeğe yakın minyatür bir sahne üzerinde, her kare çekimde bir fazla hareket çekimi mantığında akıcı bir video elde edilebilir. Bu animasyon türü de 'Clay Animation' ya da 'Plasticine' olarak anılmakta ama ikisinin ortak yanı, *stop motion* tekniğinin kullanılmasıdır. Örneklerden anlaşılacağı üzere tek bir teknik üzerinden animasyon modelleri çoğalabilmektedir (*Resim 4*).

Klasik animasyon (*Cell*) tekniğinde karakterin hareketinin hızına bağlı gelişen pozdan poza çizimlerin yapıldığı bir sahne video ortamına aktarıldığında bir başka reel hareket kamera çekimleriyle bir araya getirilebilir. Bu iki farklı video kurgu ortamında üst üste getirildiklerinde, canlı aksiyon (*live action*) olarak tanımlanan animasyon yapılmış olur. Dijital sistemlere geçişin gerçekleşmesi, hızla gelişen sektör tabanlı iki boyut animasyon programları ve teknik malzemeler sayesinde bu animasyon türü de çok daha kolay yapılabilir. Buna en güzel örneklerden biri olarak, 1988 yılında gösterime giren *Who Framed Roger Rabbit* isimli film gösterilebilir. Filmde 700'den fazla kişi üç yıl süreyle Roger Rabbit'i canlandırmak için çalışmıştır. Dedektiflik hikâyesi üzerine dayanan filmde başrol oyuncusu Bob Hoskins ve diğer oyuncularla birlikte tavşan karakter Roger da onlar kadar gerçekçi olarak perdede yer aldı (*Resim 5*).

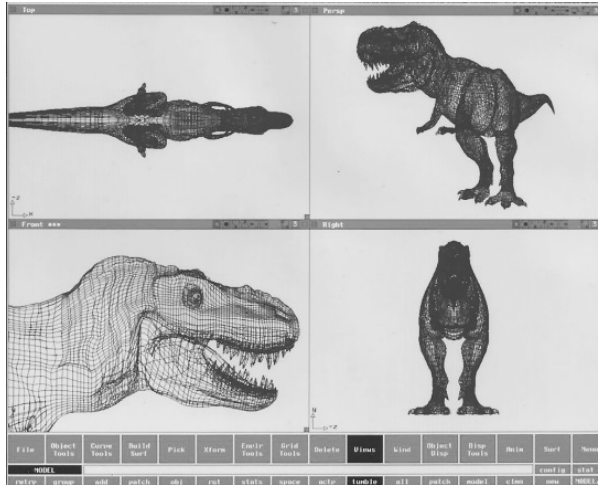

Resim 5: Live Action Animasyon (The History of Animation)

1988'in en yenilikçi, yaratıcı ve başarılı animasyon filmi, Disney'in Touchstone ve Steven Spielberg'in Amblin Entertainment'ının ortak yapımı olarak 'Who Framed Roger Rabbit'dir. Gary Wolf'un *Who Censored Roger Rabbit?* isimli romanına dayanarak komedi-gizem yeni bir standarda oturtularak, canlı oyunculuk ve animasyonu birleştirir: İlk defa, gerçek aktörler ve çizgi film kahramanları aynı üç boyutlu alanı (uzayı) paylaşır görünürler. İlk defa işbirliğini tartışmak üzere buluşan yönetmen Robert Zemeckis ve animasyon yönetmeni Richard Williams 'mix medya' kullanımının birlikte çalışamayacağı konusunda hem fıkirdiler. Williams birleşik filmleri sevmiyordu, çünkü diyordu ki; "çizgi film canlı oyunculuğu iptal edecek, canlı oyunculukta çizgi filmi kesecek, bu durumda da sen hangisine inanacağını bilemezsin." Gerek Williams gerekse de Zemeckis canlı oyunculuk/ animasyon üzerine kendilerinin gerçekten sevmedikleri yönetici geleneksel kuralları tespit ettiler: Canlı çekim kamerasını hareket et-

tirme ve canlı aktörler ile çizgi film karakterleri arasındaki fiziksel çekiciliğin minimumda tutulmasını öneriyorlardı, çünkü bu canlandırmacılar için çok fazla iş olacaktı (Solomon, 1989: 273-274).

Bir başka disiplinler arası *live action* örneğine geçmeden önce 3D (üç boyutlu) çalışmalardan bahsetmek faydalı olacaktır. Günümüzde amacına yönelik pek çok 3D modelleme programları ve bunların anime edilebilmeleri üzerine (*Rigg*) yazılımlar bulunmaktadır. Modellerin üst deri kaplamaları ve kemik çalışmaları üzerine de hatta poligonlara ayrılmış çalışmalar yapılabilmektedir. Ayrıca görsel efekt programları yardımıyla etkileri artırılabilir. Bütün bunları öğrencilere, eğitim programı içine yerleştirdikten sonra verebilirsiniz. Hep daha fazlasının sorgulandığı bu alanda sosyal medyanın kullanımına da (*network* üzerinden bloglar, forumlar, eğitim videoları, *YouTube* vb.) öğrencilerin teşvik edilmeleri gerekmektedir. 3D çalışmaların bir başka canlı aksiyon filminde etkin kullanılarak belki de ilk büyük prodüksiyondan bahsetmek yanlış olmaz. Steven Spielberg'in *Jurassic Park* filminde 3D dinazor modelleri, gerçek hayatta hala varlarmış etkisinde başarıyla verilerek döneminin gişe rekorlarını kırmıştır. Film 3D modelleri gerçek aktörlerle aynı sahnede kullanmıştır. 1990'lar öncesi görsel efektler *stop motion* tekniğinde seyircilerle buluşmaktaydı. 'Star Wars', 'Tron' ve 1978 'Superman' filminde belli ölçüde kullanılan bilgisayar animasyonu, 1992 'Terminator 2' ve 1993 'Jurassic Park'a kadar bu kadar çok bilgisayarda görüntü işleme tekniğine kavuşmamıştı. *Jurassic Park'ta* belki sadece 14 dakika dinazorların görsel efekti kullanılmış olabilir ama film üzerindeki etkisi kalıcı olmuştur (*Resim 6 ve 7*).

Resim 6: *Jurassic Park*, Alias Software, 1993

Filmde Steve Williams tarafından *T-Rex*'ler için 'Alias' ve dinazorların eklem yerlerinin birleştirilmesinde ise 'SoftImage 3D' yazılımları kullanılmıştır. Bütün bu modellemeler sonrasında çok güçlü grafik bilgisayarlarda görüntü işlemeye (*render*) tabi tutulmuştur. Sonraki aşamada iş fotoğraflara düşmüş, onların

yeşil perdede aldıkları aktörlerle yapılan çekimler, stüdyoda dinazor modelleriyle birlikte test edilerek sonuca varılmıştır (Acuna, 2014).

Resim 7: *Jurassic Park, Live Action, Universal, 1993*

Eğitimde temel prensiplerin, tekniklerin ve pek çok farklı programın öğretilmesi kaçınılmazdır. Önemli olan öğrencilerin deneysel animasyon tecrübelerini geliştirebilmek için gerekli disiplinler arası çalışmaları yapmalarını sağlamaktır. Onları farklı alanlara hizmet verecek animasyonlar üretimine yönlendirmek de bu disiplinler arası çalışmalar sonucunda olabilmektedir.

Eğitimde bir başka etkili yöntem ise, çoklu ortam yazılımları yardımıyla yapısal etkiler yaratmaktır. Eğitim esnasında kullanılan dokunmatik ekranlar, öğrencilerin yaptığınız animasyon tekniklerini ortak ekrandan takip ederek aynı anda uygulayabilmeleri ya da eğitmenin bireysel öğrenci uygulama bilgisayarına bağlanarak, programı nasıl kullandığını anında takip edebilmeleri gibi özellikler de önemli kazançlardan biridir.

Animasyonda Yeni Eğilimler

Teknolojinin ilerlemesi ile bilgisayar animasyonu kendini birçok alan içerisine yerleştirmiştir. Ürünleri ve uygulamalarıyla erişilebilirliği arttıkça bilgisayar animasyonunda yeni eğilimler artmaktadır. Hızla büyüyen sektör, bilgisayar bazlı animasyonun yaratıcı fırsatları için uygun bir alan olmuştur. Kablo yayınlar ve dünya çapında internet bağlantılarının yaygınlaşması dijital sanat ve animasyonun daha fazla tanınmasına, takipçilerinin artmasına yardımcı olmuştur. Başlarda bilgisayar animasyonu televizyon ve sinema yapımcılarına yönelik üretimler yapmış, ancak zamanla insanların evlerinde odalarına kadar girip, kişisel kullanımlara açık hale gelmiştir. Başlardaki aslında çarpıcı ama naif diye tanımlayabileceğimiz bu gelişim animasyon, bilgisayarda görüntü işleme, çoklu medya kullanımı derken, yetişkinlerin ve çocukların bile derin ilgisini

çekmeyi başarmıştır. Geçen zaman içinde grafik tasarımlar, animasyonlar, filmler ve özel efektler üzerine ödüller bu ilgiyi daha tanınır hale getirmiştir. Bilgisayar animasyon programları ve oyunlarında kullanıcı arayüzlerinin düzenli geliştirilip kullanım kolaylığı sağlandığından, öyle bir noktaya gelinmiştir ki bazı programlarda kullanıcılar işletim sistemine ek çalıştırıcı özellikler yazabilmektedirler. Burada her iki tarafta farklı yönlerden maddi gelir temin edebilmektedirler.

Günümüzde bilgisayar animasyonunu en beklenmedik yerlerde bizleri şaşırtan bir şekilde görebilmekteyiz. Bilgisayar animasyonu sadece insanları eğlendiren bir şey olmaktan çıkmış ve de hayatlarımıza o kadar çok yerleşmiştir ki bazen işlemeyen bir yan olursa ne yapacağımızı düşünürüz. Örneğin, iş yerinizde bir sunum yapmayı planlamış olabilirsiniz ve *PowerPoint* programında hazırladığınız tanıtım animasyonunuz çalışmazsa, sıkıntılı anlar yaşayabilirsiniz. Bir program yazılımcısı olmayan milyonlarca kullanıcı bu kolay kullanıcı arayüz ile neler hazırlamaktadır ve hayatlarının içinde önemli yeri olup belki de o derece farkına bile varmamaktadırlar. Sağlık hizmeti veren kişi ya da kurumlar, hastalarına ya da öğrencilerine vücut fonksiyonlarını, işleme sistemini insan anatomisi üzerinden kolaylıkla animasyonlar yardımıyla anlatabilmektedir. Hatta daha ileri giderek bizlere sanal gerçeklikte yaratabilmektedirler.

Bütün bunlar üzerinden dijitalleşen insan hayatına bakıldığında, alanda kariyer belirleyip geliştiren kişilerin yeni eğilimlere açık olması kaçınılmazdır. Günümüzde çizgi film ve animasyon eğitimlerinde ağırlıklı öne çıkan ve geniş bir alan üzerinden irdelenen yeni eğilimlere bu makalenin son bölümünde özellikle tamamlayıcı olması sebebiyle yer verilmiştir.

Hareketli Grafikler (Motion Graphics)

Her tür grafik malzeme, illüstrasyon ve hatta üç boyutlu modelleri kullanarak oluşturulan hareketli grafikleri (*motion graphics*) yapabilmek için, grafik tasarım ve video montaj alanlarında uzmanlık gerektirmektedir. Ulusal reklamlardan çevrimiçi video paylaşımlarına, sinema sektöründen dizi jeneriklerine kadar artık her yerde karşımıza çıkan *motion graphics*, görsel iletişimde çağımızın en hızlı gelişen ve en fazla ihtiyaç duyulan branşlarından biri haline gelmiştir.

Kısa bir animasyon filmi yapmak dijital sistemler kullanılsa bile, çok emek ve zamana ihtiyaç duymaktadır. Bütün bunlar maliyetleri arttıran sebeplerden biridir. Animasyon filmlerinin televizyon ve sinemalarda gösterime girmesi ise, saniyelik değerlendirme üzerinden ciddi rakamlara ulaşmaktadır. Hareketli grafikleri oluşturmak daha az zaman alır, ancak bu onların daha basit olduğu anlamına gelmemelidir. Yaratıcı, çekici tasarımlarla zorlu müşterileri ikna edebilmek ve daha geniş kitlelere ulaşmak daha kolay olmaktadır.

Hareketli grafikler fazlasıyla tanıtım amaçlı kullanıldığından, eşzamanlılığın hızla doğru orantılı sağlanması gerekmektedir. Bu nedenle çoğunlukla *after effects* programı kullanılır. Benzer işi yapan *apple shake*, *particle illusion*, *combustion*, vb. gibi yazılımlar da vardır. Durağan karelerin (*still image*) tasa-

rımları için *photoshop*, *illustrator*, *ms paint*, vb. programlar kullanılmaktadır. Bütün bu programlar yanı sıra pek çok hareketli *gif*'leri oluşturmaya destek veren, *photobie* ve *gimp* gibi programlar da hareketli grafikler tasarlayanlar için vazgeçilemez olmuştur. Bütün bu tasarımları bir araya getirebilmek için ayrıca video montaj yazılımı bilgisine de sahip olmak gerekir. Hareketli grafikler ses, müzik ve görüntüyü bir arada kullanabildiklerinden, bahsi geçen örneklendirilmiş programlar üzerinden tasarlamak etkin sonuçlara ulaştırmaktadır. Günümüzde insanlık her yönden çok farklı, sesli pek çok enformasyonlar tarafından çevrelendiğinden çarpıcı ve kısa hareketli grafik animasyonları, alan için yeni eğilimlerin başında gelmektedir. Akademik eğitimler esnasında sadece animasyon öğrencilerine yönelik kalmamakta, grafik bölümü ders programlarına da eklenmektedir.

Bilgisayar Görüntü İşlemeli Stop Motion (CGI Stop Motion)

Stop motion tekniği bu makalede daha önce de bahsi geçtiği üzere geleneksel animasyon tekniklerini zenginleştiren bir animasyon modelidir. Son yıllarda bu teknik yeniden tercih edilir oldu. Ancak bu kez *stop motion* çekim yapılırken kullanılan geleneksel fotoğraflama yöntemi, bilgisayarda görüntü işleme kısmında görsel efekt (*VFX*) teknikleri kullanarak var olan öğeleri çoğaltmak ya da daha çarpıcı hale getirmek için kullanılır olmuştur. Bilgisayar ortamında her şey yapılabilir. Sadece gerçeğe çok yakın kuklalar ve onların setlerinin oluşturulması sonucu kamerayla doğal ortamlarını yakalamak, bilinen disiplin içinde kayıtlarını almak ve onları yine dijital ortamda birleştirip özel görüntü efektleriyle bezemek bu yeni eğilimin muhteşem örneklerini gözler önüne sermektedir. Örneğin; *Kubo and The Two Strings*. 2016 yılı yapımı film, Japon Origami sanatı, mürekkep boyamaları, kil hamurundan karakterler ve *3D Print* (baskı) tekniklerini dijital ortamda *stop motion* tekniğinde muhteşem bir şekilde birleştirmiştir (*Resim 8*).

Resim 8: Kubo and The Two Strings (Greydanus, 2016)

Rotoskop (Rotoscope) Tekniği

Bu teknikte önce film çekilir, ardından tek kare üzerinden boyamalar yapılarak animasyon elde edilir. 1915’de Max Fleischer’in bu tekniği keşfettiğinden günümüze kadar pek çok farklı türleri yaratılmıştır. Dijital teknolojilerle birleşerek gelişen ve kendine yeni görsel efektleri ekleyen bu teknikte, kullanılan programlar film için özel yazılır hale gelmiştir. Kamerayla çekilen doğal bir görüntünün birbirini takip eden kareleri üzerinden boyamayla yeniden boyutlandırmaya dayanan bu teknikte, dijital görüntü işleme programlarında formların dış hatları belirlenmekte ve o alanlar içinde yeniden çizim ya da boyama işlemleriyle animasyon tamamlanmaktadır. Başarılı örnek olarak son dönemlerden Richard Linklater’ın 2006 yapımı filmi *A Scanner Darkly* gösterilebilir.

Hareket Yakalama (Motion Capture) Tekniği

Motion capture, motion tracking (hareket takibi), *mocap* veya Türkçesiyle hareket yakalama, daha gerçekçi bir 3 boyutlu modelleme için insan, hayvan veya bitkilerin hareketi sırasında kayıt yapabilmeye özelliğine sahip cihazların yaptıkları kaydı dijital ortama aktarması işi olarak tanımlanmaktadır. Bu sistem askeri alanda kullanıldığı gibi tıp ve eğlence sektöründe de sıkça kullanılmaktadır. Canlı bir aktörün vücudunun belli noktalarına bağlanan algı duyları yardımıyla, yaptığı hareketlerin X, Y, Z koordinatlarında sayısallaştırılarak bilgisayar ortamına aktarımına *motion capture* adı verilmektedir. Daha sonra bu koordinat bilgileri yine bilgisayarda oluşturulmuş 3 boyutlu bir modelin canlı aktörün hareketlerini birebir taklit etmesi için kullanılır. *Dynamics* ise, bilgisayar ortamında bazı objelerin hareketlerinin fizik kurallarına uygun olarak hesaplanmasıdır. Gerçek hayattaki fizik kuralların ve parametrelerin takviye alanı olan bu sistem, 3D çalışmaları tamamlayıcı önemli bir çözüm ortağı gibidir.

Sanal Gerçeklik (Virtual Realty Vr)

Bilgisayar tarafından yaratılan üç boyutlu sanal gerçekliğe ‘VR’ denilmekte. Yapay olarak ortam oluşturulduğunda kullanıcı gerçek dünyanın devre dışı kaldığına ikna olmakta ve bu durumu destekleyen duyma, hareket gibi duylardan da yararlanılmaktadır. Sanal gerçeklikte, gerçek hayatta olmayan yerlerde bilgisayar ile tasarlanabildiklerinden, deneyime katılanlar fiziksel ve zihinsel olarak kendilerini orada hissedebilmektedirler. ‘VR’ uygulamalarına eğitim, gözlem, tanıtım, eğlence, tedavi ve vb. pek çok alanda yer verilmektedir. Sanal gerçeklik üzerine hazırlanan filmler, oyunlar ve birçok farklı yapımı kullanıcıların izleyebilmesi için özel gözlükler tasarlanmıştır. Sanal gerçeklik gözlükleri, günümüzde yaygın olan LED, LCD ya da plazma gibi teknolojiler ile üretilmiş telefon, bilgisayar ve diğer birçok aygıtın ekran görüntüsünü daha gerçekçi göstermek, göz yanılmaları sayesinde görüntüyü daha gerçekçi olarak algılatmak için tasarlanmış teknolojik gözlüklerdir.

Sonuç

Gelişen teknoloji ile birlikte görselliğin ön plana çıkması çizgi film ve animasyon tekniklerinde sürekli yenilenmeyi beraberinde getirmiş, bu şekilde sektör cazibesini arttırmaya devam etmiştir. Bu gelişme sürecinde temel disiplin kuralları aslında hiç değişmemiş ve göz ardı edilmemişlerdir. Animasyon sonuç olarak beşeri bir olguya dayanır. İnsanların algısında, doğada yer alan etki ve tepki sonuçları ne kadar gerçeğe yakınsa, başarı o kadar yüksek olmaktadır.

Çizgi film ve animasyonda öğrenme yöntemleri başlangıç için geçmişte denenen teknikleri bir çeşit kopyalama gibi gözükebilecek olsa da, sonrasında disiplinler arası çalışmalarda başarılı farklı sonuçlara ulaşmak mümkündür. Önemli olan öğrencilerin kendi sembollerini, algı modellerini özgün çalışmalarlarıyla yaratmalarıdır. Mekânsal tasarımlarda yeni içerikleri belirlemek ve bunlar üzerinden tasarımlar üretmek gerekir. Farklı, daha önce tasarlanmamış bir tasarımı yaratmak için öncelikle güzel bir hikâye olmalıdır. Bu hikâyede tasarımcı kendi özgür düşüncesinde hayal ettiği mekânsal öğeleri tek tek bir kenara yazmalıdır. Bu hikâyeden hareketle anime edilecek bir film varsa ya da çekilecek bir filmle birlikte hareket edecek animasyon, canlandırıcı o zaman elindeki teknik imkanları gözden geçirmeli ve cazibe katabilecek teknolojik desteği belirlemelidir.

Eğitimde animasyon öğrencilerine sunulan tüm teknolojik destekler, mutlaka seminerler, *workshoplar*, alandan başarılı meslektaşlarla buluşmalar, vb. çalışmalarla pekiştirilmeye çalışılır. Görsel sunumun en üst noktasına ulaşmayı hedefleyen canlandırma eğitimi, sektörün takibinde yeniliklere daima açık olmak durumundadır. Teknoloji ile beslenen bu sektörde son dönem yeni eğilimler ve kullanım alanları hakkında eğitimcilerin uygulamalar, haberler, film izlenimleriyle birlikte öğrencilerine ulaşmaları gerekir. Deneysel animasyon çalışma pratikleri öğrenciler için sektöre hazırlanmada değerli bir yatırım olacaktır, onlara firmalarla buluşulabilecek alanlar ya da *network* yaratmak, bu eğitimi tamamlayan mihenk taşı niteliğinde olacaktır.

Kaynakça

- Acuna, K. (2014). "How 4 Minutes of CGI Dinosaurs in 'Jurassic Park' Took a Year to Make". *Business Insider*. <https://www.businessinsider.com/jurassic-park-how-cgi-was-used-2014-11>. 20 Mart 2018.
- Dedeal, M. N. (1994). *Temel Özellikleriyle Çizgi Canlandırma*. Pusula Yayıncılık ve Ltd.
- Hünerli, S. (2005). *Canlandırma Sineması Üzerine*. Es Yayınları.
- Furniss, M. (2013). *Animasyonun Kutsal Kitabı*. (S., Çelenk ve N., Moral, çev.). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.
- Glebas, F. (2013). *The Animator's Eye Adding Life to Animation with Timing, Layout, Design, Color and Sound*. Focal Press.

- Greydanus, S. D. (19 Ağustos 2016). SDG Reviews 'Kubo and the Two Strings'. *National Catholic Register*. <http://www.ncregister.com/daily-news/sdg-reviews-kubo-and-the-two-strings>.
- Grosenic, U. (ed) (2001). *Woman Artists in the 20th and 21st Century*. Taschen.
- Johnston, O. ve Thomas, F. (1997). *The Illusion of Life*. Hyperion.
- Laybourne, K. (1998). *The Animation Book New Digital Edition*. Three Rivers Press.
- Noake, R. (1988). *Animation A Guide to Animated Film Techniques*. Macdonald & Co (Publishers) Ltd.
- Selby, A. (2009). *Animation in Process*. Laurance King Publishing Ltd.
- Solomon, C. (1989). *The History of Animation Enchanted Drawings*. Alfred A. Knopf.
- Wallace and Gromit. (tarih yok). <https://wallaceandgromit.com/>.
- Whitaker, H. ve Halas, J. (1991). *Timing for Animation*. Focal Press.
- Williams, S. (15 Ekim 2012). CG Evolution/Film Revolution: A Q+A with Steve "Spaz" Williams. <https://area.autodesk.com/blogs/craig/steve-spaz-williams/>. 8 Temmuz 2018.

TARİH ÖNCESİ DÖNEMLERDE İLETİŞİM

Gülcennet ÖZTÜRK ÇELEBİ*

Özet

İnsan, yazıyı icat ettiğinde muhtemelen bugünün yapay zekaya ulaşan teknoloji devrimlerinin önünü açacağını düşünmemiştir. Oysa bugün teknoloji bundan binlerce yıl önce hayal edilemeyecek bir noktaya ulaşmış durumdadır. Özellikle yazılı uygarlıkla beraber bilginin kayıt altına alınmasında büyük bir adım atılmış ve bu adım her bir yenilikle bugünün iletişim dünyasına biraz daha yaklaşmıştır. Ancak yazının ortaya çıkmasına neden olan asıl adımlar, tarih öncesi dönemlere uzanmaktadır. Tarih öncesi çağlar, henüz yazının bulunmadığı dönemleri kapsamaktadır. Dolayısıyla Paleolitik Dönem-Eski Taş Çağı gibi kavramlar aynı zamanda tarih öncesi dönemleri ifade etmektedir.

Eski Taş Çağı iletişim açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Eski Taş Çağı'nda kullanılan aletler, insanın dünyayla ve diğer bireylerle kurduğu iletişimin bir parçasıdır. Birer iletişim simgesi olarak kabul edilebilecek olan bu aletler, insanın teknolojik gelişiminin geldiği noktayı göstermesi açısından son derece önemlidir. Paleolitik dönemlerin ele alındığı bu çalışma, söz konusu dönemlerin iletişim simgelerini betimsel bir analizle açıklamayı amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında yazılı uygarlığın öncesinde insanın dünyayla ve diğer bireylerle nasıl iletişim kurduğu anlatılmaktadır. Bu kapsamda, Eski Taş Çağı'nın ilk iletişim şekilleri ve bu iletişimin bir yansıması olarak kullanılan aletler ele alınmaktadır. Ayrıca bu aletlerin önemli bir parçası olan ve bellek yardımcısı görevi de gören hesaptaşları da, çalışma kapsamında açıklanmıştır. Bütün bu aletlerin dışında, yazısı olmayan bir uygarlığın temsilcisi olan 'Qıpu'lar da, yazı dışında kullanılan bir iletişim aleti olduğu için önemli görülmüş ve çalışmada bahsedilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Paleolitik dönemler, Antik Çağ, yazısız uygarlık, Eski Taş Çağı, iletişim tarihi.

* Dr. Öğretim Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İletişim Fakültesi

COMMUNICATION IN THE PREHISTORIC AGES

Gülcennet ÖZTÜRK ÇELEBİ*

Abstract

When the people invented the writing, he did not think it would open the way for technology revolutions that probably achieved today's artificial intelligence. However today technology got up to a point that can not be imagined thousands of years ago. Especially with the written civilization, a great step has been taken in recording the information and this step has been a little closer to today's communication world with every innovation. However, the main steps leading to the emergence of the writing extend back to prehistoric times. Prehistoric times include periods when there is no writing yet. Therefore, prehistoric periods also include concepts such as the Palaeolithic period - Old Stone Age.

The old stone age has become an important turning point in terms of communication. The tools used in the old stone age are a part of the communication that people make with the world and other individuals. These tools, which are communication symbols, are extremely important in terms of showing the point where human technological development comes to. This study, which deals with the Palaeolithic periods, aims to explain the communication symbols of the related periods with a descriptive analysis. In the context of the study, it is explained how human beings communicate with the world and other individuals before the written civilization. In this context, the first forms of communication of the old stone age and the tools used as a reflection of this communication are discussed. In addition, tokens which are important part of these tools and also function as memory helper, are also explained in the scope of the study. Apart from all these tools, the Qiupu, which is a representative of civilization without writing, was considered important because it was a communication tool used outside of writing and was mentioned in the study.

Keywords: Paleolithic periods, Ancient Age, civilization without writing, Old Stone Age, history of communication.

* Lecturer/PhD, Çukurova University, Faculty of Communication

Giriş

Sümerlerin yazıyı bulmasıyla beraber kendini diğer kuşaklara aktarmanın kalıcı bir yolunu bulan insan, aslında başkalarıyla olan iletişimini çok daha uzun yıllar önce başlatmıştır. İnsan, mücadelesini önce var olmaya çalışarak doğaya karşı vermiş ardından büyük topluluklar oluşturarak bu mücadele alanını genişletmiştir. Onun bu var olma mücadelesi iletişim dediğimiz kavramın gün be gün önem kazanmasının yolunu açmıştır.

Hayatta kalma mücadelesinde doğadan sonuna kadar faydalanma yoluna giden insan, Eski Taş Çağı'nda önce doğanın kendisine sunduğu araçları olduğu gibi kullanmış ancak zaman içerisinde bu araçlara şekil vermeyi öğrenmiştir. İnsanın doğadan kendi istediği yönde faydalanmaya başlaması da büyük iletişim devrimlerinin yolunu açmıştır. Başlangıçta insan beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için alet kullanırken, zamanla topluluk içerisinde bir yaşam geliştirmiş ve dolayısıyla hem ihtiyaçları, hem de iletişimsel araçları çeşitlilik göstermeye başlamıştır. Bu da tarih öncesi dönemlerin iletişim biçimleri ve araçları üzerinde etkili olmuştur.

Tarih öncesi dönemlerde kullanılan aletleri insan iletişimin bir sembolü olarak değerlendirmek de mümkündür. Sembol aynı zamanda, kendi içerisinde kodları bulunan bir iletişim dilidir. Günümüzde bazı iletişim bilimcileri "insanların dili kullanmalarında, simge, sembol, mit ve ikon üretmelerinde, bunlardan hareketle kültür oluşturmalarında, oluşturdukları kültürü zamansal ve uzamsal düzlemde yaymalarında, kalıcı kılmalarında, geliştirmelerinde iletişimin olmazsa olmaz bir role sahip olduğu" (Güngör, 2017: 25) görüşünde birleşmektedir. Dolayısıyla semboller vasıtasıyla bugüne dek ulaşabilen tarih öncesi dönemleri de bir yanıyla iletişimin bir uzantısı olarak kabul etmek gerekmektedir.

Doğanın bütün müdahalelerinden korunmayı başararak, tarihin en uzak dilimlerinden bugüne dek gelmeyi başaran, bazen bir taş parçası, bazen mezarların içerisinde bulunan nesnelere, bazen boyanın kullanılma şekli, bazen şekil verilmiş bir kil bize, geçmiş dünyanın insanının nasıl düşündüğünü anlama fırsatı sunmaktadır. Çünkü bu nesnelere o dönemin insanlarını, onların yaşam biçimlerini, kültürlerini vs. sembolize eder.

Sembolizmin tarihi, her şeyin sembolik bir değerinin de olduğunu göstermektedir. Aslında, tüm evren potansiyel bir semboldür. Taşlar, bitkiler, hayvanlar, dağlar, vadiler, güneş, ay, rüzgar, su ve ateş gibi doğal nesnelere ya da evler, tekneler, arabalar gibi insan yapımı nesnelere, hatta sayılar ile üçgen, kare ve daire gibi soyut formlar (Jaffe, ty.: 232) da birer semboldür. Dolayısıyla insan kendini sembollerle de anlatmaktadır. Her sözcüğün altında onlarca farklı anlam yatabildiği gibi, her nesne de ayrı bir anlamı temsil edebilmektedir. O nedenle yazının icadından önce kullanılan nesnelere de birer sembol olarak değerlendirilmektedir.

Bir kelime veya bir resim asıl anlamından daha fazlasını ima ettiğinde semboliktir (Jung, ty.: 21). Mağara duvarlarına çizilen resimler de bu kapsamda de-

ğerlendirildiğinde, karşımıza bir resimden daha fazlası çıkmaktadır. O dönemin insanının ne düşündüğü, nasıl beslendiği ya da inanç şekli bu resimler üzerinden okunabilmektedir. Ya da gelişigüzel şekillendirilen bir kil, bir toplumun hesap biçimini gösterebilmektedir. Bu nedenle tarih öncesi dönemlerin her adımı birer iletişim sembolü olarak değerlendirilmelidir.

İnsanlığın antik tarihi, günümüze ulaşan sembolik imgeler ve efsanelerde bugün yeniden keşfedilmektedir (Henderson, ty.: 106). Arkeolojik kazılar da bu keşfin bir parçasıdır. İnsanlığın takdirine sunulan her yeni keşif de bizi Eski Taş Çağı'nın insanına iletişimsel anlamda biraz daha yakınlaştırmaktadır. Bu açıdan önem taşıyan bu çalışma, tarih öncesi dönemlerde kullanılan iletişimin betimsel bir şemasını sunmaktadır.

Eski Taş Çağının İletişim Sembolleri

İnsanın varoluşunun bir parçası olan iletişim, tarihin her evresinde dönemin koşulları çerçevesinde can bulmuştur. İnsan başkalarıyla etkileşim halinde oldukça, bu iletişimi sağlayacak aletler icat etmiştir. Bu aletler de dünden bugüne gelişme göstererek, bugün dijital bir çağın oluşmasına neden olmuştur.

İletişimin rolü, insanın önce doğaya karşı olan mücadelesinde sonra da kabileler, klanlar, milletler, kastlar ve nihayet sınıflar arasındaki mücadelelerde her zaman merkezi olmuştur (Siegelau, 1979: 11). Dolayısıyla iletişimin tarihi neredeyse insanlığın tarihinin de başlangıcına kadar uzanmaktadır.

Bilim insanlarının DNA incelemeleriyle insanın kökeninin 5 ile 8 milyon yıl öncesine dayandığı (Haviland vd. 2008: 61) düşünülmektedir. İnsanlığın bu kadar uzun bir süre içerisinde büyük teknoloji devrimleri gerçekleştirdiği aşikardır. Önemli olan hangi gelişmelerin bu teknolojileri öncellediğini doğru analiz etmektir. İnsanın Eski Taş Çağı'nda kullandığı aletleri ya da iletişimsel sembolleri bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Öte yandan "gelişmiş iletişim araçları sayesinde sürdürülebilir insan kültürü, atalarımızın karmaşık bir dil ve alet kullanımı için gereken fiziksel kapasitelerini geliştirmeleriyle ortaya çıkmıştır" (Haviland vd. 2008: 51). Dolayısıyla insanın kullandığı aletler bir yandan da bugünün modern kültürlerinin altyapısını oluşturan bir işlev görmüştür.

İlk insanlar başlangıçta doğanın kendilerine sunduğu besinleri toplayarak ve vahşi hayvanları avlayarak hayatlarını sürdürmüştür. "İnsanlığın bu evresine arkeologlar Paleolithic, jeologlar da Pleistocene" (Saran, ty.: 145) adını vermiştir.

Bir başka ifadeyle taş alet yapım teknikleri Paleolitik olarak adlandırılmaktadır. Grekçe 'eski' ve 'taş' köklerinden gelen Paleolitik (ya da Eski Taş Çağı) alt, orta ve üst olmak üzere (Kottak, 2001: 206) üçe ayrılmaktadır. Bu dönemlerde insanlık her biri bir önceki evreden daha gelişmiş olmak üzere kendi dönemi için önemli olan iletişim sembolleri yaratmıştır.

İnsanın ürettiği her bir alet, o dönemde yaşanan mücadelelerin bir ürünü olarak iletişim tarihindeki yerini almıştır. Bu mücadele bazen doğaya, bazen kendine, bazen de topluma karşı verdiği bir mücadeledir. Bu mücadele de göz önünde bulundurulduğunda bir aletin kullanılma şekli, o aleti kullanan toplumu ve kültürü anlamaya yönelik ipuçları sağlamaktadır.

İletişim teknolojisi ve teknolojik ürünler toplumsal yapının üretim biçimi ve egemenlik ve mücadele koşullarında ele alınıp değerlendirilmelidir. Örneğin, İranlıkların eski çağlarda ana-yollar boyu kurdukları iletişim zinciri, İran toplum yapısının hükmettiği topraklarda kurduğu dış-egemenlik iletişim sistemini anlatır. Hitit ve Sümerlerin yazıtları Hitit ve Sümer medeniyetini anlatırken, aynı zamanda iç-egemenliğin iletişimini heceler. İletişimin örgütlü yaşamın toplumsal üretim biçimi ve ilişkileri, egemenlik ve mücadele koşulları içinde incelenmesi ve anlamlandırılması gerekir. Bu tür yaklaşım, iletişimin aslında ne ve nasıl olduğunu sağlıklı olarak (Erdoğan, 1999: 16) anlamamızı sağlamaktadır.

Örneğin bundan 32.000 yıl önce boyanan ve Güneydoğu Fransa'daki bir tepenin eteğindeki Chauvet Mağarası'nda bulunan bir duvar, atalarımızın sanatsal yaratıcılığı konusunda bir kanıt niteliğindedir. Buzul çağı imgelerinin olduğu duvarda ayı, bizon, at, mamut, gergedan gibi hayvanlar ve çeşitli simgeler bulunmuştur. En eski taş aletler ise 2.5 ve 2.6 milyon yıl öncesine (Haviland vd. 2008: 145-146) kadar gitmektedir. İşte bu kanıtlar aynı zamanda insanın iletişim kurmaya başladığının da göstergesidir. Dolayısıyla yazının bulunmasının öncesini ifade eden tarih öncesi çağlar, iletişim tarihinin önemli bir parçası konumundadır.

Tarih öncesi dönemlerde de iletişim kuran insanın, o dönemdeki yapısını anlayabilmek için kullandığı aletleri incelemek gerekmektedir. İnsanın ilk iletişimi belki de ilkel çağırma şeklinde gerçekleşmiştir.

İletişimin vücut hareketi, itme ve dürtme, vücut kokusundaki değişme gibi iletişimin diğer fiziksel yanları vardır. Bu yanlarıyla birlikte, ilk iletişim biçimleri sessel, fiziksel ve jestseldi (sözlü olmayan iletişim). İlk insanın kendi doğası ve insan çevresiyle işaretlerle, oklarla, ağaç mızraklarla, taşlarla ve basit seslerle gerçekleştirilen iletişim tarzı yer/uzay bakımından 'aynı yerdeliğe' ve zaman bakımından ise 'aynı andalığa' bağımlıdır. İlk insanın iletişimde kullandığı araçlar, doğada buldukları taşlar, ağaç parçaları ve kemikler gibi doğa tarafından işlenmiş (Erdoğan, 2011: 104) maddelerdir.

Her ne kadar semboller çağı olarak adlandırabilirsek de, insanlık tarihinin ilk dönemlerine ilişkin, belirgin bir iletişim sisteminden söz etmek mümkün değildir. Başlangıçta tükettiğini üretebilen bir yapıda olmayan ilk toplulukların dünya ile olan ilişkisi onun iletişim şekline de yansımıştır. Önceleri doğaya mahkum yaşayan insan zamanla, bu mahkumiyeti kendi istekleri doğrultusunda şekillendirmeyi öğrenmiştir.

Başlangıçta insan çalışarak çevresini yapay değişime uğratmış, yiyeceğini, giyeceğini ve barınağını üretmiştir. Bu dünyada ve dünya ile olma üretim ilişkisinde kendi gerçeğini ve bilinç yapısını biçimlendirmiştir (Erdoğan, 1999: 20). Zamanla daha da gelişen insan bugün ise kendi ürettiği nesnelere yapay bir

zeka bile sunacak seviyeye gelmiştir.

‘Bir bilgisayarın veya bilgisayar kontrolündeki bir robotun çeşitli faaliyetleri zeki canlılara benzer şekilde yerine getirme kabiliyeti’ olarak tanımlanabilen yapay zekanın yolları ise elbette Paleolitik dönemlerden bugüne, ihtiyaçları doğrultusunda devrimler gerçekleştiren insanın birikimli ilerlemesinin bir sonucudur.

Paleolitik kavramı, 1865 yılında J. Lubbock tarafından Eski Taş Çağı’ını ifade etmek için ortaya atılmıştır. Paleolitik Çağ, insanlık tarihinin ilk basamağını oluşturmasının yanı sıra, bu tarihi sürecin % 99’undan daha uzun bir bölümünü kapsamaktadır. Günümüzden yaklaşık 2.5 milyon yıl önce, insanın Afrika kıtasında ilk aleti üretmesiyle başlamış, yine Yakındoğu’da günümüzden yaklaşık 20 bin, Avrupa’da ise 10 bin yıl önce sona ermiştir (Yalçinkaya, 2009).

İnsanın dünya ile olan iletişimi bu dönemde çeşitli işaretler vasıtasıyla gerçekleşmiştir.

Paleolitik ve Mezolitik dönem aynı zamanda insanların avcılık ve toplayıcılık yaptığı, mağara, kaya altı sığınakları, açık alanda yapılan barınaklar ve ağaç kavuklarında barındığı (Arslantaş, 2014: 319) bir dönemi de ifade etmektedir. İnsan, yerleşik yaşama geçiş bugünün deyişiyile ‘uygar’ toplumları yaratmadan önce bu evrelerden geçmiş ve doğadan bulduğu maddelere şekil vererek kendince bir iletişim kurmuştur.

Tarih öncesi dönemlere dair bütün bu bilgilerimizi o zamanlardan bugüne kalan nesnelere vasıtasıyla oluşturmaktadır.

Paleolitik insanlar, av eylemleri ve günlük işlemlerinde kullandıkları silah ve aletleri, yine çevrelerinde buldukları taş, kemik odun gibi hammaddelelerden çeşitli yontma ve işleme teknikleriyle üretiyorlardı. Bunlardan özellikle taştan olanlar, inorganik yapıları nedeniyle insanın en kalıcı belgeleri olarak günümüze ulaşabilmişlerdir. Organik yapıları nedeniyle, özellikle odun aletler, birkaç örnek hariç, zaman akımı içinde çürüyüp” (Yalçinkaya, 2009) yok olmuştur.

Yontulmamış taşlar bile antik ve ilkel toplumlar için son derece sembolik bir anlam taşımaktadır. Bu toplumlarda kaba/doğal taşların genellikle ruhların veya tanrıların ikamet ettiği yerler olduğuna inanılmaktadır. İlkel kültürlerde mezar taşları, sınır veya dini saygı nesnelere olarak (Jaffe, ty.: 233) kullanılmıştır. Bu kapsamda *Resim 1*’de dikey sıralar halinde dizilen ve kutsal ayinler ile dini törenlerde kullanıldığı düşünülen taşlar yer almaktadır.

Resim 1: Taş Sıraları / Carnac – Brittany (Jaffe, ty.: 233)

Öte yandan Paleolitik dönemlerde geliştirilen iletişimsel simgeler ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenerek geliştirilmiştir. Başlangıçta kullanılan basit aletler zamanla yerini biraz daha gelişmiş ve insanlar tarafından şekillendirilmiş aletlere bırakmıştır.

İnsan alt paleolitik dönemde (yaklaşık 600.000 yıl önce) Yakınoğu'nda yaşamış olsa da, o günden bugüne hiçbir simge kalmamıştır. Yakınoğu'nda simgelerin kullanıldığını ortaya koyan ilk materyaller MÖ 60.000 ile 25.000 yılları arasında süren Orta Paleolitik döneme aittir. İsrail'deki Qafzeh Mağarası'nda bulunan toprak boyası kalıntıları, mezarlara bırakılmış çiçek ve boynuz benzeri eşyalar, Kebara Mağarası'nda bulunmuş ve üzerine paralel çentik sıraları kazınmış kemik parçaları (Crowley ve Heyer, 2017: 36-37) o dönemlerde simgelerin kullanıldığını ortaya koyan verileri oluşturmaktadır. Bu kalıntılar dönemin insanların yaşam biçimlerine, inanışlarına dair ipucu sunmaktadır. Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ise başka bir görüşe göre;

Türkiye'deki alt Paleolitik merkezler, çoğunlukla açık hava merkezleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mağara buluntusu olarak alt Paleolitik, bugün için yalnızca Antalya yakınındaki Karain mağarasında ve İstanbul yakınındaki Yarımburgaz mağarasında bulunmuştur. Böyle bir yerleşim stratejisi, alt Paleolitik boyunca Anadolu'da genellikle sıcak ve daha sonra serin-sıcak bir iklimin egemen olmasıyla bağlantılı olmalıdır (Yalçınkaya, 2009).

Bu kapsamda Anadolu topraklarının da iletişim tarihi açısından son derece önemli olduğu yorumunda bulunmak mümkündür. *Resim 2*'de yer alan görselde de Karain Mağarası'nda bulunan yongalar yer almaktadır.

*Resim 2: Tayasiyen Yongalar / (Sağ: Üst yüz; Sol: Alt yüz)
Karain Mağarası – (Foto: Metin Kartal) (Yalçınkaya, 2009)*

Öte yandan ateşin kullanımının da Orta Paleolitik dönemlerde başladığı (Saran, ty.: 57) sanılmaktadır. Üst Paleolitik döneme gelindiğinde ise Batı Asya'da yeni bir ikonik simgeler kategorisi ortaya çıkmıştır. Yaklaşık MÖ 28.000

yıllarında, Hayonim’de bu sembeler bir atın incelikle çizilmiş hatlarını taşıyan taş plakalar biçiminde hazırlanmıştır. Öte yandan yaklaşık MÖ 15.000 ve 12.000 yılları arasına tarihlenen, Türkiye’deki Beldibi Mağarası’nın duvarlarına ve taşların üzerine çakmaktaşıyla çizilmiş boğa ve geyik imgeleri (Crowley ve Heyer, 2017: 37) yine bu sembelerden bazılarıdır.

Başka bir görüşe göre de hayvan resimleri son Buz Çağı’na (MÖ 60.000 ila 10.000 arasında) gitmektedir. Geçtiğimiz yüzyılın sonlarında Fransa ve İspanya’daki mağara duvarlarında keşfedilmiştir. Paleolitik mağara resimleri neredeyse tamamen hayvan figürlerinden oluşmakta ve hareketleri, duruşları büyük bir ustalıkla gözlemlenmekte ve büyük bir sanatsal beceriyle (Jaffe, ty.: 234- 235) işlenmektedir.

Aşağıda yer alan görselde de geçmişi çizimlerin ipuçlarından yola çıkarak anlama ya da yorumlama şansı sunan mağara resimleri yer almaktadır.

Resim 3: Mağara Duvarı Çizimleri (Jaffe, ty.: 234)

Bu çizimler dönemin insanının birbiriyle kurduğu iletişimin yanı sıra, günümüz insanıyla kurduğu tarihsel bağın da bir parçasıdır. Kimilerine göre yazı, “resimsel temsilin evrimsel bir uyarlaması” (Harris, 1989: 100) olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu resimler taşıdıkları anlamların yanı sıra, başka teknolojik gelişmelerin önünü açması açısından da önemlidir.

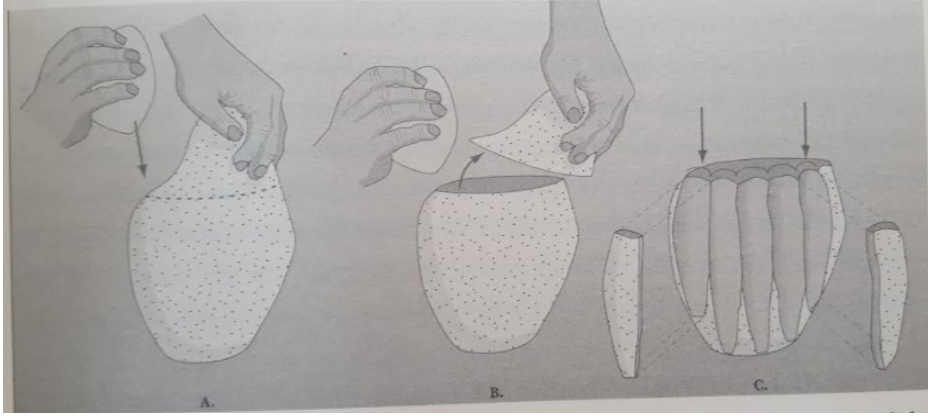
İletişimin bir parçası olan bu sembelerin ne anlama geldiğiyle alakalı çeşitli yorumlar bulunmaktadır. Kimilerine göre;

Paleolitik ve Mezolitik döneme ait kesikli kemiklerin ve hayvan temsillerinin işlevi hakkında yalnızca varsayımda bulunulabilir. Andre Leroi-Gourhan bu ikonik temsilleri büyüsel dinsel anlam taşıyan sembeler olarak değerlendirmiştir. Ona göre hayvan imgeleri kutsal olan bir şeye göndermede bulunur, her bir tür karmaşık bir kozmolojiye ait bir görünümü temsil eder (Crowley ve Heyer, 2017: 37).

Kendini semboller üzerinden de gösteren iletişim şekli, bir toplumun yarınlarla kurduğu bağın da aracıdır. Dünü, bugünden bakarak anlayabilmek, bugüne kadar gelebilen bu sembollerin sayesinde gerçekleşmektedir. Dolayısıyla ilk

insanlar, bu semboller vasıtasıyla günümüz insanıyla da iletişim kurmaktadır.

Duvar resimlerinin yanı sıra Üst Paleolitik dönemin en belirgin aletleri kesici olanlardır. Buna ek olarak gravürler, kabartma heykeller, süs amaçlı takılar da bu döneme dair arkeoloji kayıtlarında yer almaktadır. Öte yandan Üst Paleolitik dönemde bıçak üretiminde kullanılan bir teknik karşımıza çıkmaktadır. Bu teknikte taşın üstü kırılarak bir düzlük elde edilmekte, sonra taş diklemesine kırılarak keskin uçlu aletler (Haviland vd. 2008: 17) elde edilmektedir. *Resim 4*'te yer alan görselde bu teknik anlatılmaktadır.

Resim 4: Keskin Uçlu Alet Yapımı (Haviland vd. 2008: 187)

İnsanlık için keskin uçlu aletler şekillendirilmemiş araçlardan daha işlevsel olmuştur. Bu aletler hayvanların kesilmesi ve gerekirse toprağın kazılması gibi işler için kolaylık sağlamıştır. Dolayısıyla söz konusu tekniğin insan yaşamında son derece olumlu etkileri olduğunu söylemek mümkündür.

İnsan üretimi olan aletler yalnızca hayatı devam ettirmek için işlevsel şekilde tasarlanmamaktadır. Bunların içinde daha özel anlamlar taşıyan aletler de yer almaktadır. Örneğin süs eşyaları bunlardandır.

Mezopotamya Ur'da yapılan kazılar, MÖ 2.500'lerde Sümer elit kadınlarının kayın yaprağı şeklinde yapılmış bir çeşit altın taç taktıklarını göstermiştir. Figürler ve ilahi temsiller bir toplumun inanç ve ritüellerini (Besserat, 2009: 145) anlatmaktadır. Dolayısıyla o dönemin insanların neye inandığı, sosyal yaşamını nasıl sürdürdüğü, nasıl bir hayat yaşadığı bu nesnelere üzerinden anlaşılabilir. Dolayısıyla bu nesnelere bireyin bir yansımasını da oluşturduğu için birer iletişim sembolü olarak değerlendirilmelidir.

Günümüzden önce 20 bin yıl civarında çakmaktaşın ısısal işlemle geçirilmesinden sonra uygulanabilen ve 'bastırma yoluyla işleme' adı verilen bir teknik karşımıza çıkmaktadır. Bu teknikte Solütreen'in yaprak biçimli (defne yaprağı, söğüt yaprağı v.s.) parçaları ve saplı uçları (Yalçınkaya, 2009) şekil-

lendirilmiştir. *Resim 5*'te yer alan görselde şekillendirilmeye örnek oluşturacak bir nesne yer almaktadır.

Resim 5: Solütreen Defne Yapraklı Biçimli Uç / Pech de la Boissière - Fransa (Bosinski, 1990: 133'den akt. Yalçınkaya, 2009)

Tarih öncesi dönemlerde karşımıza çıkan bütün nesnelere aslında teknolojik gelişimin tarihsel bir şemasını da sunmaktadır. Çünkü her bir yenilik bir diğerini tetiklemiş ve insan bugün içinde bulunduğu dijital çağa böylece ulaşmıştır.

Yazılı Uygarlığı Öncelleyen Kayıt Biçimi

İnsanlığın teknolojik ilerlemesinin en büyük tetikleyicilerinden biri, alet kullanmasının yanı sıra bilgiyi de kayıt altına almayı öğrenmesi, dolayısıyla yazıyı bulması olmuştur. Böylece yeniliklerin, icatların başka bireylere, toplumlara ya da kuşaklara aktarılabilmesinin yolu açılmıştır. İşte yazının ortaya çıkması da kendinden önce kullanılan başka yenilikler sayesinde mümkün olmuştur. Bu yeniliklerden biri de kilin şekillendirilmesidir.

Bu yenilik Sümerlere uzanmaktadır. Kimilerine göre "(...) Sümer adı verilen Dicle ve Fırat ırmakları arasındaki Aşağı Mezopotamya, İ.Ö. 4. binyılın ortasında dünyanın uygar topluma geçilen ilk bölgesi olmuştur. Sümer, uygarlığın yalnızca 'ilk' değil, aynı zamanda uygarlığın, Eski Dünya'nın öteki bölgelerine yayıldığı 'tek' kaynağıdır" (Şenel, 2004: 40). Bu uygarlık, iletişim tarihi açısından da son derece önemli bazı adımların atılmasına olanak sağlamıştır.

Batı yazı sistemlerinin çoğunun evrimleşmiş olabileceği önemli bir grafik formu, MÖ 9. binyıldan başlayarak Mezopotamya'da muhasebe amaçları için geliştirilmiş bir işaret sistemidir. Tarımsal bir yaşam tarzına geçilen zamanda, Sümerler tarafından ortaya konulan bu sistem, farklı şekillerde ortaya çıkan bir dizi kil sembolden meydana gelmektedir. Bu kil semboller koyun, sığır gibi hayvanların yanı sıra, tahıl gibi çeşitli malların (Olson, 1993: 4) kayıtlarını tutmak için de kullanılmaktadır. Ancak verilerin kayıt altına alınması da belli bir

birikimin sonucunda oluşmuştur.

Yaklaşık MÖ 30.000 yıllarındaki başlangıcından beri, veri işlemenin prehistorik Yakın Doğu'da gerçekleşen evrimi, her biri verilerle gittikçe artan bir özgüllükle ilgili olan üç temel aşamadan geçmiştir. Birincisi, Orta ve Üst Paleolitik dönemlerde, yaklaşık MÖ 30.000-12.000 yılları arasında, çetelelerin açıkça belirlenmemiş bir nesnenin tek bir birimine işaret etmeleriydi. İkincisi Neolitik dönemin başında, yaklaşık MÖ 8000 yıllarında, hesaptaşlarının belirli bir malın belirli bir birimini göstermeleriydi. Sonucusu ise, kent yaşamının başladığı yaklaşık MÖ 3100 yıllarında yazının bulunmasıyla birlikte, alışverişin, daha önceleri mühürle gösterilebilen muhataplarının adlarını kaydetmenin ve iletmenin olanaklı hale geliyordu (Crowley ve Heyer, 2017: 45).

Bugün verinin kaybolmasını neredeyse olanaksız hale getiren elektronik devrimler, işte bu sistemli ilerlemenin yansımasıdır. Bu sistemli ilerlemenin en somut hallerinden biri Hesaptaşı adı verilen sistemdir.

Resim 6'da hesaptaşının bir yansımasını bulmak mümkündür. Bu sistemde kil semboller belli bir mala karşılık gelmekte ve bu kapsamda büyük koniler büyük tahıl miktarını, küçük koniler daha az tahıl miktarını temsil etmektedir.

Resim 6: Kil Semboller (Swetz, 2012)

Mevcut arkeolojik kanıtlardan, bu killerin alacaklılar ve borçlular arasında birtakım eylemleri kaydetmek ve aynı zamanda sosyal mülkiyet ile borç ilişkilerini temsil etmek için kullanıldığını (Davies, 2009: 6) söylemek mümkündür.

Piktografik yazının icadının altyapısını oluşturan ve Sümer yazı sistemini anlamsallık, somutluk, sistemleştirme, kodlama, açıklık, gelişigüzellik, süreksizlik, fonetikten bağımsızlık, dizim ve ekonomik içerik açısından öncelleyen (Crowley ve Heyer, 2017: 43) bu hesaptaşlarının ortaya çıkışı, toplumsal

ilişkilerin gelişmesiyle de bağlantılıdır. Bu bağlantı ise yerleşik yaşamın bir sonucudur. Tarımsal uygarlık, sürüler halinde göç eden toplulukların tek bir bölgede konuşlanmasına olanak sağlamıştır.

Tarım, nüfus yoğunluğunu artırmış, bu da hiyerarşik sosyal organizasyon biçimleri, iş bölümü, kayıt tutma ve yazının geliştirilmesi (Davies, 2009: 7) gibi önemli adımların desteklenmesine olanak sağlamıştır. İşte bu halkanın bir parçası da hesaptaşları olmuştur. Kilin yanı sıra eski çağlarda kullanılan başka malzemeler de, uygarlık açısından önem arz etmektedir.

Bu dönemde bakır gibi yeni malzemeler ve kilden şekillendirilip pişirilen çanak çömlekler kullanılmaya başlanmıştır. Bu çağın kendi içindeki ayrımı da bu malzeme grubuna göre yapılarak, 'çanak çömleksiz neolitik' ve 'çanak çömleklili neolitik' olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde tarımda yabancı tahılların ve baklagillerin dikilip yetiştirilmesine başlanmış, ayrıca bazı hayvanlar da evcilleştirilmiştir. Yerleşik düzen açısından ise başlangıçta birkaç kulübeden oluşan birimler giderek köy ve günümüz kasabaları ölçülerine (Öztan, 2009) ulaşmıştır. Dolayısıyla insanlık bu dönemde büyük bir gelişme kaydetmiştir.

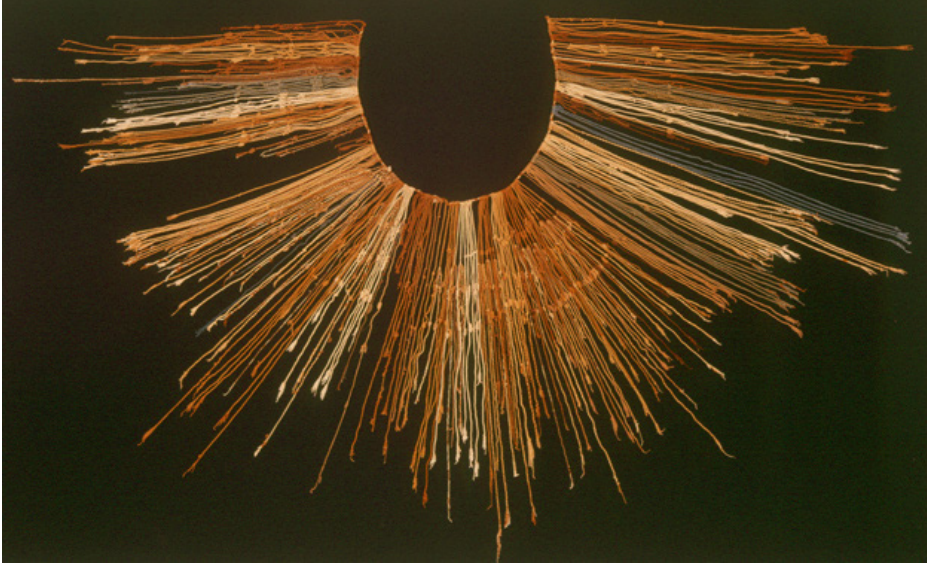
Öte yandan bu dönemlerde zanaat kollarının geliştiğini söylemek de mümkündür. "Bunlar alet ve taş kap yapımı, hasır- sepet örgücülüğü, deri- kemik işçiliği, takı yapıcılığı gibi çeşitler gösterir. Yeni malzeme ve tekniklerin denendiği bu zanaatlarda beceri kazanmış ustaların ürünleri dönemin sanat eserlerine dönüşür" (Öztan, 2009). Bütün bunlar bireyler ya da topluluklar arasındaki ilişkilerin gelişme gösterdiğinin kanıtıdır. İş kollarının gelişmesi, buna ihtiyaç duyan insan sayısının fazlaştığını göstermektedir. Dolayısıyla insanın gelişimiyle paralel olarak, iletişim kavramı da gelişme göstermektedir.

Kullanılan aletlerle beraber iletişim kavramı gelişme gösterdikçe, yazılı uygarlığa doğru giden yolun açılması da kaçınılmaz olmaktadır. İnsan gelişip, toplum büyüdükçe kayıt altına alma pratiğinin daha pratik ve sistematik yolları açılmış ve en sonunda yazı hayatımıza dahil olmuştur.

Bir Bellek Yardımcısı Olarak 'Quipu'

Tarih öncesi dönemlerde kullanılan aletlerin yanı sıra, iletişim tarihi açısından önem arz eden bir başka nesne daha bulunmaktadır. Bu nesne yazı dışında kullanılan en önemli iletişim aletlerinden biridir. Tarih öncesi dönemlerin iletişim biçimleri, yazılı uygarlığı öncellediği için önemli görülmüş ve çalışma kapsamında ele alınmıştır. Ancak bu dönemin dışında bahsedilmesi gereken bir iletişim biçimi daha bulunmaktadır.

İnsanın kayıt altına alma ihtiyacı bellek yardımcıları aracılığıyla bir nebze de olsa giderilmiştir. İşte bu yardımcılarından biri de 'Quipu' adı verilen aletlerdir. *Resim 7'*de yer alan görsel bu aleti resmetmektedir.

Resim 7: Quipu (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Quipu>)

Bu alet, yazısı olmayan İnkaların kayıt ya da sicil tutmak için kullandıkları bir yöntemdir. Bu alette her düğüm, bir tip ticari işlemi göstermektedir (Saran, ty.: 259). Değişik renk ve uzunlukta üzerinde düğümler bulunan iplerden oluşan 'quipu'larda renkler nesnelere, düğümler ise sayıları göstermektedir. Çeşitli yerlerden toplanan vergiler, tarımsal üretim, tahta geçen kralların sırası (Baldini, 2000: 17-18) gibi durumlar bu 'quipu'lar aracılığıyla kayıt altına alınmaktadır. Semboller vasıtasıyla iletişim kurmanın en somut örneklerinden olan 'quipular'dan bazıları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Bu 'quipular'dan bazıları uzunluk olarak 3 metrenin üzerinde, kordon sayısı olarak da 2 bin (Davies, 2009: 3) kadardır. 'Quipular'ın "sadece bir kayıt veya hesap aracı olmayıp ikili sayı sistemini kullanan ilkel bir bilgisayara benzediği, bu bakımdan üç boyutlu bir yazı dili olabileceği" (Bayram, 2016: 480) gibi iddialar da bulunmaktadır. Dolayısıyla 'quipu'ların da iletişim tarihi içerisinde, özellikle de iletişimin sistemik bir yapıya kavuşturulması sürecinde son derece önemli olduğu aşikardır.

Tarih öncesi ya da sonrası dönemlerde iletişim amaçlı kullanılan bütün nesnelere insanın yaşam biçimini dışarı vuran birer unsur olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle iletişim tarihi sürecinde geliştirilmiş ve kullanıma girmiş bütün aletler, evrensel yeniliklerin yolunu açtıkları için uygarlık tarihinin ortak bir mirası ve iletişim sisteminin gelişmesinin önemli aşama ve unsurları olmuşlardır.

Diğer yandan iletişimin tarihinin gelişimi sürecinde yapılan her bir icadın yaşamın içerisine nasıl eklendiği, ilişkileri nasıl biçimlendirdiği, toplumsal,

kültürel ve ekonomik yapıları nasıl etkilediği gibi sorulara derinlikli yanıtlar bulunması burada çok önemlidir. Ancak böyle bir analitik bakışla iletişimin tarihini, dolayısıyla da insanlığın tarihini, farklı boyutlarıyla ve gerçeğe en yakın biçimiyle anlamak ve anlatmak mümkün olabilecektir.

Sonuç

Bu çalışmadan da görüleceği üzere insan, tarih boyunca çevresiyle etkileşim halinde olmuştur. Daha doğrusu insan, içerisine doğduğu dünyanın öznesi olmak, onu kendi istekleri, arzuları ve çoğu zaman da hırsları doğrultusunda değiştirmek ve dönüştürmek için çaba göstermiştir. Bu çabaları bazen insanlık için yararlı olabilecek adımların atılması biçiminde olmuş, bazen de insanlığı felaketine yol açmıştır. Ama her durumda insanlık, attığı her adımda aslında kendi tarihine yeni bir şeyler eklemiştir. Yapılan her icat, atılan her yeni adım zaman zaman acılara yol açsa da genel anlamda ve zamanın bütünselliği içerisinde bakıldığında, insanlığın gelişimi, toplumsal yapıların biçimlenmesi, insanların sistem kurması, dolayısıyla da uygarlaşmasına olanak vermiştir.

Kaynakça

- Arslantaş, Y. (2014). "Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 24(2). 319-343.
- Baldini, M. (2000). *İletişim Tarihi*. (G. Batuş, çev.). İstanbul: Avcıol Basım Yayın.
- Bayram, M. (2016). "İnka Devlet Teşkilâtı ve Pax Incaica'nın Temelleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 9(42). 477-482.
- Besserat, D. S. (2009). "Tokens and Writing: The Cognitive Development". *Scripta*. 1. 145-154.
- Crowley, D. ve Heyer, P. (2017). *İletişim Tarihi*. (Berkay Ersöz, çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Davies, P. B. (2009). "Information Systems as Socio-Technical or Sociomaterial Systems". *AMCIS 2009 Proceedings*. 705. <http://aisel.aisnet.org/amcis2009/705>.
- _____ (2009). "Neolithic Informatics: The Nature of Information". *International Journal of Information Management*. 29(1). 3-14.
- Erdoğan, İ. (1999). "İlk Çağlardaki Egemen İletişim Biçimleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Kültür ve İletişim*. 2(2). 15-47.
- _____ (2011). *İletişimi Anlamak*. Ankara: Pozitif Matbaacılık.
- Güngör, N. (2017). *İletişime Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Harris, R. (1989). "How Does Writing Restructure Thought?". *Language&Communi-*

cation. 9(2/3). 99-106.

- Haviland, W. A., Prins, H. E. L., Walrath, D., McBride, B. (2008). *Kültürel Antropoloji*. (çev. İ. D. E. Sarioğlu, çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Henderson, J. L. (tarih yok). "Ancient Myths and Modern Man". C. G. Jung (ed.) *Man and his Symbols*. (104-157). New York: Anchor Press Doubleday.
- Jaffe, A. (tarih yok.) "Symbolism in the Visual Arts". C. G. Jung (ed.) *Man and his Symbols*. (230-271). New York: Anchor Press Doubleday.
- Jung, C. G. (tarih yok). "Approaching the unconscious". C. G. Jung (ed.) *Man and his Symbols*. (18-103). New York: Anchor Press Doubleday.
- Kottak, C. P. (2001). "Modern İnsanın Ortaya Çıkışı". (G. Uysal, çev.). *Antropoloji*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Olson, D. R. (1993). "How Writing Represents Speech". *Language & Communication*. 13(1). 1-17.
- Öztan, A. (2009). *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları, Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cıvalı Taş Çağı)*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi.
- "Quipu". (tarih yok). *Wikipedia*. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Quipu>.
- Saran, N. (tarih yok). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Sauer, K. (2017). "From Counting to Writing: The Innovative Potential of Bookkeeping in Uruk Period Mesopotamia". P. W. Stockhammer ve J. Maran (ed.) *Appropriating Innovations: Entangled Knowledge in Eurasia, 5000-1500 BCE*. (12-28). Birleşik Krallık: Oxbow Books.
- Siegelau, S. (1979). "A Communication On Communication". A. Mattelart ve S. Siegelau (ed.) *Communication and Class Struggle: 1. Capitalism, Imperialism*. Büyük Britanya: International Mass Media Research Center.
- Swetz, F. J. (2012). Mathematical Treasure Mesopotamian Accounting Tokens. <https://www.maa.org/press/periodicals/convergence/mathematical-treasure-mesopotamian-accounting-tokens>. 17 Mart 2018.
- Şenel, A. (2004). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yalçınkaya, I. (2009). "Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları, Paleolitik Çağ (Eski Taş Çağı / Yontma Taş Çağı)". *Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*. [https://www.kulturportali.gov.tr/contents/files/Paleolitik%20C3%87a%C4%9F%20\(Eski%20Ta%C5%9F%20C3%87a%C4%9F%C4%B1Yontma%20Ta%C5%9F%20C3%87a%C4%9F%C4%B1\).pdf](https://www.kulturportali.gov.tr/contents/files/Paleolitik%20C3%87a%C4%9F%20(Eski%20Ta%C5%9F%20C3%87a%C4%9F%C4%B1Yontma%20Ta%C5%9F%20C3%87a%C4%9F%C4%B1).pdf). 20 Şubat 2018.

TÜRK MEDYASINDA TRAFİK VE YOL GÜVENLİĞİ HABERLERİ: KARŞILAŞTIRMALI BİR İÇERİK ANALİZİ

Aydan ÖZSOY*, Ebru ARIKAN ÖZTÜRK**

Özet

Türkiye’de trafik ve yol güvenliği ile ilgili olarak toplumsal farkındalığın oluşturulması ve geliştirilmesinde medyanın (geleneksel ve yeni medya) rolü büyüktür. Bu çalışmada, Türkiye’de medyanın trafik ve yol güvenliği konusuna yaklaşımları ve habercilik anlayışlarını ortaya koymak üzere, 2011 yılı Nisan-Eylül aylarını kapsayan altı aylık süreçte, konu ile ilgili çıkan haberler ve haber metinleri (öyküleri) içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmadaki analizler, ana akım medya içinde tanımlanan ve tirajları yüksek iki büyük gazete (Hürriyet ve Türkiye gazeteleri) ile kamu yayıncılığı yapan iki televizyon kanalında (TRT 1 ve TRT Haber) yer alan içeriklere yönelik olarak yapılmıştır. Çalışma yazılı ve görsel medyanın, trafik konulu haberleri biçimsel ve içerik olarak nasıl verdiğini çözümlmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Sözcükler: trafik, yol güvenliği, medya, haber metni, içerik analizi.

* Doçent Doktor, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi

** Doktor Öğretim Üyesi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

TRAFFIC AND ROAD SAFETY NEWS IN TURKISH MEDIA A COMPARATIVE CONTENT ANALYSIS

Aydan ÖZSOY*, Ebru ARIKAN ÖZTÜRK**

Abstract

Media (traditional and new media) has got important role to develop social awareness about traffic and road safety in Turkey. In this study, the news and news texts (stories) published in the press between April and September in 2011 about the traffic and road safety in the Turkish media were scanned and their contents were analyzed. Starting from these solutions, presenting approaches and news understanding of media channels in Turkey about traffic and road safety was aimed. Departing from this objective, two big newspapers defined in the mainstream media and having high circulation, and public broadcaster TRT were chosen. The study restricted itself with reports in two big newspapers, Hürriyet and Türkiye, and the TV news broadcasted in TRT (TRT 1 and TRT Haber). In the study while collecting data, aforesaid TV and newspapers were scanned within the framework of traffic and road safety news, and these data were analyzed by content analysis method. The study aims to analyze how the written and visual media gives traffic news as formal and content.

Key Words: traffic, road safety, media, news text, content analysis.

* Associate Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Fine Arts

** Lecturer/PhD, Gazi University, Graduate School of Natural and Applied Sciences

Giriş

Yol kullanıcıların (sürücü, yaya ve yolcu) davranışlarını etkileyen birçok faktörden birisi de medyadır. Medya, özellikle haber ve reklam yoluyla trafik kültürünü etkiler. Medyanın trafik ve yol güvenliğine ilişkin haberleri ele alış biçimlerinin, haber içeriklerinde vurgu yapılan/yapılmayan unsurlar ile toplumsal bilinçlenmeye katkı sağlayacak ve farkındalık yaratacak öğelere yer verilip verilmemesinin, güvenli bir trafik ortamının oluşmasında dolaylı da olsa etkisi söz konusudur.

Türkiye’de hem geleneksel (televizyon, radyo, gazete, dergi vb.), hem de yeni (sosyal medya ve tüm interaktif mecralar, yayınlar) medyada, başta yazılı basın olmak üzere, kullanılan dil, haberin üslubu, yeri, uzunluğu, fotoğraflar bağlamında klişeleşmiş bir habercilik anlayışı benimsemiş görünmektedir. Uzmanlaşmış habercilik anlayışının yerine ajans haberciliği anlayışı içinde haber üretilmektedir. Trafik; çocuk, ergen, genç, yaşlı toplumun pek çok farklı gruplarını kapsayan bir alandır. Ne yazık ki haberler bu farklı grupları, toplulukları ve bireyleri gözetmeden, hedef kitle analizleri yapılmadan ve haberin, hangi kitleyi nasıl etkileyeceği ve yönlendireceği düşünülmeden hazırlanmaktadır. Kim, ne tür bir bilgiye, neden ihtiyaç duymaktadır sorusu ne yazık ki pek dikkate alınmamaktadır. Trafik güvenliğine ilişkin haberler özellikle kaza haberleri olarak sınırlanmakta, trajedi ve sansasyonellik öğeleri içeren, rakamlar içine sıkıştırılmış haberler olarak yer almaktadır. Nesnel, sorgulayıcı, bilgilendiren ve belirli aralıklarla bu bilgileri tekrarlayan haberler ve habercilik anlayışı çok az görülmektedir.

Görsel medyada da benzer şeyleri söylemek mümkündür. Gerek doğrudan yol kullanıcıların eğitimlerine yönelik hazırlanan yayınlarda (eğitim programları, kısa filmler vb.), gerekse dizi film, film, reklam filmleri gibi trafik ve yol güvenliği ile ilgili dolaylı mesajlar barındıran yayınlarda ve gerekse ağırlıklı olarak trafik kazası haberleri ile sınırlandırılmış haber kuşağı yayınlarında; konu ve tema seçimi, haber öyküsünün oluşturulması, doğru mesajın ne olduğu ve mesajın görsel dille nasıl verilmesi gerektiği üzerinde yeterince düşünülmemektedir. Özellikle haber metinlerinin öyküleştirmesinde kullanılan dil ve yaklaşım son derece özensizdir. Çağdaş bir öykü anlatıcısı olarak televizyon, yoğun olarak ilgi çekici öykü anlatma çabası içinde içeriklerini oluşturmaktadır. Bu noktada “trafik canavarı” sembolü örnek gösterilebilir. Trafik psikologlarının ve sosyal psikologların vurguladığı gibi, trafik canavarı nitelmesi, hem trafikte yapılan hataları ötekileştirerek başka bir kimliğe yüklediği, suçlu olan kişiye suçlu değilmiş yanılması yaşattığı için, hem de trafiği, canavar, kötü, korkulacak bir alan olarak gösterdiği için yanlış bir seçimdir. Motorize olmaya hızla devam eden ve araçlı hareketliliği günden güne artan bu toplum yıllardır, medya aracılığıyla klişeleşmiş/kalıplaşmış bu yanlış sembolle karşı karşıya kalmıştır.

Bu çalışma 2010-2013 yılları arasında Dünya Sağlık Örgütü (*WHO*) Türkiye Ofisi tarafından yürütülen ‘10 Ülkede Yol Güvenliği (*Road Safety in 10 Count-*

ries RS10)' projesi kapsamında üretilen bir çalışma olup çalışmanın temel amacı; medyanın, trafik konulu haberleri biçimsel ve içerik olarak nasıl verdiğini ortaya çıkarmaktır. Bu kapsamda, altı aylık süreçte (Nisan-Eylül 2011), *Hürriyet* ve *Türkiye* gazetelerinde yayınlanan 133 gazete haberi ile TRT1 ve TRT Haber kanallarında yayınlanan 14 televizyon haberi içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Çalışmanın örnekleme iki gazete ve iki televizyon kanalı ile sınırlı olmakla birlikte, gerek geleneksel gerekse sosyal medyada trafik ile ilgili içerikler bağlamında, habercilik anlayışlarının ve konuya yaklaşımlarının çok farklı olmadığını söylemek mümkündür. Son yıllarda hem resmi kurumlar hem de sivil toplum örgütleri aracılığıyla hazırlanan kısa film ve kamu spotlarında yukarıda bahsedilen kalıp yargıların ve sembollerin kullanımlarında farklılaşma eğilimi gözlenirse de, özellikle habercilik alanı henüz bu farklılaşmanın uzağındadır.

Kavramsal Çerçeve

Karayolu trafik kazaları dünyanın her yerinde meydana gelen önemli bir halk sağlığı sorunudur. Bu kazalarda her yıl 1.25 milyonu aşkın kişi hayatını kaybetmekte, yaklaşık 50 milyon kişi de yaralanmaktadır. Bu ölümlerin %90'ından fazlası, dünya üzerindeki motorlu taşıt kullanımı esnasında ve de az gelişmiş ülkelerde meydana gelmektedir. Türkiye'de ise her gün yollarda yaklaşık 25 kişi yaşamını yitirmekte, 850'yi aşkın kişi de yaralanmaktadır. Kaza kurbanlarının çoğunluğu ise toplumun genç nüfusu içerisinde yer almaktadır. Kazalar, yaşam kaybının yanı sıra hem kaza mağdurları hem de ülkeler için önemli ekonomik zararlara da neden olmaktadır. (Arıkan Öztürk, 2016).

Yapılan araştırmalar Türkiye'de yol güvenliği konusunda önemli eksikliklerin bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle de trafik kazaları ülkenin önemli bir sorunu olarak bütün çözümsüzlüğüyle orta yerde durmaktadır. Ülkede sıklıkla yaşanan trafik kazalarına neden olan başlıca etmenler şöyle sıralanabilir:

- Taşıma ortamındaki dengesizlik: yük ve yolcu taşımalarının ağırlıklı olarak karayolları ile yapılması.
- Sürücü/yaya/yolcu olarak yolu kullananların davranışları: trafikte karşılaşılabilecek riskler konusunda yeterli bilgiye sahip olmamak, trafik eğitimi konusundaki eksiklikler, güvenli trafik bilincinin oluşması konusunda yaşanan sıkıntılar, yolu kullanan insanın yaşı, beden yapısı, görme-ışitme-reaksiyon yetenekleri ve psikolojik durumunda karşılaşılan problemler.
- Taşıtlardan kaynaklanan nedenler: taşıtların teknik muayenelerinde yaşanan sorunlar, aşırı yüklenme, teknik şartları uygun olmayan taşıtların trafikte yer almaları,
- Karayolu altyapısından kaynaklanan nedenler: tasarım ve geometri hataları.
- Trafik yönetimi, denetimi ve uygulamaya ilişkin hususlar: etkin ve sürekli

denetimin yapılamaması, trafik yönetimi konusunda yaşanan sıkıntılar.

- Hızlı ve plansız şehirleşme: altyapı eksiklikleri, hatalı ve eksik geometrideki yollar ve kavşaklar, otopark problemleri, işaretleme problemleri.
- Çevre şartları: yağışlı havalarda, buzlanma, sis, heyelan, sel, deprem vb.
- “Trafik Güvenliği” konusunda yaşanan sosyal kayıtsızlık, insanların karayolu kazalarını kişisel bir problem gibi görmemeleri ve kaza mağdurlarının sayısını azaltma amacının, gündelik yaşamda öncelik taşınamaması.

Mevcut koşullarda ve trafik ile ilgili bugünkü toplumsal bilinç düzeyinde, yılda yaklaşık 7.500 kişi trafik kazalarında hayatını kaybetmekte iken, gelecekte; artan nüfus, araç sahipliği ve araç kullanım oranı ile toplumsal bilinçlenme düzeyi de gelişmediği takdirde, bu ölümlerin artması ne yazık ki kaçınılmaz olacaktır. Bu nedenle, mevcut çalışmalarla birlikte yeni tedbirlerin planlanması, kazalardaki kayıpları azaltacak kurumsal, yönetsel, teknik ve sosyolojik önlemlerin ivedilikle alınması gereklidir.

Diğer yandan Türkiye’de medyanın mülkiyet yapısı 1990’larla beraber kökten değişmiştir. 1989 yılında fiilen başlayan, 1994 yılında da yasallaşan özel radyo televizyon yayınlarının ardından yeni bir dönem başlar. 1990’lar, bugün tekeller, tröstleşen hatta kartelleşen bir medyanın ilk adımlarıdır. Yeni medya düzeni herkesi; medya sahiplerini, çalışanları, okuyucusunu, izleyicisini, kullanıcılarını ve devleti derinden etkileyerek, değiştirmiştir. Bugün Türkiye’de medya alanında söz sahibi olanlar, yani medya sahipleri küçük, orta ve büyük ölçekte pek çok basın, yayın kuruluşunun da sahibidir. ‘Küresel yeni dünya düzeni’ içinde tekelleşen, tröstleşen medya alanı, içerikleri de etkilemektedir. Çalışanlar profesyonel editöryal süreçten ve özellikle sahiplik yapısı içinde şekillenen ilişkilerden bağımsız hareket edememektedir. İçeriklerle ilgili olarak nesnellik, tarafsızlık, etik ilkeler ne yazık ki bu yapı içinde belirlenmektedir. Bu yapı içinde üretilen gazete ve televizyon haberlerinin de kalıplaşma, klişeleşmeden kurtulamadığı çok açıktır.

Tüm bu bileşenler ve ilişkiler içinde kuşkusuz alternatif bir habercilik ve içerik üretiminden bahsetmek zor görünse de kurumsal ve bireysel ölçekteki çabalarla bu gerçekleşebilir. Bireysel olarak yapılabileceklerin başında sosyal sorumluluk bilinci, kendini sürekli geliştiren araştırmacı kişilik ile eleştirel ve analitik bakış gelmektedir. Gündemi etkileyen medya içerikleri toplumun entelektüel düzeyini de belirler. İçerikleri hazırlayanların yaptıkları işi sorgulamaları ve analiz etmeleri önemli bir adımdır. Gündelik haber ve içerik üretiminin hızlı akışı içinde bu akışı belirleyen değil de belirlenen olan medya çalışanları bu durumu değiştirmek zorundadırlar. Özellikle alt yapıdan üst yapıya doğru bir baskı oluşturmak bu süreçte önemlidir. Bilgiye dayalı analitik ve eleştirel yaklaşan bir habercilik anlayışı üzerinden üretilen haberler ve içerikler mutlaka üst kademeleri de baskı altına alarak, harekete geçmeleri yönünde itici güç olarak çalışabilirler.

Türkiye’de Trafik ve Kaza Haberciliği Çalışmaları

Türkiye’de trafikle ilgili medya analizini içeren az sayıda çalışma mevcuttur. Süleyman İrvan ve Senem Çınarbaş Akın (2002) “Türk Basınında Yayımlanan Trafik Haberlerinin Analizi” başlıklı çalışmalarında, Türkiye’de gazetelerin gelenekselleşmiş haber değerleriyle trafik konusuna yaklaştıkları ve “kötü haber, iyi haberdir” anlayışını benimsediklerini ortaya koymuşlardır. Aynı çalışmada, köşe yazarlarının trafik konusuna yeterince duyarlı olmadıkları, gazetelerin kaza haberlerini verirken bilgilendirmeyi amaçlamadığı, olayı sansasyonelleştirecek ifade ve fotoğraflar kullanıldığı bulgularına ulaşılmıştır. İrvan ve Çınarbaş (2002), Türkiye’de olay merkezli, olumsuzluk içeren habercilik anlayışı yerine süreç merkezli habercilik anlayışının gelişmesi gerektiğinin altını çizerek. Köşe yazarlarının, okurlarca daha güvenilir bulunmalarından dolayı, trafik ile ilgili konulara daha duyarlı yaklaşmalarını, habercilikte de sansasyonellik yerine bilgilendirmenin öne çıkması gerektiğini ifade ederler.

Erkan Yüksel’in (2002), “Yerel Medya Çalışanlarına Uygulanan Bir Trafik Kazası Haberi Sınavının İçerik Analizine Dayalı Değerlendirmesi” adlı çalışmasında yerel medya çalışanlarının trafik ile ilgili haber yazımlarında çoğunlukla habere konu olan olaylardan ders çıkarmaya yönelik vurguları ön plana çıkarttıkları, yazdıkları haber başlıklarının önemli bir bölümünde yargılarını belirttikleri ortaya çıkmıştır. Aynı çalışmada sıklıkla başlıkta klişe ifadelerin kullanıldığı ve başlıklarla haber içeriklerinin örtüşmediği, başlıkların daha çok ilgi çekmek ve sansasyonellik için kullanıldığı da vurgulanmaktadır. Haberlerin eksik yazıldığı, bu anlamda gerçekleri tüm açıklığı ile yansıtlamadığı ve belli bazı rutinlere saplanıp kalındığı da çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Fevzi Başköy (2005) tarafından hazırlanan “Medyadaki Trafik Konulu Haberlerin İçerik Analizi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında ise medyanın trafik kazası haberlerini büyük ölçüde sansasyonelleştirerek verdiği, trafik konulu haberler içinde en büyük payı kaza haberlerinin aldığı, haber başlıklarının ve alt başlıkların birçoğunun dehşet uyandıran kelime ve ifadelerle dolu olduğu, haber içeriklerinde kaza nedenleri üzerinde yeterince durulmadığı ortaya konulmuştur.

Arzu Ekici (2006) tarafından hazırlanan “Trafik Kazası Haberlerinin Medyada Sunumunun *Cumhuriyet*, *Hürriyet* ve *Zaman* Gazetesi Örneklerinde İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında da; bilanço haberlerinin basında trafik kazası haberlerinden daha fazla yer aldığı, haberlerin büyük çoğunluğunda trafik güvenliği mesajı, kural ihlali ve yol-trafik sorunlarına yer verilmediği, ölümlü kazaların daha çok haber değeri taşıdığı, kaza haberlerinin genellikle üçüncü sayfa haberi olarak verildiği, haberde dehşet ve trajedi boyutlarının ön plana çıkarıldığı, haberin %50’sinin fotoğraflardan oluştuğu ve haberde büyük fotoğraflar kullanıldığı, haberlerin medya dili aracılığıyla yeniden dramatikleştirilerek olayın öyküye dönüştürüldüğü bulgularına ulaşılmıştır.

2004 yılında Trafik ve Yol Güvenliği Kongresi’nde konuşan ve kendisi de bir

trafik kazası geçiren gazeteci Fikret Bila şunları demektedir:

Medyada trafik haberleri genel haber değerlendirme ölçüleri dışında özel bir ölçüye tabi tutulmuyor. Bu bakımdan da izleyici ve okuyucu tarafından yadırganıyor. Bizim mesleki ölçülerimize göre olağan giden bir iş, güzel yürüyen bir sistem, yüksek nitelikli bir eğitim, sıradanlaşmış bir biliş haber değildir. Aykırı olan haberdir, kötü olan haberdir, kötü haber iyi haberi kovar gibi mesleki ölçülerimiz var. Bu kendi kendimize koyduğumuz ölçüler değil, okurun ve izleyicinin ilgisi ve insan psikolojisinin zaafı mı desem, nitelikleri mi desem bunlara göre haber değerlendirmesi yapılır. Bizde trafik kuralı ve trafik kanunu değişikliği, kural bildiri mi gibi eğitici yönü olan haberler genellikle birinci sayfada yer almazlar, gazeteye çok az girerler.

Bila yine aynı konuşmasında trafik ile ilgili haberin gazeteye girebilmesi için dört niteliğinden bahseder. Bunlar “kaza, ceza, magazin ve sansasyonellik”tir. Ölü sayısının fazlalığı veya öleninin kamu ilgisini çeken bir isim olması haber olmasında etkilidir. Ancak Bila’ya göre trafik haberleri daima üçüncü sayfa haberi olarak görülmektedir ve facia yönü, terslik yönü, aykırılık yönü ön planda olan haberler kategorisindedir (Başköy, 2005).

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada içerik çözümlemesi tekniği kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi, iletişim içeriğinin sistematik ve nicel analizi için kullanılan, geniş miktardaki metinlerin analiz edilmesini sağlayan esnek bir araştırma tekniğidir (Hansen, 2003). Haberlerin içeriğini ortaya çıkarmaya çalışan içerik çözümlemesi tekniğinde amaç, metnin içeriğinde tekrarlanan unsurları ve vurguları bularak, metindeki içeriksel yoğunluğa ilişkin bulguları ortaya koymak, buradan hareketle de metnin tematik yapısını çözümlenmesidir. İçerik çözümlemesi tekniği, içeriksel birimlerin sınıflandırılması temeli üzerine kurulmaktadır. Metinde aranması gereken her bir tema, kavram, sözcük kendi içerisinde anlamsal gruplandırılmalarıyla sınıflandırılır. Metindeki anlam temelli içerik çözümlemesi ise anlamsal olarak sınıflandırılmış olan bu birimlerin inceleme konusu olan metin içerisindeki kullanım yoğunluklarının ve de anlamsal bağlarının çözümlenmesiyle gerçekleştirilir.

Bu çalışmada da trafik kazalarına ilişkin haberlerin, çalışmanın örneklemini oluşturan gazete ve televizyonlarda verilen haber metinlerinde hangi yoğunlukta ve nitelikte ele alındığı incelenmektedir. Çalışmada haberler hem metinsel (haber metni/öyküsü) hem de biçimsel (metnin kapladığı alan veya zaman dilimi, kelime sayısı, yeri, görüntü kullanımı vb.) olarak bir arada analiz edilmektedir. Çözümlemeler sonunda elde edilen veriler, medyanın trafik ve yol güvenliği konularına yaklaşımları bağlamında genel bir değerlendirmeye tabii tutulmaktadır.

Çözümleme Kategorisi ve Birimleri

Bu çalışmada uygulanan içerik çözümlemesi, bu makalenin karakterine, amacına ve varsayımlarına uygun olarak şu araştırma birimleri temel alınarak

uygulanmıştır. Yazılı basın ve televizyon olmak üzere iki haber mecrası sınıflandırmasıyla oluşturulan birimler aşağıdaki gibi sıralanmıştır:

- 1.Haberin başlığı (HBA)
- 2.Haberin kaynağı (HKA)
- 3.Haberin tarihi (HTA)
- 4.Haberin anlatan/özetleyen anahtar kelimeler (HAK)
- 5.Haberin türü (HTÜ)
- 6.Haberin uzunluğu /(kelime sayısı) (HUZ)
- 7.Haberin mecrası (gazete/TV yeri) (HYE)
- 8.Haberin yapan kişi/kurum (HYK)
- 9.Haber metnini/öyküsünü kuran unsurlar: (HMU)
- 10.Haber başlığının vurgusu (HBV)
- 11.Haberin tonu (HTO)
- 12.Haberde fotoğraf/görüntü kullanımı (HFK)
- 13.Haberde drama/öyküleştirme derecesi (HDS)
- 14.Haber metninde/öyküsünde eğitime yönelik unsurlar (HEU)
- 15.Haber metnindeki/öyküsündeki yerel unsurlar (HYU)

Çalışmanın Bulguları

Çalışma süresini kapsayan altı ay boyunca incelenen iki gazetede (*Hürriyet* ve *Türkiye*) trafik ve yol güvenliği ile ilgili olarak toplam 133 haberin yayınlandığı tespit edilmiştir. İncelenen bir televizyon (TRT/TRT 1 ve TRT Haber kanalları) kanalında ise toplam 14 televizyon haberi yayınlanmıştır. Genel toplamda 147 haberin medyada yer aldığı gözlenmektedir. 133 yazılı haberden, 107'sinin *Hürriyet*'te, 26'sının *Türkiye*'de yer aldığı görülmektedir. 133 yazılı haberden sadece 4'ü köşe yazısıdır. Köşe yazılarının tümü *Hürriyet* gazetesinde yayınlanmıştır. Ayrıca haberlerin ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberleri türünde verildiği, bunu, bilgilendirici, facia ve bilanço haberlerinin izlediği belirlenmiştir. Yukarıda bahsedilen kategoriler, aşağıda seçilen gazeteler ve TRT televizyonunda çıkan haberler bağlamında ayrı ayrı ele alınmaktadır. Çözümlemeleri özetleyen *Tablo 1*'de ayrıntılarıyla sunulmaktadır.

Hürriyet Gazetesi

Çalışma kapsamında Nisan-Eylül 2011 ayları arasında *Hürriyet*'te trafik ve yol güvenliği konularını içeren toplam 107 haber yayınlandığı görülmektedir. 107 haberden sadece 4'ü köşe yazısıdır. Diğer 103 haberin ağırlıklı olarak kaza/

sıradan kaza haberi türünde verildiği tespit edilmiştir. Bu haberleri sırasıyla bilgilendirici, facia ve bilanço haberleri izlemektedir.

Haber başlığı (HBA): Haberlerin tamamında başlık kullanılmaktadır. Haber metninden daha büyük puntolarda olan başlıklar koyu renkle haberi ön plana taşımaktadır. Başlıklar haberi özetler niteliktedir. *Örnek başlıklar: '60 trafik kazası', '75 kaza 25 yaralı', 'Börek yüklü kamyon devrildi'.*

Haber kaynağı (HKA): Haberlerin tamamında habere kaynaklık teşkil eden yer (haber geçtiği yer) belirtilmektedir. Ayrıca toplam 107 haberden sadece 6'sında ajans ya da muhabir adı verilmiştir. 101 haberin kaynağı belirtilmemiştir. *Hürriyet* gazetesinin haberleri aldığı ajanslar ise Doğan Haber Ajansı, Anadolu Ajansı, İhlas Haber Ajansı'dır.

Haberin tarihi (HTA): Kaza, bilgilendirici, facia haberlerinin tamamında habere neden olan olayın/olayların meydana geliş tarihleri verilmektedir. Sadece bilanço haberlerinde haberlerin tarihi belirtilmemektedir.

Haber anlatan/özetleyen anahtar kelimeler (HAK): Kaza/sıradan kaza haberlerinde ağırlıklı olarak trafik kazası, kaza, yaralı, ölü, devrilme, çarpma gibi kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Toplam 107 haberden, 82 tanesi kaza/sıradan kaza haberi, 19 tanesi bilgilendirici haber, 4 köşe yazısı, 1 bilanço ve 1 facia haberi. Bilgilendirici haberlerde vurgulanan kelimeler; kontroller, denetimler, cezalar, trafik ile ilgili son rakamlar, eğitim ve planlamalardır.

Haberin türü (HTÜ): Toplam 107 haberden, 82 tanesi kaza/sıradan kaza haberi, 19 tanesi bilgilendirici haber, 4 köşe yazısı, 1 bilanço ve 1 facia haberi.

Haberin uzunluğu/(kelime sayısı) (HUZ): Ağırlıklı olan kaza/sıradan haberlerinde haberlerin ortalama 30-70 kelime arasında verildiği, bilgi ve bilanço veren haberlerde bu sayının daha da artarak 100 ve üstü kelimeye kadar çıktığı görülmektedir. Köşe yazılarında da kelime sayısı 100'ü ve üstünü bulmaktadır.

Haberin yeri (gazete/TV yeri) (HYE): Haberlerin tamamına yakını (102 haber) *Hürriyet*'in Ankara ekinde (bölgesel) üçüncü sayfadan verilmektedir. 5 haber ise *Hürriyet* İstanbul (ulusal) baskısında yer bulmuştur.

Haber yapan kişi/kurum (HYK): *Hürriyet* gazetesinde çıkan haberlerin tamamına yakını (101 haber) ajans ya da muhabir ismi verilmeden kullanılmaktadır. 6 haberde ise ajans ya da muhabir, yazar ismi verilmektedir.

Haber metnini/öyküsünü kuran unsurlar (HMU): Haberler ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberleri olduğu için haber metnini kuran en temel unsurlar kaza, kazanın nedeni, oluş biçimi, ölü ve yaralı sayılarıdır.

Haber başlığının vurgusu (HBV): Haberler ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberleri olduğu için, haber başlığında da kaza, yaralı ve ölü sayısı vurgulanmaktadır. *Örn.: '86 kaza 43 yaralı', '92 trafik kazası'.*

Haberin tonu (HTO): Kaza/sıradan kaza ve bilanço haberlerinde haberlerin

karamsar/kötümser bir tonda verildiği görülmektedir. Bilgilendirici haberlerin daha iyimser ve gerçekçi bir tonda verildiği belirlenmiştir. *Örn.: 'Habercilerin arkadaş acısı'* başlıklı haber (*Hürriyet Ankara*, 29 Mayıs 2011: 1).

Haberde fotoğraf/görüntü kullanımı (HFK): Toplam 103 haberden 45 haberde fotoğraf kullanıldığı görülmektedir. Fotoğraf kullanılan haberlerin, toplam haberlerin yarısından daha az olduğu dikkat çekmektedir.

Haberde drama/öyküleştirme derecesi (HDS): Haberlerin zaman zaman öyküleştirildiği görülmektedir. Fakat ağırlıklı olan kaza/sıradan kaza haberlerinin bazılarında haberin niteliğine uygun olarak öyküleştirme yapıldığı söylenebilir. Ancak haberlerde drama ögesinin kullanımının çok da yoğunluklu olmadığı saptanmıştır. Haber metinlerindeki genel şablon kaza haberleri için de geçerliğini korumaktadır. Dolayısıyla da bu birimin çözümlenmesinde anlamlı sayılabilecek bir bulguya ulaşamamıştır.

Haber metninde/öyküsünde eğitime yönelik unsurlar (HEU): Toplam 107 haber içinde yer alan 19 bilgilendirici haber içinde eğitime yönelik unsurlar dikkat çekmektedir. Bu az sayıdaki haber içinde eğitime yönelik olarak; trafik denetimleri, ceza miktarları, trafik ile ilgili yasal değişiklikler, trafik eğitimi konularında haberler yapıldığı görülmektedir. *Örn.: 'Shell Ramazan boyunca ağır vasıta sürücülerine güvenlik eğitimi verecek'* (*Hürriyet*, 30 Temmuz 2011). Ancak eğitime yönelik bir görünümle verilen bu haberlerin ne kadarının bu açıdan bilinçli yapıldığı konusunda, en azından bu çalışmanın kapsamı içerisinde anlamlı bir bulguya ulaşmak mümkün olmamıştır.

Haber metnindeki/öyküsündeki yerel unsurlar (HYU): Türkiye'de trafik ve yol güvenliği konularında yapılan haberler içinde yerel olarak nitelendirilebilecek en önemli konu 'bayramlar'dır. Özellikle resmi ve dini bayram günlerinde ve bu günlere denk düşen tatillerde, özellikle trafik ve yol güvenliği ile ilgili haberlerin arttığı, haberler içinde eğitici, uyarıcı vurguların çoğaldığı söylenebilir.

Türkiye Gazetesi

Çalışma kapsamında Nisan-Eylül 2011 ayları arasında *Türkiye* gazetesinde trafik ve yol güvenliği konularını içeren toplam 26 haber yayınlandığı görülmektedir. 26 haber arasında köşe yazısına rastlanmamaktadır. Haberlerin ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberi türünde verildiği tespit edilmiştir. Bu haberleri sırasıyla bilgilendirici, facia, bilanço haberleri izlemektedir.

Haber başlığı (HBA): Haberlerin tamamında başlık kullanılmaktadır. Haber metninden daha büyük puntolarda olan başlıklar koyu renkle haberi ön plana taşımaktadır. Başlıklar haberi özetler niteliktedir. *Örnek başlıklar: '1 Ölü 4 Yaralı. Başkentte 2 ayrı kazda', 'Organları Umut Oldu'.*

Haber kaynağı (HKA): Haberlerin tamamında habere kaynaklık teşkil eden yer (haber geçtiği yer) belirtilmektedir. Ayrıca toplam 26 haberin tamamında ajans ve muhabir adı belirtilmektedir. *Türkiye* gazetesi haberlerin çoğunluğunu kendi bünyesindeki İhlas Haber Ajansı'ndan temin etmektedir. Yanı sıra haber-

lerde Cihan Haber Ajansı'na da rastlanmıştır.

Haberin tarihi (HTA): Kaza, bilgilendirici, facia haberlerinin tamamında habere neden olan olayın/olayların tarihi verilmektedir. Sadece bilanço haberlerinde haberlerin tarihi belirtilmemektedir.

Haber anlatan/özetleyen anahtar kelimeler (HAK): Kaza/sıradan kaza haberlerinde ağırlıklı olarak; trafik kazası, kaza, yaralı, ölü, devrilme, çarpma kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Toplam 26 haberden, 22'si kaza/sıradan kaza haberi, 3'ü bilgilendirici haber, 1'i de bilanço haberidir. Bilgilendirici haberlerde vurgulanan kelimeler; eğitim, istatistikler ve hatalardır.

Haberin türü (HTÜ): Toplam 26 haberden, 22'si kaza/sıradan kaza haberi, 3'ü bilgilendirici haber, 1 bilanço haberidir. Bu da göstermektedir ki haberde öncelik olayın aktarımıdır, olayı haber vermektir. Bunun yanında olaya ilişkin genelleştirici bilgiler vererek okuru bilgilendirmek veya aydınlatmak değildir.

Haberin uzunluğu/(kelime sayısı) (HUZ): Ağırlıklı olan kaza/sıradan haberlerinde haberlerin ortalama 30-70 kelime arasında verildiği, bilgi ve bilanço veren haberlerde bu sayının daha da artarak 100 ve üstü kelimeye kadar çıktığı görülmektedir. Köşe yazılarında da kelime sayısı 100'ü ve üstünü bulmaktadır. Bu da göstermektedir ki trafik haberciliğinde olayın az ve öz biçimde aktarımı önceliklidir. Olayın ayrıntılarıyla okurun meşgul edilmesi ya da haberin öyküsünün çeşitli boyutlarıyla öykülendirilmesi gibi bir tavır bilinçli ya da bilinçsiz olarak tercih edilmemektedir.

Haberin yeri (bölge) (HYE): Haberlerin *Türkiye Ankara* (10 haber, 17 ya da 20 sayfa), *Türkiye Haber* (7 haber, 1, 9, 19. y), *Türkiye Akdeniz* (4 haber, 17, 18, 20. y), *Antalya* (3 haber, 20 sayfa), *Adana* (1 haber, 22 syf), *Türkiye İzmir* (1 haber, 19 sayfa) gibi hem ulusal hem de bölgesel eklerde dağıldığı görülmektedir. Bu veriler de göstermektedir ki trafik kazası tarzı haberler daha çok ulusal sayfalarda verilmektedir. Yerel sayfalarda ise genelde yerel düzeydeki trafik veya kaza haberleri verilmektedir.

Haber yapan kişi/kurum (HYK): *Türkiye* gazetesinde toplam 26 haber de muhabir ya da ajans adı verilerek kullanılmıştır. İHA kaynaklı haberler çoğunluktadır. Bu gazetenin içerisinde yer aldığı Medya Grubunun aynı zamanda bir haber ajansının da işlevsel olması, haberlerin kaynağının çoğunlukla bu haber ajansı olmasını gerektirmektedir de zaten.

Haber metnini/öyküsünü kuran unsurlar: (HMU): Haberler ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberleri olduğu için, haber metnini kuran en temel unsurlar kaza, kazanın nedeni, oluş biçimi, ölü ve yaralı sayısıdır.

Haber başlığının vurgusu (HBV): Haberler ağırlıklı olarak kaza/sıradan kaza haberleri olduğu için, haber başlığında da kaza, yaralı ve ölü sayısı ve kazanın geçtiği yerler vurgulanmaktadır. Örn.: '*Adana'da trafik kazası*', '*Afyon'da zincirleme kazd*'.

Haberin tonu (HTO): Kaza/sıradan kaza ve bilanço haberlerinde haberlerin karamsar/kötümser bir tonda verildiği görülmektedir. Bilgilendirici haberlerin daha nötr ve gerçekçi bir tonda verildiği belirlenmiştir. *Örn.: 'Trafik Canavarı yine mesaide'* başlıklı haber (Türkiye, 12 Eylül 2011). Örnek haberden hareketle kazaların ve trafiğin canavarlaştırılarak kötümser bir ton kullanıldığı söylenebilir. Burada kazanın tüm yönleriyle aktarılması genelde haberin okur üzerinde kötü etki yapmasına da yol açabilir. Nötr öyküleme tarzının kullanılması belki bu anlamda daha tercih edilmesi gereken bir tarzdır. Ancak haber metinlerinde çoğunlukla olayın anlatımının feciyi işlemesi nedeniyle trajik anlatıyla verildiği dikkati çekmektedir.

Haberde fotoğraf/görüntü kullanımı (HFK): Toplam 26 haberden 15 haberde fotoğraf kullanılmıştır. Fotoğraf kullanılan haberlerin, toplam haberlerin yarısından fazla olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın kapsamı dışında kalmakta, ancak belki de başka bir çalışmada, haberde kullanılan görsellerin karakterinin çözümlenerek, okur üzerinde yapması olası etkiler ayrıca tartışma konusu yapılmalıdır. Çünkü görselin özellikle duyguları hedef alan etkileri bilinmektedir.

Haberde drama/öyküleştirme derecesi (HDS): Haberlerin zaman zaman öyküleştirildiği görülmektedir. Fakat ağırlıklı olan kaza/sıradan kaza haberlerinin bazılarında haberin niteliğine uygun olarak öyküleştirme yapıldığı söylenebilir. Burada da *Hürriyet*'te olduğu gibi drama öğesinin yoğun kullanımından söz etmek mümkün değildir. Ama yine de kaza haberlerinin doğaları gereği, diğer haberlerine göre drama unsuru çok daha belirgin yoğunluktadır. *Örn.: 'Habertürk TV'nin acı günü'* başlıklı haber (Türkiye, 29 Mayıs 2011).

Haber metninde/öyküsünde eğitime yönelik unsurlar (HEU): Toplam 26 haber içinde yer alan 3 bilgilendirici haber içinde eğitime yönelik unsurlar dikkat çekmektedir. Bu az sayıdaki haber içinde eğitime yönelik olarak trafik dersleri, ehliyetsiz sürücülerin durumu ve bayramlarda yollarda dikkat edilmesi gereken kurallara yönelik haberler yapıldığı görülmektedir. *Örn.: 'Korkuteli'de öğrencilere trafik dersi'* (Türkiye, 21 Mayıs 2011).

Haber metnindeki/öyküsündeki yerel unsurlar (HYU): Türkiye'de trafik ve yol güvenliği konularında yapılan haberler içinde yerel olarak nitelendirilebilecek en önemli konu 'bayramlar' dır. Özellikle resmi ve dini bayram günlerinde ve bu günlere denk düşen tatillerde özellikle trafik ve yol güvenliği ile ilgili haberlerin arttığı, haberler içinde eğitici, uyarıcı vurguların çoğaldığı söylenebilir. *Örn.: 'Dönüş de gidiş gibi olmasın'* (Türkiye, 4 Eylül 2011) 4 Eylül 2011 Ramazan Bayramı dönüşü.

TRT 1 ve TRT Haber Kanalları

Trafik ve yol güvenliği ile ilgili haberlerin her iki kanalda da yayınlandığı görülmektedir. Altı ay boyunca yayınlanan toplam 14 haberin tamamı da kaza/sıradan kaza haberidir. Bu haberlerde, haberler ortalama 45 saniye ile 2 dakika arasındaki sürelerde yayınlanmıştır. Haberlerde kaynak belirtilmemiştir. Haberlerin tamamında kaza yeri, tarihi, kaza nedeni, olay, yaralı ve ölü durumları

ile ilgili kısa bilgiler yer almaktadır. Haberlerin veriliş tarzında yoğun bir öykümeden ve dramatik anlatımdan bahsetmek mümkün değildir. Haberlerin verilişinde çoğunlukla karamsar/kötümser bir ton hâkimdir ve eğitime yönelik unsurlar bulunmamaktadır. Haber metni; kaza, ölü, yaralı sayısı ve kazanın gerçekleşme biçimi ve sonucunu içeren bilgilerle kurulmuştur.

Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye medyasında “trafik ve yol güvenliği” ile ilgili 2011 yılı içerisinde Nisan-Eylül ayları arasında yayınlanmış olan haberler, haber metinleri (öyküleri) ve televizyon haberleri üzerinden yapılan çözümlenmeler sonucunda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Ajans kaynaklı, muhabir sayısının az olduğu *klîşe/kalıplaşmış/tek tipleşmiş* bir habercilikten söz edilebilir.
- Haber metinleri, metinlerde kullanılan kelimeler, ton, vurgular ve öyküleme biçimleri birbirinin aynısıdır. ‘Trafik Canavarı’ deyiminin sık sık kullanılması bu klîşe haberciliğin en açık örneğidir.
- Yazılı basın, görsel basına oranla trafik ve yol güvenliği haberlerine daha çok yer vermektedir. Televizyon haberlerinin sayısı, yazılı haberlere göre daha azdır.
- İlk sırada kaza haberleri yer alırken onu bilgilendirici haberler, facia haberleri ve bilanço haberleri izlemektedir.
- Eğitici haber sayısı azdır. Ama bilgilendirici haberlerin, kaza haberlerinin hemen arkasından geliyor olması basının bu yöndeki duyarlılığını ortaya koymak açısından önemlidir.
- Fotoğraflar, haberi destekler nitelikte kullanılmaktadır.
- Haberin köşe yazısı formatında verilmesi veya köşe yazıları içerisinde işlenmesine rastlanmamaktadır.
- Trafik ve yol güvenliği konularında olayları irdeleyen, tartışan haberler oranı düşüktür. Haberler genelde kazayı anlatmanın, yaralı ve ölü sayısı belirtmenin ötesine geçmemektedir. Bu da analitik ve çözüm üretici bir haberciliğin Türk medyasında yeterince yaygın olmadığını göstermektedir.
- Trafik ve kaza haberlerinin özellikle bayram zamanlarında daha yoğun verildiği dikkati çekmektedir. Verilen haberlerde uyarıcı iletilerin yoğunluğu da dikkat çekicidir. Bu da medyanın bir yanıyla kamusal sorumluluk yanını göstermektedir.
- Trafik konulu haberlerde haber aktörleri çoğunlukla sıradan insanlardır. Bu da haberin inşasının gerçek olaylar üzerine kurulması ve gündelik yaşamın içerisinde alınmasından dolayıdır.

• Televizyon haberlerinde ilk sırayı kaza/sıradan kaza haberleri almaktadır. Televizyon haberlerinde eğitime yönelik, irdeleyici haberlere rastlanmamıştır. Televizyon haberlerinde de klişe bir haber metni ve habercilik anlayışı görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye’de geleneksel ana akım medyada trafik ve yol güvenliğine ilişkin çıkan haberler; nesnel, sorgulayıcı, bilgi veren nitelikten daha çok trajik öyküleme, sansasyonel ve rakamlar içine sıkıştırılmış biçimde yer almaktadır. Hiç kuşku yok ki bu anlayışın değiştirilmesi ve geliştirilmesi yönünde çözüm önerilerinde bulunmak için medyanın içeriklerinin ortaya konulması önem taşımaktadır. Trafik ve yol güvenliği ile ilgili çalışmalar, medya ile de sınırlı değildir. Trafik alanında üretilen politikalar, üniversiteler ve sivil toplum örgütlerinin çalışmaları, bu alanda faaliyet gösteren tüm kişi ve kurumlar ve deneyimleri de alanın iyileştirilmesi, dönüştürülmesinde önem taşımaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu trafik ile ilgili 2002 yılından bu yana yapılan çalışmalardan elde edilen verilerle benzerlikler göstermesidir. Yani on yıllık bir zaman diliminde Türkiye’de trafik ve yol güvenliği ile ilgili haberlerin ana akım medyada sunumunda fazla bir değişiklik gözlenmemiştir. Medyanın klişeleşmiş habercilik anlayışını değiştirmesi gerekmektedir. Bugün ağırlıkta olan ‘olay haberciliği’ yerine bilgiye dayalı ‘süreç haberciliği’nin yapılması gerektiği açıktır. Trafik ve yol güvenliği ile ilgili haber, köşe yazıları ve tüm medya içeriklerinin sürekli, doğru ve yeterli bilgiye dayanan, toplumsal sorumluluk bilinci içerisinde oluşturulması gerekmektedir. Haberlerde bazı unsurların yok sayılarak bazı unsurların yanıltıcı şekilde öne çıkarılması şeklindeki anlayış değişmelidir. Konuyla ilgilenen köşe yazılarının oranında da on yıllık süreç içinde göze çarpan bir değişiklik olmamıştır. Toplumun kanaat önderleri konumunda olan köşe yazarlarının da trafik ve yol güvenliği konularında daha duyarlı ve sorumluluk bilincinde hareket etmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

- Arıkan Öztürk, E. (2016). “Türkiye’deki İllerin Trafik Risk Endeksi”. *Pamukkale Üniversitesi Mühendislik Bilimleri Dergisi*. 22(6). 405-412.
- Aziz, A. (2003). *Araştırma Yöntemleri Teknikleri ve İletişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Başköy, F. (2005). *Medyadaki Trafik Konulu Haberlerin İçerik Analizi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Ekici, A. (2006). *Trafik Kazası Haberlerinin Medyada Sunumunun Cumhuriyet, Hürriyet ve Zaman Gazetesi Örneklerinde İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Geray, H. (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Hansen, A. (2003). “Content Analysis”. (S. M. Çebi, çev.). *Mass Comunication Research Methods*. New York: New York University Press.

İrvan, S. ve Çınarbaş, S. (2002). *Türk Basınında Yer Alan Trafik Haberlerinin Analizi*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları.

Yüksel, E. (2002). "Yerel Medya Çalışanlarına Uygulanan Bir Trafik Kazası Haberi Sınavının İçerik Analizine Dayalı Değerlendirmesi". İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 1(12).

Ek: 1. İçerik analizi tablosu

Değerlendirme Kriteri	Gazete		Gazete Toplam	Televizyon
	Hürriyet	Türkiye		TRT
HSA (Haber Sayısı) (adet)	103+4 (köşe yazısı)	26	133	14
HBA (Haber Başlığı) (adet)	107	26	133	-
HKA (Haber Kaynağı) (adet)	6 (Ajans/ Muhabir)	26 (Ajans/ Muhabir)	32 (Ajans/ Muhabir)	-
HTA (Haber Tarihi) (adet)	106	25	131	14
HAK (Anahtar Kelimeler)	kaza, yaralı, ölü	kaza, yaralı, ölü	-	kaza, yaralı, ölü
HTÜ (Haberin Türü) (adet)	82 kaza 19 bilgi 1 facia 1 bilanço	22 kaza 3 bilgi 1 bilanço	104 kaza 22 bilgi 1 facia 2 bilanço	14 kaza
HUZ (Haberin Uzunluğu)	30-70 kelime ve 100 kelime üstü	30-70 kelime ve 100 kelime üstü	-	45 saniye -2 dakika
HYE (Haberin Yeri) (adet)	102 Hürriyet Ankara 5 Hürriyet	10 Tür.Ank 7 Tür.Haber 4 Tür.Ak- deniz 3 Tür.An- talya 1 Tür.Adana 1 Tür.İzmir	112 Gazete 21 Yerel Gazete	14 TRT Haber

Değerlendirme Kriteri	Gazete		Gazete Toplam	Televizyon
	Hürriyet	Türkiye		TRT
HYK (Haber Yapan Kişi/Kurum)	DHA/AA/İHA	İHA	-	TRT HABER
HMU (Haber Metni Unsurları)	kaza, ölü, yaralı	kaza, ölü, yaralı	-	kaza, ölü, yaralı
HBV (Haber Başlığı Vurgusu)	kaza, ölü, yaralı	kaza, ölü, yaralı	-	kaza, ölü, yaralı
HTO (Haberin Tonu)	kötümser	kötümser	-	kötümser
HFK (Haberde Fotoğraf Kullanımı) (adet)	45	15	60	-
HDS (Haberde Drama/ Öyküleştirme Derecesi)	orta	orta	-	-
HEU (Haberde Eğitim Unsurları)	denetim, ceza	ders, eğitim	-	-
HYU (Haberde Yerel Unsurlar)	bayram	bayram	-	bayram

BİREYSEL EMEKLİLİK SİSTEMİ VE ETKİLİ İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK REKLAM

Ömer AÇIKGÖZ*, Merve KARDELEN BİLİR**

Özet

20. Yüzyılın sonunda, yaşlı nüfusun artış hızındaki değişim ve tıbbi teknolojinin yardımıyla nüfusun yaşama süresinin uzaması gibi demografideki hızlı değişimlerle birlikte, emeklilik reformları sosyal politika alanındaki en tartışmalı konularından biri olmuştur. Emeklilik yaşı ve emekli maaşı alma hakkı gibi emeklilik sistemlerinin temel göstergeleri birçok ülkede değişmiştir; bu değişen politikaların ana nedeni, mevcut emeklilik politikalarının mali yönetim krizinin bir sonucu olarak ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda, 2001 yılından başlayarak, Türkiye'deki bireysel emeklilik politikasının yapısı, gönüllü katılımdan zorunlu katılıma doğru değişmiştir. Aynı zamanda, Bireysel Emeklilik Sistemi'nin (BES) ülke ekonomisinde çok önemli bir mekanizma olarak önemi, Türkiye hükümeti tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Bu noktada, bu makalenin ana amacı, Türkiye'de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) ile reklamları arasındaki etkileşimli ilişkiyi analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: Bireysel Emeklilik Sistemi, reklam, etkili iletişim, Türkiye, iletişim.

*Psikoloji Bölümü Lisans Mezunu, Üsküdar Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

**Sosyal Politikalar Yüksek Lisans Öğrencisi, Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

THE INDIVIDUAL PENSION SYSTEM AND ADVERTISING AS EFFECTIVE COMMUNICATION

Ömer AÇIKGÖZ*, Merve KARDELEN BİLİR**

Abstract

At the end of the 20th century, with rapid changing in demography like increasing in the population aging and the prolonged life expectancy by the help of medical technology in the world, pension reforms have been one of the most contradictive issues in the field of social policy. The basic indicators of pension systems such as retirement age and the period of entitlement to pension have been changed in many countries; the main reason for these changing policies has been expounded as a result of financial management crisis of the existing pension policies. In this regard, from 2001 to onwards, the structure of the individual pension policy in Turkey has changed from voluntary participation towards compulsory participation. At the same time, the importance of the Individual Pension System (BES) as a very important mechanism in the national economy is emphasized frequently by the Turkish government. In this point, the main purpose of this article is about the interactive relationship between the Individual Pension System (BES) in Turkey and its advertisements.

Keywords: The Individual Pension System, advertising, effective communication, Turkey, communication.

*Graduated from Psychology Department, Üsküdar University, Faculty of Humanities and Social Sciences

**The Master of Arts in Social Policy, Boğaziçi University, Institute for Graduate Studies in Social Sciences

Giriş

Kaynak, alıcı, ileti, kanal, dönüt ve bağlam olarak sıralanan iletişimin öğeleri birbiriyle kaçınılmaz bir etkileşim halinde bulunurlar. Bu sebeple bir mesajın yorumlanması süreci iletinin kaynağı, ileti, hedef alıcı ve iletişimin gerçekleştiği toplumsal ve kültürel yapının özellikleriyle birlikte değerlendirilmelidir. Reklamlar aracılığı ile iletilmek istenen mesajlar, reklamların çeşitli semboller aracılığıyla kodlanması ile oluşturulmaktadır. Mesaj ilk olarak tüketiciye “ne” söyleneceği ve tüketicinin bu tanımı “nasıl” yorumlayacağı üzerine kuruludur. Tüketicilere iletilmek istenen mesajın içeriğinde öncelikle alınacak hizmetin veya malın tüketiciye sağlayabileceği yararlar ve bu yararların hangi yollarla tüketiciye iletileceği yer almaktadır.

Bu bağlamda tüketicileri mal veya hizmetler hakkında bilgilendirerek, onların tutum ve davranışlarını reklamın hedefleri ekseninde oluşturmak reklamın amaçları arasındadır. William J. McGuire (1978) tarafından tanımlanan etkileyici iletişim kavramı bir kişi ya da grubun bir başka kişi ya da grupların kararları üzerinde etkili olarak, onları denetim altına almak veya değiştirmek amacıyla yapılan bir iletişim etkinliğidir. Etkili iletişim biçimlerinden biri olan reklamların içeriği ve hedefleri de bu tanım doğrultusunda incelenmektedir.

Bu makalenin ana amacı Türkiye’de 2001 yılında Bireysel Emeklilik Sistemi olarak kabul edilen ve 1 Ocak 2017’de yürürlüğe giren değişikliklerle birlikte zorunlu hale getirilen Bireysel Emeklilik Sistemi (BES)’nin reklamlar ve kamu spotlarıyla olan ilişkisini analiz etmektir.

Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Krizi ve Bireysel Emeklilik Programları

Bireysel Emeklilik Sistemi Nedir?

Dünya Bankası’nın 1994 yılında dağıtım temelli emeklilik sistemleri hakkındaki raporu “Yaşlılık Krizini Önleme: Yaşlıları Koruma ve Büyümeyi Sağlama Politikaları” (*Averting the Old-Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*), yeni emeklilik sistemlerinin uygulanmasının yolunu açmıştır. Bu rapora göre, kamu emeklilik sisteminin verimlilik ve dağıtım alanlarında olmak üzere iki temel problemi bulunmaktadır. Bu raporun ana savı tek bir emeklilik dağıtım fonunun başta dağıtım olmak üzere bireysel tasarruf ve sosyal sigortanın sürdürülebilirliği konusunda yetersiz olduğu ve bu noktada bireysel emeklilik sistemi uygulamasının hayata geçirilmesi üzerine kurulmuştur (Dünya Bankası, 1994: 12). Günümüzdeki üç kademeli emeklilik sisteminin farklı yaklaşımları birlikte ele alarak bireylerin çeşitli ihtiyaçlarına hizmet etmiş olduğu söylenebilir. Üç kademeli emeklilik politikasının kamusal sosyal güvenlik sistemi, mesleki emeklilik sistemi ve bireysel (özel) emeklilik sisteminden oluştuğu ifade edilmelidir (Boulier vd. 2001: 173). Kamusal emeklilik planı, emekli aylığı programının idaresinin resmi bir sosyal güvenlik kurumu tarafından yürütülmesidir, öte yandan bireysel (özel) emeklilik planı, özel bir şirket veya bireysel emeklilik fonu tarafından izlenir (OECD, 2005). Kamusal sosyal güvenlik ve mesleki

emeklilik sisteminin yanı sıra, bireysel emeklilik planları çalışanların periyodik şekilde bireysel katkılarıyla finanse edilmiştir. Bu emeklilik sisteminin ana amacı, çalışanların yaşlılıkta sürdürülebilir bir yaşam standartlarını korumalarını sağlayan bir tasarruf hesabı oluşturmaktır (Ippolito, 1986: 6). Bu bağlamda bireysel emeklilik planı, zorunlu ve gönüllü bireysel emeklilik planı olarak ikiye ayrılmıştır. Zorunlu bireysel emeklilik planı, bireylerin genellikle belirli sayıda özel şirketler tarafından yönetilen ve devlet tarafından denetlenen mevcut bireysel emeklilik planlarından birinde katkıda bulunmalarını zorunlu kılmıştır. Mevcut emeklilik planlarından herhangi birine katkıda bulunmak için yaş ve çalışma koşulları gibi bazı uygunluk ölçütleri olabilir. Gönüllü bireysel emeklilik planında ise bireyler için kanunda herhangi bir yükümlülük bulunmamaktadır. Bunun yerine, bireyler katılmayı seçmekte özgürdürler (OECD, 2005).

Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi; Emeklilik Reformunun Öncesi ve Sonrası

Emeklilik reformundan önce Türkiye’deki sosyal güvenlik sistemi, özel ve kamu sektörü çalışanları için SSK (Sosyal Sigortalar Kurumu), devlet memurları için Emekli Sandığı (ES) ve serbest meslek sahipleri için, Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (BAĞ-KUR) olarak üç ayrı kurum tarafından yürütülmekteydi. Fakat bu üç kurumun finansal sürdürülebilirliği mali ve idari krizlerle sarsıldı ve bu krizler kurumların yıpranmasına neden oldu. 1999’daki mevcut hükümet, mali açığı azaltmak için ilk reforma teşebbüs etmiştir, ancak köklü değişiklik paketi 2006 yılındaki sosyal güvenlik reformu ile hayata geçirilmiştir. Mayıs 2006’da ve Ocak 2007’de yürürlüğe giren sosyal güvenlik idari reform yasası ve sağlıkta reform yasası ile mevcut üç sosyal güvenlik kurumu Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştirilmiştir. Ayrıca, Almanya’nın sosyal sigorta politikası temel alınarak hazırlanan mesleğe dayalı sigorta sistemi de değiştirilmiş ve Genel Sağlık Sigortası (GSS) olarak adlandırılan, gelir beyanına dayalı bir prim ödeme sistemi uygulanmaya başlanmıştır.

Araştırmaya konu olan Bireysel Emeklilik Sistemi ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tarafından 28 Mart 2001 tarihinde Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu’yla (Resmî Gazete, 2001) kabul edilmiştir. Gönüllü katılım esasına dayanan bireysel emeklilik sistemi kanunu daha önce Demokratik Sol Parti (DSP) başkanlığında parlamentoya getirilse de Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) döneminde kanunlaştırıldı (Yılmaz, 2016). Bu mevzuattan sonra Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) sayıları süreç içerisinde artan bireysel emeklilik şirketleri tarafından yürütülmeye başlandı. Bu politikanın temel amacı, bireysel emeklilik hesaplarına dayalı bir fon sistemi oluşturulması olarak gösterildi. Bu sistem, Türkiye’deki mevcut kamusal ve dağıtım esaslı sosyal güvenlik sisteminin bir tamamlayıcısı olarak çalıştı ve gönüllü katılım ve bireysel katkıya dayanan iki temel noktaya sahipti. 2013 yılından itibaren, devlet tarafından bireysel emeklilik politikasını popülerleştirmek için bireysel emeklilik sisteminin katılımcılarına yüzde 25 oranında maddi destek sağlandı. Sistemin katılımcıları, devlet katkısı olan miktara ise belirli koşullarda sahip

olabiliyorlar. Bu koşullar ise, yaş sınırı ile emeklilik gerçekleştiğinde, maluliyet ve/veya vefat durumlarıdır (Yılmaz, 2016).

1 Ocak 2017’de yürürlüğe giren Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi, zorunlu otomatik katılım maddesi nedeniyle mevcut bireysel emeklilik sisteminden ayrılmaktadır. Bu yeni düzenleme Türkiye vatandaşı olan 45 yaşın altındaki tüm çalışanların, zorunlu bireysel emeklilik planına işverenler aracılığıyla dâhil edilmesini ve kişilerin istekleri doğrultusunda sistemden çıkmalarını öngörmektedir. Mevzuata göre, Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi’ni desteklemek amacı ile yüzde 25 devlet katkısına ek olarak sisteme yeni katılan kişilerin emeklilik hesaplarına 1.000 TL eklenecektir. İşverenler Hazine Müsteşarlığı tarafından yetkilendirilmiş sigorta şirketlerinden biriyle sözleşme yapacak ve çalışanların emeklilik katkı payları belirlenmiş fonlarda toplanarak işlem görecektir.

Bireysel Emeklilik Sistemi’nin ulusal ekonomide tasarruf konusunda çok önemli bir mekanizma olduğu, politika aktörleri tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Naczyk (2014), hükümetlerin yatırım ve istihdam alanında sağlayıcı bir rolü üstlenerek özelleştirilmiş emeklilik rejimlerini stratejik olarak desteklediğini vurgulamıştır. Bireysel emeklilik fonları katılımcıların ikinci bahar hayalini gerçekleştirmenin ötesinde, hükümetler için yatırım ve istihdam alanında kaynak teşkil etmektedir. Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin başlangıcından 2010 yılına kadar, bireysel emeklilik fonlarının yatırım ve istihdamın yanı sıra kamu borçlanması noktasında da önemli bir mali kaynak olduğu analiz edilmiştir (Gökbayrak, 2010). Hisse senetlerine göre getirisi daha düşük olan kamu borçlanma senetlerinin tercih edilmesi, Türkiye’deki bireysel emeklilik sistemi katılımcılarının fon tercihlerinin yorumu açısından anlamlıdır. 2010 yılını takip eden 2011 ve 2012 yıllarında da sözleşme türlerine göre katılımcıların fon grubu tercihlerinde kamu borçlanma senedi %50,43 ve %49,80’lük oranı ile diğer fon tercihlerini geride bırakmıştır (EGM, 2011 ve 2012). Emeklilik Gözetim Merkezi’nin yıllık raporlarına göre, kamu borçlanma senedi halen ağırlığını korumaktadır, bununla birlikte likit ve kamu borçlanma (YP) senetlerinin yükselişte olduğu söylenebilir (Tablo 1).

Yıl	Esnek	Kamu Borçlanma (TL)	Likit	Standart	Hisse Senedi	Kamu Borçlanma (YP)	Kıymetli Maden
2013	33,10%	40,20%	8,90%	5,50%	7,30%	3,70%	0,30%
2014	33,40%	36,00%	10,00%	7,60%	7,40%	4,70%	0,90%
2015	33,20%	30,30%	11,60%	9,00%	7,40%	7,20%	1,30%
2016	32,90%	26,60%	12,30%	9,90%	7,00%	8,60%	2,70%

Tablo 1: Yaş Dağılımına Göre 2003-2011 Yılları Arası Toplam Katılımcı Sayısı ve Katılımcıların Toplam Fon Tutarı (TL)
(Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporları 2013-2016)

Uthoff (1998) ise kamuya dayalı dağıtım esaslı emeklilik sistemlerinin (Pay-As-You-Go) dönüşümünü üç ana nedene bağlamıştır. Bu nedenler sırasıyla; emeklilik fonlarının uzun vadede yatırım sermayesi kaynağı olması, bireyselleşen emeklilik fonlarının finansal araçların büyümesini ve çeşitlenmesini

sağlaması ve özel emeklilik sisteminde biriken fonların var olan kamu emeklilik fonlarına ek olarak ulusal tasarruf oranını arttırması ve dolaylı yoldan ekonomik büyüme sağlaması olarak sıralanabilir (Uthoff, 1998). Türkiye'deki bireysel emeklilik sisteminin gönüllülük esasından zorunluluk ilkesine dönüşümü düşünüldüğünde bu üç neden öne çıkmaktadır. Bu çalışma çerçevesinde, bireysel emeklilik fonlarının, hükümet açısından ekonomiyi desteklemek için bir yatırım ve sermaye kaynağı olarak değerlendirildiği ve bireysel emeklilik fonlarındaki büyümenin finans sektöründe bir gelişme olarak yorumlandığı savunulmaktadır.

Bireysel Emeklilik Programı'nın Gelişim Dinamikleri

Emeklilik Gözetim Merkezi'nin raporlarına göre 2003 yılında 15.245 ile başlayan katılımcı sayısı 2009 yılının sonunda 1.988.322 olurken, bu sayı 2011 yılının sonunda 2.641.843'e ulaşmıştır. Aynı dönemde katılımcıların toplam fon büyüklüğü 9.000.212.294 TL'den 14.329.771.986'ya yükselmiştir (Tablo 2).

Yıl	25 Yaş Altı	25-34 Yaş	35-44 Yaş	45-55 Yaş	56 Yaş ve Üzeri	Toplam Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Toplam Fon Tutarı (TL)
2003	827	5.342	4.998	3.723	355	15.245	-
2004	27.323	132.011	106.193	44.593	4.137	314.257	-
2005	56.266	277.643	223.730	103.017	12.040	672.696	-
2006	80.185	428.632	360.283	177.769	26.781	1.073.650	2.814.938.925
2007	106.925	579.060	485.578	246.928	39.213	1.457.704	4.566.383.316
2008	122.129	687.539	581.450	302.390	51.846	1.745.354	6.372.756.623
2009	130.082	768.511	662.383	361.400	65.946	1.988.322	9.000.212.294
2010	136.970	869.568	755.898	433.448	85.594	2.281.478	12.011.986.651
2011	156.101	988.187	881.490	503.092	112.973	2.641.843	14.329.771.986

Tablo 2: Yaş Dağılımına Göre 2003-2011 Yılları Arası Toplam Katılımcı Sayısı ve Katılımcıların Toplam Fon Tutarı (TL)
(Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporları)

Bireysel Emeklilik Sistemi'ne zorunlu katılım uygulamasına kadar geçen süre içerisinde, 2001-2016 döneminde hem katılımcı sayısının, hem de toplam fon büyüklüğünün birlikte büyümeye devam ettiği görülmektedir (Tablo 3).

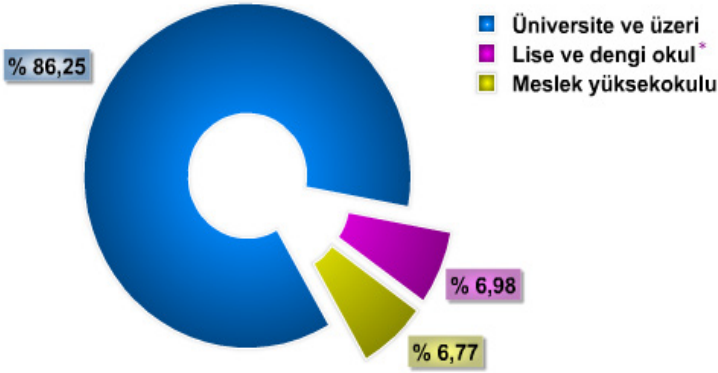
Yıl	Toplam Katılımcı Sayısı	Katılımcıların Toplam Fon Tutarı
2012	3.128.130	20.346.290.278
2013	4.153.055	25.145.718.418
2014	5.092.871	34.793.077.808
2015	6.038.432	42.979.056.589
2016	6.627.025	53.409.391.715

Tablo 3: 2012 -2016 Yılları Arasında Toplam Katılımcı Sayısı ve Toplam Fon Tutarı (TL)
(Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporları)

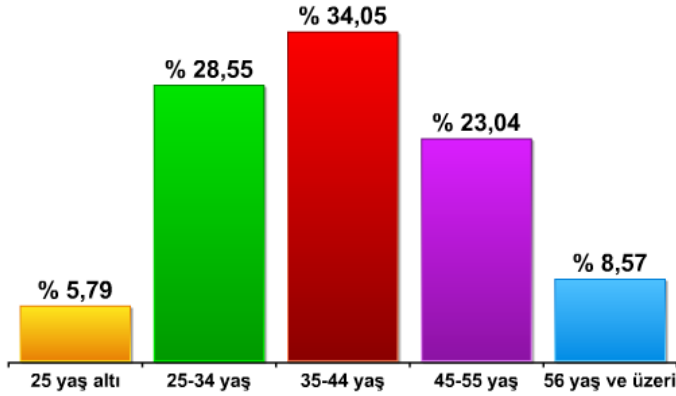
Bu sayı 2016 yılının sonunda 6 milyon 732 bin 706'ya ulaşmıştır. Aynı dönemde katılımcıların toplam fon büyüklüğü 9.000.212.294 TL'den 56 milyar 159 milyon liraya yükselmiştir (EGM, 2006, 2015). 2001-2016 döneminde hem

katılımcı sayısının hem de toplam fon büyüklüğünün birlikte büyümeye devam ettiği görülmektedir. 18.08.2017 tarihindeki verilere göre ise katılımcıların fon tutarı 62.495,0 milyon TL'ye ulaşmıştır (EGM, 2017).

Emeklilik Gözetim Merkezi'nden alınan son verilere göre katılımcıların profili şu şekilde özetlenebilir: Bireysel emeklilik sözleşmelerini korumak isteyen katılımcıların çoğunun 35-44 yaş aralığına (%34,05) ait olduğu, çoğunlukla Marmara Bölgesi'nde ikamet ettiği ve yine yüksek oranda üniversite mezunu olduğu (%86,23) görülmektedir (*Grafik 1*). 25-34 yaş aralığındaki katılımcıların oranı %28,55 ile ikinci sıradadır, 45-55 yaş aralığının payı ise %23,04 olarak belirtilmiştir (*Grafik 2*).

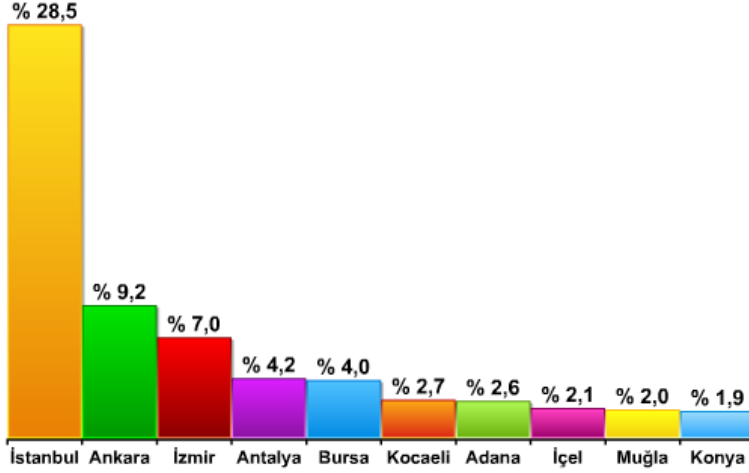

Grafik 1: Emeklilik Gözetim Merkezi, Eğitim Durumuna Göre Aracı Dağıtımı-18.08.2017 (Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Temel Göstergeleri)

Grafik 2: Emeklilik Gözetim Merkezi, Katılımcı Yaş Dağılımı-18.08.2017 (Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Temel Göstergeleri)

Katılımcıların en yoğun yaşadığı illerin verisi ise, Türkiye'nin sosyoekonomik haritasına uygunluk göstermektedir; 'beyaz yakalı' olarak tabir edilen maaşlı çalışanların yoğunlukla yaşadığı üç büyükşehir olan İstanbul (%28,5), Ankara (%9,2) ve İzmir (%7,0)'de bireysel emeklilik sistemine katılım diğer illere göre daha yüksektir (*Grafik 3*).

Grafik 3. Emeklilik Gözetim Merkezi, En Fazla Katılımcının Yerleşik Olduğu İlk 10 İl-18.08.2017 (Emeklilik Gözetim Merkezi, Bireysel Emeklilik Sistemi Temel Göstergeleri)

2003-2016 döneminde bireysel emeklilik sistemine katılan katılımcıların, ödeme dönemi için yıllık yerine aylık katkıda bulunmayı tercih etmişlerdir. 1 Ocak 2017'de yürürlüğe giren Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi, zorunlu otomatik katılım maddesi nedeniyle mevcut bireysel emeklilik sisteminden ayrılmaktadır. Bu yeni düzenlemeyle birlikte Türkiye vatandaşı olan 45 yaşın altındaki tüm çalışanların, zorunlu bireysel emeklilik planına işverenler aracılığıyla dâhil edilmesi ve kişilerin istekleri doğrultusunda sistemden çıkmaları öngörülmektedir. Mevzuata göre Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi'ni desteklemek amacı ile yüzde 25 devlet katkısına ek olarak, sisteme yeni katılan kişilerin emeklilik hesaplarına 1.000 TL eklenecektir. İşverenler, Hazine Müsteşarlığı tarafından yetkilendirilmiş sigorta şirketlerinden biriyle sözleşme yapacak ve çalışanların emeklilik katkı payları belirlenmiş fonlarda toplanarak işlem görecektir. Hem bireysel emeklilik fonlarının hem de katılımcıların ve sözleşmelerin toplam sayısının bu rakamlara ve 2017 yılının Ocak ayında yürürlüğe giren Zorunlu Bireysel Emeklilik yasasına bakarak büyümeye devam edeceğini söyleyebiliriz.

Bireysel Emeklilik Sistemi ve Reklamlar

Etkileyici iletişim biçimlerinden biri olan reklamlarla ilgili yapılan araştırmalara göre reklam mesajlarının özellikleri; görüş farkı, hitap etme yaklaşımları ve ya-

pısal özellikler başlıkları altında incelenmektedir (Gürgen, 1990). Bu bağlamda reklamların hedeflenen tüketici kitleye iletilmesi ve ilgili tüketicilerin kararları üzerinde etkili olması reklamın ana amacıdır. Hitap şekillerinden biri olan “korkuya dayalı hitap etme” ise genellikle sigorta ile ilgili olan reklamlarda karşımıza çıkmaktadır (Gürgen, 1990). Bu hitap şeklinde tüketicilere iletilecek mesaj korkuyu hedef alacak şekilde düzenlenmektedir, ancak korkuya dayalı hitap etme biçiminin hedef alıcılar üzerinde karmaşık bir etkiye sahip olduğu da vurgulanmaktadır (Gürgen, 1990). Bu noktada, korkuya dayalı hitap etme şeklindeki bir mesaj aynı zamanda tüketicilere sunulmak istenen hizmetin veya malın yararını da ortaya koymalıdır. William McGuire’in (1978) de belirttiği gibi, tüketiciler üzerinde orta düzeyde korkuya sebep olan reklam mesajları az veya yüksek düzeyde korkuya neden olan mesajlardan daha etkilidir.

Türkiye’de yayınlanan bireysel emeklilik temalı reklamlarda göze çarpan husus, bu reklamlarda iletilmek istenen mesajın çoğunlukla hedef alıcıya korkuya dayalı hitap etme biçiminde sunulmasıdır. Bireysel emeklilik şirketlerinin reklamlarının ana içeriğini, hedef alıcıların geleceği için vurgulanan tasarruf mesajları oluşturmaktadır. Bu mesajlarda kişilerin tasarruf yapmasının, kendi gelecekleri ve ekonomik güvenceleri için zorunlu olduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan, tasarruf amaçlı oluşturulan bireysel emeklilik fonlarının yeni düzenlemelerle birlikte getirilen yüzde 25 devlet katkısı ve ilk giriş ödemesiyle birlikte hedef alıcılar için daha faydalı olduğu da iletilmektedir. Örneğin sektörün önde gelen şirketlerden birinin ödüllü reklamındaki ana mesaj, hedef alıcıları yarını düşünmeye ve emekliliği için vakit kaybetmeden tasarruf yapmaya davet etmektir. Bu reklamda saatlerine bakan insanlar, bireysel emeklilik sistemine geçmek için uygun zamanın geldiğini düşünmekte, bireysel emeklilik sisteminin yeni düzenlemeleri hakkında bilgi almak ve sisteme dâhil olmak için harekete geçmektedir. Bu sayede reklamlar, hem korkuya hem de alınacak hizmetin faydasına odaklanmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Yukarıda sunulan bilgiler ışığında Türkiye’nin bireysel emeklilik politikasının değişiminin, neo-liberal politikaların Türk refah rejiminin dönüşümündeki rolünü tartışmak için bir gösterge olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Sistemin uygulanmaya başlandığı 2003 yılından, zorunluluk esasına göre yürütüldüğü 2017 yılına kadar geçen zamandaki verilere bakıldığında sisteme katılım oranının ve sistemde biriken fon tutarının birlikte artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışma çerçevesinde ise, ilgili büyüme bireysel emeklilik fonu katılımcılarına ekonomik anlamda özgür bir emeklilik hayatının sağlanmasından ziyade, dağıtım esaslı kamusal sosyal güvenlik sisteminin bir krizi olarak yorumlanmaktadır. Özellikle gelir düzeyi düşük ve geçici-düzensiz çalışan geniş bir nüfusa sahip olan Türkiye’de, bireysel emeklilik sisteminin sermaye piyasalarını derinleştirici etkisi nedeniyle, esas olarak piyasalar açısından işlevsel olduğu vurgulanmaktadır.

Çok basamaklı emeklilik sistemleri çalışanların emeklilik güvencelerini kamu dağıtımlı emeklilik sistemlerine göre daha kırılğan hale getirmiştir. Kamusal emeklilik sistemleri kişilere emeklilik yaşamlarında istihdam statüsüne orantılı olarak ve belirlenmiş maaş esasına göre sabit bir emeklilik maaşı sunar. Bu bağlamda, kamusal emeklilik sistemlerinin bireysel emeklilik sistemlerine göre, istihdam/maaş statüsü esaslı ve sabit emeklilik maaşı getirili bir sistem olduğu görülmektedir. Bireysel emeklilik sistemi ise prim düzeylerinin sabit, maaş düzeyinin ise değişken olduğu ve katılımcılara belirli bir emekli maaşı garantisi sunulmayan bir sistemdir. Sisteme katılan ve fon tercihleriyle birikimleri aracı kurumlar vasıtasıyla değerlendirilen katılımcılar yaptıkları mali birikimin olası kaybıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çok basamaklı yapı, katılımcıları sistemin olası riskleri ve mali kayıplarına karşı tam anlamıyla korumamakta ve katılımcıların emeklilik hayatlarında yaşayabilecekleri finansal bir krizin olumsuz sonuçlarına karşı onları daha korumasız bırakmaktadır.

Öte yandan bireysel emeklilik politikasındaki bu değişim, dağıtım esaslı emeklilik sisteminin özelleştirilmesi ve mevcut emeklilik haklarının ve menfaatlerinin kısıtlanması olmak üzere iki noktada yoğunlaşan karşı savlara yol açmıştır. Hükümetin zorunlu BES politikasına tepki olarak farklı kanatlardan sendikalar, mesleki dernekler ve sivil toplum örgütleri arasında bir fikir birliğine varıldığı görülmektedir. Türkiye Kamu-Sen, Türk Eğitim-Sen, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu, Türk Tabipler Birliği ve Bankaları BES-leme gibi farklı duyarlılıklara sahip kurumlar zorunlu bireysel emeklilik sistemine karşı kendi üyelerini bilgilendirmiş ve düzenlemeyi çalışan hakları bağlamında eleştirmişlerdir. Bugünkü mevcut tabloya baktığımızda Türkiye’de bireysel emeklilik sisteminin kapsamının genişlemeye devam edeceği ve büyümesini sürdüreceği düşünülmektedir.

Kaynakça

- Ankara Tabip Odası. (2017). Zorunlu Bireysel Emeklilik Sistemi Hakkında Bilgilendirme. <http://www.ato.org.tr/news/show/180>. 15.03.2018.
- Apak, S. ve Kamer, H, T. (2010). “Türkiye’de Bireysel Emeklilik Sisteminin Gelişimi”. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*. 2(2). 121-129.
- AvivaSA. (Haziran, 2008). Tasarrufa Yönlendiren Reklam Filmi AvivaSA’ya Ödül Getirdi. https://www.avivasa.com.tr/web/53-366-1-1/avivasa_tr/hakkimizda/iletisim_faaliyetleri_-_basin_odasi/tasarrufa_yonlendiren_reklam_filmi_avivasaya_odul_getirdi_. 15 Mart 2018.
- _____ (22 Kasım 2012). AvivaSA Yeni Reklam Filmiyle Tasarruf İçin “Tam Zamani” Diyor. https://www.avivasa.com.tr/web/53-432-1-1/avivasa_tr/hakkimizda/iletisim_faaliyetleri_-_basin_odasi/avivasa_yeni_reklam_filmiyle_tasarruf_icin_tam_zamani_diyor. 15 Mart 2018.
- Bonoli, G. (2000). *The Politics of Pension Reform: Institutions and Policy Change in Western Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Boulier, J., Shao, J, H., Grégory, T. (2001). "Optimal Management Under Stochastic Interest Rates: The Case of a Protected Defined Contribution Pension Fund". *Insurance: Mathematics and Economics*. 28(2). 173-189.

Emeklilik Gözetim Merkezi. (2003). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2004). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2005). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2006). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2007). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2008). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2009). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2010). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2011). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2012). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2013). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2014). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2015). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2016). *Bireysel Emeklilik Sistemi Gelişim Raporu*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.

_____ (2017). BES Temel Göstergeleri; 2015. <http://www.egm.org.tr/webink/BESgostergeler.html>. 25 Temmuz 2017.

_____ (2017). BES Temel Göstergeleri; 2017. <http://www.egm.org.tr/webink/BESgostergeler.asp>. 27 Ağustos 2017.

Gökbayrak, Ş. (2010). *Refah Devletinin Dönüşümü ve Özel Emeklilik Programları*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Ippolito, R, A. (1986). *Pensions, Economics and Public Policy*. ABD: Pension Research Council.

- Naczyk, M. ve Bruno, P. (2014). "Feed the Beast: Finance Capitalism and the Spread of Pension Privatisation in Europe". *SSRN*. <http://ssrn.com/abstract=2551521>. 27 Ağustos 2017.
- NTV. (2017). "DİSK'ten BES Açıklaması". <http://www.ntv.com.tr/ekonomi/diskten-bes-aciklamasi,ovOffCe0TUOzaXQEwZESlg>. 15 Mart 2018.
- OECD. (2005). *Private Pensions*. Organization for Economic Cooperation and Development.
- Özbek, N. (2006). *Cumhuriyet Türkiye'sinde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Politikalar*. İstanbul: Emeklilik Gözetim Merkezi.
- Resmî Gazete. (7 Nisan 2001). Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu. No. 4632, Tertip: 5, Sayısı: 24366. <http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.4632&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch=&Tur=1&Tertip=5&No=4632>. 15 Mart 2018.
- "Türkiye Kamu-Sen'den BES Açıklaması: Olmayan Şeyin Tasarrufu Yapılmaz". (2017). <http://www.kpsscafe.com.tr/kamu-personeli/turkiye-kamu-senden-bes-aciklamasi-olmayan-seyin-tasarrufu-h68442.html>. 15 Mart 2018.
- Uthoff, A. (1998). *Pension Funds, the Financing of Transition Costs and Financial Markets Development: Lessons from the Chilean Privatization Reform*. Santiago: Financing Development Series.
- World Bank. (1994). *Averting the Old Age Crisis, Policies to Protect the Old and Promote Growth*. ABD: World Bank Publications, Oxford University Press.
- Yılmaz, V. (2016). "Türkiye'de Emekliliğin Özelleştirilmesi ve Zorunlu Özel Bireysel Emeklilik Sistemine Geçiş: Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor". *Birikim Dergisi*. <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/7699/turkiye-de-emekliligin-ozellestirilmesi-ve-zorunlu-ozel-bireysel-emeklilik-sistemine-gecis-kati-olan-her-sey-buharlasiyor#.WDrNCfmLTIU>. 15 Mart 2018.

Etkileşim

Yorum

söyleşi

çeviri

eleştiri

GAZETECİLİK ETİĞİ ÜZERİNE

Süleyman İRVAN*

Hürriyet gazetesi ombudsmanı Faruk Bildirici, ombudsman olarak yaptığı değerlendirmeleri *Günahlarımızda Yıkandık: Örneklerle Gazetecilik Meslek Etiği* adlı kitabında gazetecilere ve gazetecilik öğrencilerine başvuru kaynağı olabilirsin diye 43 başlıkta ve anlamlı bir bütünlük içerisinde bir araya getirmiş. Kitabı değerlendirmeye geçmeden önce gazete ombudsmanlığı (ya da okur temsilciliği) üzerine birkaç söz söylemek isterim.

Türkiye’de gazete ombudsmanlığı kurumu 1999 yılında *Milliyet* ile başladı. Yavuz Baydar ilk ombudsman olarak adeta ombudsmanlığın ne olduğunu ve nasıl yapılması gerektiğini gösterdi. Faruk Bildirici *Hürriyet*’te ombudsmanlık yapmaya 2010 yılında başladı. Ben 2012 yılında KKTC’de *Yenidüzen* gazetesinde ombudsman olarak değerlendirmeler yapmaya başladığımda hem Baydar’ı hem de Bildirici’yi kendime örnek almıştım. Zorlandığım zamanlarda kendilerinden görüş istedim. Bazen de onlar benim görüşlerimi sordu. Bugün dört gazetede (*Hürriyet*, *Sabah*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*) ombudsman var ve ben her hafta ombudsmanların yazılarını ilgiyle takip ediyor ve mümkün olduğunca da bu yazıları sosyal medya üzerinden paylaşıyorum, öğrencilerime de ombudsmanları takip etmeleri için öneriyorum.

Faruk Bildirici gazetecilik mesleği ve etiği konusundaki duyarlılığına güvendiğim bir gazeteci. Bu kitap da baştan sona dikkatli biçimde okunması ve etik sorunlarla karşılaşıldığında başvurulması gereken temel bir kaynak niteliğinde. Umarım iletişim fakültelerinde etik dersleri veren meslektaşlar da bu kitabı öğrencilerine önerirler.

Faruk Bildirici, kitabın sunuş yazısında “günahlarımızda yıkandık, ama arınabildik mi?” diye soruyor. Her ne kadar, medyada etik sorunlar ortadan kalkmadıysa ve çeşitlenerek artıyorsa da, gazetecilik etiği konusunda bir bilinç düzeyi yakalandığını düşünüyorum. Özellikle sosyal medyanın katkısı yadsınamaz.

* Profesör Doktor, Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Diyelim ki bir gazete, yazarının yazısını web sayfasından uçurmuşsa (örneğin *Hürriyet*'te Cansu Çamlıbel'in başına gelenler), anında sosyal medyada eleştiri konusu oluyor, uçurulan yazı başka mecralardan paylaşılıyor.

Bu yazıda, Faruk Bildirici'nin kitabını okurken altını çizdiğim notlar çerçevesinde bir değerlendirme yapmaya çalıştım.

Kuşku, gazeteciliğin olmazsa olmazıdır

"Gazetecilik salt aktarma faaliyeti değildir. Öyle olsaydı bizim işimizi hoparlörler, kayıt cihazları gibi aygıtlar da yapabilir, belge açıklayan, aktaran herkes gazeteci sayılırdı" diyor Bildirici (2018: 23). Bu bölümde ilginç bir tartışma da başlatıyor Bildirici ve *wikileaks*'in bir gazetecilik faaliyeti olmadığını söylüyor: "Wikileaks'i gazetecilik faaliyetinden ayıran temel olgu, ele geçirdikleri belgeleri olduğu gibi yayınlamaları, üzerinde bir inceleme ve araştırma faaliyeti yürütmemeleriydi". Ancak ben Faruk Bildirici'yle aynı görüşte değilim bu konuda. *Wikileaks* belgelerini "sızıntı gazeteciliği" olarak tanımlamak ve veri gazeteciliği bağlamında meseleye bakmak gerekir diye düşünüyorum. Öte yandan, Faruk Bildirici'nin altını çizdiği etik ilkeyi de hatırlatmak istiyorum: Gazeteci elde ettiği her belgeden, bilgiden kuşkulunmalı ve doğruluğunu kontrol etmek için çaba göstermelidir.

Ya ilk değilse?

"Türkiye'de gazeteciler, 'ilk' diye yazmayı çok sever" diyor Faruk Bildirici (2018: 33) ama bir uyarı da yapıyor: "İlk yazmak tehlikelidir. Çok emin olmadan, iyice araştırmadan 'ilk' diye yazmamak, söylememek gerekir. 'İlk' olduğu iddiasını ortaya atıp da yalanlanmak, bu kez haberin tümüyle değersizleşmesine, gazetecinin güvenilirliğini kaybetmesine neden olabilir" (2018: 34). Bildirici, *Hürriyet*'ten ilk olmayan ilk haberlerini örnek olarak gösteriyor. Medya da "ilk" haberlerini yayımlanmaya devam ediyor kuşkusuz. Örneğin 5 Temmuz 2018 tarihinde Ayşe Arman, *Hürriyet*'te yayımlanan Ferzan Özpetek röportajına "Dünyada bir ilk! Ferzan Özpetek'ten 'WhataStar' sosyal medya yetenek yarışması" başlığını atınca, dünyada ilk kez sosyal medya üzerinden bir yetenek yarışması düzenleniyor olabilir mi acaba dedim. İlk diye yazmak ilgi çekiyor ama ya ilk değilse?

Ölüm haberleri nasıl verilmeli?

Faruk Bildirici bu başlık altında ölüm haberlerinin nasıl verilmesi gerektiğini anlatıyor. "Biz gazetecilerin ölüm karşısında yapması gereken, saygı göstermektir. Hem de hiç ayırım yapmadan, her insanın ölümüne saygıyla yaklaşmalıyız. Ölüme saygı, yakınlarının acısına duyarlılıkla başlar." Bildirici, Mehmet Ali Birand, Müslüm Gürses gibi tanınmış kişilerin hastanede yaşam savaşı verirken

ölüm haberlerinin verildiğini, oysa gazetecilerin “bu haber ne kadar okunur” değil, “bu ölüm doğru mu” diye sormaları gerektiğini belirtiyor (2018: 40). Ayrıca, kaza haberlerinde, şehit haberlerinde, doğal felâketlerde ölüm haberlerinin, yakınları bilgilendirilmeden yapılmaması gerektiğinin altını çiziyor. Terör ve cinayet haberlerinde yaşamlarını yitirenlerin yakın plan fotoğraflarını kullanmamak, kanlı ve şiddet içeren görüntülere yer vermemek gibi önemli hatırlatmalar yapıyor.

İsimler nasıl kodlanmalı?

Bazı haberlerde kişi isimlerini açıkça yazmak sorunlu. Özellikle cinsel saldırı mağdurlarının, suça karışan ya da mağdur konumunda olan çocukların korunması gerekiyor. Gözaltına alınan yani zanlı konumunda olan kişilerin de masumiyet karinesi gereği isimlerini açıklamamak gerekiyor. Bildirici, “İsimlerin haberde açıkça yazılmasının sakıncalarını bütün gazeteciler bilir. Fakat pratikte buna pek de dikkat edildiği söylenemez. Maalesef Türkiye’de isimlerin kodlanması ve fotoğrafların buzlanması konusunda hiçbir standart yoktur” diyor (2018: 49). Faruk Bildirici bu bölümde, güncellenmesinde benim de katkı yaptığım **“İsimlerin kodlanması ve fotoğrafların buzlanması kılavuzu”**na yer veriyor (2018: 49). Bu kılavuz gerçekten de gazeteciler için önemli bir başvuru kaynağı niteliğinde.

İntihar haberleri nasıl verilmeli?

Faruk Bildirici intihar haberleri konusunda keskin bir çizgi çekiyor: “İntihar haberlerinin yayınlanmasında kamu yararı olmadığı açıktır. Birinin intiharını öğrenmek kimseye bir şey kazandırmaz, kimseyi mutlu etmez. Ama intihar haberleri zarar verir. Çünkü intihar bulaşıcıdır” (2018: 57). Bildirici, ünlü olmayan insanların haberlerinin kesinlikle verilmemesi görüşünde. Ancak ben bu türden keskin bir set çekmenin sorunlu olabileceğini düşünüyorum. Örneğin, atanamayan öğretmenin intiharı elbette haber değeri taşıyor. Nitekim *Hürriyet* de diğer gazeteler gibi atanamayan genç öğretmenin intiharını 16 Nisan 2018 tarihinde “Atanamayan öğretmen intihar etti” başlığıyla vermişti. Elbette, intihar yöntemlerini ayrıntılı yazmamak, intihar haberlerini öyküleştirmemek gerekiyor. Tıpkı kaza haberleri için hazırlanan kılavuz gibi, intihar haberlerinin nasıl verilmesi gerektiği konusunda da ayrıntılı bir kılavuza ihtiyaç olduğu açık.

Felaket haberciliği

Felaketler doğaları gereği haber değeri yüksek olaylar. Deprem, sel felaketi, terör saldırıları gibi olayları haber yaparken özenli davranmak gerekiyor. Faruk Bildirici, bu başlık altında felaket haberciliğinde dikkat edilmesi gereken ilkelere değiniyor: “Gazeteci, felaket bölgesindeki insanların psikolojisini göz önüne almak zorundadır. Travma yaşamış, yakınlarını kaybetmiş, yaralanmış

insanlarla konuşurken onları daha fazla üzecek üslup kullanılmamalı...” (2018: 65). Bildirici, yazısında insan odaklı felaket haberciliğine özellikle vurgu yapıyor: “Bir felaketi izleyen gazeteci, felaketin sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yardımcı olmalı. Bu da insana dair kaygıları felaket haberlerinin odağına almayı gerektiriyor” (2018: 68). Galiba asıl mesele de bu: Felaketleri yaşayanların insan olduklarını unutmamak.

Kadınlara ilişkin haberleri erkek diliyle haberleştirmek

Faruk Bildirici, kadınların konu olduğu haberlerdeki temel sorunları gayet iyi özetliyor: “Kriminal haberlerde kadınlar mağdur bile olsalar haberin baş öznesi olarak sunulurlar... kadın cinselliği haberin ambalajı haline getirilir. Erkeklerin kadına yönelik şiddeti ise ‘kıskançlık’, ‘cinnet’, ‘aldatma’ gibi sözcüklerle meşru gösterilir” (2018: 69-70).

Bildirici, yazısının sonunda kadın odaklı haberciliğin nasıl yapılması gerektiğini de maddeleştirmiş. Bir ilkeyi buraya alıyorum: “Kadına yönelik şiddet haberlerinde özendirici olmamalı, mazeret üretmemeli, örnek oluşturmamalıyız. Şiddet mağduru kadınları korumak için kimliklerini kodlayarak ya da fotoğrafını mozaikleterek de olsa vermemeli, şiddet gösteren erkeği haberin öznesi haline getirmeliyiz” (2018: 77-78).

Ayrımcılık ve nefret söylemi

Gazetecilik meslek ilkeleri, her türden ayrımcılıktan ve nefret söyleminden uzak durulması gerektiğini önermesine karşın maalesef medyada ayrımcılık ve nefret söylemi giderek artmaktadır. Örneğin Hrant Dink Vakfı tarafından düzenli olarak yayımlanan Medyada Nefret Söylemi Raporu’na göre (Ocak-Nisan 2018), dört aylık sürede 3076 adet nefret söylemi içeriği tespit edilmiş. Gerçekten yüksek bir rakam. Faruk Bildirici, “Her gazeteci, gazetecilik mesleğini (etik) ilkeler ışığında yürütmek zorundadır. Bütün insanların eşit olduğu ve aralarında hiçbir ayırım yapılmaması gerektiği ilkesini benimsemeden gazetecilik yapılamaz. Hatta benimsemek de yetmez, bu ilkeleri içselleştirmek gerekir” diyor (2018: 81).

Şiddet haberciliği

Şiddet maalesef hayatın bir gerçeği ve haber değeri de yüksek. Faruk Bildirici (2018: 93), şiddet haberciliği konusunda şunları söylüyor:

Şiddete karşı önlem alınması, toplumun şiddetten arındırılması, çare aranması asıl olarak bu ülkeyi yönetenlerin işi. Gazeteciler de şiddete karşı kampanyalar yürütebilir, insanların bu yönde bilinçlenmesini sağlayıcı yayınlar yapabilir. Fakat daha önemlisi, medyanın toplumdaki şiddetin artmasına katkıda bulunmaması, şiddeti körükleyici yayınlar yapmamasıdır.

Terör haberleri nasıl verilmeli?

Terör haberciliği netameli bir konu, çünkü Faruk Bildirici'nin de altını çizdiği gibi, devleti yönetenler terörle mücadelede gazetecilerin milli duruş sergilemesini, terör haberlerini yayımlamamasını, devletin zaaflarını görmezden gelmesini isterler. Bu bakış açısı ister istemez gazetecileri devletin propaganda aygıtı konumuna indirger. Oysa, "gazeteci, terör ve terörle mücadelede gerçekleri topluma aktarmakla yükümlüdür". Bildirici, bu uyarısının ardından terör haberleriyle ilgili evrensel ilkeleri hatırlatıyor: "Terörün propagandasına aracı olmamak, kan ve şiddeti toplumda travma yaratacak biçimde yansıtmamak, insanların acılarına saygılı davranmak" (2018: 105).

Bariş gazeteciliği mümkün mü?

Bariş gazeteciliği konusunda çokça yazmış ve bariş gazeteciliğini savunan bir akademisyen olarak Faruk Bildirici'nin (2018: 115-116) bariş gazeteciliği konusunda yazdıklarını önemsiyorum.

Bariş gazeteciliğini sadece silahlı çatışmalar ve savaşların yaşandığı bölgelerde uygulabilecek bir gazetecilik türü olarak kabul etmemek gerekir. Bariş gazeteciliği, bütün haberlerde geçerli kılınması gereken bir gazetecilik yaklaşımı... Gazeteci hayatın her alanında barişçi olmalı ki, çatışmaların çözüme ulaşmasına yardımcı olabilsin. Barişçi içselleştirmeden, çatışan taraflardan birinin tarafında yer alarak ve onların çatışmacı dilini benimseyerek bariş sağlanamaz. Çatışmacı dil barişçi hizmet etmez.

Bugünkü devletler arası çatışmalarda medyanın ateşe körükle giden haberciliğine bakınca, bu tespitlerin ne kadar doğru olduğunu görebiliyoruz. Çatışma dili çözümü de zorlaştırıyor.

Masumiyet karinesini unutmamak

Faruk Bildirici, bu başlık altındaki yazısına şöyle başlıyor: "Yargılamalarla ilgili haber yazarken hiç unutulmaması gereken temel ilke masumiyet karinesidir. Daha açık söylemek gerekirse, yargılanan herkes, hakkında mahkûmiyet kararı verilene kadar masum, yani suçsuzdur" (2018: 133). Gayet açık değil mi? Peki medya bu evrensel kuralı uyguluyor mu? Uygulamadığını Bildirici örneklerle gösteriyor.

Ekonomi sayfaları şirket bülteni gibi

Faruk Bildirici, ekonomi haberlerine eleştiriler yönelttiği yazısında şu tespitlerde bulunuyor:

Günümüzde ekonomi haberlerinin yönünü belirleyen, iş dünyası ve ekonomi yönetimi ile içli dışlı ilişkiler. Reklam verme gücü, haber değerini belirleyen ölçütlerden ilki haline geldi... İş dünyasındaki yanlışlar, eksikler, olumsuzluklar hakkında haber

görmek neredeyse imkânsız. İnşaat, maden ve otobüs kazaları gibi durumlarda bile firma isimleri yazılmıyor (2018: 145).

Faruk Bildirici, bu bölümde, yazımında öncülük ettiği ve medya dünyasında büyük bir uzlaşmayla benimsenen “Trafik kazası haberleri yazım kılavuzu”na da yer veriyor.

Reklam kokan haberler, reklam yapan yazarlar

Bildirici, Ursula Le Guin’in edebiyat dünyasıyla ilgili eleştirisini gazeteciliğe uyarlayarak şunları yazıyor: “Günümüzde medyanın, piyasaya ürün pazarlama ile gazetecilik arasındaki farkı bilen gazetecilere ihtiyacı var. Medya kuruluşlarının satış ve reklam gelirlerini maksimize edecek satış stratejilerine uyan haberler üretmenin gazetecilikle ilgisi yoktur” (2018: 157). Doğru bir tespit değil mi? Faruk Bildirici bu bölümde sadece reklam kokan haberlere değil, gazetecilerin yeni ortakları haline gelen halkla ilişkiler uzmanlarına da dikkat çekiyor: “Türkiye’de...medya, reklamcılarının yanı sıra bir de halkla ilişkiler ve iletişim danışmanlığı yapan şirketler ile uzmanlarının yönlendirmeleri, telkin ve tavsiyeleleriyle karşı karşıya” (2018: 158). Bildirici, yazılarında reklam yapan Ayşe Arman, Ahmet Hakan gibi yazarları da eleştirmekten çekinmiyor.

Bedava geziler körleştirir

Faruk Bildirici, davet gazeteciliğini, hediyeleri ve bedava gezileri eleştirdiği bu bölümde önemli uyarılarda bulunuyor: “Davet gazeteciliği, gazetecilik meslek etiği açısından problemlidir. Çünkü gazetecilik gerçeği, ama yalın gerçeği hiçbir çıkar ilişkisine dayanmadan aktarma mesleğidir”; “Gazeteciye verilen hediyeler de...etik açıdan sorunludur. Çünkü gazeteci ile yayına konu edeceği kişi ya da kurumlar arasında maddi hiçbir ilişki olmamalıdır” (2018: 170); “Bu tip geziler, gazetecinin eleştirel bakmasını engelliyor. Oysa bir gazeteci eleştirel olmak durumundadır. Aksi halde yaptığı iş, gazetecilikten çok o şirketin tanıtım faaliyetine dönüşebilir” (2018: 171).

Köşe yazarları da eleştirilebilir mi?

Ombudsmanlığın en zor alanlarından biri, köşe yazarlarının eleştirilip eleştirilemeyeceği meselesidir. Sonuçta köşe yazarları haber yazmıyorlar, dolayısıyla ombudsmanın yorum yazılarına eleştiri getirmesi beklenmez. Ancak, eğer yazılarda nefret söylemi ve ayırmacılık söz konusuysa, şiddet özendiriliyorsa ya da yazarlar ticari kuruluşların reklam yıldızı oluyorsa, ürün reklamı yapıyorlarsa ombudsman eleştiri yapabilir. Faruk Bildirici, bu konuda net çizgiler çiziyor: “Hem reklamcı, hem gazeteci olunmaz. O nedenle de başta ABD ve Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyada habercilerin, yazarların ve haberle ilgili editorial kadronun reklam yapmasına izin verilmez” (2018: 181).

Haberlerin yüzde 70-75'i magazinleştiriliyor

Faruk Bildirici, Türk medyasında giderek artan magazinleşme meselesine de değiniyor. Güzel bir tanım da yapıyor: "Magazinleşme, siyasal, ekonomik, tarih, sosyal, sanat, spor gibi farklı alanlardan ciddi konuların işlendiği haberlerin sulandırılması, ikincil unsurlarının ön plana çıkarılarak 'eğlendirici' bir malzemeye dönüştürülmesidir" (2018: 189).

Bildirici, magazinleşmenin 1980'lerde ortaya çıktığını ve giderek arttığını ifade ediyor: "Magazinleştirilmiş haberlerin bütün haberler içerisindeki oranı yüzde 70-75'lere ulaştı" (2018: 189).

Özel hayat ve kamu yararı dengesi

Faruk Bildirici, evrensel bir gazetecilik ilkesi olarak kişilerin özel hayatlarına müdahale edilmemesi gerektiğini vurguladıktan sonra bazı istisnalardan söz ediyor:

Ancak toplumlarda bütün bireyler, özel hayatın gizliliği ilkesinden eşit oranda yararlanamaz. Ünlü kişiler, devlet adamları, politikacılar, resmi görevi olan bireyler ile bu tür konumda olmayan kişilerin özel yaşam alanları farklıdır. Ünlüler ve kamusal görevi olanların özel hayat alanları daha dardır. Toplumda tanınmış ve kamusal görevi olanlarla ilgili haberlerde, bu kişilerin özel yaşam alanı ile kamunun bilme hakkı ve basın özgürlüğü arasında denge gözetilir. Bu dengede temel ölçüt de kamu yararıdır. (2018: 201)

Elbette kamu yararı tanımlanması zor bir kavram. Bildirici bu kavrama açıklık getiren örnekler de veriyor. Ayrıca, oldukça önemli olan "**mekânsal yalıtım**" kriterinden de söz ediyor: "Kişinin yalnız olmasına güvenerek toplum önünde davranmayacağı şekilde hareket ettiği, kamunun gözü önünde olmayan alanlar olarak tanımlanıyor mekânsal yalıtım" (2018: 205).

Gizli kayıtlar haber olursa?

Faruk Bildirici, gizli kayıtlara dayalı habercilikte AİHM kararlarını hatırlatıyor.

AİHM, gizli bir belgeyi 'kamu yararı' gerekçesiyle yayımlayan gazetecilerin 'iyi niyetli olmasını, olgulara dayanmasını, basın kurallarıyla tutarlı, güvenilir ve belirgin haber vermesini' istiyor! Demek ki, toplumun yararına olmasının yanı sıra bir de gazetecilerin, o haberi hazırlarken temel gazetecilik kurallarına uymaları ve salt gerçeği insanlara aktarma güdüsüyle hareket etmeleri gerekiyor (2018: 213).

Bildirici'ye göre, gizli yöntemlerle elde edilmiş bir kayıt söz konusu olduğunda gazetecinin bakması gereken yer kimin rahatsız olacağı ya da kaydın yasal olup olmadığı değil, toplumun o bilgiyi öğrenmesinde kamu yararı olup olmadığı meselesidir.

Sağlık haberciliği nasıl olmalı?

Faruk Bildirici, sağlık alanında yaşanan ticarileşme sonucunda sağlık haberciliğinin de giderek önemli hale geldiğini belirttiikten sonra medyaya uyarılarda bulunuyor (2018: 249):

Okuru/izleyiciyi böyle bir bilgi kirliliğinden uzak tutmanın yolu, uzman ve deneyimli sağlık muhabiri istihdam etmek, piyasaya yönelik kaygılarla hareket etmeyen ve gerçekten uzman olan hekimlere alan açmak, sağlık haber ve yazılarında gazetecilik ve tıbbi etik ilkelerin uygulanmasına özen göstermek, en önemlisi de kamu çıkarını her tür ticari kaygının üzerinde tutmak gerekir.

İnternet haberciliğinin sorunları

Faruk Bildirici, internet haberciliğine ayırdığı bölümde yaşanan temel sorunlardan söz ediyor: "...hız nedeniyle geleneksel gazeteciliğin haberleri kaynağından doğrulama ve bütün unsurlarını tamamlama ilkesi, dijital mecrada hakıyla yerine getirilemez; yeterince araştırılmamış haberler yayına verilir"; "Türkiye'de internet medyasının bir de içerik üretememe gibi büyük bir zaafı bulunur. Küçük kadrolarla çalışan internet haber siteleri, gazeteler ve gazetelerin web sayfalarından 'kopyala-yapıştır' yöntemiyle çoğu zaman kaynak bile göstermeden içerik alırlar" (2018: 297). Bildirici yazıda tık avcılığı ve galeri haberciliğine de eleştiri getiriyor (2018: 301-302):

Elbette başlığın haberi okutmak, okuru çekmek için çarpıcı olması gerekli. Ama çarpıcı olsun ve okutsun diye haberin içeriği ile örtüşmeyen başlık atılmamalı... Aynı şekilde, doğru düzgün bilgi içermeyen, sırf sayfa sayısını artırmak için uzatılan 'galeriler' de gazete-okur ilişkisini yıpratıcı bir yöntem.

Dijital arşivler ve unutulma hakkı

İnternet yayıncılığı ile birlikte yeni sorunlar da ortaya çıktı. Bunlardan en önemlisi, internete konan içeriğin kalıcı hale gelmesi. Haliyle insanlar kendileriyle ilgili bazı bilgilerin kalıcı olmasından rahatsızlık duyuyorlar ve bu haberlerin silinmesini istiyorlar. Faruk Bildirici, "**unutulma hakkı**" çerçevesinde bu işlemin nasıl yapılması gerektiğini anlatıyor. Bildirici unutulma hakkını, "dijital hafızada yer alan bireye ait fotoğraf, kimlik bilgisi, adres ve diğer kişisel içeriğin, yine bireyin kendi talebi üzerine bird aha geri getirilemeyecek biçimde silinmesi" olarak tanımlıyor. Bu bağlamda, *Hürriyet* gazetesinde uygulanmak üzere 2014 yılında hazırladığı "**Dijital yayında düzeltme kılavuzu**"na yer veriyor (2018: 309-310). Oldukça detaylı olan bu kılavuzu, internet üzerinden yayın yapan tüm medya kuruluşlarının benimsemesi ve uygulaması iyi olurdu.

Haber fotoğrafçılığında etik ilkeler

Yazısına, "Haber fotoğrafçılığı, ne sanat fotoğrafçılığına benzer ne de stüdyo

fotoğrafçılığına. Risklidir, tehlikelidir, sabır işidir... Haber fotoğrafçılığı gazeteciliktir” diye giriş yapan Faruk Bildirici, Aylan bebek fotoğrafları gibi karelerin çokça tartışıldığını ve haber fotoğrafçılığı konusunda etik standartlar belirlenmenin gerekli olduğunu ifade ettikten sonra Türkiye Foto Muhabirleri Derneği için geliştirdiği ancak henüz ortak bir metin olarak benimsenmemiş olan **“Haber fotoğrafçılığı etik ilkeleri”**ne yer veriyor. Bu belgenin foto muhabirleri ve editörler için yol gösterici nitelikte olduğuna kuşku yok.

Seçilmiş gazeteciler

“Özel davetleri Türkiye gazeteciliğine asıl yerleştiren Turgut Özal oldu” diyor Faruk Bildirici (2018: 387). Özal, Başbakanlığı sırasında bazı yazarlarla ve Ankara temsilcileriyle özel ilişkiler geliştirmiş ve haliyle de bu temsilci ve yazarlar habercilikte muhabirliğin önüne geçmeye başlamış. Demirel’in 1995 yılındaki bir Uzak Doğu gezisinden sonra tutum değiştirerek gezilerine gazetecileri ismen davet etmeye başladığını, davet edilenlerin de eleştirel haberler yazmayı bıraktıklarını anlatıyor. AK Parti döneminde hem Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün hem de Başbakan ve ardından Cumhurbaşkanı olarak Tayyip Erdoğan’ın gazetecileri gezilere ismen davet ettiğini ifade ettikten sonra şu eleştirileri yapıyor (2018: 403):

Uçağa davet bir ‘ödüllendirme’ gibi kullanılıyor, bu davetlerle prestij kazandığını düşünen gazeteciler için de davetli listesinde var olmaya devam etme kaygısı habercilikten daha ağır basıyor. Fakat sonuçta, ‘seçilmiş gazeteci’ olmak, gazeteciliğin daha etkin biçimde yapılmasının kapılarını açmıyor, tam tersine gazeteciliğin iğdiş edilmesi, basın özgürlüğünün sınırlandırılması anlamına geliyor.

Siyasete mesafeli duruş şart

Faruk Bildirici, Türkiye’de gazetecilerin politikacılarla aralarında bulunması gereken mesafeyi koruyamadıklarını ifade ediyor: “Ne yazık ki, özellikle de iktidardaki politikacılarla içli dışlı olma hali AKP döneminde hayli yaygınlaştı medyada” (2018: 405). Kuşkusuz mesafe ortadan kalkınca haber de gerçeği aktarabilme işlevini yitiriyor. Bildirici’ye göre, “Bu duruma gelinmesinde siyasi iktidarın akreditasyon cezaları, cumhurbaşkanı ve başbakan ile gezileri de ödül olarak kullanması ve gazeteciler arasında ‘bendensin / benden değilsin’ ayrımı üzerine kurduğu ilişkinin de etkisi büyük” (2018: 405).

Faruk Bildirici’nin 430 sayfalık kitabında başka eleştirileri de var. Örneğin, iktidarların medyayı çeşitli yaptırımlarla hizaya getirmeye çalıştıklarını, demokrasi geliştikçe basın özgürlüğünün de genişlediğini ifade ediyor; Gazetecilik faaliyetleri nedeniyle gazetecileri cezalandırmanın, en çok sayıda gazeteciyi hapse atan ülkeler sıralamasında birinci sırada olmanın yanlışlığını vurguluyor (2018: 414, 421).

Bu yazıyı Faruk Bildirici’nin kitaptaki son cümlesi ile bitirelim: “Özgürlüğün ol-

madığı yerde medya görevini yapamaz, kamuoyu da bilgi edinme hakkını kullanamaz.”

Kaynakça

Bildirici, F. (2018). *Günahlarımızda Yıkandık: Örneklerle Gazetecilik Meslek Etiği*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

GAZETECİLİK 2.0 İNTERNET GAZETECİLİĞİNDE HİPERMETİNSELLİK

Şerife ÖZTÜRK*

İnternet, 1990'lı yıllarda insanların hayatına girmeye başladığında kuşkusuz hiç kimse, bugünleri tahmin edemezdi. İnternete, yıllar geçtikçe ve teknoloji ilerledikçe birtakım özellikler ve uygulamalar eklenmiş; bunlar geliştikçe alanlar dönüşüme uğramıştır. 2000'li yıllarda toplumsal yaşamda büyük bir öneme sahip olmaya başlayan ve barındırdığı özellikler ile insanların vazgeçilmez haline gelen Web 2.0 temelli uygulamalar, her alanın olduğu gibi, gazetecilik alanının da temel yapı taşı olmuştur. Tabii bunda Web 2.0'in sahip olduğu özellikler de başrolde.

Gazetecilik alanına Web 2.0'in girmesiyle internet gazetelerini geleneksel gazetelerden ayıran üç temel özellik belirgin hale gelmeye başlamıştır: Etkileşim, multimedya biçimselliği ve hipermetinsellik. Kitap, hipermetnin gazetecilik alanında kullanımının ve uygulamasının araştırılarak bulguların detaylı bir şekilde ortaya konduğu, yeni medya ve gazetecilik alanında akademik çalışma yürütenler ve alana ilgi duyan herkesin yararlanabileceği en iyi kaynaklardan biridir.

Yazarın ilk kitabı, *"Gazetecilik 2.0 - İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik"*, doktora tez çalışmasının bir ürünüdür. Robot gazetecilik, gazeteciler için programlama dili ve veri görselleştirme üzerine çalışmalar yapan Narin, kitabında, dijital ortamlarla birlikte haberin dönüşümünü hipermetinsellik açısından ele almaktadır.

Haberin arka planının veya başka olaylarla bağlantısının metin üzerinde linkler aracılığıyla sağlandığı hipermetinsellik özelliği, haberin bütünselliğini sağlama, okuyucunun habere kopmaması açısından oldukça önemlidir. Hipermetinsellik sadece haberde değil yazılı diğer metinlerde de dipnotlar, atıflar aracılığıyla farklı kaynaklarla bağlantı kurarak gerçekleştirilmektedir.

*Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı

Kitapta, ifadelerin açık olması, acıcılığı sağlayan en önemli unsurlardan. Dört bölümden oluşan kitapta en fazla bölüm doktora tezi olması itibarıyla ampirik araştırmaya ayrılmıştır. Narin, kitabının başlangıcında, hipermetinselliğin internet gazeteciliği pratiklerinde yarattığı dönüşümü disiplinlerarası bakış açısıyla çoklu yöntem kullanarak sorguladığını ifade etmektedir.

Çalışmanın ampirik bölümünde Narin, hem Türkiye’de yayıncılık faaliyetini sürdüren çeşitli internet haber sitelerinin hipermetni kullanım şeklini karşılaştırmakta hem de sektörde çalışanlarla yaptığı görüşmeler ile hipermetinselliğin gazetecilerin çalışma koşullarında haber metninde ve kullanıcılar üzerinde yarattığı dönüşümü tartışırken, gazetecilik alanındaki dönüşümün içerikten çok biçimsel anlamda olduğunu vurgulamaktadır.

Hipermetni, postyapısalcıların yıllar evvel dayandırdıkları yapıbozum (Bakhtin ve Derrida) ve yeniden inşa kavramlarına dayandırarak kuramsal bağlamda açıklayan Narin, hipermetinsellik için farklı bir tanım yapmaktadır: “*Hipermetinsellik, özne ve nesnenin sabit olmadığını göstermenin teknolojik bir yoludur.*” Bu tanım, dijital ortamlardan önce belki de yeterince anlatılmayan metinlerarasılığa dikkat çekmede ince bir çizgidir.

Kitabın “İnternet Gazeteciliği” başlığını taşıyan birinci bölümü, gazetecilik alanında hipermetinselliğin kullanıldığı internet gazeteciliğine ayrıntılı biçimde değinmektedir. İnternetin çeşitli özelliklerini anlatarak başlayan bu bölüm, “yakınsama (*convergence*)” kavramının iletişim teknolojilerindeki önemini altını çizmektedir.

Kitapta, gazetecilik mesleğinde iş pratiklerinin dönüşüme uğradığı ve bu dönüşümde haber üretim süreçlerinden başlayarak haberin her aşamasında yeni medya uygulamaları ve araçlarının etkili olduğuna vurgu yapılırken, alanda “*hızlı olma*” baskısının da gazeteciliğin niteliği açısından tehdit oluşturduğu ifade edilmektedir. Bu şekilde teknolojinin hem olanakları hem de birtakım zorlukları ve ele alınarak, teknolojik deterministik yaklaşımdan ve teknolojik kötümserlikten uzaklaşmış ve dengeli bir tavır sergilenmiştir.

İnternet gazeteciliğinin temel özellikleri ile dünyada ve Türkiye’deki gelişimine yer verilen bölümde konuyla ilgili birtakım sayısal veriler de yer bulmaktadır. Bu sayısal veriler sayesinde, internetin başlangıcından bu zamana kadarki gelişimi gözler önüne serilmektedir. Teknolojideki gelişim ve teknolojinin toplumsal yaşamdaki yeri, en iyi sayısal verilerle anlatılmaktadır ve kitabın yazarı Narin de, kitabında bu yönüme sıkça başvurarak okuyucunun ilgisini canlı tutmaktadır.

Gazetecilik 2.0 kavramı, kitapta vurgulanan diğer bir kavram. Kitaba adını veren kavramlardan olan ve Web 2.0 temelli uygulamaların gazetecilik alanındaki kullanımı olarak nitelenen *Gazetecilik 2.0*’ın, içeriklerinin kullanıcı tarafından üretilmesi, gazetecilik alanına yeni bir boyut kazandırmaktadır. Narin kitabında bu konuyu detaylandırarak, Web 1.0 ve Web 2.0 ortamlarını da karşılaştırmalı olarak sunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü “İnternet Gazeteciliğinde Hipermetin” başlıklı. İnternet ortamlarının detaylı olarak anlatıldığı birinci bölümün ardından artık konu, sınırlandırılmaktadır. Bölüm, Nelson, Manovic, Barnet, Miller vb. isimlerin hipermetin tanımlarıyla ve hipermetnin tarihçesi ile başlamaktadır. Bu tanımlarda üzerinde durulan ortak nokta, metinlerin yapısı ve birbirleriyle bağlantılarıdır.

Kitapta, “dijital metin” veya “ağ metin” olarak tanımlanan hipermetnin, okuyucu ve yazar arasındaki keskin sınırları ortadan kaldırdığı, bu özelliği ile de Barthes’ın “ideal metni”nin bir örneği olduğu ifade edilmektedir. Metin ve hipermetnin karşılaştırıldığı bölümde, hiperlinklerin izleyicinin dikkat algılarını düzenleyen elektronik yapılar olduğu üzerinde durulmuştur. Hipermetinle ilgili olumlu yaklaşımlar yanında eleştirilen noktalara da değinen Narin, hipermetin türlerini detaylı olarak ele almaktadır.

Narin’in kitabında çoğunlukla yeni kavramlarla karşılaşyoruz. İşte bir örnek daha: Hiperhabercilik. Hipermetinlerin kullanıldığı internet gazeteciliği için tanımlanan bu kavram, aynı zamanda hiperlinklerin haber organizasyonları içindeki rolünü açıklamada da yardımcıdır. Hiperlinklerin gazetecilere ve haber metinlerine sağladığı avantajları sıralayan Narin, hiperlinklerin gazetecilikte farklı şekillerde sunulabileceğini dile getirmektedir. Hipermetnin gazetecilikte yarattığı dönüşüme değinen bölümün sonunda, bu dönüşümün etkileşim, güvenilirlik, şeffaflık ve çeşitlilik olduğu ifade edilmektedir.

“İnternet Haberlerinde Hipermetin Yapılarına Yönelik İçerik Çözümlemesi” başlığını taşıyan kitabın *üçüncü bölümü*, adından da anlaşılacağı üzere nicel analize ayrılmıştır. Bölümün başında, internet temelli nicel araştırmalara ilişkin tartışmalar sunan Narin, hepimizin Web içeriklerinin analizinde karşılaştığı birtakım güçlükler bulunduğunu belirterek, bunları beş başlıkta kategorilendirmiştir (2017: 137). Bu güçlüklerin verilerin büyüklüğünden, verilerle nasıl çalışılacağına ve verilerin nasıl sınıflandırılacağına bilinmemesinden kaynaklandığı alanda çalışan akademisyenler tarafından da dile getirilmektedir.

Kitabın bu bölümünde, içerik analizi için örneklem seçimi ve bu seçimde dikkat edilecek hususlar örneklerle sunulmaktadır. Örneklem seçiminin ardından bu örneklemi oluşturan haberlerin gerçekleştiği yer, konuları ve hipermetin biçimleri, haberdeki etiketlerin tema olarak dağılımı, etiketin yönlendirdiği kişi ve kurumlar tablolar şeklinde açıklanmaktadır.

İnternet gazetelerinin link kullanımına ilişkin karşılaştırmalı analizlerin de yer aldığı kitabın bu bölümünde, Türkiye’de faaliyet gösteren farklı internet haber sitelerinde multimedya ve hipermetin öğelerinin haber metinlerine nüfuz ettiği ancak yaygın olarak kullanılmadığı sonucuna varılmaktadır.

Kitabın son bölümü olan, “İnternet Gazetelerinde Habercilik Pratikleri”, araştırmancının nitel yöntemine dayanan bölümünü içermektedir. Doktora tezi olması nedeniyle araştırmancının en can alıcı kısımlarından birini teşkil eden bu bölümde, 15 sorudan oluşan derinlemesine görüşmenin analiz sonuçları yer almaktadır. Narin kitabının son bölümünde, internet gazetelerindeki hipermetin politikası,

hipermetin kullanımındaki teknik ve anlamsal ölçütler, hipermetnin arşivleme politikasıyla bağlantısı, hipermetin oluşturmada editörün rolü ve teknik ekiple ilişkisi gibi sorulara cevap aramaktadır. Sorularına cevap ararken internet gazeteciliğinde çeşitli aşamalardaki dönüşümü de ele alan Narin, gazeteciliğin geleceğine dair öngörülerini de sıralamaktadır.

Narin kitabını, hipermetinselliğin geleneksel yazma biçimlerini dönüştürdüğünü, ancak bu dönüşümün gazetecilik sektörüne tam anlamıyla yansımamakla beraber, alan içerisinde yeni dinamiklerin oluşmasına neden olduğunu ifade ederek sonlandırmaktadır.

Yeni medya uygulamalarının pek çok özelliği içinden hipermetinselliği araştırma konusu olarak seçen Narin, hem hipermetinsellik hem de hipermetinselliğin haber metinlerinde kullanımı ve internet gazeteciliği konularında da alana yeni bir kitap kazandırmıştır. Kitabın son iki bölümü özellikle internet temelli araştırmalar yapanlar için yöntem konusunda ufuk açıcudur.

Dünyada Web 3.0 kullanımına geçildiği günümüzde, internet gazeteciliğinin hipermetinsellik özelliğini ve kullanımını detaylı bir şekilde ele alan kitap, Narin'in ileriki dönemlerde yayınlanacak olan diğer eserlerinin içeriği hakkında da ipuçlarını vermektedir. Narin'in çalışmasını yoğunlaştırdığı "Robot Gazetecilik" konusundaki araştırmalarının yayına dönüşmesini merakla beklemekle birlikte, alana sağladığı ve sağlayacağı katkılarının gelecek dönemler için daha da önemli hale geleceği açıktır.

Kaynakça

Narin, B. (2017). *Gazetecilik 2.0-İnternet Gazeteciliğinde Hipermetinsellik*. Ankara: Gece Kitaplığı.

YAZIM ESASLARI

BİÇİMSEL ÖZELLİKLER VE KAYNAKÇA

Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi **Etkileşim**, aşağıda belirtilen yazım kuralları doğrultusunda yayımlanmaktadır.

Bıçimsel Özellikler

- Yazılarda sayfanın üst, alt, sol ve sağ kenarlarından 2,5 cm boşluk bırakılmadır. Makalenin gövde metni 1,5 satır aralığı, kaynakça ise 1 satır aralığı ile yazılmalıdır.
- Sayfa numaraları sağ alt köşede yer almalıdır.
- Derginin asıl dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce yazılmış çalışmalar da yayımlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların dilbilgisi kurallarına uygunluğu editörler/yardımcı editörler tarafından yapılır. Türkçe makalelerin dilbilgisi, kısaltma vb. kurallarında Türk Dil Kurumu Yazım Kılavuzu son baskısı esas alınır.
- Türkçe yazılan makalelerde, makalenin giriş kısmından önce Türkçe özet ve ardından İngilizce *abstract*; İngilizce yazılan makalelerde ise makalenin giriş kısmından önce İngilizce *abstract* ve Türkçe özet yer almalıdır.
- Makaleler, *özet/abstract* ve *kaynakça* dâhil 30 sayfayı geçmemelidir.
- Makalenin giriş kısmından önceki kesitini oluşturan Türkçe/İngilizce makale başlıkları, *özet/abstract*, beş *anahtar sözcük/keywords* toplamda 300 sözcüğü aşmamalıdır.
- Makale başlığının tümü ya da başlığı anlatmaya yeterli kısaltması, yazarın editöre gönderdiği elektronik postada belirtilmelidir.
- Makale başlığı (ana başlık) 14 punto, büyük harflerle, koyu renkte ve sayfaya ortalanmış şekilde yazılmalı; ara başlıklar ise koyu renk, 12 punto ve sola yaslı olup, başlıkta yer alan sözcüklerin baş harfleri büyük, diğer harfler ise küçük olarak yazılmalıdır.
- Yazar(lar)ın adı ve soyadı makalenin ana başlığının altında, ana başlığı ortalayacak biçimde ve soyadı büyük harflerle yazılarak yerleştirilmelidir. Soyadı bitiminde içinde üst yıldız (*) verilerek yazara ait bilgiler dipnot olarak, Times New Roman ile sayfanın her iki yanına yaslanarak ve yalnızca ilk sayfada görülecek biçimde 10 punto ve 1 aralık boşlukla yazılmalıdır.
- Özet/Abstract başlıklarında ilk harf büyük, sola yaslı, 12 punto ve düz/bold yazı tipi kullanılmalıdır. Özet/Abstract metinleri ve Anahtar Kelimeler/Key Words düz yazı tipi, 11 punto ve 1.5 satır aralığı kullanılarak yazılmalıdır.
- Makale metni, sayfanın her iki yanına yaslanacak biçimde, Times New Roman, 12 punto ve 1.5 satır aralığı ile yazılmalı; paragraf girintisi 1,25 cm olarak tasarlanmalıdır. Metin içerisindeki başlıklardan önce 1 satır boşluk bırakılmalıdır.

- Metinde aktarılan; gazete, kitap, dergi, sanat eserleri, bilgisayar oyunları, mobil uygulamalar ve marka isimleri gibi ifadeler eğik(italik) olarak yazılmalıdır.
- Dipnotlar sayfanın her iki yanına yaslanacak biçimde Times New Roman karakter ve 10 punto ile yazılmalı; 1 satır aralığı verilmeli ve dipnottan sonra bir boşluk bırakılarak başlatılmalıdır.
- Kaynakça metni 11 punto ve tek satır aralığı kullanılarak, yazılmalıdır. Eser bilgilerinin bir satırdan uzun olması durumunda sonraki satır(lar) 1,25 cm girintiyle başlatılmalıdır. Aynı yazarın birden fazla eserinin kullanıldığı durumlarda, ilk eserden sonraki tekraralarda yazarın ismi yerine düz çizgi kullanılır.

Kaynak Gösterme Kuralları

- Üsküdar Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi Etkileşim’de American Psychological Association Kuralları’nın (APA) metin içi kaynak gösterme yöntemi kullanılır.
- Metin içi atıflarda sırasıyla, Yazar(lar)ın ad(lar)ı ve eserin yayım yılı beraber, atıf yapılan kısmın alındığı sayfa numarası da yazılarak belirtilmelidir. Örneğin: (Tarhan, 2006: 125).
- Ek, bilgi niteliğinde olup; metin içerisinde verildiğinde metnin akış bütünlüğünü bozacak nitelikteki açıklama ve ayrıntılar ise 1, 2, 3 şeklinde numaralandırılarak sayfa altı dipnot düzenlemesiyle verilmelidir.
- Sayfa altı açıklamalara ilişkin kaynak gösteriminde de (APA); yani metin içi kaynak gösterme biçimi kullanılmalıdır.
- Yararlanılan kaynaktan yapılan ve 40 sözcüğü geçmeyen birebir alıntılar, metin içerisinde çift tırnak içinde verilir. 40 kelimeyi geçen birebir alıntılmalarda her iki taraftan eşit paragraf girintisi (sol ve sağ kenarlardan 1.25 cm) bırakılmalı ve paragraf başları 2 cm içeriden başlamalıdır. Alıntılanan metin, tırnak kullanılmadan, 10 punto ve tek satır aralığında aktarılmalıdır.
- Yazar adına metin içerisinde gönderme yapılması durumunda, kaynak gösterilirken, parantez içerisine yazarın adı tekrar yazılmayıp; yayının yılı ve alıntı yapılan sayfa numarasının yazılması yeterlidir. Örneğin: (2006: 25).
- Gönderme yapılan eser iki yazarlı ise, her iki yazarın da soyadları belirtilmeli (Alemdar ve Erdoğan, 2001: 54); yazarlar ikiden fazlaysa, ilk yazarın soyadından sonra “ve diğerleri” anlamında “vd.” kısaltması kullanılmalıdır. (Alemdar vd. 1998: 32).
- Birden fazla kaynağa yapılan göndermeler aynı parantez içinde noktalı virgülle birbirinden ayrılarak yazılmalıdır. Örneğin: (Tokgöz, 2011: 152; Oskay, 1985: 43).
- Ardışık sayfalardan alıntı yapılması durumunda kaynak gösterimi (Baudrillard, 2004: 20, 38 ve 52) biçiminde yapılmalıdır. Aralıklı ardışık sayfalardan yapılan alın-

tilarda ise kaynak gösterimi (Bauman, 2012: 20-24, 48-56) biçiminde olmalıdır.

- Aynı yazara ait farklı çalışmalar aynı parantezde verilecekse, geçmişten günele yıl sırası takip edilir ve yazar soyadı göndermenin başına bir kez yazılır.

Örneğin: (Güngör, 1989, 1999, 2008).

- Aynı yazarın, aynı yıl yayımlanmış birden fazla eserinin kullanılması durumunda alıntılanma sırasına göre her bir kaynak, yayın yılına a, b, c harfleri eklenerek diğerlerinden ayırt edilecek biçimde gösterilmelidir. Örneğin: (McQuail, 1987a: 55) (McQuail, 1987b: 40).

- Eserin yazarı bilinmiyorsa ya da çalışmada yazar adı belirtilmemişse alıntı yaparken parantez içinde eserin adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Bu tür bir yapıya gönderme yapılırken kitabın adı eğik (italik) olarak yazılır ve ardından tarih belirtilir. Örneğin: (*Yazılı Basın Değer Zinciri Araştırması*, 2017: 23).

- Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır. İkincil kaynaklar ancak orijinal kaynağa bilinen yollardan erişilemediği ve birincil kaynağın dilinin az kullanılan bir dil olması gibi istisnai durumlarda kullanılabilir. Bu durumlarda gönderme ve kaynakçada ikincil kaynak da anılmalıdır. Örneğin: (Storey, 1997: 21'den akt. Güngör, 2016: 297).

- Yazarı belli olmayan elektronik kaynak, gazete haberi gibi kaynakların alan adı ve yayın tarihi belirtilmelidir. Atıf yapılan kaynağın ismi eğik (italik) olarak yazılır. Kaynağın erişilebileceği URL ise sadece kaynakçada verilmelidir. Örneğin: (*Radikal*, 23 Mart 2016).

- Sosyal medya hesaplarındaki iletilere yapılan göndermelerde ileti yazarının adı ve iletiyi yazdığı yıl belirtilmelidir. Örneğin: (Aziz, 2018).

- Metin içerisinde gönderme yapılan Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi vb. arşiv belgelerine; (BCA. 30.10 / 1.2.12) ya da (BOA. DH-SYS. 65/7) örneğinde olduğu biçimde arşiv tarafından verilen numaralar ile gönderme yapılmalıdır.

- Çeviri eserlerin kaynak gösteriminde ise yazarın adı esas alınır. Çevirenin adı kaynakçada gösterilir. Örneğin: (Fiske, 1996: 25).

- Derleme kitaplardan alıntı yapılması durumunda, alıntı yapılan makalenin yazarının adına gönderme yapılması esastır. Makalenin yer aldığı derleme kitabın tam künyesi kaynakçada gösterilir. Örneğin: (Tezcan, 2017: 102).

- Ekler (belgeler), çalışmanın sonunda ek ya da belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile verilmeli; bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun biçimde kaynakçada da yer almalıdır. Tablo, şekil ve grafik gibi diğer ekler; Ek Tablo:1, Ek Grafik:1, Ek Şekil:3 örneklerinde olduğu biçimde yazılmalıdır.

- Metin içerisinde yer alan tablo, şekil ve grafikler adlandırılarak; hangi kaynaktan alıntı yapılmışsa, tablonun, şeklin veya grafiğin hemen altında yine APA yöntemiyle mutlaka belirtilmelidir.

Kaynakçanın Düzenlenmesi

- Kaynakçada sadece metinde alıntı yapılan ve göndermede bulunulan kaynaklara, eksiksiz olarak yer verilir.
- APA kurallarına göre, kaynakça, kaynakların ilk yazarlarının soyadına göre alfabetik olarak sıralanmalıdır.
- Kaynakçada aynı yazarın birden çok eseri yer alıyorsa, eserler yayın tarihleri dikkate alınarak kendi içlerinde sıralanır. Aynı yıl içerisinde yayımlanmış birden fazla eserin kaynakçada yer alması durumunda ise, eserlerin, makaledeki alıntılanma sırasına göre harf (a, b, c, ...) şeklinde verilerek listelenmesi gerekir.
- Kaynakçada esere ilişkin bilgiler şu sıra ile yazılır:
Yazarın Soyadı, Adının Baş Harf(ler)i. (Yayının Yılı). "Yazının Adı". *Eserin Adı*. Yayın Yeri: Yayıncı Adı.
- Eser bilgilerini oluşturan birimler kaynakçada birbirlerinden "nokta" işareti ile ayrılır. Bunun iki istisnası vardır. Yazar soyadı ve adı "virgöl" ile; Yayın yeri ve yayıncı adı ise "iki nokta üst üste" işaretleri ile ayrılırlar.
- Kaynakçada eser adındaki sözcüklerin ilk harfleri büyük ve tamamı eğik (italik) harflerle yazılır.

BASILY YAYINLAR

Tek Yazarlı Kitap

Odabaşı, İ. A. (2017). *Milli Sinema: Osmanlı'da Sinema Hayatı ve Yerli Üretime Geçiş*. İstanbul: Dergah Yayınları.

İki Yazarlı Kitap

Kocabaş, F. ve Elden, M. (2015). *Reklamcılık: Kavramlar Kararlar Kurumlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çok Yazarlı Kitap

Topsümer, F., Elden, M., Yurdakul, N. (2009). *Reklam ve Halkla İlişkilerde Hedef Kitle*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çeviri Kitap

Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*. (S. İrvan, çev.). Ankara: Ark Yayınları.

Gözden Geçirilmiş ya da Genişletilmiş Baskı

Alemdar, K. (2001). *İletişim ve Tarih*. (Genişletilmiş 2. Baskı). Ankara: Ümit Yayıncılık.

Derleme Kitap

Güngör, N. (der.) (2011). *Cumhuriyet Döneminde İletişim, Kurumlar-Politikalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Derleme Kitapta Makale/Bölüm

Tezcan, A. (2017). "Ahmet Emin Yalman". K. Alemdar (der.) *Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın*. (102-116). Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Hakemli Dergide Makale

Baran, D. (2016). "Tasarımın Diyalektiği: Diyalektik Kavrayışla Tasarım Kavramına Dokunma Denemesi". *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(2). 93-127.

Dergide Makale

Köstepen, E. (Şubat 2009). "İşgalleri İzlerken Savaş Filmi Yapmak". *Altyazı Aylık Sinema Dergisi*. 81. 48-53.

Ansiklopedi/Başvuru Kitabından Bölüm Ya Da Yazı

Ebuzziya, Z. (1988). "Basiretçi Ali Efendi". *İslâm Ansiklopedisi* (388-389). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Basılı Gazeteden Alıntı (Yazarlı)

Sazak, D. (4 Haziran 1997). "Medyada Yeni Stratejiler". *Milliyet*. 17.

Basılı Gazeteden Alıntı (Yazarsız)

Hürriyet. (6 Nisan 2018). "Aydın Doğan, Doğan Medya'ya Veda Etti". 3.

Yayınlanmamış Tez

Şehidoğlu, Z. (2016). *Obezite Kamu Spotları Örneğinde Negatif ve Pozitif Çekiciliğin (EEG) Beyin Aktiviteleri Üzerine Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Basılı Bildiri

İrvan, S. (2001). "Medya Etiği Dersinin Gazetecilerin Eğitimindeki Rolü". *Medyanın Manipülasyon Gücü: Anadolu Üniversitesi Uluslararası İletişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

ONLINE YAYINLAR

İnternette Yayınlanan DOI Atanmış Makale

West, A. (2011). "Reality Television and the Power of Dirt: Metaphor and Matter". *Screen*. 52(1). 63-77. doi:10.1093/screen/hjq050

İnternette Yayınlanan DOI Atanmamış/Ücretsiz Erişime Sahip Makale

Haigh, M. M., Dardis, F. (2012). "The Impact of Apology on Organization – Public Relationships and Perceptions of Corporate Social Responsibility". *Public Relations Journal*. 6(1). <http://www.prsa.org/Intelligence/PRJournal/Documents/2012HaighDardis.pdf>. 28 Şubat 2015.

Web Sayfası/Blog Gönderisi

Bordwell, D. (18 Haziran 2013). David Koepp: Making the World Movie-Sized. <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>. 11 Ocak 2016.

Gazete İnternet Sitesinden Alıntı (Yazarlı)

Özgüven, F. (13 Ekim 2011). "Bienal Kıyısından Şehre Bakmak". *Radikal*. http://www.radikal.com.tr/yazarlar/fatih_ozguven/bienal_kiyisindan_sehre_bakmak-1066167. 2 Nisan 2014.

Gazete İnternet Sitesinden Alıntı (Yazarsız)

Reuters. (13 Ekim 2013). "The Top Films at the North American Box Office". <http://www.reuters.com/article/2013/10/13/boxoffice-chartidUSL1N0I30A520131013>. 15 Nisan 2014.

Sosyal Medya Hesabından Alıntı

Aziz, A. (11 Mart 2018). <https://twitter.com/ayseaziz/status/972760357545697281>. [ileti]. 1 Eylül 2018.

Online Sözlük

"Working Class". (2014). *Encyclopedia of Social Media and Politics*. Washington, DC: CQ Press. http://search.credoreference.com/content/entry/cqpresso-medpol/working_class. 17 Aralık 2015.

Online Ansiklopedi

Friend, C. (tarih yok). "Social Contract Theory". J. Fieser ve B. Dowden (der.) *Internet Encyclopedia of Philosophy*. <http://www.iep.utm.edu/soc-cont/>. 28 Haziran 2014.

Wikipedia Maddesine Atıf

"Post-Structuralism". (tarih yok). *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-structuralism>. 14 Temmuz 2013.

Filme Atıf

Demirkubuz Z. (Yön.). (2006). *Kader* [Sinema Filmi]. İstanbul: D Yapım Reklamcılık ve Dağıtım A.Ş.

Youtube ve Diğer Video Paylaşım Siteleri

ChallengingMedia. (4 Ekim 2006). *Representation & the Media: Featuring Stuart Hall* [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=aTzMsPqssOY>. 25 Aralık 2006.

AUTHOR GUIDELINES

Below are the paper submission rules of *Etkileşim (Interaction)* Üsküdar University Faculty of Communication Academic Journal.

- Page set up: 2,5 cm from top, bottom, both left and right. In text line spacing should be 1.5. In references, line spacing should be single.
- Page numbers should be placed at the bottom on the right.
- The main language of the journal is Turkish, contributions in English are also accepted. Revisions regarding to principles may be made by editors/co-editors. Revisions regarding language use, punctuation and abbreviations will be based on the most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution.
- For Turkish written manuscripts, there should be an English *abstract* followed by the Turkish *abstract* before the introduction part. For English written manuscripts, there should be a Turkish *abstract* followed by English *abstract* before the introduction part.
- Maximum length of the manuscripts should be 30 pages including the *abstracts* and *references*.
- Abstracts, both in Turkish and English, should be no longer than 300 words including the main title in English and Turkish and five key words for both languages.
- Title of the article or a clear short version of the title should be indicated in the e-mail which is sent to the editor with article attached.
- The article title should be 14 point bold, centered and all in upper-case. The subtitles should be left-aligned, 12 point, bold and title case (with first letter of each word in upper-case).
- Name and surname of the author(s) should be placed under the main title, centered, and surname written in capitals. After surname, superscripted asterisk (*) should be placed and information regarding the author(s) must be written in Times New Roman 10 point and single line space that should be seen only in the first page of the article, justified in footer.
- Abstract heading should be title case, left-aligned, 12 point and bold. Abstracts and Key Words should be 11 point and 1.5 line spaced.
- Text should be justified, written in Times New Roman 12 points, 1,5 line spacing. New paragraphs should be 1,25" left indented. There should be a single space before the titles within the text.
- Expressions in the text, such as newspapers, books, magazines, artworks, computer games, mobile applications and brand names should be written in italic.

- Footnotes should be justified, written in Times New Roman 10 points, single line spacing. Text should start with a space after the footnote.
- References should be 11 point with single spacing. If the information is longer than a line, the next line(s) should start with 1,25 indent. In cases where more than one work of the same author is used, a straight line is used instead of the author's name in repetitions after the first work.

References

- In Üsküdar University Faculty of Communication Academic Journal ***Et-kileşim*** (*Interaction*), the only referencing method that can be used is referencing within the main text method, that is to say APA.
- Therefore, references should be mentioned within the main text by indicating author's surname, publication date and page number cited within parenthesis (Tarhan, 2006: 125).
- Extra explanations regarding the main text and other remarks should be given in footnotes. These notes should be numbered within the text as 1, 2, 3 and should be given at the end of the page with respective order and corresponding remarks.
- The footnotes for the remarks that are given at the end of the page should also be referred with referencing within the main text method, (APA).
- When quoting in the paper, if a direct quote is less than 40 words, incorporate it into your text and use quotation marks. If a direct quote is more than 40 words, make the quotation a free-standing indented block of text and do not use quotation marks. The quotation should be single spaced.
- If the author's name is given in the main text, only the publication year and page number should be given within parenthesis. (2006: 25).
- If there are two co-authors, both authors' surname should be mentioned: (Alemdar and Erdoğan, 2007: 19). If there are more than two co-authors, "et. al" should be included (Alemdar et al, 2004).
- If multiple references are made for the same subject, resources should be separated by semicolon (Geray, 2005: 31; Moran, 2006: 37).
- Consecutive pages should be referenced as (Baudrillard, 2004: 20, 38 and 52). Non-consecutive pages should be referenced as (Bauman, 2012: 20-24, 48-56).
- If multiple publications with same author and same publication year will be referenced, these publications should be differentiated by adding a, b, c, etc to the publication year, (McQuail, 1987a: 55) (McQuail, 1987b: 40).
- If the author is unknown or not mentioned, first words of the study is used

in parenthesis. It should be in italic and the date should be mentioned afterwards.

- It is essential to reach primary sources, however, if can not be reached due to some hardships, the source cited should be mentioned. E.g. (Güngör, 1997: 21 as cited in Storey, 2016: 297).
- In electronic sources with no author, source's domain name and publication date should be specified (*Radikal*, 23 March 2016). The URL will be given only in the references.
- References to messages in social media accounts must specify the name of the writer and the year in which the message was written. For instance: (Gates, 2013).
- Archive documents such as State Archives of the Prime Ministry, Ottoman State Archives referred within the text should be specified as (BCA. 30.10 / 1.2.12) or (BOA. DH-SYS. 65/7).
- Referencing translated works, name of the author is essential, (Fiske, 1996: 25). Translator's name is specified in the references.
- If cited from an edited book, author's name of the article should be specified. Full identity of the edited book including the article should be presented in the references.
- Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below should be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria. Other attachments (Table, Figure, Graphs) will be presented as *Additional Table: 1*, *Additional Graph: 1* and *Additional Figure 3* after the references.
- Figures, graphs and maps within the text should be titled right under and cited source should be given according to APA rules.

Organizing References

- The list of references should only include the resources, which were referred in the article.
- According to the APA rules, references should be sorted alphabetically by the surname of the first authors of the sources.
- If there exists more than one work of an author with the same date in the references, expressions "a, b, c" should be used to distinguish them from each other and this should be adhered to in the references in the text and in the references section.
- References should be listed in this order: Author's surname and first letters of his name, publication date, name of the study (italic), place of publication.
- The units forming the information are separated from each other by full stop.

There are two exceptions to this. Author's surname and name with comma; publication date publisher's name are separated with colon.

• All the works mentioned in references should be title case and in italic.

PRINTED PUBLICATIONS

Book with One Author

Innis, H. (1950). *Empire and Communication*. Oxford: Clarendon Press.

Book with Two Authors

Horkheimer, M. and Adorno, T. W. (1972). *Dialectic of Enlightenment*. New York: Continuum.

Book with Multiple Authors

Leiss, W., Kline, S., Jhally, S. (1986). *Social Communication Advertising*. New York: Macmillan.

Translated Book

Barthes, R. (1983). *Mythologies*. (A. Lavers, trans.). New York: Hill and Wang.

Edited Book

Durham, M. and Kellner, D. (eds.) (2001). *Media and Cultural Studies: Keywords*. Maiden, MA: Blackwell.

Chapter/Work in an Edited Book

Graham, A. (1996). "Are You Now or Have You Ever Been? Conspiracy Theory and The X-Files". D. Lavery, A. Hague, M. Cartwright (eds.) *Reading The X-Files*. (52-62). Syracuse, NY: Syracuse University Press.

Article from a Peer-Reviewed Journal

Thomas, E. R. (2000). "Uses and Gratifications Theory in the 21st Century". *Mass Communication and Society*. 3(1). 3-37.

Magazine Article

Tseëlon, E. (1998). Fashion, Fantasy and Horror. *Arena*. 12. 117.

Newspaper Article with Author:

Laughland, O. (7 May 2018). "Fate of Iran Nuclear Deal at Stake as UK foreign secretary Heads to Washington". *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2018/may/06/iran-nuclear-deal-donald-trump-boris-johnson>.

No Author:

The Australian. (1 October 2009). "Parental Attitude Key to Healthier Drinking Habits". <https://aifs.gov.au/publications/parenting-influences-adolescent-alcohol-use/5-parental-family-and-broader-environmental>.

Unpublished Thesis/Dissertation

Montes, A. L. G. (2014). *The Use and Perception of English in Brazilian Magazine Advertisements* (Unpublished Ph.D. thesis). Arizona State University, USA.

Conference Paper/Proceedings

Strömbäck, J. and Luengo, Ó. G.. (2006). Framing and Election News Coverage in Spain and Sweden. In E. Yüksel (Ed.), *4th International Symposium Communication in the Millennium* (75-86). Eskişehir, Turkey: Anadolu University.

ONLINE REFERENCES

Articles with DOI Assigned

West, A. (2011). "Reality Television and the Power of Dirt: Metaphor and Matter". *Screen*. 52(1). 63-77. doi:10.1093/screen/hjq050

Article with no DOI Assigned/Freely Available Online

Haigh, M., Dardis, F. (2012). "The Impact of Apology on Organization – Public Relationships and Perceptions of Corporate Social Responsibility". *Public Relations Journal*, 6(1). <http://www.prsa.org/Intelligence/PRJournal/Documents/2012HaighDardis.pdf>. 2 May 2015.

Web Page/Blog Post

Bordwell, D. (18 June 2013). David Koepp: Making the World Movie-Sized. <http://www.davidbordwell.net/blog/page/27/>. 11 January 2016.

Newspaper Article (with author)

Sullivan, M. (28 July 2014). "It's Time to Push Back When Government Controls the Message". *The New York Times*. 21 March 2017.

Newspaper Article (no author)

Reuters. (13 October 2013). "The Top Films at the North American Box Office". 7 November 2014.

Citing Social Media

Gates, B. (26 February 2013). <https://twitter.com/BillGates/status/306195345845665792>. [tweet]. 1 August 2016.

Online Dictionary

Sullivan, M. (2014). It's Time to Push Back When Government Controls the Message. *The New York Times*. <http://publiceditor.blogs.nytimes.com/2014/07/28/its-time-to-push-back-when-government-controls-the-message/>. 17 December 2015.

Online Encyclopedia

Friend, C. (n.d). "Social Contract Theory". J. Fieser ve B. Dowden (der.) *Inter-*

net Encyclopedia of Philosophy. <http://www.iep.utm.edu/soc-cont/>. 28 June 2014.

Wiki

"Post-Structuralism". (n.d). *Wikipedia*. <http://en.wikipedia.org/wiki/Post-structuralism>. 14 July 2013.

Audiovisual Media

Motion Picture/Video/DVD

Bernstein, R., Rae, D., Loader, K. (Producers), Taylor-Wood, S. (Director). (2010). *Nowhere Boy* [Motion picture]. UK: Icon Film Ltd.

Youtube video

ChallengingMedia. (4 October 2006). *Representation & the Media: Featuring Stuart Hall* [Video]. <https://www.youtube.com/watch?v=aTzMsPqssOY>. 25 December 2006.

